

M. Rousseau

Максим Рильський. 1936.

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РСР

*

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ
ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

*

*Зібрання
творів
у двадцяти
томах*

*Художні твори
Томи 1—11*

НАУКОВА ДУМКА

У2
Р95

Редакційна колегія
Л. М. НОВИЧЕНКО
(голова)
М. П. БАЖАН
[І. К. БІЛОДІД]
В. А. БУРБЕЛА
(секретар)
Г. Д. ВЕРВЕС
М. М. ГОРДІЙЧУК
(заступник голови)
О. І. ДЕЙ
І. О. ДЗЕВЕРІН
С. Д. ЗУБКОВ
С. А. КРИЖАНІВСЬКИЙ
(заступник голови)
Н. Є. КРУТІКОВА
Б. М. РИЛЬСЬКИЙ
В. М. РУСАНІВСЬКИЙ
М. П. СТЕЛЬМАХ
А. А. ТРОСТАНЄЦЬКИЙ

Упорядкування та примітки
О. П. КИРЕЄВОЇ
А. А. ТРОСТАНЄЦЬКОГО

Редактор тому
С. А. КРИЖАНІВСЬКИЙ

Редакція художньої літератури

P 4702590200-175
M221 (04)-83 передплатніс

© Видавництво «Наукова думка», 1983

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

*

*Том другий
Поезії
1930—1941*

КІУВ · 1983

ПОЕЗІЙ

1930-1941

ЗНАК ТЕРЕЗІВ

(1932)

I. ДЕКЛАРАЦІЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ПОЕТА Й ГРОМАДЯНИНА

Слухайте, слухайте всі!
На уламках старої Росії
(«Цар, та Сибір, та Єрмак, та тюрма»)
Горде чоло підіймає
Спілка вільних народів.
Ну, як же, поете! Подив?
Сміх, недовіра?
Що там прокаже «божественна ліра»?
Тільки — щиро!

Вийди на темний брук,
Вслушайся в шум і стук,
Вглянься в неспинний рух,—
Як? Цікаво?
Ну, цікавитись — кожного право,
І декларації прав
Тут не треба.
Тільки ж, о виучню Феба,
Цікавості мало
Там, де пал,
Де борня за нове будування.
Ішшу підношу річ,
Інший кидаю клич,
Чорний здіймаю бич
Проти всіх, чий девіз — бокування.
Рима дешева? Дарма!
Слухайте, слухайте всі!
На руїнах страшної Росії
(...«народів тюрма»...)
Спілка трудящих чоло підійма,
Зерно невидане сіє!

Слухайте, слухайте всі,
Часу нового Горації!

От вам у всій красі
Нашого дня декларація:

§ 1. Мусиш ти знати, з ким
Виступаєш у лаві,
Мусиш віддати їм
Образи й тони яскраві,
Мусиш своє ім'я
Там написати ясно,
Де мільйонне сіяє:
Клас.

§ 2. Ім'я нам легіон,
Поети й поетки.
Тож за облавок канон
Старенької пані естетики!
Горді будинки ростуть
Від солодкого півдня до Арктики.
Гей, розчищайте путь
Для нової тематики!

§ 3. Книга, й терпуг, і плуг —
Цілість єдина.
Хай прискорює рух
Кожна година,
Хай жодне слово пусте
З уст не зрине,
Хай виростає й цвіте
Наша зміна!

§ 4. Місто й село? Пройшло,
Зникло, минуло!
Гвинт і зело,
Лезо і дуло,
Все, що диші й горить
У полі, в майстерні, в слові,
Має служити
Робітникові!

§ 5. Слухай, дивись, учись.
Будь сьогоденним!
Світу повернемо вісь
Рухом шаленим,
Дивно-прекрасна рать

Даль пойняла неозору...
Гей, відставать —
Сором!

§ 6. Бачиш ватаги вагань,
Підшепти, брехні, «секрети»?
Вище, на взгір'я стань,
Поете!

1931—1932

* *

Знак терезів — доби нової знак.
Як розвійдалися всесвітні шалі!
Бліді серця і погляди зів'ялі,
Ховайтесь! Бурі носить зодіак.

Не сутичка п'яних заводіяк —
Дві сили, що одна росте дедалі,
За найдорожчі борються скрижалі,
І кожне н і — вогненне чус та к...

Та хилиться ріпуча, повна чаша...
Ми знаємо, що перемога наша,
В повітрі стигне близкавки удар.

Бійці, єднайтесь! Не дрімай, стороже!
Безкрилу тьму навіки переможе
Визволійник людства — вільний пролетар.

ІІ. НА ТОМУ БЕРЕЗІ

БЕНКЕТ

Леді й мілорди, месьє і медам!
Прошу уклінно до зали!
Годі бюджетів, газет, телеграм!
Гей! Орхідей і азалій!

Крякають круки про кризи і крах —
Фе! Нецікаво, панове!
Дайте-но нам, щоб розвіяти страх,
Устриць, шампану, любові!

Чули ми вже про «сучасний момент»,
Акції, банки, зарплату...
Хай нам утворить новий Дезесент¹
Пишну з лікерів сонату!

Хай поцілунок, як ніжний бісквіт,
Тане на губках і в роті,
Хай закружила натомлений світ
В дикім, у млюснім фокстроті!

Двері замкніть! Опустіть жалюзі!
Більш не приймайте нікого!
Хай Ватікан, коли бути грозі,
Ноту напишe до бога!

Двері замкніть... Затушкуйте шпарки...
Виженіть сонце з кімнати!..
...Ах, та співайте ж, прокляті скрипки!
Хто там? А, чорт! Не пускати!

Леді й мілорди! Месьє і медам!
Тост на хвалу патріотам!..

¹ Дезесент — герой роману французького письменника-декадента Гюїманса «A rebours» («Навпаки»). — M. P.

...Хто вони?
Хто вони?
Хто вони —
там,
Близько, під стінами? —
Хто там?..

Кав'яр, паштети, ажур, голизна,
Пестоші, жарти, шартрези...
Пані й панове! Тривога дурна!
Пиймо за розум тверезий!

Вугілля й золота вистачить нам,
Чом же не пiti, не їсти!
Леді й мілорди! Месьє і медам!
Всі мудреці — оптимісти.

В'ється по залі метеликів рій,
Пахне парфумами й тліном...
Серце холодне пороками грій,
Думку гостри кокаїном!

Що? Безробітні? Голодні? А де ж
Преса, парламенти, кулі?
...Гляньте: у келихах відблиск пожеж...
Грайте, музики заснулі!

Пийте, цілуйте криваві уста!
Голосу! Крику! Знемоги!
Хто вони?

Хто вони?
Хто там хита
Наші камінні чертоги?

Що там за хмара на сході встає?
Що там за вітер на сході?
Леді й мілорди! Медам і месьє!
Годі! Спинітесь! Годі!

— Ах, це ж комедія! Є в нас закон,
Є в нас церкви і темниці...
В пунш мараскін!
Ананаси в крюшон!
Зраду в любов!
Веселітесь!

Панство! Не згодиться наш робітник
На небезпечні ті спроби...
А як погодиться,— знайдемо лік
На більшовизму мікроби.

Хо! Лікарів ще чимало в нас є!
Знають методи останні,—
Ну, а як треба, медам і месть,—
Буде і кровопускання!

— Браво! Чудово! Які ми смішні!
Ах, наш господар — це геній!..
...Тихше... Мовчіть... Погасити вогні!..
Цільте, скрипки навіжені!

Скільки їх?

Троє —

чи десять —
чи сто?

Хто вони?

Іх міліони!

Хто вони?

Хто вони?

Хто вони?

Хто

В тріску розтрощує трони?

Псів! Вояків! Шпигунів і катів!
Сотні обітниць ласкавих!
Грошей! Погромів!

Та що то за спів
Там, у просторах кривавих?

«Встаньте, голодні, в країнах усіх!
Чуєте? Сурми заграли!..»
...Пані й панове! За ситість і сміх,
Може, останні бокали!

Хто вони?

Хто вони?

Хто вони? —

Там

Падає брама залізна...
Леді й мілорди! Месьє і медам!
В наших бокалах трутізна!

1932

СТРАЙКОЛАМ

— Дітки! Стомився, зате недарма.
В інших, бач, хліба й шматочка нема,—
Ну, а у нас, богу слава,
Бачите — пундики й кава.

Інші в лахмітті, обдерті й брудні,
Мелють за право, здобуте в борні,
Страйком лякають, ледачі...
Тато ваш — іншої вдачі.

Правда, наш добрий хазяїн, бува,
Трохи загострі говорить слова,
Трохи штрафує застрого...
Тсс... За дверима — нікого?

Можна б і працю тяжку скоротить,
Більше б хоч краплю годилося платити,—
Тільки ж і в нього, малята,
Всяких видатків багато.

Хто б то задурно своє віддавав?
Їх би послухав — нічого б не мав,
Сам би, зігнувшись до бруку,
Мусив простягувать руку.

Я говорив: упадімо до ніг,
Слізми обмиймо хазяйський поріг,—
Серце ж не камінь у нього...
Тсс... За дверима — нікого?

Де там! Страйкують! Від диких вимог,
Мабуть, у небі здригнувся сам бог!
Сміlostі, бачиш, набралися...
Що ж? Дошумілись, догралися?..

Той у тюрмі, той з торбами пішов,
Декілька в сутичці стратило кров,
Мертвими кілька упало...
Годі чи ще, може, мало?

Бідні сирітки! Несчастні жінки!
Ex! До такого лихі ватажки
Нашого брата доводять...
Тсс... За дверима не ходять?

Як управитель до мене тоді
Мовив: «Гляди, щоб не був у біді!
Хочеш подвоїти плату?» —
Ну, я й не кинув верстату.

Що ж? Я нікому нічого. Я вік
Біля верстата згинатися звик,
А для зарплати двійної
Можна й зігнутись удвоє!

Ліплять до мене тепер: страйколам!
Хай собі ліплять, а я зате вам
Можу купити того й сього...
Тсс... За дверима — нікого?

Що товариство? Аби для сім'ї...
— Тату! Гіркі солодощі твої!
Краще без хліба конати!
Зраднику, будь ти проклятий!

* * *

Брати! Зоря горить на сході!
Світанок, сонце, широчінь!
Гнобителі, гнобити годі!
Покоро, щезни, наче тінь!

Геть, геть ілюзії отрутні!
Знамено бунту, червоній!
Дорогу зірці п'ятикутній,
П'ятипромінній, огняпій!

ІІІ. НА ЦЬОМУ БЕРЕЗІ

* *
*

То хмарка набіжить, і бризне дощ краплистий,
Ясною вільгістю оббрізкавши цвітінь,
То сонце вигляне ласкаво-променисте
І знов сковається, і знову дощ і тінь.

Живи, розгортайся, липкий зелений листе,
Буйай, нове життя, серед могил і тлінь;
А ти, заблуканий, забудь життя двоїсте,
Пісні одспівані одспіваним покинь.

Глянь: розкривається назустріч сонцю й грозам
Руками пружними запліднений чорнозем,
Іде веселчастий з села до міста міст,—

А там, на обрії, не вершник таємничий,
Ні! Будить заспаних і недолугих кличе
Брудний, замурзаний веселий тракторист.

1931

ЗАКЛИК

Із захисту лабораторій,
Із книгозбірень кам'яних
Іди до тих,
 що дні бадьорі
Кують із брухту днів старих.

Знання
щодня
 і всім потрібні.
Виходь же, вчений, із нори!

Вивчай закони непохибні,
Виводь стрункі будови срібні,
Твори!

Пісні? — Пісень не позичати!
Поете!

Де ти?

В ряд ставай!

Перо ѹ терпуг — два рідпі брати.
Себе у пориві зламати?
Так треба?

Не питай!

Ламай!

1931

* * *

Шумлять за вікном деревá,
Гудуть круглолисті дерéва,
І клониться в сон голова,
І видиться осінь рожева.

По брудних дорогах ішов,
Та годі блукання брудного!
Віддам тобі серце і кров,
Новá моя, нбва дорого!

Не лéгкого хочу труда —
В легкому, дзвінкуму кружлянні
Втішається юнь молода,
Та мучаться роки останні.

Минають, зникають літа,
Всі літа ідуть до одного,
Та радісна серцю мета,
Новá моя, нбва дорого.

1931

Любов поранить і обманить,
Любов пом'якшує й старить...
Не під її знамена стануть
Борці, щоб землю оновити!

Так, паперовий ратоборче,
Поете кволий та блідий!
Лиш гнів могутній, життетворчий
Зачне з землею плід новий.

І лиш тоді, як день багровий
Обмис море й суходіл,
До ще не знаної любові
Простягнуться мільйони крил.

БУДОВА

Не примхую міліардера,
Не на потіху томних дам,
Не сон, не мрія, не химера,
Не лупанарай і не храм,

Hi! Гордий вицвіт мускулястих,
Смагливих одностайніх рук
В сплетіннях круглих і гранчастих
Піднісся над шумливий брук.

Тож недарма, коли рубанки
Шкварчали в золотих стружках,
Наспівували «Варшав'янку»
Бійці, не стомлені в боях.

Тож недарма юнацька повінь
Всі сходи й вікна залила,
Коли відслужжених риштовань
Упала павутинна мла.

Тож недарма з нори глухої
Шипів і прискав міщанин,
Доби віщуючи старої
Давно приречений загин.

...І сипле відблиски червоні
На мури вранішня зоря,
І на високому фронтоні —
Ясне чоло проводири.

1932

* *

Нагострили сокири дзвінкі ми,—
То ж і бритва не завжди така! —
І високих дубів перед ними
Простелилася лава тяжка.

Відлітає за тріскою тріска,
Шнур і крейда показують нам,
Як сувору красу обеліска
Надавати незграбним дубам.

Ми — із мармуру, ми й з деревини,
Тільки ж кожен удар промовля,
Що усе на землі — для людини,
Бо людина сама — це земля.

ТИНЬ ВОЖДЯ

Замовкне день, робота відгуде,
Будинків затуманяться каркаси
І синя тінь на рівняву впаде,
Мов пасмуга розтопленої маси.

А ти — де вікон червоніс ряд —
Увійдеш із юрбою в довгий покій,
І точних цифр сувро-певний лад
Вас поведе в далекості широкі.

Прозорі візерунки діаграм
Очам відкриють обрії неизнані,
І ваше слово: цього треба нам
Можливого зламає ржаві грані.

А як зрадливі підшепти вагань,
Як темні брехні стануть за тобою,—
Не бійся їх, не вір їм,— тільки глянь
На тінь вождя з простертою рукою.

1931

* *

Ткали рабині тканини рожеві,
Щоб догоодити своїй королеві,
Кров'ю із пальців із білих своїх,
Барвили шовку хвилястого сніг.

Скільки ж то сили і скільки то муки!
Скоро ж утомлені падали руки —
Чорних дозорців свистіли бичі:
Вдєпь не зіткали, кінчайте вночі!

Травень вітала береза і сосна,
Тільки рабині, схилившись над кросна,
Сонця і зілля не бачили, ні!
— Слава вельможам, хвала давнині! —

Тчуть нам розумні, слухняні машини
Не королівські, а людські тканини,
Гвинтик найменший проказує сам:
Одіж трудящим і стяг бунтарям!

* *

Німий папір, і неба циферблат,
І стрілка зоряна, що каже: пізно...
Геть! Не пора! Утомі шах і мат!
Шикуйтесь, цифри, в легіон залізний!

Подумай: там, де сонна тінь і твань,
Де сонні люди в скнінні слабодухім,—
Ясний завод, і радощі змагань,
І рух машин, людським покірний рухам!

Напружуй думку, оточи її
Камінними, міцними берегами;

Твої знання — вони вже не твої,
Коли ти з нами!

Як боляче, як солодко п'янить
Струнких будов обчислення тверезе,—
То ж розцвітають, щоб людей живити,
Квадрати мертві, ромби і трапези!

Горить огнем неписаний наказ,
Час дорогий, усі діла — нагальні,—
І сяє циркуль, як зорі алмаз,
Із чорної, як небо, готовальні.

Літо, 1932 р., піч, Київ

* * *

Волосинкою золоченою
Пролітає образ твій:
Серед улиці вболоченої
Золоте тремтіння вій.

Вже горби з-під снігу лисинами,
Голосніший стук і сміх,
Вже з піснями розколисаними
Голий березень надбіг.

Ти ще з ранку примороженого
На роботі, у юрбі,
Голосу моого стривоженого
Не причується тобі.

Пам'ятаю: нетерпливилась ти,
Підіймавши руку з а,
Молодінь твоєї сміливості
Клекотіла, мов гроЗа.

Ах, люблю тебе, оточеною
Молодими, як і ти...
Волосинкою золоченою
У майбутнє пролети!

ГІМНИ ТРУДУ І СОНЦЮ

1

Як гордий соняшник, самого сонця син,
Лише до нього вид обертає квітучий,
Так ти, обернений до майбуття годин,
Ніде ж ні перед ким не гнеш своїх колін
І знаєш: вічний ти, а все скороминуще.

Ти в простім одязі. Не пурпур, не сідваб —
Тіл зделіачених, знесилених оздоби,—
Ні: блуза, що одна привабити могла б
Свободу-дівчину, кому король і раб —
Два різні вияви одної хвороби.

Не шабля і не спис, а молот і терпуг,
Не мрія, а ява, не порив, а потреба:
Із темних брил життя та силою напруг
Витісуеш Нове — і синій виднокруг
Обійми розкрива скорителеві неба.

2

Гнуться присмерки віджилі
Перед сонячним життям,
Срібне полум'я флотилій
Крас груди небесам.

Грім, ухоплений рукою,
Світить далі голубій.
Геть, уславлений спокою!
Ми в труді, у бортьбі!

Дня нового, Прометею,
Твій огонь не згас у млі!
П'ятикутною зорею
Сяє сонце на землі.

3

Усе злічити й скерувати,
Узяти небо в береги,
І перетяти світ проклятий
Промінням волі і жаги,

У праці, в муці стиснуть зуби,
В боях устоять, як граніт...
Ну, справді, що нам до Гекуби,
Як ми новий створили світ?

4

Міцних, вузлуватих, потрісканих рук
Не спинить ні гамір, ні гомін, ні стук,
Зловісні примари очей не вжахнуть,
Бо видиться ясно ясна для них путь.

Ці руки — ти бачиш? — Цих рук міліон.
Ці руки — за троном хитається трон,
Ці очі по кроku вимірюють крок,
І падають мури, як жовтий пісок.

Де сон староденний, мов крига, застиг,
Творці вибиваються з темних кормиг.
У світі найкраще — визволення крик.
Мільйони трудячих — один робітник.

1931—1932

* * *

Вода й повітря, блискавка і грім,
Земна кора і поклади підземні,—
Все стане побудованням струнким,
Що, ніби меч, проріже хмари темні,

Шумливі скелі розлетяться впрах,
Як вірні коні, запряжутися води,
І ти, людино, в себе у ногах
Побачиш постать гордої природи.

1931

* * *

Ти не у итиці вчивсь літати,
Ти крила не в орла добув,—
Ти Леонардо сон крилатий
На пишну прозу обернув.

Дедала прославляла музा,
Дзвенів Ікарові пеап,—
Тепер дітвора голопуз
Так звично мимрить: «Ілоплан».

Усі діла земні — звичайні,
Захрип діонісійський хор,
І місця там немає тайні,
Де цифра, компас, гвинт, мотор.

Не в бога полум'я украв ти,—
Тобою створене воно!
Аeronавте, аргонавте,
Твій мозок — золоте руно.

* * *

Серпнева синя ніч, і залізничні свисти,
І паротяг живий, і тепла кров землі...
Так! Жити і любить, ненавидіти, їсти,
Сміятысь, прагнути, спалити кораблі!

Спочинок — смерть. Іди, перемагай утому,
До міліонів рук свою снагу додай,
Будь з тими, хто живе у пориві одному,
І в радість перекуй дрібненький свій одчай.

Самотність! Гордощі! Які слова нікчемні!
За пишним одяgom який мізерний зміст!
Подумай: обшири перетинає темні
Твойого, нашого змагання гострий свист!

Серпнева ніч 1932 р. Київ

ЗАСІВНА ПІСНЯ

Розлягайся, скибо чорна,
Сійся, зерно, і рости!
Наша сила необорна
В далечінь кладе мости.

Гей, до заходу від сходу
На росистий ранній сад
Розливай погожу воду,
Молода Країно Рад!

Всі, у кого серце вірне
Сонцю нашої весни,
Сійте зерно, гей! добірне
В нерозмежені лани!

Хай потужна хвиля ллеться,
Не вертаючись назад,
Хай уся земля назвється:
Молода Країна Рад.

ЗАЖИНКОВА ПІСНЯ

Сонце, небо і пшениця,
Гей!
Заповідана світлиця
Розчинилася для людей.

Піт чола — роси живої
Буйні краплі на чолі.
Не один, не два, не троє,
Всі ми — владарі землі.
Плинуть з далечі хисткої
Лобогрійки-кораблі.

Золоті скарби знайшли ми,
Гей!
Мозолями трудовими
Славні люди між людей.

План! Наказ! Облога хліба!
Штурм! Атака! Боротьба!

Недарма стогнала скиба,
Кучерявилась сівба!
Як у морі грає риба,
Грає радісна доба.

* * *

Над копицями стрункими
Голубий смугастий дим.
Тихе озеро незриме
Віє духом трав'яним.

Крик тривожного бекаса,
А не знати, де бекас.
Як густа, застигла маса,
Стали просторінь і час.

Тільки ж сонця дай на луки,—
Оживе і фарба, й звук,
І земля простягне руки
До робочих темних рук.

СОНЕТ-ДІАЛОГ

Старомодний поет

Не плачте за волошками, дівчата,
За куколем червоним не тужіть!
Квітчайтесь юністю. Вона, завзята,
Усі квітки земні перевершить.

Лукаві! Вам би все вінків та свята,
А не труда, що сушить і в'ялить;
Жорстока вам не до душі лопата
І зерна чистого одноманіть.

Дівчина

Диваче! Глянь, як ниви колосяться!
То ж наших рук жива, рухлива праця,
То ж порив наш, що золотом розцвів,—
І, в променистім сяючи врожаї,
Імення безіменних уквітчас
Троянда велетенська — колектив.

НА ПРИСТАНІ

Сонетоїд

Надходить пароплав. Зигзагами хисткими
Огні відбилися у чорній глибині.
Я знову вгадую: приїдеш ти чи ні? —
І марно людську тьму прорізує очима.

Хтось на гармонії похмуро награє
Сумні і радісні — однаково — мотиви.
Мішки з картоплею. Прожектор пустотливий
Рукою білою Венеру достає.

Ще сіверянського в юрбі живе чимало:
У полі трактори, а вдача ще як рало...
Що ж! Я й таких люблю селян і городян!

...Прийшов!.. Командує, немов громів велитель,
Охриплий вовк морський — деснянський капітан...
Тебе немає знов. Терпіння — наш учитель.

9 серпня 1932 р. Остер

* * *

У присмерку осінньої алеї
Згрібають діти каштановий лист
І пісеньки наспівують своєї,
Синиці передражнюючи свист.

Бездумні роси на траві поблідлій
Живуть життям ритмічним і легким,
А сонце, розмахнувшись навідлі,
Короткий шлях перетинає ім.

Осіннє сонце! Смуток воєводи,
Що все скорив, щоб опочити сам!
Та серце вірить, повне прохолоди,
Дитячим неосіннім голосам,

Сосни колишуться, чорні, схвильовані сосни,
Коники в травах і довгий пісковатий шлях.
Полем зітхання проходить щасливе і млосне,
Ніби утома моя заспівала в полях.

Втомо моя, не пора! Ще далека дорога,
В'ється змію і хижя вона, як змія...
Воля, супутниця днів нерозлучна і строга,
Каке іти її не спиняєш, утомо моя!

Серце, серце! Талий спіг!
Вогкий вітер у кватирку!
Білий промінь перебіг
І залиг
При усміхненім одвірку.

Ніби парості трави,
Голоси весни дзвінкої...
Серце! Промені лови
І живи
Для прийдешності яспої!

БОРНЯ НЕ СКІНЧИЛАСЬ

М'які верховини вкраїнських дерев
І дуб серед них, добродушний, як лев,
І синість, і свіжість, і круглість, і луг,
І сонце, як брат, і людина, як друг.

Ця лагідність ліній, цей літеплий тон
На тебе навіють сонячний сон,
І справді ти віриш: кінчилась борня,—
У піхви меча, розсідлати коня!

Собаки, і ті відреклися злоби,
Хвостами виляють, як добрі раби,

Обняв найлихішого лапами кіт —
І граються мирно... Воскрес Теокріт!

Спочинь, зачерпни для труда свого сил,
Та глянь: посинів, потемнів небосхил,
І гнуться верхів'я вкраїнських дерев,
І дуб серед них, як стривожений лев.

9 серпня 1932 р., Остеп

* * *

Фінка і фомка — стрункий арсенал,
Шмаря і шамать — тонкий ідеал,
Ворог — «мільтон»,
Друг — самогон,
Рай — кокаїновий шал.

Привиде, зникни! І кепка, і кльош,
І перехрипле «дайош» і «беръош» —
Сон і мана!
Ера ясна
Постать огидну розчавить, як вош.

В громі заводів, у вирі повстань
Переступили ми давнього грань.
Сила й огонь,
Стиски долонь
Кличуть живих до борні, до змагань,

Наша країпа — країна труда.
Постате мертвa, зелено-бліда,
Зникни, як тінь!
Згинь
Без сліда!

ДІТИ

Гомінливі, кучеряві,
У саду, на піклальній лаві,
Навесні і восени,
Як живуть вони, лукаві,
Гріють як серця вони!

Ті серйозні оченята,
Круглі, ніби в мишенят,
Та цікавість їх завзята,
Що і вчителя, і тата
Перегонює встократ!

Глянь — горобчик, а людина,
Воля, творчість безупинна...
Всі знання їм перелий
І поважне: наша зміна —
Теплим усміхом обмий!

* *
*

Мас маєво майбве,
Віють вогкі дерева...
Ти читав дзвінкі слова:
«Я готовий»?

Птиці! Люди! День і мідь!
Небо впало на дорогу!
Коню, швидше переїдь
Труп господаря своєого!

Вдар у чоло копитом —
І господар встане іновий,
Щоб гукнути всім — кругом:
«Я готовий!»

1931—1932

* *
*

На сонці ясени горять,
Спадають ягоди з шовковиць...
Зламай заказану печать,
Спали пожовклий часословець!

На сонці мертві та бліді
Твої ієрогліфи-тайни...
Хвала вугіллю та руді!
Живіть і радуйтесь, комбайні!

На сонці спопелів і зник
Облудний повів стародення:
Не жрець, не вождь, а робітник —
Поета справжнього імення...

1930—1932

* * *

Не шукай велетенських завдань,
Та не бійся великого діла...
Рукава закасавши, поглянь,
Де згодиться мала твоя сила!

В саму гущу! Без марних зусиль,
Розраховано, чітко, суворо!
Таж найменший твій порив — утиль
Для всесвітнього збору.

Ти не вождь? Рядовий будь вояк,
Будь клітинка, значок телеграми...
...Боротьба за цукровий буряк
Варта більш, як борня з вітряками!

НА ПОРОЗІ

Крізь камінь, крізь кремінь — рік у рік
Прорубує тропи робітник,
Високі верхів'я всі в огнях —
До них! Через гори! Вгору стяг!

Де скеля — в повітря без вагань!
Стомивсь — позад себе тільки глянь:
Повалено вежі чорних літ,
Нова побудова — цілий світ.

Суворо і строго, день у день,
Забувши зітхання сивих нень,
У край заповідний, до звитяг,
До сонця, над сонце — вгору стяг!

1932

МУДРЕЦЯМ

П'ять рівне чотирьом, у жовтні — травень юний,
І жовтень аж тоді, як спіє листопад...
Ну, що ж! Дивуйтесь, поваленії трупи,
Під рік шістнадцятий химерній Владі Рад!

Ще більший парадокс готується у неї:
З традицій кам'яних зробити легкий дим,
Щоб ви, титанами одягнені пігмеї,
Полинули за ним.

1932

* * *

Цвіте й гуде земля, і серце повне вщерть,
І пориви в ньому — як живоносні рапи,
І що моя, твоя, твоєго брата смерть,
Коли навколо день і дощ благоуханий?

Рожевих вогких уст не бійся. Таж вопи
Для тебе роззвілись, тобою снять і дишуть,—
І хвилі пізньої, глибокої весни
Край берегів труда земних дітей колишуть.

* * *

Яскраві барви, повні топи!
Нюанси пріч і геть півтон!
Рожеве вмерло, і червоне
Горить огнями виногрон.

Доволі млосного зітхання!
На повні груди, без вагань
Вдихай ненависть і кохання,
Переступай останню грань!

Круши гниле і недогниле,
Розлийся повнявою сил:
Червоні заграви спалили
Старого світу небосхил.

1931

* * *

*

Нове життя нового прагне слова,
А де найти, як дати кров і плоть?
Ще нееньки пісня в серці колискова...
Поборе — марш, та тяжко побороть!

Ще Блок, ще Гріг, ще лілія, ще мрія,
Ще колихання голубливих вод...
На вулиці Заливчого Андрія
Тебе чекає цвяховий завод.

1932

НА П'ЯТНАДЦЯТИ ХВИЛІ

П'ятнадцять хвиль, п'ятнадцять днів,
П'ятнадцять літ і зим,
Як прapor огняний зацвів
Трудівникам усім.

Крізь холод, голод, біль і жах
Батьки вночі повзли
З ножами гострими в зубах
Серед грози і мли.

Та вдарив бунтівницький клич
У хмари кам'яні,
Сказав минулому Ілліч
Своє і наше: ні!

І вал п'ятнадцятий гуде,
Переливає грань,
Правиця певна нас веде,
Не знаючи вагань.

Луна всесвітньої війни
Збудила сон століть...
Радійте, дочки і сини!
Верстати, гомоніть!

1932

ДО МЕТИ!

Гей, лети вперед, лети,
Мов крило аероплана,
Наша сила нездоланна,
До мети!

Розмахнітесь дужче, теслі!
Дзвінко бийте, ковалі!
Вожаїв слова воскреслі
Стали ділом на землі.

Гляньте: влившися рікою
В будівництва океан,
Усміхнувся Волховстрою
Дніпрельстан.

Гляньте: там, де пісня туги
Розливалась серед нив,
Повен сили і напруги
Зеленіс колектив.

Гляньте: там, де пішоходи
Заливала сонна тінь,
Наши фабрики й заводи
Розтинають височінь.

Із можливого в чудеснє
Перекинуто мости...
Линьте ж, дні, котіться, весни,
До мети!

1931

IV. РОЗДУМИ ТА УСМІХИ

ПРОЗІР

Середньовіччя — Візантія —
Геллади голуба твердинь —
Носилки панські, рабська шия,
Розп'яття двораменна тінь,—
Погасло все, як мертвa мрія
Давно померлих поколінь,
І слози, ронені свічками,
Посохли перед образами.

Бліскучі пломби для зубів
З хреста Ігнатія Лойоли,
Орала з лицарських мечів,
Із бойовища — жизне поле,
Потужний камінь, гвинт і шків,
Де меркнуть божі ореоли,
І правда сурен бойових,
Де дзвін занедбаний затих.

По землях води розлилися,
Пустеля розцвіла тяжка,
Одвічних загадок узлісся
Людська прорубує рука,
Девіза сталева: борися! —
Окрилює робітника,
І щастя бур несуть живому
Широколетні крила грому.

П'янійте, м'язи, у труді,
Палайте, розуми, в шукannі,
Топчіть недобитки бліді,
Переступайте межі й грані,
Нехай тепер, а не тоді
Обмис землю бій останній,
Нехай майбутнє золоте
Єдиним деревом зросте!

ЛАСТІВКИ

Ластівки на телеграфнім дроті...
Чи не твій прообраз, майбуття:
Ясністю окрілене життя
З генієм людським в одному льоті!

Димарі, що їх рожевий дим —
З хмарами в братерському єднанні,
І лани, й гаї благоуханні
В електричнім колі світлянім.

Послухняні велетні машини,
Як слони, покірні малюкам,
І струнка струна радіограм,
Що з пташками у повітрі плинє.

Перемігши звіра й звірину,
У прозорих цвітучи будовах,
На землі нових Асканій-Нóвик
Тирсу ми розсіємо шумну.

Мускулів буяння безутомне
Праці й свята межі перетне,
І для тебе, племено земне,
І зірки палатимуть, і домни,

Розіллються ріками скрипки,
Килимом простеляться метали...—
Так мені й синкові щебетали
На тугому дроті ластівки.

26 серпня 1932 р. Остер

КОНЧА-ЗАСПА¹

Лине Волга в синій Каспій,
Коні сіно споживають...
Хай життя на Кончі-Заспі
Так же само люди знають!

Що було там за Богдана,
Хто судився там за влови,—

¹ Озера-заповідники недалеко Києва.— Автор.

Знати також річ бажана,
Але необов'язкова.

Ні, прошу тепер заїхать
В мудре царство Шарлеманя¹,
Як огненний сонця віхоть
Прочищає шлях світання.

День надходить зовсім простий,
Тільки трошки дивно, брате,
Що чирки та шилохвости
І не думають тікати.

Мов глибокі, повні чаші,
Розпросорились озера...
(Це слова, пробач, не наші,
Це Тичини справжня сфера!)

Грає ляць, аж води сині
Срібляним киплять окропом...
Ге! Чимало він людині
Оповість під мікроскопом!

Ось підтята деревина
Повалилася на воду:
Це нова сім'я бобрина
Тут попоралась до сходу.

Ху! Це що? І качина зграя
Нам під ноги просто лине...
Від орла вона шукає
Порятунку — у людини.

Поклади вудки й рушницю,
Хоч би сам ти Растряпович²;
Тут природи таємниці
Вистигають, наче овоч.

1930—1932

¹ Відомий київський природник.— *Автор.*

² Відомий київський мисливець та рибалка.— *Автор.*

ПРО ЗЯЧУ ШКУРКУ

«Шкуркою зайця по Чемберлену!»

Лозунг у мисливському журналі

Обивателеві смішно,
Аж за боки він береться,
Аж качається, бідаха:
Шкурка заяча — і нею
Чемберлен... Xi-xi-xi!..
Уявляєте, панове:
Лорд поважний і коректний
Із моноклем гордовитим,
Із портфелем під рукою,
Радний муж, державний муж,—
А на нього наш мисливець,
Уявляючи, напевне,
Молодим себе Давидом,
А британця — Галіафом,
Шкурку заячу підняв!
Xi-xi-xi... Xo-ho!.. Чудово!
Це дійшло карикатури!..—
І розкішно обиватель
Перетравлює обід.
Постривай, громадянине!
(Сам же ти в трамваї якось
Недотепі-селюкові
Поясняв крізь окуляри
І крізь зуби золоті,
Що казати недоречно
У трамваї слово: пан!)

Постривай, громадянине!
У французів є прислів'я,
Що сміється недаремне
Тільки той, кому останнім
Засміялись довелось.
Прошу: шкуркою одною
Не ушкодиш ані трохи
Шкури товстої тісі,
Що зоветься: капітал.
А коли мільйони шкурок
Попливуть на людні ринки,
А коли те все, що ми
Досі марно розсипали,
Зпеважали і топтали,

Кожну шкурку й соломинку,
Кожен цвяшок і травинку,
Кожен грам майна своєого
Заощаджувать ми будем —
Не новітні гарпагони,
А розумні хазяї —
І камінчик на камінчик
Укладатимемо дбalo
В молодий державний мур,
І свого життя та крові
Кожен атом найдрібніший
Віддаватимем на захист
Наших земель і границь,—
Що тоді, напі гумористе
З парасолем-парашутом,
У калошах-кораблях?
Ох, під шкурками ж і справді
Задихнуться чemberлени,
І малі чemberленята,
І з соломи буде розпал
На їх котеджі і тюрми,
І цвяшки нам придадуться,
Щоб ізбити їм труну!
Так ото, ласкавий пане!
(Ми з тобою не в трамваї,
І напевне ти дозволиш
Любий титул відродить)
Сміх, звичайно, річ корисна,
А найпаче по обіді,
Під свистіння канарейки,
На канапі «самосон»,—
А проте надінь калоші,
Приозбройся парасолем —
І нехай тебе поглине
Хоч і лондонський туман!

1931—1932

ГУСИ

1

Вже перший сніг кружляє над землею
І тихо падає. Уже вода
Зашерхла на озерах. Опада
Останнє листя і яснить алею.

Не плач, не плач за юністю своєю!
Минає все, і празима бліда
Там, де палала буря молода,
На шибі мертву висріблить лілею.

Навіщо спогади? Нашо слова?
Схились, як приморожена трава,
Будь мовчазний, як мовчазна сніжинка...

Та що це, що? О радосте, не муч!
Високо десь гусиний ліне ключ...
Hi! Молодість там обізвалась дзвінко.

2

Останній сніг, там бурий, там блакитний,
Іще лежить в окопах і ярах,
Ще в пам'яті метелиць білій жах,
Ще сонце спить, ще пролісок не квітне.

Та березня проміння непомітне
В дівочих одивяється очах,
Та інші ми, і в наших голосах
Тепло якесь заграло оксамитне.

Прислушайся... Стривай... Іще нема...
Не ожила ще далечінь німа...
Чому ж усе напружилося, як струни?

Ах, знаю, знаю! По такому дні
Гусиний ключ, майнувши вдалині,
В старих грудях розбудить серце юне.

1931

ЗМАГАННЯ

У сонячній Флоренції колись.
Із Леонардо з Вінчі на змагання
Став Мікеланджело, молодший лев
Із левом старшим, та обидва сильні,
Обидва хижі, сміливі обидва,
Хоч неоднаким палені огнем.
Обом сложет батальний змалювати
Доручено, та й годі. Жадних меж
У виборі й розробленні сюжету.

Довгобородий месер Леонардо —
Філософ, математик, інженер,
Дослідувач крилатих птиць і трупів,
У кого в серці, як змія, вилась
Палка і зимна усмішка Джоконди,
Складний химерник, що усе життя,
Ладен був, наче ящірку, розтяти —
Довгобородий месер-чудодій
Поклав м'яким, страшним, холодним пензлем
На полотно слухняне і німе
Відбиток бою: коней, що скажено
Один в одного вгризлися зубами,
Кричущий порив мускулів людських
У дикому, звірячому сплетінні,
І кров, і плоть, живу й жадібну жити
І прapor, що стискає напівмертва
Із силою подвійною рука.
Здригнулися вражливі флорентійці
І мовили: воістину, не слід
У глиб природи далі зазирати.

По-іншому борець неутомлений
Із мармуром, з людьми, з самим собою,
Творець безумно смілого Давида,
Скорботи й гніву гордовитий речник,
Оддав війни багряний, дикий рик.
Він змалював веселе узбережжя
І світлу річку; вояки засмаглі,
Укриті порохом, залипі кров'ю,
Під золоту хвилину відпочинку
Купалися, пустуючи безжурно,
Як горобці в калюжі, як у морі

Дельфіни жартівливі, як малята,
Що їх вони покинули, одважні,
В своїх жіпок чорнявих на руках.
Той поринав, хапаючи за ноги
Товариша; той, ніби кашалот,
Із рота воду випускав фонтаном;
Два інші борюкались у воді,
Здіймаючи веселку над собою,
Мов качури; ніхто б не упізнав
У тих наївних, сміхотливих дітях
Здобичників і вояків грізних.
І враз — сурма заграла, заревла,
Звучи до бою... Кожен стрепенувся,
Пливе, біжить, широкі хвилі гонить,
До берега, до зброї тягне руки,
Отріпую з волосся срібну воду,
З суворих уст веселість проганяє,
І зуби зціплює, і гострим оком
Ворожу розтинає далечінь.
Ще мить — і в курявлі вони полипуть,
Як чорні демони, і знову кров
На свіжі, на обмиті їх рамена
Струмками близне із живих грудей.

Заплакали вражливі флорентійці
І мовили: усе людське змістив
На полотниці рівному своєму
Цей переможець лева, цей дракон!

Та прийде віш, маляр, іще незнаний,
Чий голос буде голосом труда,
Свобідного, як ластівка над морем,
І вивершить трилогію: змалює
Потомлених край річки вояків,
Що на землі кінчили бій останній,
Перемогли — і прагнуть хвиль погожих —
Обмити кров і курявлі навік.
Один уже пірнув у свіжі хвилі,
Той руки простягає уперед,
Щоб скочити із кручі кам'яної,
Той тільки ще на берег надійшов
І ледве но скидає обладунок —
Тяжкий шолом та панцер міднодзвонний,
Та довгий меч, та спис непереборний,

Та сагайдак і стріли срібнoperі,—
А вже на тому березі жінки
З малятами круг себе й на руках
Гукають: ну бо, мийтесь, та й додому!
Лани й робітні ждуть робітників,
А хижаки не вернуться довіку!

І врадується трудівницьке серце
І мовить голосно: благословен
Ти, переможче лева і дракона!

Серпень 1932 р., Остер

ПРАВНУКОВІ

Коли мій правнук
Летітиме з Києва
На Ямайку
Поговорити з товарищем,
Попити вечірнього чаю
Чи виставу побачить нову;
Коли під ним,
Як на мапі,
Що висить у мене над ліжком,
Стелитиметься схематичний океан
І чорнітимуть
Цятки островів —
Атоми земної комуни,—
Хай він тоді пригадає
Тих,
Що уперто й невтомно бороли
Просторінь,
Час
І суспільства неріvnість.

Правнуче мій!
Ти, що в клітинках веселого тіла своєgo,
В мозку, у крові, в кістках
Доніс якусь невловну частину
Мого зотлілого «я»,—
Усміхнися!
Ми багато чого любили на світі:
Пахощі зілля, і трави,

Довгі вії на личках рум'яних дітей,
Пісню в вечірнім тумані,
Пристрасні руки жагучі
В колиханні нічному,
Вітрила далекі,
Що пливуть, мов ясні пелюстки,
На млистому, синьому морі,
Горді лінії білих будов,
Ніжного слова оксамит
І крицю мужнього слова,
Ми любили страждання свої
І дитячі свої радощі,—
Ах, багато чого
Ми любили!
А проте,
Як ударила хвиля дев'ята,
Як заскиглили щогли високі,
Як шугнув із-під хмар буревісник,—
Геть,
Мов нікчемний баласт.
Кинули ті, що між нами
Недаремно найкращими звались,
Усе,
Шо в'язало й м'якшило серця.
Ніжність вони прокляли,
Кохання об камінь розбили,
Зцілили зуби суворо
І з усіх
Веселчастих барв
Обрали єдину:
Багряну.
Правнучę мій!
Не була то борня мальовнича,
Намальована в книгах прадавніх:
Ані коней з роздутими ніздрями,
Ні широких блискучих мечів,
Ні алмазами саджених сідел,
Ні кирей, гаптованих золотом!..
Не була то й словесна борня
Безпечними рапірами дотеців
Серед світлої повної зали...
Hi!
Кулеметів ритмічне цокання,
Геометрія гарматних траєкторій,

Алгебра страйків,
Безробіття страшна арифметика,
Одірвані руки і ноги,
Затруєні газами очі,—
Така була перша дія
Тієї трагедії.

Кулемети — до наших рук!
Гармати — до наших рук!
Безробітні — до наших лав!
Страйки — в міцні береги революції!
Геть війну між трудящими!
Хай живе війна за трудящих! —
Така була друга дія.

Всіх,
Що сито жували
У голодних вирваний хліб,
Всіх,
Що словом брехливим
І димом кадильним
Туманили мозок рабам,
Всіх,
Що гнобили, дурили, карали, топтали,—
Всіх у моря кипучу глибінь,
У смертельну глибінь —
Навіки!
Така була третя дія.

Тоді
Серед розшумованого моря
Виник могутній —
Наш —
Острів.
То не був острів блаженних,
Намальований у прадавній қнізі,
Ягня там не гралося з левом,
Уже не суворим,
Острів'яни без журні
Не зривали в неробстві щасливім
Золотих, як золото, грон.
Там ішла
Борня за метал, за вугілля і зерно,
За кожний там крок
Платилося кров'ю, і потом, і мозком.

Цифра,
Суворість,
План,
Наказ,
Одностайність,
Упертість,—
Таким був стиль тієї доби,
Мій правнуче.

А з моря солоних глибин
Випливали ротаті акули,
Живились шматками,
Чигали на здобич живу,
Бились за тіло живе і за трупи,
І кожен від берега крок
Обертається в чорний, лихий поєдинок.
Веслом по акулячій голові,
Щоб розскочився череп!
Нехай океан
Кривавою піною грас,
Обмиваючи наші
Гранітом лямовані
Береги!..

А тим часом
Ті самі жорстокі й шорсткі
Самовіддані руки
Несли звідусюди
Каміння, залізо й цеглу,
Будували, робили, творили
Свій високий і простий,
Сонцем пронизаний
Дім.
Правнуче!
Мое кучеряве дитя!
Відчуй мій цілунок
На своїм на засмаглім чолі!
Зрозумій:
То була невесела робота,
Веселіша за все на землі!
Знаю добрє:
В книжках старовинних
Ти читав про той острів завзятий,
Про будинок і башту високу,

Де горіли удень і вночі
Огняні, рубінові літери:
Сднайтесь, трудящи
Всіх країп!
Ти читав, як підступно, лукаво і хижо
Закрадались тумани,
Бурі й потвори,
Як шукали на острові тому
Тепла й порятунку
Моряки з чужих кораблів,
Що крізь ніч —
На башті високій —
Прочитали міцні, огняні,
Рубінові слова.
Ти читав їх, ті книги химерні,
Ті рядками написані крики одважних,
Ті слова, де відбилися плескоти моря,
Стогні, мука, агонія, творчість,
Смерті кров і кров породіллі!
Ти читав,
Як ширше і ширше,
Пробиваючи темряви хмари,
Розливалося коло червоне
Од високих, зірчастих літер,
Як од них перескочив огонь
На моря, острови, континенти,
Як по всіх найдальших краях
Ожили й заспівали
Рубінові невтомні літери...
Линь же, линь,
Дитя мое тепле,
На Ямайку, до друзів у гості,
І згадай, усміхнись... Я вже бачу
Вогкий усміх в очах твоїх юних.

1932 р. Остєр

III

Земля не застигне, ні!
Лорде Байроне, заспокойтесь!
Коли в її темних жилах
Захолоне кипуча кров,

Коли, натомившись палати в етері,
Погасне завзяте сонце,
Що його колись порівняв
П'яній друг уельського принца
З гарячою дівкою,—
Що ж!
Нові Леонардо да Вінчі
І нові Едісони,
Не розпусним слугуючи герцогам
І не штатам благочестивим,
А напруживши мозку
Дисципліновані струни
Всеземній людині на радість,
Землю оживлять диханням штучним,
Може, навіть якийсь нашатир
Дадуть їй понюхати,
А мо'електричним струмом
Пустять її у стрибучий танець,
І над нами —
Над тими,
Що топтатимуть наш упокоєний прах,
Краплі нашої крові живої
Несучи в бурхливих артеріях —
Засвітять нове,
Непереможне
Сонце..

V. ПОСТАТІ

ПРОМЕТЕЙ

Прометею, Прометею!
Одлетів твій кбршак хижий,
Не допив живої крові,
Плоть живу не доклював.

Увірвався ржавий ретязь,
Скеля порохом розпалась,
У титана під ногою
Переможений Кавказ.

Ходить вітер, світить сонце,
Журавлі летять на північ,
Наче крики журавлині,
Голоси дзвенянять людські.

Прометею, Прометею!
Чорний коршак не прилине:
Одігнав його навіки
Твій незгашений огонь.

БЕТХОВЕН

Д. Балацькому

Коли глухого генія музики
Уже людські не досягали крики,
Коли він чув лиш бунт німих стихій
І з них, у пінній пристрасті своїй,
Складав гармонії, щоб сам не чути,—
Настигла смерть. Відомий і забутій,
Прославлений, осміяній, владар
І раб — він умирав. Сувої хмар
Заслали небо. Потемніла далеч.

Ішла гроза. Думки, як чорна галич,
Назустріч ночі креслили круги.
Враз — повені невтоленої жаги —
Він стрепенувсь, орел, ще не добитий.
Він чув, він чу ! — Ах, землю розтрощити,
Створити землю, дати радість їм,
Синам землі! — Він чув, як темний грім
Перекотився під піним склепінням.
Охоплений нових надій тремтінням —
А смерть уже на чоло клала знак,—
Він небу, гордий, показав кулак.
Бетховене! Той жест руки худої
Страшніший від симфонії страшної!

1932 р. Остєр

ШЕВЧЕНКО

Не багряницею, не злотом —
Живою кров'ю він кипить,
Тому його людським кіотам
По вікі вічні не вмістить.

Рубіни уманських пожарів
Поклади відзнак на чоло...
Ах, як далеко Костомаров,
Садок вишневий і село!

Дороги рівної не знати —
Зигзаги, хвилі, блискавки,
Ta завжди: хай горять магнати!
Хай квітом квітнуть бідняки!

Людина він! Не ждіть його там,
Де ваші божества дрібні!
Усім золоченим кіотам
Він вирік несмертельне: ні!

ФРАНКО

Син Яця-коваля, Іван рудоволосий,
Рибалка і мудрець, поет і каменяр,
Не надився на блиск і на позверхній чар,
На Чайлд-Гарольдів плащ, на Лорелей коси.

Заглиблений у книг нових і давніх стоси,
Він слухав голоси з низин і з-понад хмар,
І хоч хитався він, та мав високий дар
Гніт пенавидіти і люд любити босий.

Дорога у житті самотньому тяжка;
Навколо — ворогів закрадливість лукава,
Панки, що «люблять Русь» для ласого шматка..,

Та ранив тяжко він беркута і удава,
І проміж нас живе ясна і чиста слава
Малого Мірона, великого Франка.

ЛЕНІН

З жестом суворим і простим,
З усміхом мудро-ласкавим,
Гордим, небаченим зростом
Зріс він над світом іржавим.

Так, він титан, бо «титанів»
Скинув з золочених тронів;
Глянув, дихнув — і розтанув
Лід їх застиглих законів.

Так, він титан, бо на крові
Бою двох сил не примирних
Склад підмурівок будові
Подвигів творчих незмірних.

Звідки ж набрався він сили?
Звідки той порив червоний?
Мозок його запліднили
Рук мозолястих мільйони,

Всім злідарям він і гнаним
Кинув потужне: боріться!
Тим же й горить, як зоря, нам
Жест огняної правиці.

КОВАЛЬ

Не мантія — хвартух, не жезл, а молоток,
І все-таки творець, і все-таки пророк;
Палав перед ним не жертва для Гефеста —
Комунистичного сторінка маніфеста.

Не вірить, знає він. Не mrіє він, кус.
Ану, обценьками бери «твое» й «мое»!
В огонь! Печи його і на ковадло, хлопче!
Що? Не годиться вже? — Само життя розтопче,

УДАРНИК

Тугіше напружуйтесь, руки!
Ритмічніше дихайте, груди!
Хай гордо лунає стозвуке,
Рішуче: так хочу! так буде!

Змагання! Ще більше, ще далі!
З вершин на вершину — до цілі!
Вирізуй на твердім металі
Слова боротьби огнекрилі!

У плині залізної маси,
У кожному атомі крові
Одбилося замовлення класу
І відповідь горда: готовий!

VI. ВІТРИЛА

ДНІПРО

1 ЗАДУМА

Молочна синява і ряботіння хвиль,
Незграбні байдаки, моторки сивокосі,
І діти бронзові, і вітру піна й хміль,—
Славуто! Ми таким тебе любили досі.

Моторки... Ніби то воно уже й нове...
Та глянь на човняра: в його, мовляли, типі
Ще давній Борістен, дрімаючи, живе,
І тільки трошечки приткнулось Miccicіpі.

А ті, приглянися-по, філософи-плоти,
Що знають: плинє все, то чом би не пливти їм?
Та ж подобизну їм ти міг би віднайти
В часи, як вал міський здригався під Батиєм!

Любити? Що ж! Люблю, як шамкання бабусь
При ветхому столі, за старожитним часем,—
Та жити й вірити уже не в них я вчусь:
В молочній синяві багрець ми прозираєм!

2 ФАНФАРИ

Змиває закутки ведмежі
Широка повінь — і пора!
Розходьтесь, зелені межі
Блакитнокрилого Дніпра!

Доволі ти, Славуто, славив
Чайки вузької давнини!
Для океанських пароцлавів
Гостинну браму відчини!

Поймá електрика яскрава
Налиті соками степи,
Та ми на скелю Святослава
По них не топчемо тропи.

Не маяння козацьких китиць —
Спецівок зариси тверді,—
І непокірний Ненаситець
Кориться сталевій узді.

3 МОЛОТИ

Козацькі комоні своє вже відірвали,
І тирса не дзвенить.
Крайно, радуйся! Людино, куй метали!
Заводи, гомоніть!

Пора! Доволі нам садовських декорацій
І кропивницьких нив.
На нашім прапорі, як на червонім маці,
Метелики огнів.

Старій романтиці свою ціну ми склали:
Кривавий маскарад...
Заводи, гомоніть! Людино, куй метали!
Дзвени, Крайно Рад!

4 ЛІРИКА

Чи пам'ятаєш ти, Катрусю,
Той день, той степ, оту гарбу,
Порога хвилі сивоусі
І церобоківців юрбу?

Із велетенським самоваром
Той милий люд бенкетував,
Де впав під ворога ударом
Сpartанець наський — Святослав.

А як вони скінчили тризну
І сіли на автомобіль,—
Набігла громовиця грізно,
І потемніло звідусіль.

Чи пам'ятаєш, як тікали
Тоді від бурі ми й вони,
Як жалюгідно виглядали
Мої прасовані штані?

А в переляканому місті,
Спіткавши нáвіч нíч лиху,
Чорнів у темряві струмистій
Трамвай; зомлілій на шляху.

Було так мокро, страшно, дико,
Так непритульно нам було,
Мов домовини чорне віко
На небо й землю налягло.

І враз — у затишнім готелі
Щось, як Колумбове: земля! —
І звуки пристрасно-веселі
Виделок, люду й скрипаля.

А далі: радість, ранок, сопце
І голубінь височини,
І Яворницького віконце,
І в сінях — Бульба та сини...

• • • • •
Розбито і залито скелі,
Німих століть німотний дар,
І церобкопівці веселі
Десь інде ставлять самовар.

Як знову ми туди потрапим,
Де наша пурхала любов,
То вже не з Бульбіним Остапом,
А з сином всесвіту: здоров!

5

ПЕРЕБИВАНИЙ ВЕРЛІБР

Це було зовсім нелегко.
Яворницького друзі-пороги,
Німі та шумливі,
Не хотіли уперто і довго
Здавати позицій своїх,
Мудрі скептики

Всіх категорій
Від українського Даніеля Рока
(Пам'ятаєте: поїзда хтів зупинить?)
До ученого з вагнерівським летом
Мікроскопічної думки,
Друзі традицій,
Приклонники темпів чумацьких,
Звичайні собі обивателі,
Складені з калош і котлет,
Поетичні панни,
Краєвидів аматори,
Мохом порослі,
Патріоти,
Дрібні крамарі
(Щось між цими й тамтими
Баж надто близьке!),
Всі філософи доморослі,
Всі доморобні естети
Усміхались,
Зітхали,
Зlostилися
І шептали лукаво:
О! Аби-но заграла весна —
Дід Славута іще їм покаже,
Як спиняти його незаковану міць,
Що носила до моря
Завзятих, чубатих слов'ян?

• • • • •

Рознесе, розметає, розтрощить
Їх нахабні споруди,
Розіб'є наївець
Без силі бетони!
О! Аби-но весна! —

А червоні зірки соцмагання
Світляками світились
Крізь чорнило ночей
Все яскравіше, все сміливіше —
І злилися нарешті
В перемоги червоний огонь.
— Ex, та й зовсім воно непогано! —
Дід Славута потягся, прокинувшись, —
Лихо матері! Як же високо

Я над морем сьогодні піднісся!
Як просторо тепер розлились
 Мої не заковані, ні! —
Розковані води!
Гей, роботи! Тягти вам заводи,
Турбіни крутить?
Можу! Вмить!
(У старого від радості тої
Навіть рими з'явились,
Як бачите.
Навіть трошки почав задаватись
Академіка сивого друг.
Ну — достоту Геракл чи Тесей,
Що йому,
На покоті літ,
Омолодження зроблено вдале!)

Що ж!
Минаю дрібних крамарів,
Патріотів великих
(Можна тут без усяких вагань
Переставити ештети),
А звертається з словом
До вас,
Естети!
Вельмишансонні естети!
Чи ж не соромно морщити
Безнадійні носи
Перед морем нової, гучної краси?
(Сам я, повен екстазу, ладен
Заспівати римованим складом).
Ну, а втім —
Повертайтесь задом
І до мене, й до рим,
І до хвиль молодого Дніпра,—
Одцвіла уже ваша пора,
І ніхто не поверне!
До смаку вам, як давні Жюль Верні
У дарованих дітям книжках
То Навтілусом линуть по синіх морях,
То самі розливаються морем утопій,
Що давпо вже не дивні Європі.
А якого ж вам біса, скажіть,
Не до серця Дніпро, що кипить

Молодими, ясними огиями?
Поспішайте молитися в храми!
Нам
Наша праця і ми самі — храм.

6 СКРИЖАЛЬ

Тікайте, лози тонкостеблі,
Біжіть, подряпані лани,
Від Дніпробудівської греблі,
Від синьої широчини!

Буяй, нове життя зелене,
Новими злаками рости,
Де домни, блюмінги й мартени
Цвітуть, щоб людям розцвісти!

Оаза синя не в пустині
У даль розвіює печаль...
Кокс, ферохром і алюміній —
Доби прекрасної скрижаль.

7 ЖАРТ НА СЕРІОЗНУ ТЕМУ

Кімвале і тимпане, слав
Людської сили крила:
Дніпро покірним ставом став,
Млином — країна ціла.

Щедроти пишної рукав
Війнув над Диким полем...
Що труд і ум наш звоював,
Забрати не дозволим!

Грими в полях, де люд стогнав,
Де бур'яни буяли,
«Замість сонетів і октав»,
Інтернаціонале!

8
СВІЧКА

Де берегів пісок і глину
Лизала хвилі тепла лінь,
Де йшли одно'дному на зміну
Ряди незмінних поколінь,

Де від Смоленщини до моря
Цвіла зацвіла тишина,
Де дні тягучо-небадьорі
Були однакові до дна,

Горить, як велетенська свічка,
Що запалив безбожний люд,
Краса твоя і наша, річко,
І наша гордість —
Дніпробуд!

1932

МАНДРІВНИЙ МУЗИКА

1

Струни підтягни,
Рівно вдар смичком,
Вересень ясний
Склиться над селом.

З дальних роздоріж —
Там, де сипій дим,—
Голубінь розріж
Танцем золотим.

А тоді здіймай
Шапочку стару:
Дай копійку, дай
За веселу гру!

2

Рівно вдар смичком
По людських серцях,
Щоб ніхто кругом
Не згасав у снах,

Щоб очам людським
Розкривалась даль,
Щоб сміялась їм
Молода печаль,

Щоб лилась любов
У безодній жбан,
Щоб похилий знов
Розігнувся стан.

3

Вересень ясний,—
Як нова весна,—
Довгої струпи
Голосна луна.

Гей, усі в тапець,
Молоді й старі,
Поки не кінець
Переливній грі,

Поки сонце б'є
У серця й уста,
Поки в скриньці є
Кашіфоль густа.

4

Склиться над селом
Сонячна твердінь,
Ластівка крилом
Розтинає тінь.

Далі, як вона!
Не спиняй ходи!
Осінь чи весна —
Ти іди і йди.

І коли б забрів
У незнаний край,—
На новий мотив
Скрипку наладнай.

5

З дальніх роздоріж —
Мандри без кінця.
Як блискучий ніж,
Розтинай серця,

Як гrimучий грім,
Рокочи й гуди,
В кожну хату й дім
Не питай — іди!

Хай пісень твоїх
Не збагне слухач,—
Ти буди живих
І по мертвих плач.

6

Там, де синій дим,
Друг твій і сім'я,
Ta чужий ти їм
І жага твоя.

«Струни наладнав
На дивочний лад,
Знявся й почвалав —
Не прийде назад!

Тільки ледве чутъ
Невідомий звук...»
Ти навік забудь
Простягання рук!

7

Голубінь розріж,
Розметай мости,
Не питай, коли ж
Відпочинеш ти,

Не шукай ніде
Затишку й тепла,
Бо сама прийде
Опівнічна мла,

Бо останній крок —
І останній звук —
І впаде смичок
З похололих рук.

8

Танцем золотим
Надь, пали і муч,
Щоб зійтися всім
В золотий обруч,

Щоб розквітла кров
Живопосних ран,
Щоб похилий знов
Розігнувся стап,

Щоб ударив грім
Із безодні хмар,
Щоб орлом ясним
Стрепенувсь бідар.

9

А тоді здіймай
Шапочку стару:
— Все життя віддай
За безумну гру!

1930

БАЛАДА ПРО ЛЮБОВ

Це було в підшевному селі —
Чим би не початок до балади? —
Слюсарі й суворі ковалі
Прибули якоїсь там декади.

Не минулось, певне, без промов,
А було й схвильоване мовчання;

У Калитки не одного кров
Зіпсувало трактора тріщання.

Подарунок, звісно, прийняли,—
Віддарунок виросте у полі! —
А тим часом і нічної мли
Розлилось вино по видноколі.

Сільбудинок, радіо, книжки —
Чим би не орнамент до балади? —
А й красу смаглявої руки
Пригадати автор дуже радий.

Він — селянка, а вона — ковалъ...
Ах, я сплутав, та чи це важливо?
Винна в тому млиста літня даль,
Що з усього робить дивне диво.

Винна в тім країна, що кує
З брил людських міцну нову людину...
Хай уже читальник пізнає,
Хто вона, хто в ін під цю хвилину.

Не було там опускання вій —
Очі ясно дивляться і просто,—
Він про Енгельса провадив їй,
Та їй вона ж бо не про Аріосто.

А проте ота підступна ніч
Нас виводить поза всякі плани,—
І дививсь побажливо Ілліч,
Як у неї карий погляд тане.

Хто людина, людям не дивуй!
Хто живий, не винувать живого!
Він її не надив «сеню струй»,
І за свідка він не кликав бога.

Матіоля квітла на грядках —
В цьому, люди, не шукайте чуда —
І лила лукаво-ніжний пах
В сині вікна білого сільбуда.

Серце билось, билися серця —
Так воно в баладі і годиться,—
І дійшлося до простого кінця,
Що колись робили чарівниці.

Восени до міста, на робфак,—
От її, мовляв, найкраща мрія...
А проте й любові пишний мак
У грудях розцвісся і жаріє.

Вміє й працювати, й пригортать
Ця рука, золочена жнивами...
...Як далеко люди гомонять,
Нанівець заглушені серцями!

Дишуть груди, як жагуча ніч,
Волосинка — лоскотливий колос...
І зо стінки слухає Ілліч
Молодий, стрункий, нерівний голос:

— Я до загсу, милив мій, ладна,
А як треба, то й на барикади...—
Матіоля лине в синь вікна...
Чим би не кінцівка до балади?

1932 р. Остеп

НА КОРАБЛЯХ

Ніч. Безсилі метелики.
Лампа і сніжний папір.
Курява срібна стелеться
Од міriadів зір.

Місто дишіше напружено
Навіть у сонній млі.
Чуєш ти поклик, друже:
— На кораблі!

1

На кораблі! У широчінь,
У вогку далечінь!
В огнях прийдущих поколінь
Згуби себе, як тіny!

Багряне марево вітрил
Колише небосхил.
З'єдналися міліони сил
В єдиний помах крил.

Зів'яле зілля ожива,
Гойдається трава,
Як білий помах рукава,
Тремтить доба нова.

2

Клекоче піна за стерном,—
Гей, не дрімай, матросе!
Хай кров бурхає, як Гольфштром,
Як море стоголосе.

Там берег, мати і жона...
Забудь про них, матросе!
Пускай співучий лот до дна,
Місцай мілинин й коси.

Далека, небезпечна путь,—
Гей, не зважай, матросе!
Тож хвилі приязно гудуть,
Міцні, надійні троси.

Багато нас, і всі — один...
Люби ж, як рідні роси,
Весь світ — од півночі крижин
До тропіків, матросе.

3

Дрімайте, якорі!
Розрізуй хвилі, прово!
Наш прапор угорі
Сіяє пурпурово.

Погасли береги,
Щоб море засіяло...
Для нашої жаги
Усього світу мало!

4

Ворожий корабель...
Гей, за облавок жаль!
Гармаше, в груди стрель!
Стерничий, рівно чаль!

Ворожий капітан...
Стріляйте, як один!
Своїх не бітесь ран,
Аби смертельно — він!

Німе благання рук,
Останній жаху крик...
Ах, навіть син і внук,
Коли не паш — павік!

Немає роздоріж,
Дорога нам — одна ж!
Стріляй, рукопаш ріж,
Бери на абордаж!

5

Не хижі конквістадори —
Працівники морів
Крають сині простори
Грудьми кораблів.

Не голоси чаїпі —
Наш одностайний крик:
Рівняйтесь, пустині!
Поборе — працівник!

6

Чуєте, матроси, вогкою весною
Пахне земля?
— Дихати ще рано сонцем супокою,
Снить, як поля!

Гавані щасливі — паході знадливі —
Квіти п'япі...
Що ж! Дрімай, а море хай рокоче в гніві...
— Ні!

7

Квітку кинула гарячуща,
Зникла в зіллі, як стріла...
— Чи коли тебе побачу,
Понадводного орла?

— Виглядай тії години,
Як у пурпурі вітрів
Крик знеможений чаїний
Зникне в клекоті орлів.

8

Не вірте штилеві!
Не дивіться
На своє віддзеркалення
В голубій, як очі, воді!

Закріпляйте вітрила,
Пильнуйте на вахті,
Гостро,
Ясно,
Рішуче
Вимірюйте й числіть
Паралелі та меридіани!
Знайдте: викине штурм
Чорний прапор,
І дихання смертельного вітру
Ваші м'язи напружить до муки,
І заплачутъ, заскиглять кодоли і щогли,
І в безсиллі під ноги впаде альбатрос —
Альбатрос, вітроборець крилатий,—
В ту хвилину страшну
Ви пошлете в засмоленій пляшці
Всім морям і народам
Не розпачу крик,—
Вість перемоги!

9

Колише ніч
Поля й моря.
Назад не клич —
Не там зоря.

Розбий, розвій
Сновійний мак!
Як мозок твій,
Горить маяк.

1932

МАРИНА

(1933)

Віршована повість

ПРОЛОГ-ПОСВЯТА

Неначе цвяпок, в сердце вбитий,
Оцию Марину я ишу.

Т. Шевченко

Закрався вечір, одшуміла праця,
Як сльози, затремтіли ліхтарі,—
Та діти наші ночі не бояться.

П'ятипромінна світиться вгорі
Зоря для них, і вже чудні слова їм:
Пани, підданці, королі, царі.

Та ми, ох, ми ще добре пам'ятаєм
Ганебний час, коли навчали нас
Тюрму повсюдну називати раєм.

У ладані, в густому шумі ряс,
Під чоботом жандарма стопудовим,
Під колісми золочених коляс,

Не сміючи своїм озваться словом,
Трудящий люд жив роки і віки,
І думка тліла під глибоким сковом.

Але подвійний страдниці-жінки
Несли тягар у темряві подвійній;
Їм з терну шлюбні плетено вінки,

Нє раз вони у пісні безнадійній
Надію виливали нам гірку,
Пили в трутизні трунки чаюдійні.

В дитинстві ще я пісню чув таку,
Що зосталась єдиною для мене,
Хоч досить їх, пісень тих, на віку.

Само життя колишнє, староденне,
«Благословенне», прокляте життя
У пісні тій. Моя сестрице, нене,

Моя дружино, подруго, дитя,
Для тебе пісню ту переповів я ¹
Не для плачу та ніжного ниття,

Не для розваги, не для марнослів'я,
Hi! Щоб сказати: глянь в останній раз
На сон тяжкий, на давнє безголів'я

І йди тверда й незламна, як алмаз,
В ясне майбутнє, йди без відпочинку,
Забувши дні неволі та образ,

Радянська, вільна трудівнице-жінко.

ГЛАВА ПЕРША

Їдуть, їдуть, панове.

A. Міцкевич

I

Пан Людвіг нині в доброму гуморі.
Подагра заспокоїлась; надворі
Співає травень; зайчик на стіні
Трепече сонячно. Мов на коні,
Сидить пан Людвіг на стільці своєму,
Стілець-бо, бачте, зроблено старому
Такий, яких ні в кого не було:
Він за сидіння дороге сідло
Турецьке має — ще од діда спадок.
Вояки Пшемисловського нащадок
І сам життя немарно перейшов,
Не раз його непогамовна кров
На вчинки дивно-смілі покликала,
Сама кипіла — і людей доймала.
Мов гість із давніх, із гучних часів,
Життя своє венгерським він кропив

¹ На жаль, ту пісню я призабув. У ній оповідається про втечу хлопця й дівчини — кріпака й кріпачки. Їх настигає панська погоня, і дівчина каже своєму милому:

Мене, Марку, візьмуть,
А тебе покинуть,
А тебе покинуть,
З пліч голівку здіймуть.

Це все, що зберегла моя пам'ять.— M. P.

Та втіхами. Зазнав він і двобоїв,
І різні фіглі молодечі стройів,
Що аж тепер, лише на згад про них,
З-під уса прискає нестримний сміх.
Ті витівки (бувало... ненароком...)
Вилазили, скажу брутално, боком.
Ну — тим... підлеглим, громадянам тим,
Що, як відомо, пожиточна їм
Хороша різка — ситить і навчає.
(Таку пан Людвіг певну думку має
І в практиці доводить щоразу).
Що ж! Кожну хамську рахувать сльозу,
Що з панських жартів випливає часом,—
То марна річ! Натомість баляндрасам
Та вигадкам, що живлять нам серця,
Хвалу складати треба без кінця,
А всякі ті демократичні штуки,
Що постають із зайвої науки,
Студентам-голодранцям залишить...
Ех, молодість! Теперішні, утніть!
Які бували пишні полювання!
Які пригоди! В жодному романі
Не вичитає молодий читач.
Шкода! Тепер отак сиди, як бач,
Та згадуй дні веселі і зальотні,
Та люльку сси... (Люльок чи не з півсотні
Розвішано в старого на стіні:
І прості, і химерні та чудні,
І куці, й довгі — ціла збираліца
За довгий вік. Молодші подивиться
Зумисне ходять: то наука їм).
Та над усе — і над музики грім,
Над шум вина, над герці молодечі
Пан Людвіг дві злюбив у світі речі:
Жінок і коні. Ах, оті жінки,
Спокусниці солодкі! Цвіт руки
Лілейної — повабні перса повні —
І очі соромливі та гріховні!
А голоси! Ніщо не надить так,
Як щебетання їхнє. Певний знак,
Що перемога близько,— то тремтіння
В звичайній мові. (Тільки треба вміння
Хвилину ту належну ухопити.
Любити — ге! Любити треба вміть!

На все є спосіб. Знав те ще Овідій,
Тему й умів і Левконої, і Лідій
Ловити, як рибалка пліточки).
У тої голос чистий та дзвінкий
Дзвенить, мов скло,— а ранить, наче криця;
Тá вміє з почуваннями тайтися
І мову стеле рівно, як єдваб...
Але яким цілунком опекла б
Одважного вона доби нічної!
А в тої мова тихою рікою
Плюскоче й рине... Так би в ту глибинь
І кинувся! Багато сотворінь,
Що сам їх бог на втіху нам призначив,
Пан Людвіг пестив, а ще більше бачив:
Усіх на світі, майте, не обнять.
От пані доктороба — пригадать,
І то вогонь по всьому пройде тілі!
Щоправда, незабаром по весіллі
Несчастному (той лікар полковий
Був хоч учений, а не з як смішний,
Та ще й до жартів зовсім неохочий)
Вона втопилася там посеред почі,
Де в воду сокір віти похилив.
Ах, як підступно сокір шелестів
У місячному млюсному промінні!
Тоді плескали люди, що Япіні
(Так докторобу звано) довелось
Зазнати муک — що муж почув про щось —
А був ревнивий... З тих усіх історій
Пан Людвіг мало не зробився хворий.
Знов інша, панна Зося. Тá сама
Не мучилася,— а звела з ума
Того, хто звик іти до перемоги,
Не знавши впину посеред дороги.
Такий за серце був узяв відчай,
Що хоч стріляйся — чи її стріляй!
Проте — настала і хвилина втіх...
І все те, все укрив сипучий сніг,
Усе те зникло, наче слід на морі!

Пан Людвіг нині в доброму гуморі,
І згадуватъ йому не боляче.
Постарівся,— але й тепер іще
Чимало в нього гарних покоївок.

Увечері, зібравшись на спочивок,
Він Кутернозі тільки знак подастъ,
'А той уже в дівочий покій шасть,
Неначе вовк,— і мчить йому овечку.

II

Од панського будинку недалечко
Велика стайнія. Що за коні там!
Сусіднім тільки маряться панам
Такі вві сні. Той кінь, що Магомета
Носив колись (це тема для поета,
І пан Тибурцій, мандрівний дивак,
Вже гриз її у віршах сяк і так),—
То кінь отої їх древо родословне
Розпочина. По плем'я чистокровнє
Пан Людвіг до Аравії колись
У мандри їздив. Різні поплелись
Легенди з того,— і в однім романі
Малюються південні ночі тъмяні,
І місяць золотий, і бедуїн,
Що серед пісків проплива один,
Гойдаючися, мов на хвилях човен.
Роман той жестів таємничих повен
І хитрих змов, і поглядів німіх,
І сутичок кривавих, і утіх
Гарячого південного заласся.
А над усім тим постать піднеслася
Того, хто на турецькому сіdlі
Сидить тепер у себе при столі
І люльку палить. У чужому краї
Зучив він і порядки, і звичаї,
Еміра титул сам собі створив,—
А вивіз відти кілька жеребців
Та кілька маток славного коліна,
Ta згадку про старого бедуїна,
Що жінку мав молодшу за дочку.
Запону одхиляючи тонку
В своїм шатрі, вона його стрічала,—
І тепла ніч їх чаром чарувала,
І зорі колихалися п'яні
В оксамитово-чорній вишніні.
Є, може, трохи й вигадок в романі,—

На те роман...¹

Тим часом у ридвані
Під'їхав хтось до ганку. Ну, пора
Стрічати гостей! І досі не вмира
У Пшемисловського дідівський звичай:
Хоч раз на рік, а вже конечне скличе
Сусідів він і родичів своїх
На верхогони. То для молодих
І свято, і розривка, і nauка.
Летять вони, неначе стріли з лука,
На вірних, виждженых скакунах,—
І старшим юність устає в очах,
І лиця в дам то бліднуть, то палають,
А ніжні пальці віяла стискають,
Як мілу руку... Звичаєм таким
Пан Людвіг славен у повіті всім,—
Та що повіт! Його по цілім краї
Усякий шляхтич уродзений знає.
Тибурцій у поемі це списав
І з олімпійським ігрищем зрівняв
Змагання ті. Шкода лише, що рими
(Бува-таки йому морока з ними!)
Не завжди мчать, як горді скакуни,—
Бувають схожі іноді вони
На шкап отих, що в топчаку кульгають:
Немов біжать,— а з місця не рушають.

Як тих гусей шумливі табуни
Напровесні чи пізно восени
Злітаються над ставу тихе лоно
І каламутять голубінь затону,
І плещуть крилами, і гомонять,—
Так у подвір'ї повози шумлять,
З'їжджаючися на веселе свято.
Гут панночок на виданні багато,—
Ті з титулом, і з посагом тамті,
Є й старші панії, які в житті
Зросли шумливім, прянощами повнім
Солодкими...

Он в одязі шикованім

¹ Для змалювання постаті Людвіга Пшемисловського автор узяв деякі риси з життя Вацлава Жевуського (1785—1831), якому Міцкевич присвятив свій твір «Фарис», — M. P.

Пан Леонард — веселий молодик.
Він дотепами тішить панство звик,
А ввічливий, немов картинка в книзі.
Щоправда... Він сьогодні... по мармизі
Карпа старого... Ну, нехай же хам
Шанується! Він, бачте, винен сам:
Гніому зовсім не підтяг попруги,
І це вже — тільки здумати! — удруге...
Он пан Карпович — з диваків дивак.
Віддавна в філософії мастак,
Він метафізику зове: химера,
А над усе почитує Вольтера
Та Дідеро. А хто з його селян
У забобони вірить,— того пан
Карпович каже різкими провчити:
На вільнодумство спосіб знаменитий
Підданих і підлеглих повертать.
Пан Людвіг ізлюбив розповідати
По келисі, у приятельськім колі,
Як той Карпович, завжди вірний ролі
Вигадника, колись-то захотів,
Щоб бусол на стовпі у нього жив.
Ну, то стовпа у землю закопали
І колесо велике приладнали,—
Звивай, лелеко, хоч яке қубло!
А птах собі прямісінько в село,
Не відаючи панової волі,—
Та й помостиався, дурень, на стодолі.
Розгніався Карпович: до стомать,
Це просто бунт! Піймати і прив'язать
До колеса нахабного зухвальця!
І гайдуки, що навіть руху пальця
Їм вистачить, щоб зрозуміть наказ,
Грузьке болото оточили враз,
Де походжав бунтар червононогий,
Ніякої не чуючи тривоги,
І на жаби статечно полював.
Уже забулось, хто йоговшімав
Із гайдуків і що ужив за спосіб,—
Одне відомо: довго довелося б
Їм мучитись, коли б не той митець.
До пана спершу прилетів гонець,
А там і бранця привезли, бідаху,
Що тріпотався од дурного страху,—

Та й прив'язали мотузком міцним
До колеса. Чи довго жив на нім,
І чим кінчилася ціла та пригода,
Ніхто чомусь не пам'ята,— а шкода,
Бо всякі можна б висновки зробить.

Он вії опускає і мовчить
Карповичева жінка. Кажуть люди,
Що ці, повиті нині в яорне, груди
Не тільки з молитовних почуттів
Давніше хвилювались; що хотів
Карпович отруїтись через неї,
А врешті з філософії своєї
Зазичив благодатний супокій,
А що весна давно минула їй,
То байдуже, коли вона плебана
Обожує та лъокая Степана.
Он їхня доня — так собі дівча...
Та як погляне часом згаряча,
То навіть Густав, красень гордовитий,
Радий би був той погляд ближче стріти.

Пізніш за інше панство прибула
Стара Мединська. Давні то діла,
Коли вона цвіла і чарувала!
Як вихор злотоіскрявий, промчала
І зникла молодість. Услід по ній
Сплило й багатство. Лиш одно старій
Лишилося — Мар'ян, синок єдиний:
Широкі плечі, погляд соколиний
Та смілий, із-за правого плеча
Широкий помах довгого бича.
Кохаючися в конях і пригодах,
Останній він оддав би радо подих
За гордий жест, за вчинок, що в усіх
Посіяти б довічний подив міг.
Химерна того не судила доля,—
А мріє він про давню вольну волю,
Що блискала, як горобина ніч,—
І Запорозьку відродити Січ
(Хоча і польський з нього патріота)
Одважні плани укладає потай.
Тим часом — ярмарків постійний гість
І панських учт — він небагато єсть,

Багато п'є: шляхетське діло пити,
А їсти — хлопське... От і знаменитий
Пан Замітальський уїжджає в двір.
Таке про нього часом, хоч не вір,
Оповідають дідичі сусідні.
Він витівки та жарти своєрідні
Од давнього магнатства перейняв.
Та щоб читач усього не дозпав
Із пісні першої,— на цім урву я.
На конях блискас, сіяє зброя,
Ляшать бичі, і гроно юнаків
Могучих оглядає жеребців,
Що слави мають нині добувати.
А крізь вікно, мов крізь тюремні грани,
Двірські дівчата дивляться. Одна
З-між них — вродлива, тиха і смутна —
Усе зітха, мов злякане дитина.
Новенька це. Зовуть її Марипа.

ГЛАВА ДРУГА

Коло броду беру воду,
По тім боці — мої карі очі!
Там козаченько кося напував
Ta на цей бік поглядає.

Пісня

I

Одного разу, так за кілька день
До верхогонів, що оце лишень
Початись мають, у пекарні челядь
Зібралася. Був час, як тіні стелять
Для ночі постіль з голубих шовків.
Вишневий сад,— він тільки-но зацвів,—
Данину першу виплативши бджолам,
Дрімав і снів. Далеко десь над полем
Накульгувала пісня: певне, хтось
Вів коні на ніч. У ставку зійшлося
Жабине плем'я на гучні розмови.
Гай, гай! Чи ви забулися, братове,
Які-то ночі в молодих літах
Нам спати не давали? Що за шлях
Висвічував між чорними дубами?
Та годі з тими юними літами:
Коли пройшли — нехай ідуть під шум!

Оповідач невтомний, дід Наум,
Знавець на куховарстві й пиятиці,
Розказував билиці й небилиці.
Було тут — що й казати! — про відьом,
Що в кішку обертаються, клубком
Під ноги катяться, всім шкоду коять
І корови в дійницю чорну дояТЬ,
А вдень — жінки, звичайно, як жінки!
Хоч довгі розпускають язики,
Дак кодло ж їхнє все на тім однаке.
А то ще бідолашні вовкулаки!
Одного з них Наумів брат, Матвій
(Не вірите? їй-богу, хрест святий!)
Н е б і ж ч и к а спитали б Гарасима!),
У сінечках застукає під дверима,
Рубнув сокирою — ну, й зарубав.
По тім Петро шукав і перестав
Своїого сина: наче впав у воду!
А сам Наум таку колись пригоду
На очі власні бачив — тому год
Із п'ятдесят: до церкви йшов народ,
Бо малось бути вінчання. Микита
(Усе, було, він ходить гордовито
Та круить вуса чорні) до вінця
Меланку вів. Уже і папотця
Згодили, напекли і наварили,
Барило оковитої купили
В яхнянській корчмі,— все було як слід,—
І на тобі: відкільсь узявся дід
Старий, як світ, махнув отак рукою,
Очима бліснув, топнув раз ногою —
І людувесь, дивуючи, замовк:
Нема Микити, тільки сірий вовк
Завив біля Меланки, об коліна
Потерся їй, заскиглив, як дитина,
І скоком через вулицю побіг.
А чарівник розстав, неначе сніг,
Як дим розвіявся. Таке бувало!
Та дива різного й тепер чимало
По світу ходить...

Далі перейшло.

На те, про що й лягаючи село
І вставши марило: тоді-бо саме
Всі кріпаки живилися чутками,

Що от, мовляв, не за горами десь,
Коли... Тихенько павіть співано пісень,—
Тихесенько, бо й стіни мають уші,—
Що мають закінчитися катушки¹,
Знущання панські. Казано: списав
Цар на папері волю, заховав
Хтось волю ту від люду, та чекати
Недовго вже... Любили наслухати
Молодші про одважних гайдамак.
Перед очима уставав байрак
Та темна ніч, та коні на припоні,
Та віж священий у твердій долоні.
— Ех, так би...

— Цитьте! Цитьте і мовчіть!
На слушний час терпливо, діти, ждіть,
На слушний час... А то ще Кутернога,
Підлизник панський, пес отой...

— До нього,—
У старших мову раптом хтось упав,—
Сьогодні пан сказати посылав,
Щоб із села приведено Марину
Пшеничину...

— Яку? Оту дитину?
— Чого ж? Уже шістнадцятий, либонь,
Виходить їй...—

Зпенацька, як огонь,
Спахнув Наум: немов стріла із лука
Була та новина. Його опука,
Мариночка! До двору! Це вже край!
Уже нагляділо несите! Та нехай
Із тими бавився б, що добре знають,—
Чого пани в покої закликають —
І немощну навчились гріти плоть...
А, голову б ту лису розколоть
Надвое! Випекти б ті очі кляті!
Але Наум мовчить — бо ніч у хаті,
Бо під вікном щось ніби шелестить...
Навчило горе почуття тайті,
Навчило лихо зцілювати зуби...
Мариночко! Дівча лагідне й любе!

Не раз було, як випаде коли
Година вільна (бо таки ж були

¹ Катушки — муки, катування.— M. P.

І для раба години вільні часом'),
Наум, підперезавшись ветхим пасом,
За пазуху щось потай захова
І йде в село; його дочка, вдова,
Старого звичайненъко привітає,
А він уже гостинця добуває
З-за пазухи. Неначе мишена,
Що з нірки вибігло посеред дня,
Пробігло хатою і знов у нірку —
Так дівчина майне то при одвірку,
То при вікні, то знову на печі...
— Ану вгадай, онуко,— калаачі
Чи щось солодше в узлику оцьому? —
І зморшки сяють на виду старому,
Як сонячне проміння восени
На сивім обрїї...

Були й сини
Колись у нього — шкода й споминати,
Минулося!..

І тістечка, й цукати,
Украдені від панського стола —
Украдені! — ласіечка мала
Зубами молодими розгризала...
Та чи ж на те росла і виростала
Коса у неї пишна і густа,
Щоб мишена для ситого кота
Було поживою? А, грім би з неба!..
Але Наум мовчить; мовчати треба:
Не за горами, може, слушний час...

II

Наївний люд в Шампані світлій пас
Наївні череди. Бриніли роси,
Дзвінки співали. Чом же стоголосий
Котився стогін по ясній землі?
Чому вони — дофіни, королі
І лицарі в мисюрках, у шоломах
Не йшли шукать по землях невідомих
Жінок і золота? Чому вони
Копитами грабіжної війни
Веселі виноградники топтали?
Чому своїм підданцям не давали
У мирному убожестві зростати?

Чом Каїнова налягла печать
На тихе чоло Франції?

Пожари

Змітали села. Ніби голос кари,
Лунали грізно сурми бойові,—
А на траві, на вквітчаній траві,
Що їй би тільки щасних колихати,
В обійми хижі падали дівчата,—
Солодка здобич диких вояків,—
І цвіт, що для коханого розцвів,
Рука гвалтовна жадібно зривала.
Дарма їх мука, скарга їх лунала
Стократною луною до небес,
Дарма побожний люд молив чудес
І миродайних у блакиті видив! —
Ніхто рятунку ані зінав, ні відав.

І дівчина, пастушка молода,
Дім отчий для отчизни покида:
Уже їй кіз на пагорбах не пасти!
На чорному коні, у сяйві власті,
В одежі білій виїде вона —
І їй до ніг приклониться війпа,
І килими простелить перемога.
А ти ж, а ти, моя пастушко вбога,
Марино простосерда! Нащо ти
Із рідних лук рокована піти
До панських озолочених покоїв?
Не для борні, не для звитяжних воїв
Покинеш, доню, череду свою!
Хоч би в солодкому зомліть бою!
Хоч би згоріти так, як та згоріла!
Ні: мед хмільний недіткнутого тіла
Старі, жадливі вицідять уста,
І заніміє ніжна пісня та,
Що росяними ранками вродилась...
Марино! Сердце! Чом ти не втопилася?
Та знай: росте — із шітьми вирина —
Не Орлеанська діва, ні! вона,
Величинша й сміліша! Горду діву
Народ зачав під грім святого гніву,
У блискавицях, в бурі народив...
І виросте, і вже не королів

Та не дофінів вийде рятувати,—
Невільників на вільне скличе свято!

Гей, бідарі по селях, по містах!
Засяє день — і станете під стяг,
Що гріс, ніби полум'я пожару,
І мсту гнобителям, і ситим кару,
І радість визволеним приріка!
І потечуть народи, як ріка,
Одна ріка в єдине, горде море,—
І стогні ваші, і ваші муки й горе,
І слізози, що палають і печуть,
Трояндами земними розцвітуть.

III

Лише Марко уміє догоditи,
Як часом пан, капризний та сердитий
(Подагра, старість, нелади, нудьга...),
Захоче виїхати. Запряга
Марко в ридван улюблени араби
І — но, кохані!

Вже ж Марка Небаби
Ніхто б не міг у світі перейти!
Шумлять гаї, гудуть тонкі мости,
Зміясті вигинаються дороги,
І сонце коням падає під ноги.
А він сидить, вродливий та стрункий,
І грою непохитної руки
Старого конелюба потішає.
«Той машталір, хто кінську душу знає!» —
Пан Пшемисловський любить примовляти.
І справді — коні, як огонь, горять,
Летять, як вітер, слухають, як діти,—
Марко-бо вміє з ними говорити,
Хоча здебільшого якраз мовчить.
Бути фурманом — не віршики ліпити!
Лишє щоб розминутися з шаблоном,
Його я не назву Автомедоном¹.

¹ Автомедон — в «Іллайді» Гомера — правив кіпьми в колісниці Ахілла, Ідеальний кучер.— M. P.

А дід Марків — той у бувальцях був.
Коли народ, як чорна ніч, загув,
Зібравшися святити у діброві
Дзвінкі ножі, коли Залізнякові
Подав правицю Гонта,— серед тих,
Кого пророк у віршах огняних
Синами, дітьми, квітами взвиває
І славою нетлінною вінчає,—
Кіндрат Небаба із пайперших став.
Од нього в спадщину Марко й дістав
Веселі очі, рухи гордовиті
Та сміливість — найвищий дар у світі.
Тож не одна, спираючись на тин,
Як проїздить чи переходить він,
Погляне, зашаріється та й блісне
Очима так, аж тому серце стисне.
Ой Марку, Марку! Від дівочих брів
Добра не жди!

Раз поглядом зустрів
Марину він — вона ішла полоти
Картоплю на городі...

Серде! Що ти
Пригадуєш? Чому ти знов болиш?
Чому — немов напрозвесні шпориши
На збитій, стонтаній росте дорозі —
Чуття забуті і забуті сльози
Там виникають, де усе пройшло?
Та менше з тим. Марко через село
Із паном їхав. Глянула Марина —
Він позирнув — і та одна хвилина
Обом їм позначила цілий вік.
Проїхав, оглянувся раз — і зник
У куряві. А сонце по-новому
Світилося у небі голубому.

Тибурцій якось порівняв гарем
У пана Людвіга (ми назовем
Річ власним ім'ям) з китицею квітів:
Там пелюсток рожевий Феокрітів,
Там лілія, вербена ніжна там,
Фіалка скромна. Пан Тибурцій сам
Ладен би був зірвати хоч найскромнішу,
Дарма що підтоптався, що па мишу
Стареньку схожий в кожушку своїм,

Який родився чи не разом з ним
І став йому немов за другу шкуру...
Та Людвіг має не таку натуру,
Щоб розкидатися своїм добром.
Вже й паничі звивалися кругом,
Щоб ухопити краплю меду того,—
Але дарма! Не вдіяти нічого!
От і тепер (гадав старий поет,
Облизуючись) свіжа у букет
Попала квітка, люба та невинна,—
Та тільки ѹ того, що ім'я Марина
Він похопив,— і раз ѵій підморгнув...
От стариган! Яке добро здобув! —
І пан Тибурцій, заздрощами повен,
Німус серед людських перемовин
І галасу гостей не поміча:
На коні дивиться,— а з-за плеча,
Нема, нема, та ѹ знов туди погляне,
Куди вже зір і Густава, ѹ Мар'яна
Не раз, не два цікаво забігав...
Ну ѹ Людвіг! Ну ѹ цукерочку доп'яв!
А що ж Марко? Не забігай, читачу:
Усьому місце я свое назначу
І кожному дорогоу приділю.
А як епічний над усе люблю
Високий лад, розлогий та повільний,
То погляд спостережливий і пильний,
Туди звертаю, де шумлять бичі,
Де б'ються об заклади паничі,
Де Замітальського трясеться пузо...
Благослови ж мене, примхлива музо!

ГЛАВА ТРЕТЬЯ

Од коршомки та до могили
Сімсот верстов ще ѹ чотири.
Ой, там козак та напивався,
А кінь з орлом закладався.
Пісня

Пан Людвіг знак рукою подає,
Всяк на коні, кінь копитами б'є,
І все шумує, як вино з-над вінець.
Широкий Пшемисловського дідинець¹

¹ Дідинець — подвір'я, двір.— M. P.

Кінчається під гасм престарим.
Там, на стовпі, невільником німим
Живе орел у поржавлій клітці.
Волів би, може, щоб гучна рушниця
Йому прикоротила довгий вік,
Бо й досі до полону не привик,
Бо й досі (хоч і бранець, а крилатий)
Ладен щоразу руку покусати,
Котра поживу подає йому.
Тож при орловому стовпі тому
І поворотка їздового кола;
Округле завжди визначають поле
Для кінських гонів і людських змагань.
А тут при ганку і остання грань,
Остання нитка, що грудьми міцними
Той кінь прорве, який перед усіми
Господаря щасливого промчить.
Вже панство нетерпливиться, шумить,
Вже любих підбадьорюють очами
Панни стрункі і пишнотілі дами —
От-от ударять коні з копита!
Та не приспіла ще хвилина та,
І знаку другого усі чекають.

У панни Стасі очі так і грають!
Вона червоне віяло взяла
І ніби ненароком повела
В той бік очима (так собі, зненацька),
Де молодий Мединський грас хвацько
На непокірно-вірному коні.
На чоло спали кучері буйні
І очі молодцеві отінили.
Який він справді, той Мар'япек, мицій!
Усіх би, бачся, хтів перемогти!
Стривай-но, музо! Чи насправді ти
На дешевенькі лаври зазіхаєш?
Ти от Мар'яна славиш-уславляєш,
А Генріха ще й досі читачам
Не показала. Пшемисловський сам
Дивується, що син такий у нього.
Гріхи панів засуджує він строго,
За негуманність вічно доріка:
Ні разу, далебі, його рука
На «брата меншого» не простягалась;

Коли студентська братія збиралась—
Для склянки пива і гучних розмов,—
Він у вимогах так далеко йшов,
Такі складав криваві гороскопи
Для краю рідного та для Європи,
Так пиво цмулив, так галасував,
Що якобінцем Генріха наздав
Студент одвічний, Аполлон Кресало.
Знов інші, не жартуючи, казали,
Почувши мову з Генріхових уст,
Що був би з нього, далебі, Сен-Жюст,
Що в цього хлопця пайдрібніший атом
Назвати можна крайнім демократом.

Був, правда, гріх — а в кого їх нема? —
І Генріх сам казав без сорома,
Що до спідничок трохи падто ласий.
З історії ж відомо: ловеласи
Є навіть між найбільшими людьми.
Повинні з цим погодитися ми!
Буває дехто в любоцах неситим,
А подвиги являє перед світом,
Гучні діла, що світ лише ну, ну!
Отак і Генріх, бачте, не одну
Вже спокусив, хоч подвига тим часом
Не виявив ще ні одного масам
(Лексичний вибачте анахронізм...).
На світовий чекавши катаклізм,
Пророчивши загин старого ладу,
З пляшок він грізну ставив барикаду
В старій пивниці «Чорного осла»,
А далі вся компанія ішла
На передмістя, де жили дівчатка.
Вітала там їх кругла паніматка,
Співала скрипка «Добрий вечір» їм,—
І навіть викидало Гарасим
До паничів прихильно усміхався:
На паничах він несогірше знався,
Як Людвіг на арабських жеребцях
Або поет на зорях і квітках...
Серйозні теж лучалися романі:
Було, одна вдовиця тільки гляне
На Генріха — і, мов огонь, спахне.
Яка хода! А чоло осяйце!

А осяйні ботфорти! А волосся!
Та він собі ні пари з уст, бо Зося,
Панянка із провулка Королів,
Що вперше позавчора він зустрів,
Побачення сказала на сьогодні.
І он уже сукенка новомодня —
Рожева, як з малиною вершки —
З'явилася під деревами... Руки
Несмілій помах... Раз, два, три! Готово! —
Ще місяць — па її привітну мову
Пан Генріх лиш здvigатиме плечем...
Ну, майте! Як? Зітханнями, плачем
Того спиняти, хто світи одмінить?
От сміхота!

І знову пиво пінить
Він з друзями у «Чорному ослі».
А літом, спочиваючи в селі,
Не на звичайну скаржися нудоту
Пан Генріх,— ні! У світову скорботу
З ногами і руками поринав:
Ніхто не визнає тут вічних прав
Людини й громадянина! Усюди
Панує рабство! Півголодні люди
Для ситих проливають кров і піт!
Народ убогий і сліпий, як кріт!
Пани пусті, мов коні на оборі!
Щоправда, цих усіх своїх теорій
Не повіряв він батькові: шкода
І думати! — А як страшна нуда
Йому злягала на рамена дужі,
Він раду знав (усі великі мужі
Хворіють інколи на підупад,
Але давати цьому вміють лад):
Увечері тихесенько до нього
Заходив хитроокий Кутернога,
Старого пана незрадливий раб...
І розказати літня ніч могла б,
Якби вона уміла говорити,
Що можна щиро батькові служити,
А непогано й сина розважать.
Щоправда, на гаремі — там печать
Була незламна... (Удавали в домі,
Що Людвігові втіхи не відомі
Ані душі, а надто паничу

І паниочці...) Проте перелічу
Я імена наяд і німф селянських,
Що до покоїв заглядали панських,
Щоб світову скорботу розвіватъ...
А врешті, байдуже... одна, чи п'ять,
Чи десять... Знаєте: в опочивальні
Бувають справи... конфіденціальні.
Кому ж бо діло до таємних справ?

Пан Людвіг другий знак рукою дав,—
І вершники помчали, полетіли,
І хвилями золоченого пилу
Широку площу раптом повили.
Музика вдарила. «Пішли! Пішли!» —
Зашепотіло панство. Коні скачуть,
І погляди аматорські вже бачать,
Яка у того, в іншого хода,
Кого лиха фортуна дожида,
Кому судила доля пішні лаври.
Не паничі на конях, а кентаври
Минають бранця, сизого орла...
Коли б же воля сизому була,
Він злинув би, він до небес би знявся,
Як той, що біля корчми закладався
Із козаковим вороним конем...
Проте — проте ми гнівом, не жалем
Іспом'янімо день той знаменитий...
О, проклят будь, віджилий, «милий» світе.
Де Кутерноги п од а ю тъ дівчат,
Чий батько — старець і в солдатах — брат,
Востаннє гляньмо, щоб вогнем огиди
«Згадки солодкі» знищити без сліду —
І далі йти.

Вже не один забіг
Відбувся на дідинці. Переміг
Раз той, раз інший. Плещуть у долоні
Веселі глядачі. Спінілі коні
Відпочивають, щоб почати знов
Шалений чвал. В очах у них любов
До хазяїв (так хазяям здається)
Дедалі кращим полуум'ям береться...

Кому ж судився титул «короля»?
Останній знак — і загула земля,

І знявся пил, і вдарили музики...
За кілька хвиль гучні прославні крики
У небо злинуть...

Пшемисловський-пан
Почервонів: ну й шельма той Мар'ян!
Ну, бестія! Запевне, прийде перший!
А панна Стася, радісно завмерши,
Червоне віяло в руці стиска,—
І мимоволі зраджує рука
Її непереможне хвилювання...
Із роду славного Мединська-пані,
Та й муж її був заций чоловік¹,
Але, як дим, масток їхній зник,—
Ще й не один! — то шкода і гадати,
Щоб за Мар'яна міг дочку віддати
Пан Людвіг Пшемисловський... А проте
Відомо: найпишніше там цвіте
Любові цвіт, де ґрунтом заборона
І тасмниця...

Зашуміло гроно
Гостей виборних... І на очі всім
Старий коняр, ізгорблений Максим
Шпака, коня щасливого, виводить.
Стомився кінь, аж боки тяжко ходять,
Проте ладен заклястися Мар'ян,
Що знов би він полинув на майдан,
Як ластівка, як пташка легкокрила...
А Стася — Стася навіть побіліла:
Коханий коник! Любий! Дорогий!

Ховас Пшемисловський, що лихий,—
А злість йому під горло підступає:
У друге вже арабів побиває
Той Шпак... ота непотріб... Сто чортів!..
А Генріх! Генріх! На коні сидів,
Як та ворона мокра на копиці!
Проте, навиклий від людей тайтися,
Він деяку оддухвину знайшов.
Під гамір поздоровлень і розмов
Звелів тихенько Людвіг Кутернозі,
Щоб провечено у стайні, на порозі,
Як гості посідають за обід,

¹ Заций — знатний, шанований.— M. P.

Максима-копяра... Триклятий дід,
Геть коні запустив!

По таємничім
Наказі тім він повернувсь обличчям
До пишних пань, панів і паничів.
Тим часом день уже на схід клонив
Чоло своє. Спадала на дідинець
Хвиляста курява.

Як доброчинець,
Ладний усіх прийняти й привітать,
Столи пан Людвіг каже застилати
І певні розкази дає лъокаям.
Небавом і шампанським, і токаєм
Наповнилися кубки. Почались
Розмови, жарти. У старих «колись»
Пішло опукою перекидатись,
А молоді про «завтра» сперечатись,
Бороться за «сьогодні» узяли.
Господар, оглядаючи столи
Глибокодумним поглядом маршальським,
Пригадує із паном Замітальським,
Як року тисяча...

Красунь Густав
Відразу трьом панянкам розіп'яв
Тенета мудрі. Панові Мар'яну
Найбільший келих подано на шану,
Як переможцев! Карпович сам,
Хоч аскетичним славиться життям,
Муркоче сласно, ніби кіт в пічурці.
Край столу примостилися, Тибурцій
Стару слив'янку підить.

«Ну, пора!» —
Шепнув собі — і раптом: «Не вмира,
Не вмре повік дух рицарський високий!»
Хто глянув, хто не глянув,— а потоки
Проречистої, пишної хвали
В новому дифірамбі потекли.
Під час отого пишного бенкету
Пан Замітальський каже, щоб поету
Тибурцієві намішати усіх
Зо столу трунків... Таємничий сміх
Поміж гостями тихо прокотився:
Щось буде! Замітальський уродився
На витівки!

Така натура, бач,
Що до смаку їй жарти, а не плач,
Що якось під годину ліцитації¹,
Коли його маєток, вицвіт праці
(...Чиєї?), продавали за борги,
Не стратив він до вигадок снаги
І втяв таке, що тільки угадай-но:
Чиновника (дрібненького, звичайно,—
З великими й морока немала),
Він наказав, повівши од стола,
Де тішив той вином свою натуру,
Зашити міцно у ведмежу шкуру —
Та й випустив десятків три собак.
Ех, і зазнав же страху неборак!
Ведмежа навіть буцімто хвороба
Лучилася (при дамах неподоба
Про це казати). Завзятуці пси,
Що кожен — чудо сили і краси,
Із тих колишніх, славних вовкодавів,
Були б зробили дурневі амінь...
Пан одігнав їх, дещицю поставив,
Щоб одвести суда й неслави тінь —
І урядовець той, п'янний і ситий,
Волів ніде об тім не говорити,
Хоч лікувався тижнів, певне, з п'ять.
А то ще люди потай гомонять,
Що Замітальський ставить перед ганок
Живі гірлянди з молодих селянок
(Звичайно, голих) — і, безсилій сам,
Велить своїм рослявим гайдукам
Квітки ті на очах йому зривати.
Тут, може, сміливості забагато,
Та щось античне в цій розвазі є.
Сміються гості, в кожного свое —
То спомини, то дотепи, то кпини...
А вечір любо й непомітно лине,
Як пінний мед.

Лиш Генріх сам не свій
Сидить серед гостей. На слово «пий»
Покірно п'є, — а думкою літає
Далеко десь. Печаль йому стискає
Бунтарське серце... Може, це тому,

¹ Ліцитація — продаж з публічного торгу.— M. P.

Що вийшла перемога не йому,
А іншому. Та ні! То все дурниці!
Од автора герой не потаїться,
А я розкрию карти читачам:
Марининим завдячує очам
Пан Генріх смутком і лихим настробем:
Попід дівочим ідучи покосм,
Її побачив лиш сьогодні він,—
І враз, покірливий отцеві син,
Від заздрощів незнаних загорівся...

Ніч надійшла. Обід перетворився
Вже на вечерю. Пан Тибурцій спить
(Суворо заборонено будить
Його льокаям: Замітальський має
Щось показати — і меткі льокай
На дальнє ждуть веління).

Голосні

Гудуть розмови. Ніби па коні,
Сидить пан Людвіг на стільці своєму.
А серед саду, в вишнику густому,
Де розлилися морем солов'ї,
Два голоси шепочуться: її,
Звичайно, і ого.

Здаля, прокволом

Ніч котиться над садом і над полем,—
І тільки вітер може похопити,
Про що дівочий голос шелестить,
І страху повний, і якоїсь млості.

Вона

Так, Марку мій... Іще сьогодні гости,
І завтра будуть... Не захоче він
Мене чіпати... Марку мій! Один,
Один ти в світі!.. Що ж позавтра буде?
І так уже на мене пальцем люди
Показують... Ох, нашо я росла?
Мій Марку, серце!

Він

Що ж... пора прийшла...
Я знов, що прийде... Так не можна жити...
У завтра... Гости будуть від'їздити...
В тій метушні... Усе обмислю я,

Все зважу... Мила, ясочко моя!..
Ти чуєш? Бенкетують, веселяться!
Ну, що ім наші слізки, наша праця?
Ти знаєш, що Максима він велів
Різками... За що? Та невже в панів
Така коротка пам'ять, що забули
Вони про Гонту?..

В о п а

Цить, щоб не почули... .

Хтось ходить...

В і н

Зпаю: буде ще на них,
Ще буде! О, коли б я світом міг
Струснути!

В о п а

Любий!.. Пригорни щільшіше!..

А темна ніч узори сині пише,
А гості веселяться, а чарки
Круг столу ходять, а Густав меткий
Нові до жартів прикладає жарти.
Танцює дехто, дехто сів за карти,
Хропе Тибурцій, Стасина рука
Вахляр червоної скрявий стиска,—
І, відганяючи вечірню втому,
Сидить пан Людвіг на стільці своєму.

ГЛАВА ЧЕТВЕРТА

Та й сон же, сон, напрочуд дивний
Мені приснився.

Т. Шевченко

I

Тибурцій спав і бачив дивний сон:
Серед дівчат, непаче Аполлон
У гроні муз, він грав на лірі срібній,
До пляшки — диво над дива! — подібній:
Нагадував його урочий спів
Виделок стук і передзвін ножів,

І всі лежали на багряних ложах
В вінках із квітів, на чарки похожих,

І враз — нова картина надійшла:
Високі гори. Непроглядна мла
В ущелинах. Доріжка по камінню
В страшну якусь, чудну якусь пустиню,
І хтось веде. І голоси чиєсь
У шепотінні хижому сплелись
І змовили. Тиша. Морок. Невідомість.
Це сон! Прокинутись би! — Та натомість
Зробив Тибурцій необачний крок
І падає. Каміння та пісок
Посипалися. Боже, правий боже!
Яке тверде, яке камінне ложе!
Як холодно! Як зуби цокотять!
Лежати тут! Довіку тут лежати!
Забути, що ти поет, що ти людина!..

Та знову відміняється картина —
І тихий усміх на губах тремтить.
В кімнаті срібномісячній лежить
Тибурцій на постелі лазуртовій.
Лежить і жде. Так! Прийде у шовковій
Сукенці дівчина — вона, вона,
Чий погляд — іскра п'яного вина,
П'яніша над усі на світі вина.
Він згадує — зовуть її Марина,
Її він бачив — тільки де й коли? —
І знов колишні сили ожили,
І він обійми палко розкриває,
Як мусульманин в мусульманськім раї,
Назустріч тій, що — біла, наче сніг,—
Уже ступила легко на поріг,
Наблизилася, одкрила пишні груди
І... свят, свят, свят!.. Якісь потворні люди! —
Не люди, ні! — песиголовців рій
Кімнату виповнив. Приліг старий
Під ковдрою, прищулівся — не диші,
А вража сила матерац колишє,
Вхопивши пазурами за ріжок.
Гойдає. Крутить. А на склі шибок
Нові й нові малюються почвари —
Крізь стіни лізуть. Це хвилина кари!

Це день неумоленого суда,
Що всіх, усіх на світі дожида!

Скоцюробився Тибурцій, ухопився
За матерац — і колом закрутися
Од стелі до долівки. Голова
Не знати вже, жива чи не жива,
А тіло то мов приском обсишає,
То кригою...

І знову випливає
З імлі Марина — та її чоло
У неосяжний розмір уросло,
А ніс — неначе корба з катеринки.
Хтось крутиль корбу — і співає дзвінко.
Вона якийсь отруєний мотив...
Якийсь мотив... Та це ж його він пив
Сьогодні при столі з міцним токаем!

Ще від Шекспіра всі ми добре знаєм,
Що хто розказує красиві сни,
Той бреше. Усієї глибини
Хаосу того, що зоветься снами,
Звичайними не виректи словами:
Для того треба бути Львом Толстим.
Тому етапи дальші промінім
Тибурцівих візій тих чи видив.
До того ж, він задобре пообідав,
Заповни випив, і кіпця тим снам
Навряд чи варто пильнувати нам.

Та от — якраз під дивну катеринку —
Хвилина ще дивнішого прочинку¹.
Поет потягся, позіхнуть хотів,
Звичаєм непоправних куріїв
Неzрадну милу люльку запалити,—
Розплющив очі і застиг.—

«Мій світе!
Та де ж це я? Це знову сон тяжкий!»
Hi, це не сон.

Низенький льох брудний.
Поет лежить не в ліжку — на соломі.
Зловіснатиша. Тіні нерухомі

¹ Прочинок — пробудження.— M. P.

В кутках таяться. Смужечка бліда
Поранішнього світла, як вода,
Струмує крізь малесеньке при стелі
Віконце з гратами. Отак веселі
Кінчаються бенкети! Що ж це? Як
Сюди потрапив він? До розбишак
Попав? Чи сам зробився лиходієм?
Ох, люди, люди! Всі ми животієм,
Не знаючи, відкіль чекатъ біди.
Ми рвемо квіти, хилимо меди,
А в квітах — змії, а в медах — отрута!

Але Тибурцій, що не міг збегнути,
З якого лиха він оце лежить,
До філософії утратив хіть
І красних образів складать не годен.
От дивина! Іще поет ні один
Не зазнавав такого, певна річ.
Що ж сталося за цю химерну ніч?
Кого спитати? Не стіни ж німої!
Він згадує: в веселому покої
Серед гостей веселих він сидів,
Вони пили — ну, і Тибурцій пив,
Читав їм вірші, вірші ті хвалили...
А потім... Що ж було? Небесні сили!
Забув! Отож-бо є! Забув — і край.
Ага, старий ти дурню! Знай же, знай,
Як цмулити венгерське до нестяями!
Хотів, бач, показать перед гостями,
Який-то бравий! Ну, і що ж по тім?
Ну, впився. Ну, заснув. Але яким,
Яким же способом у цю темницю
Потрапив? Про Марину ж біололіцу
Нікому не казав! Давно язик
Держати міцно за зубами звик,
А в справах тих був змолоду обачний.
Та навіть як злетів який двозначний
Учора дотеп,— ще нема причин
У тому бачити страшний злочій
І пакуватъ тебе до буцегарні.
До цього можуть лиш учинки карні
Довести нас. А відколи піт
Побачив цей облудний, марний світ,—
Берігся завжди прикладу лихого,

Не вбив нікого, не украв нічого...
Хіба що в Кохановського рядок...
Проте — дивіться: двері на замок
Знадвору взято (з усієї сили
Він торгав їх)... Подібна до могили
Його темниця. Грати на вікні.
— О горе, горе грішному мені!
Відкіль на мене ці жахливі муки? —
Піде ів старий свої тремтячі руки.
І, як мала дитина, заридав.
Хто у такому стані не бував,
Того б це тільки, може, здивувало.

Тим часом розвиднялося, світало.
Пташиний гомін з гомоном людським
Бринів здаля акордом неясним
І в вогкій ямі завмирав луною.
Нараз майнуло щось попід стіною —
Почулись кроки — чийсь усатий вид
Заглянув у вікно... Бідаха-дід
Аж стрепенувся: зараз таємниця
Розвістється. Це так... якась дрібниця...
Якийсь припадок... Просто не було
Де ночувати: як в улику гуло
Від тих гостей, від справжньої навали,
От, значить, у льоху його й поклали...
Так, так. Звичайно... — То нашб замок?
І що за грати? — Ця юрба думок,
Як близькавка, в йому перелетіла.
Надію ясною зазоріла
І в темряві ще глибшій розплілася.
Та вусаня пізнав він: боже! Ясь!
У Пшемисловського любимий льокай!
Ну, верне цей життя йому і спокій!
Але чому ж він, як мара, мовчить?
Це все тривало, може, тільки мить,
Хоча та мить за вік йому здалася,—
І пан Тибурцій, тремтячи, до Яси
Мов голосом чужим заговорив:
— Чому це я... —

Той палець притулив
Собі до уст: мовчи вже, бідолахо!
Аж захитався наш поет зо страху,
А льокай, наче привид мовчазний,

Крізь грати хліба кус подав черствий,
А далі мідну кварту із водою.
— Скажи ж мені парешті, що зо мною? —
У розпачі Тибурцій застогнав.

Я съ

Тс! Тихше! Пан усім наказа дав
З убивцем не ставати до розмови.

Т и б у р ц і й

З убивцем?..

Я съ

Так. Небавом урядовий
Приїде суд — тоді вже розберуть,
Що та до чого... Лишенько! Ідуть!..

І льокай зник, непаче впав у воду.

Немас сил терпіть лиху пригоду,
Коли не знаєш, відки уязлася
І чим скінчиться. Та вусатий Ясь
Тривогу поглибив, а не розвіяв.
Тому (відчаю віковічний вияв)
Тибурцій у долоні заховав
Лице своє — і знову заридав.
Ішли хвилини, може, і години, —
І чуть було, як день веселий плине
На переможнім, світлім кораблі...
Та що йому до радощів землі,
До сонця красного, до нив зелених?

О душогуби в вогких сутеренах,
Кайданники у кайданах тяжких!
Несчастні ви — та кожен з вас би міг
Назвати місце, час той і годину,
Що привели до темного загину.
А тут — старий, мандрований поет...
Жартливі гості... Голосний бенкет...
Тарелі повні і кипучі чари...
А далі темрява... Нічні кошмары
І прокиду жахливого ява...
Він — душогуб. Усата голова
В віконці... Ранок світлий за стіною —
І хліба кус та кварта із водою.

Він — душогуб! Але ж коли і як
Зробився ним? —
І раптом неборак
Знов чує голос у вікні:
— Мій пане,
Це я, Петро.—
О, той Петро коханий,
Дотепний ключник! Декілька разів,
Як інших не лишалось читачів,
Поет із ним владиці Аполлону
Приносив жертву — інколи й солону
(Сказати просто — трошки не для дам...)
— Мій пане... Помогти я хочу вам...
Втекти ще можна... Маєте лопатку...
Увечері...
— Але скажи спочатку...
— Немає часу... Ще постережуть...
Вам небагато треба прогорнути:
Копайте лиш під правою стіною,
То ѹ скінчите вечірньою порою,—
А я сховатись вам допоможу...
— Мій любий Петре! —
— Годі вже... кажу:
Копайте швидше!

II

Вечір. Прохолода.
В селі дзвенить криниця повноводна,
Собаки гавкають. Темніє схід,
А там, на заході, кривавий слід
Лишило сонце. Як у давній пісні
Шепнули Бондарівні лиховісні,
Та мудрі люди: «Дівчино! Втікай!
Ні в кого порятунку не шукай,—
Каньовський-пан до жартів не охочий...»
Ярами та борами серед ночі
Втікала Бондарівна молода,—
Та не сховала дівчина сліда,
І де її ступали черевички,
Червоні там, криваві стали річки,—
Так сонце чорний вершник доганяв,
Схопив його за золотий рукав,
Ударив запоясником навідлі,
І зчервонілись небеса поблідлі,

І простяглася смуга вогняна.

Гуляють гості, аж гуде луна
У пана Пшемисловського в покоях!
Де п'ять панів зібралось — паче сто їх!
На другий день — син «золотих часів»¹ —
Столи накрити Людвіг-пан звелів
Між липами, де сутінь позлотисту
Мережали тонкі узори листу
І лінії химерного гілля.
Близенько, кілька кроків відтіля,
Був льох старий, будова ще од діда.
Оточ чомусь підштовхує сусіда
Пан Замітальський — погляда туди
І шепче: «Трошечки ще підоожди —
Ще трошечки...»

С у с і д

Ну, й вигадав потіху!

Д р у г и й

Ото вже буде сміху-пересміху!

П е р ш и й

Пригадую: ще мій небіжчик-дід,
Що з вашим дідом разом у похід
Ходив на...

Д р у г и й

Як же! Їх обох в аннали
На картку найславнішу записали.

П е р ш и й

Оточ, отож. Так він, кажу, колись
Подібні жарти чворив... Ех, звелись,
Звелись нінаць звичаї веселі!

Д р у г и й

Живеш, немов з вовками у пустелі!

П е р ш и й

І тільки часом вигадка така
У когось із старіших виника,—
І мило серцю, як на боже свято!

¹ Йдетесь про так звану «Золоту вольність» панської Польщі.— M. P.

Так от про діда. Мій небіжчик-тато...
Чималий тут я розділ скорочу
І таїну відкрию читачу
(Пробачте, більш не буду: читачеві):
У тім льоху, в гущавині вишневій
Сидів Тибурцій. Певне діло, він
Попав у в'язні зовсім без причин,
Не вбивши навіть і малої мухи.
То, бачте, Замітальський для потухи
Таку для панства штуку відпалив.
Коли поет до краю оп'янів,—
Любився-бо занадто у токай,—
Його до льоху занесли льокаї
Та й кинули, глузливо сміючись.
А нині аж за боки узялись
Пани і пані: під час вечері
Тибурцій виліз, наче із печери,
Коплатий та кумедний, як ведмідь.
Тут зауважить мушу мимохідь,
Що хоч волосся мав не з як багато,
А й те не конче полюбляв чесати,
Традицій поетичних вірний син.
І ще скажу: таки ж довгенько він
Копав хідник, дорогу до рятунку,
Дарма, що в найкоротшому керунку,
За радою веселого Петра.
Оточ підпиле панство умира.
Від реготу: «Опудало, ій-богу!
А очі! Гляньте, що за очі в нього!
Червоний, круглоокий — чим нє рак?»

Уміли жартувати ще й не так
Панове давні: вміли для потіхи
Гримас кумедних додавати лиху —
Чужому, не своєму, певна річ.
Нагай, рушниця, різка, шабля, бич
До гумору ставали на підмогу.
Загнати немощного і старого
Десь на вербу — і кукати звеліть,
А потім на «зовулю» розрядить
Рушницю, бо давно, мовляв, набита, —
Була це тільки штука знаменита,
Дотепний вибрік... Прикладів таких
Із давніх книг я б назбирати міг

Не два разки, не три разки червоні.
Із крові й сліз, із криків та агоній,
З багряних смуг на юному плечі,
Зо стогону дівочого вночі,
З голів старих, потоптаних ногами
В сап'янцях пишних, з дикої нестями
Шалених оргій, де усе на глум
Вином облитий і неситий ум
Зухвало брав, із темної сваволі,
Що на дітей хорти пускали в полі,
Шляхетський сміх, «шляхетний» сміх зростав.

Усіх пан Замітальський звеселяв
У пана Пшемисловського в гостині.
Чимало штукарів цих на Вкраїні,
Далося б ще і не таких знайти!

Тибурцю! Ридай для сміхоти,
Волосся рви, щоб ще було смішніше!
Це ситі шлунки солодко сколиші
І травлення тuge прискорить їм...
А ти — ти сам у віршику смішнім
Змалюєш день наруги та відчай
За м'яса шмат, за крапельку токаю.

ГЛАВА П'ЯТА

Було, мати, не вважати,
Що я в тебе одиниця,
Було мене утопити,
Де глибока криниця.
Було, мати, не вважати,
Що високого зросту,
Було мене утопити
Із найвищого мосту.
Було, мати, не вважати,
Що я тонкого стану,
Було мене утопити,
Де я й dna не достану.

Пісня

I

Як тих гусей шумливі табуни
Напровесні чи рано восени
Здіймаються над ставу тихе лоно,
І каламутять голубінь затону,

І плещуть крилами, і гомонять.—
Так у подвір'ї повози шумлять.
Гостей додому везучи веселих.
Уже й огні погашено по селях,
Уже поснули старші — і дітей
Заколихав піснями соловей
Та у ставочку квакання жабине.
Сміється й плаче серце у Марини:
Сьогодні ж бо — умерти чи втекти!
Пани вже сплять, поснули наймити —
І місяць білій путь-дорогу світить...
А де ж Марко? А може, хто помітить,
Як викралася з горниці вона
І плине, наче хмарка весняна,
Узенькою доріжкою по саду?
Старий Наум дав не одну пораду
І розказав дорогу втікачам.
Ех, лихо тяжке! Втік би він і сам,
Коли б літа не налягли на плечі,
Коли б не підгиналися старечі
Без сил ноги! Втік би у степи,
Де тільки сонця золоті стовпи
Уранці-рано вказують граници.
Як очерет, хвилює там пшениця,
Отари, наче хвари, маячать,
І в небі синім шуляки тримтять,
Шукаючи кривавої поживи.
Там люди — люди вільні та щасливі —
Живуть на лоні ситої землі.
Усім вона: і звірові, і бджолі,
І птахові дас свій щедрий даток.
Не знати, де кінець, а де початок
Тих обширів зелених та буйних.
Лиш де-не-де, по балках степових,
Хатки білють, зліплені із глини.
Там знайдеться й для красної Марини,
І для її коханого Марка
Розложистого закуток ярка,
Де виросте, як маківка в городі,
Нова хатина — і в ясній господі
По праці спочиватимуть вони...

Хоч дід Наум тієї сторони
Не бачив сам... Хоч за доби тієї

Ні на землі, ні над, ні під землею
Таких щасливих не було кутків,
Як він собі, сказати б, уроїв,
Та з уст в уста про них тоді ходили
Перекази, і всім серця п'янили,
Як теплий повів милої весни...

Марино, серце! Що ж тобі за сни
Ввижаються у далечі шовковій?
Дітей ти колихатимеш Маркові
У чистому зеленому степу,—
І ніч розвеселятиме сліпу
Погайдування довгої вервочки...

Від панського будинку недалечко
Велика стайня. Що за коні там!
Сусіднім тільки мариться панам
Таких придбать...

А найбистріша пара —
Гнідий Султан і Гандзя темно-кара.
Хоч на одну вони не вийшли масть,
Проте за них пан Людвіг все віддасть,
Що тільки є у нього на подвір'ї:
Легкі, як тес лебедине пір'я,
Стрункі, неначе мрія різьбаря,
Вони — вечірня й ранішня зоря,
Як у Тибурція стоїть в *касида*¹,
Коли, неначе виліті із міді,
Запряжені в легенький шарабан,
Під ганком стануть,— Пшемисловський-пан
Раніш, ніж сісти, сяк і так любує.
Добрав до них він щонайкращу збрую,
А балабончики купив такі
Сріблясті та нечувано дзвінкі,
Ще й вистроєні у мажорній гамі,
Що мов говорять людськими словами
(Звичайно — кожен це повинен знать —
Годиться балабончики чіплять,
Лише в далеку їduчи дорогу).
Запевне, ѹ фурмана нема ні в кого
Такого, як Марко, Небабин син.

¹ *Касида* — форма ліричної поезії, щось як ода (*арабське*). — M. P.

Бери й малюй, коли на козлах він
Сидить, подібний до античних статуй,
І тонкий бич, в руці його піднятий,
От-от над кіньми блисне й засвистить.
Немає й грошей, щоб за них купити
У Пшемисловського ті коні-змії
Та машталіра, що один уміє
Їх чаувати, як Орфей звірів.
Карпович, правда, був колись купив
За пару псів, славетних межи псами,
Та трьох дівчаток з чорними бровами
Десь далеченько фурмана-митця.
Старий уже, смішний собі з лиця,
Той «мазур», Парипсович на прозвання,
Скликав не раз велике дивування,
Як тричі поспіль клумбу об'їжджав
(Та ще й учвал, аж вихор уставав).
Шестериком — у колю едину.
Та диво це й Небабиному сину
Далося потім добре доказать —
І то не тричі, а разів із п'ять
Обкружений він давнього газона —
І спала з Парипсовича корона.
Не раз, було, Максима-коняра
Ота вечірня й ранішня зоря —
Султан і Гандзя — призведуть до кари.
— Тобі б, лайдаче, у степу отари
Овечі пасти чи свиней глядіть! —
Так Пшемисловський-пан, було, кричить,
Коли чого старенький не догляне.
Дарма вже тут: — Та я ж... хотів... я, пане... —
Од різки і проситися шкода!
Але Маркові ще така біда,
Відколи фурманус, не складалась,
Уже і челядь крадькома шепталась,
Що чи не слово знає він таке,
Проте життя було йому тяжке —
Із роду гайдамацького дитина!
Тепер чорнява дівчина Марина
Йому стрілою шлях перетяла...
Як ласощі до панського стола,
Її подати маєся Кутернога.
А! Вдатися б до чорта чи до бога —
Однаково — аби лиш не віддать!

Султан і Гандзя птицями летять,
Хмарки переганяють сріблоткані...
Кого ж везуть у легкім шарабані
У тиші опівнічній? Хто бичем
Їх тне без жалю?

Г о л о с п е р ш и й

Що, як не втечем,
Як не втечемо, Марку? Що нам буде?

Г о л о с д р у г и й

Марино, серце... Утікали ж люди...
Аби лише добратись до...

Г о л о с п е р ш и й

Стривай,
Ти чуєш?

Г о л о с д р у г и й

Ластівко, то ж тільки гай
Шепоче віттям... То млинове коло...

А слов'ї жагучі і спрокволу,
І в жалі заливаючись буйнім,
Про щось говорять — не докажутъ їм.

І коні мчать, і коні ринуть,
І тіні місячні біжать,
І кожна з них дивочно мінить
Гаї, що мурами стоять.

Марко з Мариною гадками,
Гадками юними цвітуть,
І сосни довгими руками
Благословляють їхню путь.

А вже з-за гаю, з-за діброви
Дзвінкий видзвонює копит:
Панич на дикі іде влови,
І вже чепрак його шовковий
Гризучий проїдає піт.

Вже хриплій голос Кутерноги
Кричить: «Он, он вони! Лови!..»

І віє жахом від дороги,
Від придорожньої трави.

Марко почув... Бичем свистючим
Застиглу розтинає ніч,—
Та перед лихом неминучим
Безсило опустився бич.

Гугоче, стугонить погоня,
Далеко відляски ідуть,
І чути, як шалені коні
Бурхливо дишуть і хропуть.

Куди втікати? Що чинити,
Коли, немов боєць від ран,
Густою піною укритий
Упав знеможений Султан?

І наче в сні Марині сниться:
Темніє гай, синіє ніч —
І наліта, мов хижка птиця,
На них розвлюченій панич.

І наче в сні: — Паничу, годі!
— Що? Розмовляти? Бидло! Хам!
Зв'язати шельму! —
— Я не злодій.
Уже минається панам!

— Минається? Не злодій, кажеш?
Давно таких дознався прав?
Гей, Кутерного! Чом не в'яжеш?
Сам, може, різок забажав?

І наче в сні Марині сниться,
Як перед лютим паничем
Маркова близнула правиця
Широким дідовим ножем.

І в відповідь на рух шалений,
На смілий, на прекрасний рух
Ударив гучно стріл огнений —
І цілий світ нараз потух.

Марино! Чом ти не втопилася,
Як ще маленькою була?

Навіщо, нащо ти вродилась —
Присмака панського стола?

Довіку будеш пам'ятати
Обличчя того, хто любив,
Хто дужу руку міг підняти
На панича і на панів!

ІІ

Надходив ранок. Слався по долинах
Тонкий туман. Од співів солов'їних
Луна сміялася. Широкий став
Потягувавсь...

Чимало я стрічав
Людей старих, підстарших, ба й зелених,
Що по трудах, бувало, цілоденних
Десь на ставу, на плесі, в комишах,
Як тая чапля, обережний птах,
Чатують над премудрими вудками.
Не раз із ними тихими словами
Перемовлявся я, і полюбив
Цих диваків — не завжди й диваків,—
І перейняв у них тонку науку,
Як на живця ловити хижу щуку,
Як з темного, замуленого дна
Виводити зеленого лина,
Як на бабки знаджати пліт'є сріблисту.
Не раз, було, Денисові-артисту
Я заздрив: що за спритність у руці!
(До всього є на цій землі митці;
Денис — той уродився риболовом).
Не раз дощем чи вітром вишадковим
Примушений десь притулку шукать,
Заходив я в хатину, де пищать
Півголі діти, а голодна мати
Іх юшкою береться гамувати,
Бо батько, чуйте, рибки наловив...
Отож чимало я в товаришів
Мого юнацтва запізнав такого,
Що і в поважну слід забрати дорогу,
А не лише в ту «ідилічну путь»,
Яку, мабуть, пора мені забути
У шумі, в гніві творчості живої...

Старий Мусій з породи був отої,
Що я оце дошіру змалював.
Тож затемна він причвалав на став,
Зігнувшись ще більше, ніж зазвичай.
Шептав комиш навколо таємничий,
Угору сонце молоде плило...
Уже й нахабна муха на чоло
Старому сіла, і метелик білій
Цікаво роздивлявсь на поруділій.
Рукав його,— а він собі сидів,
Чатуючи наївних окунів,
Ляців ледачих, ненажерну щуку...
То хто ж бо там, похожий на опуку,
По лузі котиться? Зирнув Мусій —
І грає усміх на устах ясний:
Онук його, Павлусь!.. Та чом же в нього
Така в очах висвічує тривога?
— Ой діду, діду... там он... у ярку...
Я сам не знаю...—

— Ну ж бо, ну, яку
Страховину побачив ти, Павлусю? —
— Ой діду... Певне, мертвий... я боюся...

I дід Мусій простує за внучам
У тихий яр. Сплітаючись гіллям,
Стоять дуби зелені, свіжолисті,
Од квітів ллються паходці струмисті,
Сосновий віддалік шепоче бір,—
А на траві вродливий машталір,
Марко лежить. Скривавлене обличчя —
I мертві очі, темні й таємничі
Не загоряться вже, не заблищать.
Ех, діду! Не тобі ж і дивуватъ:
Адже твій син умер під канчуками,
Адже ти знов, що кров'ю і слозами
Твоє життя, життя дітей твоїх
Полите завжди...

Та в очах старих
За здивуванням здогад пробігає,—
І він уже історію читає,
Написану на стоптаній траві,
Де близько при Марковій голові,—
При голові, що не в одній, напевне,
Збудила муку і кохання ревне,—

Широкий ніж, як золото, горить,
А трохи далі панський кінь лежить,—
А слід коліс, а згублена підкова
Розказує усе йому без слова.
Старий схилився тихо — і нараз
На вії чистий затремтів алмаз.

ГЛАВА ШОСТА

Ой у полі сосна,
Під сосною кірчма,
А у тій корчомці
П'ють два чужоземці.
Один чужоземець
Мед-вино кружляє,
Другий чужоземець
Дівку підмовляє:
«Ходім, дівко, з нами,
З нами, козаками,
Буде тобі лучче,
Як в рідній мами...

Пісня

Високі сосни, вам кладу поклін!
Хоч, України польової син,
Я більше звик до дуба, до грабини,
До тих гаїв, де теплої години
Лишє осика шепчеться ясна;
Хоч край моого дитячого вікна
Береза довгі розпускала віти,
Але навчився я і вас любити,
Пишнозелені, пишноголосні.
Ваш гомін десь у сивій давнині
Вродився й виник. Дні і покоління
Змінялися; старих церков каміння
Піском сипучим падало упрах.
Хмельниччина і Кодні чорний жах¹
Легендами, як мохом, обrostали,
Родились люди, потім умирали,—
А пісня ваша все гула й гула.
Ій рівне все: криваві ті діла,
Що з них історія сплелася наша,
Чи чумака притомленого каша,
Мисливця фантастичний анекдот,

¹ Кодпя — містечко, де страшно було покарано гайдамак (XVIII ст.). — M. P.

Чи шепотіння смертних двох істот,
Що присяглись в любові невмирущі...
Хай літні ночі йдуть скороминущі,
Хай осені прощання золоте,—
Ви, наче море, глухо шумите,
Байдужі до життя, неначе море,
Живиці стигне капливо прозоре,
Дрімає проти сонця смолокур,
У небесах, як довгий, рівний шнур,
Летять і гаснуть птиці косокрилі,—
А ви в своєму сонному дозвіллі
Гойдаєтесь, як щогли кораблів,
І тільки часом монотонний спів
Вам дятел монотонний протинає.
Тож як і в небі близькавка заграє,
Як грім застогне, злива запушмить, —
Мелодія соснових верховіть
Лише гучніша, та не інша стане.
Все на землі відоме вам і знане,
Високі сосни! Вам кладу поклін!

На пагорбі, між двох ясних долин,
Де бір до бору, сходились краями,
Стояла корчма.

Давніми часами

Від слова корчма віє. Довгий шлях,
Легка тараня на тяжких возах,
Воли, що йдуть, гойдаючись, у парі,—
І раптом, як оазис у Сахарі,
Будівля, набік склонена давно...
Уже й хазяйка вигляда в вікно,
І кругорогі, вчувиши свіжу воду,
Та сіно, та жадану прохолоду,
Самі звертають у широкий двір...
Заходить вечір. Серед теплих зір
Чумацький Шлях біліє добродушно,
І місяць рухається непорушно,—
А чумаки, вкладаючися спать,
Про се, про те тихенько гомонять
У темпах *lento, maestoso* й *grave*...
Та не мину й лихої тої слави,
Ішо корчма поетична набула:
Це ж тут вершив свої брудні діла
Куркуль, «свій братчик», чаркою міцною

Отруйно-тютюнового настою
Купуючи нещасних бідаків,
Тут економ медок солодкий пив,
Попрацювавши канчуком на ниві;
Це тут колись конфедерати мстиві
Знущались, як уміли, з шинкаря
(Пекучими рядками з «Кобзаря»
Повіяло в тісній моїй кімнаті);
Це тут злідар, що лату мав на латі,
Корівчину останню пропивав...
Ох, як же добре, що навік пропав
Той поетичний затишок корчменний,
Що розвалився мур тяжкий і темний
«Стрункого й гармонійного ладу...»
Та далі річ, братове, поведу,
Під давню стилізуючи поему...
Чи сяк, чи так, а ми до корчми йдемо,
Якій оцю присвячено главу.
Ступили в двір, де скосену траву
Жують поважно коні на припоні,
І заглядаєм у шибки, червоні
Від полум'я в задимленій печі;
Кому ж би то поквапно уночі
Яечню з салом пряжила Настуся,
Шинкарка молодая?

Чорновусі,

Ставні до неї гості прибули.
Їх прудконогі коні, не воли
Завезли до корчомки Борової.
Один сидить, підпершися рукою,
Замислився. Міцного меду жбан
Поставлений для нього. То Мар'ян
Мединський, читачеві вже знайомий,
На чблі від задуми та з утоми
Глибока зморшка тінню залягла.
А другий, що сидить кінець стола
Та й цідить пінну, наче лле в барило,—
Ольшевський Кароль, чи козак Кирило,
Як сам себе він любить називати.
Це — побратими. Їх не розіллять
Водою, як говориться в прислів'ї.
Мов дуб до дуба нахиля верхів'я,
Мов чайки дві на морі, серед хвиль...
Ну, словом, дружби старовинний стиль

Шибайголів єднає в пиятиці,
В пригодах дивних. Битися — так биться,
Сміятися — щоб аж шибки гули,
А як на коні спасти — щоб орли
Не перегнали у швидкому леті!

Одвідач був у корчмі ще ж і третій —
Старенький карбівничий¹ Никодим.
Мар'ян любив заходити із ним
В розмови довгі. Звікувавши в лісі,
І Никодим, як сосна та, розрісся,
Бо й руки мав подібні до гілок,
І носа, що стирчав, немов сучок,
Серед волосся, схожого до моху.
Смачний медок съорбаючи потроху
(Мединський Никодима частував),
Він дуже розволікло повідав
Ту новину, що кілька день ходила
Серед людей і всякі в них будила
Пересуди — а ще була нова.
Як виростає баба снігова
Із грудочки, з-під ніжних рук дитини, —
Так імена смаглявої Марини
Ta машталіра гордого, Марка,
Від язика йдучи до язика,
У казку дивовижну виростали.
Уже такого люди приплітали,
Що навіть чудно слухати ушам.

На власні очі карбівничий сам
Марину бачив, як ходив до двору
По розкази. Людському поговору
Не вірив би — не вірити шкода!
Заплакала, сувора та бліда,
Вона в вікно дивилася з кімнати.
Хотів її про дещо розпитати,
Та де вже там! Одно, що гайдуки,
А друге, так плескали язики,
Та так воно було і справді, мабуть, —
Нічим її не зрушити, не звабить.
Мовчить усе, немов її уста
Навік замкнула темна німota...

¹ Карбівничий — лісник, побережник.— М. Р.

А ѿ справді, що сердечній говорити?
Яке життя? Марко її убитий
У неї на очах, а разом з ним
І з щастям попрощалась молодим!

А пан, питаете? Отут-то диво!
Прийшла ѿ йому година нещаслива.
Який здоровий, повновидий був,—
Еге! Одначе, як ото почув
Про втікачів... Коли та вся тривога
Сподіялась і Генріх-син до нього
Ввійшов у той, мовляли, кабінет,
Між ними щось зайшло недобре... Ет,
Я іншим би ніколи не признався,
А вам скажу: у батька син удався,
Так само ласій він до фартушків...
Старий щось догадав — позеленів
Зо злості — та ѿ упав серед кімнати...
Говорять люди — певно, вже ѿ не встали.
А втім, господня воля над усім...
Казав опе мені коняр Максим
(Мій приятель, ми з ним парубкували),
Що тричі вже до міста посылали
По лікаря, по ксьондза раз чи два...
Такеє-то... Одна в нас голова,
Хоч би ми як несли її високо...
Пожив собі наш пан — пожив нівроку,
Поласував...

— А Генріх як, панич?
Що чути з ним?

— Своя у того річ,
Бо молоде про інше, бачте, дбає,
Аніж старе.

— А він не потерпав,
Що той випадок... з тим Марком?..

— Хе-хе!

То бідареві з того щось лихе
Могло б іскластись... А ѿому... То що там?
Ви знаєте від мене краще: злотом
Усе, що хоч, у світі притрусіть,
І вже не видно... Сказано: блищить...
Ну, знов же ѿ те написано в законі,
Що хто кого убив при обороні,
Тому, мовляли, і вини нема...»

Та чи ж мені навчати вас ума?
Коли ж цікаво вам ще дещо знати,
То я скажу... (Стривайте... Вийде з хати
Настуся...) Гм... Марину, бачте, він
Так уподобав (хоч уже Марин
Чимало тих іскоштував), що хоче
Тим часом одіслати у Дівоче
(Таке у них далеке с сільце).
Немов за кару має бути це.

А дейкають: втікала од старого,
Та не втече, мабуть, од молодого,
Боялась пана, бійся й панича...
На лови до Дівочого вчаща
Він рік у рік... Та годі... Й так багато
Я тут наплів... Пора уже чвалати —
Іще стару дубину обійду...
Я знаю, що ускочив би в біду,
Якби з ким іншим так розперезався...
Спасибі ж вам... Чи то я підтоптався,
Чи цей медок такий-то вже міцний...
Спасибі вам... От ніби й не п'яний,
А ноги тес... ноги щось не тес...—
Пішов старий.

— Загину через неї,—
Мар'ян об стіл ударив кулаком,—
А те вчиню, що аж земля кругом
Здригнеться з дива!.. От тобі й Марати,
Магнати кляті!

— Стережися, брате,
Задумав-есь ризиковиту річ!
— Ех, мій Каролю! Де та славна Січ,
Де рицарство? Таке тепер у серці
Бує в мене, що лише на герці
Те б виказав!..

— Стривай-но... Може, ю так...
Нехай Кирило я не звусь козак,
Коли ти зробиш той шалений вчинок,
То матимеш на втіху поєдинок:
Не подарув ж Генріх...

— Той тюхтій?
Він до дівчат одважний, а двобій
Річ не його... От не Мединський буду —
Скоріш мене потягне він до суду.
— Ну, а до суду, — це вже зовсім... пхе!

— А, хай усе збирається лихе
Мені на голову з чортами всіми,
Аби ліш я впсовав на побратима!..
— В цім певен будь.

— ...Ні блискавка, ні грім
Не перешкодяť замірам моїм!

Така велася таємнича мова
У корчмі Боровій. А ніч соснова
Шуміла тихо, як далекий дзвін...

Високі сосни, вам кладу поклін!

ГЛАВА СЬОМА

І широкую долину,
І високу могилу,
І вечірню годину,—
І що снилось, говорилоє —
Не забуду я.

Т. Шевченко

I

Гей, облітає яблуневий цвіт!
Шкода, Марино, перебулих літ!
Приснилися, проснилися... і зникли...
І чорний жах на тебе гострить ікли,
У паничівський вдягнися жупан...
Ще ж не в могилі Пщемисловський пан,
Ще світять очі в нього, як жарини,—
А вже постава ніжної Марини
Його синкові серце обпекла...
Щоправда, тінню перед ним лягла
Та темна ніч, той вистріл із пістоля,—
Ет, менше з тим! Така Маркові доля
Судилася, бачиться... А й те сказатъ:
Як! Хлоп наємів не те що утікатъ,
А проти пана, проти пана stati!
Забулись Робесп'єри і Марати,
Розмови у пивниці запальні
(Додати треба: раз у раз п'яні),
Розвіялась і світова скорбота —
І Генріх навстіж одчинив ворота
Гарячій хвилі пристрасних бажань...
Марино! Згадувати перестань

І заглядать не важся у прийдешнє!
Іще ж недавно пелюстки з черешні
Тобі стелили і Маркові путь,—
Тепер вони... тепер вони гниють,
А твій Марко... Та як же, як забути
І тиху мову — шелестіння рути,
І погляд той, ту пісню молоду,
І смілу руку, і струнку ходу,
І першу зустріч, і слова останні?

А вже тобі, вклоняючись, мов панні,
Глузливий Кутернога підкида:
«Чи то біда? Таж ти ще молода!
Зумій лиш паничеві догодити —
І раювати будеш, а не жити,
За ким ти тужиш? Машталь! Ха-ха!
А чи боїшся, може, ти гріха?
Де він, той гріх? А втім, ясновельможна,
Ти з того тіста зроблена, що й кожна,
І церемоній довгих не чекай,
Не сподівайся. Скажуть — ну і край,
Лягай, мовляв, чи з волі, чи з неволі.
Еге! Спіймали перепілку в полі —
У торбу — й квит! Це дуже проста річ.
Ще й те подумай, що тебе панич
Наш уподобав! Він же, може, з двісті
За тебе кращих перебрав у місті,
Ну, і в селі, сказати, не минав,
Котора гладша та з лиця біліша...
А ти — ти навіть мишенья, не миша!
Шануйся, дівко! Ей, повір мені!
Ну, ще поплачеш три-четири дні,
Та й догадаєш... Ге! Даремна праця
І говорити з нею... Як же! Цяця!
Царівна! Королівна! Не підходь!
Створив же нащось на землі господь
Дурних дівок та комарів кусливих!»

І він одходить,— а речей злостивих
У грудях залишається жало.

Один лиш раз повіяло тепло
Марині біdnій в сердце занімле:
Хоч пильно гайдуки її гляділи,

Аж, видавалось, просвітку нема,
Проте зумів до неї крадькома
Заглянути, щоб разом пожуритися,
Знавець на куховарстві й пиятиці,
Оповідач невтомний, дід Наум.
Хоч повен сам тяжких, пекучих дум,
Хоч і забувши приказки жартливі,
Знайшов слова він тихі, голубливі,
Яких ніколи, думалось, не знав.
Не тямila Марина, що казав
Ій сивий кухар,— тільки пригадала
Літа свої, коли росла-зростала,
І невисокий материн поріг,
І хрещика, і подруг молодих,
І все, що снилось, чулось і забуло...
Заплакала — і стиха усміхнулась.

Так серед степу, пізно восени,
Коли холодний лле з височини
Жорстокий дощ, дрібний, колючий, косий,—
Мале дитя, задрипане та босе,
До матері притулиться лицем,
Ій серце розриваючи плачем —
Судилося вік обом їм старцовати!
Мале своє візьме на руки мати,
До лона змученого пригорне
І шепче, шепче — і немов ясне
Прогляне сонце крізь тягучі хмари...
А що в словах? Які б, здавалось, чарі?
У них же навіть змісту не добрать!
Що в голосі, де жалощі бринять?
Що в дотику легкому рук ласкавих?

Так вітерець перебіжить по травах,
Остудить їх, провіє, колихне,—
І підіймається зело буйне,
І бачить враз: у небі спопелілім
Жадана хмара гостем темнокрилим,
Дедалі виростаючи, пливе,
Життя несе усьому, що живе.

II

Щасливий майстер, що з тяжкої брили
Прекрасну постать висікає вміло
На радість людям. Біла і німа
Спить за вікном незаймана зима,
Дими рожеві стигнуть в небі синім,—
А він, ясним осяяній тремтінням,
Чарує камінь подихом весни.
Щасливий! Людські дочки і сини
Крізь твір його із мармуру тяжкого
Побачать нескінченну ту дорогу,
Що в заповідані веде краї,
Де сном тяжким одснілися бої,
Сади покрили землю. Тихі води
Оповивають городій й горбди,
І легка праця дужої руки
Лані розвеселяє й квітники...
Щасливий майстер, що бадьюром рухом
Сердя словняє кволим, слабодухим
І в юний порив з'єднує старих...
Щасливий майстер!

О, коли б я міг,
Сумні свої малюючи картини,
Оте лице заплакане Марини,
Оті ганебні, давні ті часи,
У відповідь юнацькі голоси
Почути, як признання й нагороду!

Марина, переживши ту пригоду,
Де ніч ясна змінилась чорним днем,
Де милай з окривавленим лицем
Упав між придорожню муравину,
На іншу обернулася Марину.

Дитячий світ — немов барвінку цвіт,
Що вигляда несміливо за пліт
Своїми ясно-синіми очима
А далі що? Холодними й тяжкими
Сльозами обважніла сутінь вій.
Ні просвітку, ні одесвіту надій,
Ані луни на голос у пустелі!
Не раз, перебираючи невеселі
Разки думок, пригадує вона:

Був теплий день, світилася весна,
Розбіглися ягнята по долині,
Вівчар заграв у дудку...

Що ж Марині

Приснилося, привиділось тоді?
В її душі, як у ясній воді,
Гурти людей одбились невідомих
У пишних по-наївному хоромах,
Де під цимбал бренчання та скрипок
Вони водили радісний танок.
Щось від казок, од діда перечутих,
Було в тих людях, золотом обутих,
Повитих у сдваб, у красний шовк...

Враз хмарка надійшла. Вівчар замовкі,
Холодний вітерець війнув із яру.
Прокинувшися від чудного чару,
Марина пісню тихо завела,
Що хтось завіз до їхнього села
Та й кинув, щоб росла і виростала.
Не думала Марина, що співала
І як співала — м у с и л а співатъ.

О пісне! Де тих слів мені добрать,
Які б тебе були, святої, гідні!
Ти — плескіт рік, ти — переливи мідні,
Ти — шемрапня смутного комиша,
Народу ти великого душа!
Твій голос серде тугою сповняє,
І рве, й зове, і радість відкриває!

Прийми ж, о рідна, мій низький уклін!
Хоч, може, трохи і ледачий син,
Не раз, проте, блудивши манівцями,
Холодними, безодніми ночами
В тобі рятунку й пільги я шукав,
І чоло наболіле притуляв
До теплої, до рідної долоні.
Спасибі ж, нене! На твосму лоні
Я хтів би і навіки опочить!

Марина, світлу переживши мить,
Одне могла — тихенько заспівати...
Проте ще довго пишні ті палати
І вільні люди в вільному танку

Уяву збуджували сторожку.
Був сон — не сон,— тяжкий прочинок буде,
Коли і справді поміж вільні люди
Невільною Марина попаде...

III

По полю ніч, по полю тінь іде,
По полю бродять тихі перегуки;
Смутні дерева простягають руки
І скаржаться... кому? Ніхто не зна,
Ніхто не скаже. Темна і грізна,
Іще мовчить, не грає громовиця.
Та вже вона, зігнувшись, тайтесь
За чорним бором. Бліскавка — і тьма.
Далекий грім — ітиша знов німа.
Зірвався вихор, прошумів шалено.
Неначе вершник, що летить, стремено
Згубивши у нерівному бою,
А з ним і славу втративши свою,
І дав коневі вірному на волю
Нести себе по зляканому полю,
Рятуючись від наглої біди.
Тяжких дерев стривожені ряди
Загомоніли раптом, затремтіли,
І довгі трави стебла похилили,
І покотилася недобра вість,
І змовкло все. Якась понура злість
Замкнула небо й налягла на поле,
І наче в світі не було ніколи
Ні променю, ні сміху, ні тепла.

Такої саме ночі до села
Дівочого Марина над'їздила.
Від болю й жаху стерпла, заніміла,
На статую зійшовши кам'яну,
Вона сьогодні нібито зо сну
Прокинулась, та радості немає
У прокиді. Як хмара та, лякає
Її прийдешність; як сувора ніч,
Куди лиш глянь, страшний стоїть панич,—
Не утекти, не вирватись, не крикнуть!
Отак би тихо розплівтися, зникнуть,
Розвіятыся, наче синій дим...

Зненацька голос подає Максим,
Коняр похилий, що його послали
Одвезти дівчину:

— Еге! Казали,
Казали люди, що немовби те...
Минеться лихо. А воно пусте,
Пуста розмова. От хоча б з тобою,
Хоч би, кажу, з тобою...

— Що — зо мною?

(Озвалася Марина — і чудний
Чи голос власний здався). По моїй
Ніхто уже і не заплаче долі,
Втекла вона, як вітер той у полі...
Що з того, що літами молода
Та що вродлива? З того ж і біда
Зчинилася! Оце тепер я, діду,
В Дівоче тее, в те прокляте їду,
А й плакала б, та сліз уже нема.
Загину? Хай! Тепер мені дарма,
Тепер уже хоч жити, хоч не жити...
А вчора бачила: маленькі діти
Гулялися на вигоні... Малі,
Що тільки-но їх видно від землі,
Замурзані та голі, жаль дивиться,—
А кожне ж то сміється, веселиться,
Радіє, скаче, ніби те ягня!
Я й здумала: невже ж то все бредня,
Про що нам потай говорили люди?
Невже й у них, у діток цих, не буде,
Як виростуть, щасливих, вільних днів?
Нащо ж, нащо і хто їх научив
Сміятися, надіятися, дивитись
На красний світ — і світом веселитись?
На те, щоб потім... щоб очицям тим —
Зеленим, карим, сірим, голубим —
Недолю, ніч, неволю показати?
Щоб красний світ зійшов на світ проклятий?
Чи це не глум?..—

І враз її слова
Якийсь тривожний шум перебива,—
Не дощ, не грім... щось дивне, щось знайоме,
А разом таємниче й невідоме,
Як власний вид, одбитий у воді!..
Стук копитів... Так, як тоді, т о д і!

Стук копитів.— І завмира Марина,
І ціпеніє... Аж гуде долина,
Здригається... Здригнувся і Максим,
І дивиться: вже кінська перед ним
Оскалена хропе і пінить морда
І людська постать, смілива та горда
(Додам для об'єктивності: п'яна)
Із гущави нічної вирина,
Схиляється зненацька до Марини,
Обіруч ловить — і, мов сокіл, рине
Із нею вдвох, аж закурився дим...
Не встиг і крикнути коняр Максим.

ГЛАВА ВОСЬМА

Ой стала хмара та наступати,
Став дощ пакрапати,
Ой там збиралась бідна голота
До корчми гулять.

Пісня

I

Гаями ходить передлітній шум.

Оповідач невтомний, дід Наум,
Знавець на куховарстві й пиятиці,
Іде самотньо. Та намарне птиці
Зайти в розмову хочуть із старим,
Свистанням розливаючись гучним
І круглими, цікавими очима —
Як діти дикунів на пілігрима —
На нього визираючи з гілля.
Йому здається, що німа земля,
Що сонце зупинилося, що води
Не дишуть. Тінь кривавої пригоди
Злягла на все — і зморшку провела
Найглибшу серед темного чола,
Де стільки зморшок виорало горе.

Звір від мисливця забігає в нори,
Злітає в небо пташка від стрільця,
Смертельного вжахнувшися кінця,
Зникас риба срібною стрілою,
Як на затон примарою хисткою

Рибалки віддзеркалення впаде —
Але від думки де сковатись, де,
Від думки, що пече, тяжить і тисне?
Сміється день, та сміх його зловісний,
Співає ніч, але страшний той спів...
Що ж дід Наум? Звичайно, він зробив
Єдине, що давалося зробити:
Пішов до корчми Борової — пити,
Залити серце, очі засліпить...
Он-он уже і корчма майорить,
Крізь віти проступаючи лапаті...
Ще ближче... Увійшов...

— Здорові в хаті!
— Дай боже й вам! —

Якраз біля стола
Компанія зібралася мала
Із тих, мовляв, що днюють і ночують.
То не пани, що пишно банкетують
І розсипають серед моря тьми
Естетику, заміщену слізьми
(Звичайно, не своїми, а людськими);
То не поети, що шукають рими
На піннім дні облудного вина;
Не парубоцтва то юрба гучна,
Обвита й змита молодості хмелем,
Не хлібороб, що з приспівом веселим
Обжинки та зажинки відбува...
Ех, пі! Он виступає голова
Крізь пасмуги застоянного диму:
Гаврило це. Хоч він ніколи Риму
Не бачив, як ніхто з його дідів,
Та прізвище хтось жартома пустив
(Хто ж, як не пан! Від них усе береться!) —
І Папаримський наш Гаврило зветься¹
По книгах навіть, а не то що так.
Меткий скрипаль, досвідчений пияк,
По весіллях якусь там копійчину
Під вільну заробляє він годину.
Щоб зараз же... ну, та відомо всім,
Що з заробітком робиться таким!

¹ В моєму рідному селі справді був селяпин, предкам якого хтось надав прізвище — Папа Римський, що писалося вкупі: Папаримський. Очевидно, це був якийсь, мовляв Франко, «панський жарт». — M. P.

На весілях таких ми не бували,
Читачу мій, де бубон та цимбали
Дзвінке для скрипки становили тло,
Де море розтанцьоване гуло,
Де парубочі розтинались крики
Під брязк і гук троїстої музики,
Де бачив раб хвилевий вільний світ,
Щоб завтра знову свій солоний піт
На землю панську лити, як і вчора...
Гостям — горілка, молодим — комора,
А з того й того жарти постають
І співанки, що соромом печуть
Засмаглі щоки юної княгині.
Про вишеньку, що зацвіла в долині,
Черешеньку, що добре прийнялась,
Про дівчину, що добра удалась¹,
Як та калина-ягідоночка вліті,
І в житі, у червонім оксамиті
Зловити примудрилася бобра²,
Коли прийшла усвячена пора,—
Такі правдиві співанки чував я
За днів олжі, насильства та безправ'я,
В які — гай, гай! — минув мій юний вік.
Там Папаримського зухвалий сміх
У бризках, закрутах, фіоритурах
Сп'янілих тверезив, п'янив похмурих,
Бриваючись у вихор тіх пісень...
А потім — наставав суворий день,
Та хора жінка, та півголі діти,
Що рима традиційна — «де вас діти» —
Якнайвірніше пасувала їм.
Не диво, що по прокиді такім
Гаврило у похмільнім неспокої
Стежками мандрував до Борової,
Зігнувшись, як злодій, що втіка,
Хоч і не ловлять. Іноді щока
Підв'язана бувала у Гаврила:
То доказ, що чиясь козацька сила,
Весільним розігрівшися вином,

¹ Вишня, черешня — символ «дівоцтва». «Добра удача» — зберегла дівоцтво, «доносила вінок». Княгиня — титул молодої.

² «Зловила бобра» — із весільної пісні. — M. P.

Крушила все, що бачила кругом,
У гніві не минаючи й артиста.

Бувало, що й капелія троїста
У міжусобний западала шал,
Дзвеніли струни й приструнки цимбал,
За бойове уживаних начиння,
Вив глухо бубон, і в його гудіння...
Вривався скрипки вереск запальний...
Звичайно, по баталії такій
Всі три музики сходилися вранці
У діда Проня, що й пошить сап'янці,
І скриню змайструвати, і замка
Полагодить — на все його рука
Була придатна. Незвичайним хистом
Одзначений, був енциклопедистом
Дід Пронь у всіх селянських ремеслах
(Читачу! Не спіткнись на цих рядках).
Отож він брав скалічені цимбали,
Побиту скрипку — і творив дива:
Музики, звісно, мирову складали,
І скрипка знов співала, як жива,
На тлі цимбал та бубна голосного.

Якраз от після випадку такого
Гаврило день сьогодні святкував.
З ним поруч люльку вірную смоктав
Кіндрат, що Абрамович-пан ніколи
Без нього не рушав у гай чи в поле
По звіра: на ловецтві, сучий син
(Пан говорив), найкраще знаєвся він
У всій країні, як не в цілім світі.
Звірині тропи, кручені та виті,
Він по снігу й чернотропу читав
Нехибно,— а як вовчу підвивав¹
Сім'ю голодну, здатися могло вам,
Що й сам він вовк, якого хижим ловам
Природа-мати вивчила сама.
Тому нічого дивного нема,
Що Абрамович, звавши сучим сином,
Поїв його шампаном та венгжином,

¹ Вив по-вовчому, щоб вовки озвалися і виявили тим, де саме вони знаходяться.— M. P.

А щоб не міг він справу занедбать
(Хай вільнодумці судять і кричать,—
Байдуже!), заказав йому женитися.
Поплакала Катруся яснолиця,
Кіндрат пиячив аж чотири дні,—
Ну й годі. Сентименти там смішні,
Де йдеться про поважне полювання.

Тепер Кіндрат до вечора від рання
Привчає гончих, вижлів уклада¹,
Чи тайну звіриного сліда
Розгадує, чи дупелів носатих.
Стріляє з паном.— У червоних шатах
Лягає сонце в постіль золоту,—
Яку ж Кіндрат бере собі мету,
Куди простує? Запитання марні!
Усім своє: кому — меди янтарні,
Кому — сивуха, а кінець один.
Шукайте в романтичності причин
Чи десь інакше — ваша в тім охота!

Вернувшись з бекасиного болота,
Кіндрат засів край темного стола,
Замовив кухоль, другий — і пішла
Оповідань мисливських плетениця,
Аж мимохіт розвязався у Гриця
Пилипчука по самі вуха рот.

Пан Мар'ян, український патріот
І польський також (це дивує нині),
Любив, як Гриць у пісні старовинній
Виводив чистий переливний шовк.
Було й таке, що якось Гриць замовк,
Не хтів співати, а якраз Мединський
В екстаз потрапив сuto український:
— Співай! — кричить.— Козацької співай!
Відро поставлю! Дві відрі! Нехай
Славетна Січ круг мене завишує! —
А Гриць неначе того і не чус,
Примружив очі, руки склав, мовчить...
Примхлива бестія! — Тепер скажіть,
Чи дивина, що пан Мар'ян, мов порох,

¹ Вижлів уклада — дресирує, вчить лягавих псів.— *M. P.*

Мов блискавка у темрявих просторах,
Мов смолоскип гарячий спалахнув,
Ну, раз чи два ударив... стрепенув
За барки Гриця... Ну, порвав свитину...
Що ж? Абрамович під таку хвилину
З пістоля міг би... А Мединський — ні,
Не із таких! — Минуло зо три дні,
Він з Грицем стрівся — усміхнувся навіть!

Отож Кіндратко теревені править
(Кіндратком він, либо нь, уже й умре)
Про ведмедів, що куля не бере,
Про сто вовків, що сани обступили,
Про куріп'ят, що по степу водили
Мисливця, доки смерть собі знайшов,
Про захаря, що й зупиняти кров,
І страх у слабодухих виливати,
І рушниці несхідні замовляти *
Був над усіх прославлений мастак.
Скрипаль Гаврило, спершись на кулак,
Немов дрімає; Гриць, як та дитина,
Що вилізла до баби на коліна
І казку ловить, чуту сто разів,
Але страшну й цікаву, як уперше,
В мисливці погляд синій утопив
І слухає, від подиву завмерши:
Ну й кум Кіндратко! Ну й бувалий кум!

А в гаї ходить передлітній шум,
Березам білим коси розплітає,
Черкає небо, хмари підганяє
І вогко віс свіжими крильми
Над біdnими, над сірими людьми,
Яким нема ні сну, ні одвологи,
Яких до корчми всі ведуть дороги...
Сміється кум, та сміх його гіркий.

Наумові зраділи всі: новýй
У корчмі гість — до чарки привід нбвий...
Однаке дід, охочий до розмови,
Мовчить та п'є, та курить, та сопе...

¹ Несхідня рушниця — така, що з нею нібито не можна зйті звірину чи птаха (закрастися до дичини), отже, і вполювати. — M. P.

Звичайно, додивилось би й сліпе,
Глухе б почуло, що якийсь неспокій
У голові кружляє одинокій,
Як чорний кіршак по стεпу німі...
Проте ніхто об випадку страшнім
Не зводив речі, хоч усі збагнули,
Чому сумний, як темна ніч, прибулий,
Яка печаль заціпила уста:
Нешасного нещасний не пита,
Чи боляче,— болить йому й самому.
Та нашо сліз розтрушувать солому,
Як у грудях страждань міцне зерно?

Ех, друзі, друзі! Перейшло давно
Усе, що тут на білому папері,
Як видово в скляні, туманні двері
Неясно проступає... Перейшов
Наумів гнів; Маринина любов
Умерла з нею; на землі похмуруй
Погрозно ринуть блискотливі бурі,
Нові жита бують на землі...
Жалі?.. Забуто слізози і жалі
В день руйнування, сили, будування,
І, може, пісня ця гірка — остання
З гірких пісень. Та не м'якшить серця,
Ні! Кликати до жданого кінця,
До радості, до творчості дзвінкої,
До маєва багряних корогов —
Мета весела повісті сумної,
Цвіт, що росте, де пролилася кров.

Співай тужніше, Грицю кучерявий!
...Упали стіни. Розлилися трави
Навколо. Чайка плаче вдалині...
Хтось іде на нестримному коні...
Хтось виглядає в золоту кватирку...—

Шинкарка Настя стала при одвірку
І чудно усміхається. Кіндрат,
Як в'язень, що припав до ржавих грат
І диші — аж не диші від жадоби,—
Вогнем горить. Дениско крутолобий,
Шинкарчин син, збиточник і пустун,
З волоссям, ніби памолодь урун,

Буйним та кучерявим, нерухомо
Став під вікном і слухає знайому
І невідому пісню. А скрипаль
Гаврило то тяжкий безмежний жаль,
То радість незмірянну ловить ухом.
Гей, Грицю! Більше сили slabodухим.
Життя — оспалим, стомленим — надій!
Високий скарб у вбогі груди сій!
Нехай у діда п'яного, Наума,
Його зловісна, чорнокрила дума,
Що хилиться від неї голова,
Зросте, злетить, як туча громова,
І вдарить... ех! Мовчи, мовчи, прокляте
Старече серце!

Відлетів крилатий

Останній звук. Знов корчма, знов стіна,
Та мокрий стіл, та синява чадна
Застояного диму. Знов сивуха,
Та образів шалена завірюха,
Та крики, та веселощів одчай...
— Гаврилку! Що вже там! Ану, заграй
Веселої! Я, брате... Я... Й-богу,
Я, братику... —

І з-під смичка буйного
Дрібні дрібушкі плавом попливли...

І от крізь дим:

розставлено столи
Весільні. Гомін, крики, перегуки.
Дружки співають, взявшись за руки,
Круг пишного, оздобного гільця.
Горячі свічки — і юного лиця
У світлі мерехтливім не пізнати.
Марино, біденська! Твоя ж це мати —
Іще струнка, вродлива, молода...
Так, так... Хвиляста, радісна хода
І голос — наче туга солов'їна...
Ні, ні, стривайте... Це ж сама Марина,
Вона, вона!.. Чи можна не пізнати!
Глибокі очі, як вогні, горячі,
Уста сміються тепло й соромливо...
А поруч... Що це? — диво чи не диво¹,

¹ «Диво чи не диво, пішли дівки на війну» — із пісні. — M. P.

Дружки співають... — Диво над дива! —
Маркова виступає голова
У синім, у третмливім колиханні.
Сіяє вид, як сонце на світанні,
Кругом бояри — як зірки ясні,
Що меркнуть у ранковому вогні...
І враз — жорстока лиховісна зміна:
Поблідла, затуманилась Марина,
Музики змовкли, увірвалась річ...
Ох, не Марко Небаба, ні! Панич
Жорстокоокий, у кривавім строї,
На горе й страх простяг до молодої
Жагучі руки, білі та брудні...

Шинкарка наливає. При вікні
Озвалась сосна. Гриць повів рукою
По довгих вусах, з дивною пихою
На всіх поглянув, і скрипаль кладе
На підвіконня скрипку (ще гуде,
Іще дзвенить у ній остання нота) —
І Гриць завів тієї, як голота
Провчила в корчмі дуку-багача...
Співає гордо, цібі тне з плеча,
Гаврило підхопив. Наум підпилий
Теж тягне, і аж вікна затремтіли
Од піsnі, що злива високий гнів
На дук, на підганків і на панів
З надією, з веселим хизуванням.

Де ж, де той час, що багачам останнім
Останню кару принесе? Коли
Повстануть, як розгойдані вали,
Ці Гриці, ці Гаврили, ці Науми?
Чи це лише облудні, п'яні думи,
Тінь диму з люльки, відстуки чарок?

Ні. Вже залишного Шевченка крок
От-от серед пустелі зачунає,
Вже там і там огонь досвітній сяє,
Проміння розливаючи бліде,
І скоро... ні, не скоро, та прийде
На землю правда в одязі повстання,
І кривдники простягнуть у благанні
Жорстокі руки, білі та брудні.

ІІ

Настала ніч по легкошумнім дні.
Здалека лине крик перепелиний,
Тонкий туман виповнює долини,
Знайомі звуки робляться чужі.
Спи, Генріху! Навколо сторожі
Б'ють у валізні, голосні клепала;
Спокійна, мудра тиша розіслала
Убрус широкий на твоїх ланах,
Садах, оборах... Сумніви і страх
Покинь! Навіщо? — Батько умирає,
Та що по тім? Безсмертних не буває
На цьому світі. Ти ж усе зробив:
Ти ксьондза кликав, кликав лікарів...
Тепер лиш ксьондза, видимо, і потрібний...
Спи, Генріху! Зітхає місяць срібний,
Зірки — мов сльози з-під едвабних вій...
Марина залишилася в твоїй
Обладі. У Дівочому побуде,
Допоки мелютъ-перемелютъ люди,
А там... Ні! Геть, спокуси навісні!
Таж батько твій сливе уже в труні!..
А втім, людей безсмертних не буває! —
Дрімота легко й свіжо налягає
На груди...

— Хто там? Хто там перебіг
У темряві? А! Хто лицем приліг
До підвіконня? Хто там? —

Тихо знову.

Заткали зорі далечінь шовкову.
В клепала б'ють невтомні сторожі...
Спи, Генріху!..

Сіяють на межі
Краплисті роси. На овера лине
В височині дзвінкий табун качиний,
Охриплий з безуму кричить деркач.
Неначе сірий, подовгастий м'яч,
Перекотився ваєць. Скільки щастя
В цім мареві, в цій далечі сріблястій,
В вітханні трав і шепотінні нив!
А скільки муки, болю та жалів
Ховається під ясністю дзвінкою!..

У панський двір з лихою новиною
Прибув Максим,— а в панському дворі
Стоять гуртами й діти, і стари,
І що вже там за мова про Марину
Украдену, як під нічну годину
Пригода стала дивна і страшна:
В постелі білій, напроти вікна,
Одчиненого на ніч, як звичайно,
Лежить панич. Вологу життедайну
Йому даремно ранок навіва:
Застигли очі, звисла голова,
І промінь, залетівши до кімнати,
Кладе рубін на горло перетяте.

Іще ж не вся то новина була;
Тієї ночі велетня-орла,
Що скнів на Пщемисловського майдані,
Хтось випустив. Куди він у тумані
Досвітньому полинув, чи знайшов
Собі високий, недоступний сков,—
Ніхто не знає. Та казав Кіндратко,
Хильнувши добрий кухоль для початку,
Що в Краснім Куті саме того дня
Була між птиць велика метушня,
Як птах незнаний чорною стрілою
Перелетів зненацька над горою
І зник, немовби зовучи усіх
До обріїв промінно-голубих.

ГЛАВА ДЕВ'ЯТА

Любив мене, матінко,
Запорожець,
Вивів мене босую
На морозець.
Вивів мене босую
Та й питас:—
«Чи є мороз, дівчино,
Чи немає?»

Пісня

I

Дрозди в гаях іще не поклювали
Рясного горобійнику; палали
Ще на деревах спізнені листки,—
А наглий сніг засипав ті стежки,

Що на левадах потоптали діти,
Повіяв вітер, і мороз сердитий
Стави й озера поглядом убив.

— Пороша, брате, ще й яка! Зайців —
Як бліх у зайзді! Вставай, гультяю!
Хильнемо на дорогу (вже ж не чаю,—
Його лишита можна москалям!)
Та й рушимо! —

Так говорив Адам,
Мар'янів дядько, лисий, як коліно.
Шукаючи тій лисині причину,
Казали друзі сяк уже і так,
А він одповідав їм, неборак,
Що годі тому і причину шукати,
Хто так щасливо, як от він, жонатий.
Скористую з широких прав своїх
І вставлю, ворог приписів усіх
(Окрім розумних), дещо про Адама.
Жона його, хвали достойна дама...
А зрештою, не треба пласких рим.
От ліпше ми, читачу, уявім
Ксантіппу, що з Фальстафом одружилася.
Що з того вийшло, як вони любились,—
Не так-то тяжко буде нам збагнути.
А от, проте, не рік, не два живуть,
І сваряться, і миряться, і навіть
Діток аж четверо Ксантіппа бавить.

Чи це любов, чи є тут інший зміст,—
Нехай про те міркує мораліст.

Було таке: якогось дня Адама
Цецілія так допекла словами
Сварливими, ідкими, як слота,
Що вийшов він, мов знятий із хреста,
Подвір'ям перейтися... Після того
Обідала й вечеряла без нього
Сердита пані,— а в кінці села
Така чудна історія зайшла
Увечері: Адам отої з Мар'янном,
Своїм небожем, та з Каролем п'яним,
Ta з Нисем (був єреєм той поштар,
Але до коней мав незвичний дар
І через те горілку пив з панами!) —

Зайшли, ховаючись під тинами,
До корчми, що Мединський охрестив
Іменням гучномовним Трьох орлів.

Була, звичайно, скеля та орлина
Лиш стара, облуцлена хатина,
Та романтичність, вірячи в дива,
І жабу соловейком назива.
Мар'ян туди ходив з товаришами
Щоразу бучно, з криками й піснями,
Аж у селі сусідньому гуло,—
Тепер же диво корчмаря взяло,
Хоч дивуватись корчмарям не личить;
Його найперше гості тихо кличуть,
Щоб потасмки вийшов він до них,
І кажуть: наточи медів старих,
Горілки всип, звели варити шуку
До шапрану — та нічичирк, щоб гуку
Найменшого ніхто не чув, не знов,
Та в стайні на горищі все постав,
Усе гарненько, та подай драбину,—
Та ворушися швидше, песький сину!
Ми на горищі будемо гулять,
Лиш так, щоб тес не далося знатъ
Нікому в світі, крім твоєї мості,
Старий шкарбане!..—

І полізли гості,
Тихенько та лукаво сміючись,
Драбиною... А незабаром Нись
Моторному якомусь хлопчакові
Записку дав; стояло там «дві слові»:
«До Вишгорода, люблена моя
Цеціліє, у пильних справах я
Поїхать мушу. Буду з тиждень, може.
Нехай тобі господь у всім поможе!
Цілую міцно. Вірний твій Адам».

І от веселим скованим життям
Жили веселі сковані панове
Під стріхою веселої будови,
Де з кіньми мало хто вже очував,
Днів з вісім. Ім господар постачав
Питво та їжу, всього подостатком,
Кобила Галка з вороним лошатком

Сусідила їм знизу, а вгорі,
Як піч злягала, пишні три зорі
Дивились іронічно крізь солому
На втікача; паливоді старому
Вві сні здавалось, що його жона,
Як фатум невідклична і страшна,
Береться тихо по хисткій драбині
І щепче всім класично-просте: свині.
А ѿ справді-бо, хоч не повинні ми
Своїх геройів називати свиньми,
Але ж і правди есть у тому зерно.
Гуляючи, кружаючи химерно,
Свою «козацьку» радуючи кров,
Мар'ян не тільки парубків боров,
А ѿ сестер їхніх з чорними бровами,
І залишав, звичайно, покритками,
Як рицареві й личить, певна річ.
«Веселій же удався наш панич!» —
Батьки так гомоніли й чоловіки,
Хоч не в одного потяг був великий
Веселунові ребра поламатъ.

Адам — той полюбовниць мав із п'ять.
Та почував від того лише пудоту.
До малолітків маючи охоту,
Він тільки з ними втіхи зазнавав.
Щоправда, крам цей трохи й коштував,
Так що ж! Нам жити дано раз, не двічі!
І заходи в тій справі таємничі
Не раз його заводили у рай.

«Козак Кирило» — то собі гультяй
Був зовсім немудрящого покрою.
Любив він старця дъогтем чи смолою
Знічев'я обмастити для сміха
(Людина жартівлива, не лиха!),
Любив дідка за бороду посмикатъ,
Єvreя до «свяченого» закликатъ
(«Іж, сучий сину, добра ковбаса!»),
Не хочеш? А спусти-но, хлопче, пса!»),
Любив дітей на люту бійку звести,
Та був знавець у всяких справах честі
І вірив твердо в титул козака...
Отож тепер компанія така

Аж під Чернявську рушила діброву
Одсвяткувати зиму та понову —
І в синіх, у засніжених полях
Розстав їх крик і загубився шлях.

II

Мединській-пані трудно догодити...
Звичайно, вік похилий, то й сердитий,
А ще до того спогадів рої
Про те, як сам НН колись її
Звав: королева в золотій короні,
Як на балу плескали у долоні,
Коли вона в мазурці перейшла...
Та годі! Спогадів таких імла,
Рожева й запахуща, як парфуми,
Знайома нам: химерницею таку ми
Вже бачили у Пушкіна колись,
Її старечі риси облились
Чайковського туманом музикальним.
Звичайно, хоч бував трохи жаль нам
Московської Венери, та дарма.
Щасливий дім, де тих Венер нема,
Щасливий край, де молодості й сили
Столітні спомини не пригнітили,
Де розлилася синь і далечінь
Для юних яснострунних поколінь!

— Подай води! — Стривай! — Чого ж ти
сталася?

— Куди побігла? — Я ж тобі казала
Подати чаю! — Фе! Холодний чай! —
Який гарячий! — Хусточку подай!
Та швидше! — Ну, куди ж ти? — Де ж
хустина?.. —

І так спливає не одна година,
Не день, не два. А просвіток один
Є у старої: то Мар'янек, син
Улюблений, Мар'янек богорівний,—
Достойний королівни чи царівни.
Ні! Королівни гідної нема!
Проте Мединська визнає сама,
Що час би, час малому одружитись...
Перед людьми ще можна потайтись,

А від самої себе не сковать,
Що над убогим хутірцем тяжать
Хоч і не злидні, то нестатки певні,
Що десь поділись, розгубились кревні,
Що рід Мединських облетів, пригас,
Щс недалеко, недалеко час,
Коли... ох, страшно! — А дитя Мар'янек
Полює на зайців та на селянок,
П'є з друзями та штуки витіва.
Річ світова: юнацька голова,
Шляхетське серце, значить, і шляхетне.
Як полум'я з Везувія чи з Етні,
Навсебіч пристрасть молодеча б'є,
Дотепний, мужній! Небагато є —
Ах, ні! Нема таких у всій країні!
Так бавились герої старовинні,
Як войовнича затихала гра...
А все-таки... Пора буже, пора
(Старечі губи шепотять, не кажуть)
Становище своє розумно зважить
І з милого хлопчини-пустуна
Зробитись мужем. Панна не одна
За ним зітхає, це ж бо річ природна,
Але ж бо Стасі з них не рівна жодна.
Шкода і слів! — Звичайно, що тепер,
Коли недавно Людвіг-пан помер
І Генріха по-зрадницькому вбито,
Про шлюб іще невчасно говорити,
Бо ж і жалоби тінява вуаль
Ясну для Стасі закриває даль.
Та ще й пригода з дівкою тією,
З Мариною... Щоправда, він за неї
Щось Куттернозі перекинув там,
А той облесним волю дав словам
І Стасю-спадкоємницю умовив,
Як ту обліг журби тяжкої повів,
Панам Мединським дівчину продать:
«Однаково — добра вже не чекатъ,
Не сподіватись од такого зілля...»
А Стася — що ж? Неначе божевілля
Її опало під хвилину ту,
І голову склонила золоту
У тихій резигнації й покорі,
І ревнощі втопила в темнім горі,

Якого не зглибити, не обніять,
А знову й те: до кого ревнувати?
До дівки, хамки, покоївки, бидла?

Раз у костюолі стрілася поблідла,
Печальна Стася з ними обома —
З Мединською та сином. Ну, нема
Де правди діти: щось в очах заграло
З-під довгих вій, що, може б, ошукало
Когось, а не Мединську. То була
Складна сполучка піжного тепла,
Догани, суму, скарги, гніву, болю...
Так, так... Усе розвіється поволі,—
Але в ім'я прекрасної мети
Пора від тих гулянок відійти,
Лишить Адама, «демона рудого»,
І Кароля, що пристає до нього
Епітет «чорний демон» віть-у-віть,
Прогнати їх, усі зв'язки лишить,
Усі човни спалити, мій Мар'янку!

Так думала від ранку і до ранку
Стара Мединська. А такі думки
Вливала і до серця, і до руки
(Так! До руки, хоч жової й старої)
Багато зlostі, про яку покої
Дімка старого можуть розказати...
Щоправда, покоївок там не п'ять,
Як того року — три лише зсталось.
На них та злість, відомо, й виливалась
Гризькою течією день і ніч.

Страшне видовище, коли панич
Або панянка в розцвіті буйному
Ступають по живому, молодому,
Стрункому тілі, топчуть і гнітять,
І ллють отруту, їй кров'ю багрянятъ...
А як півтурп гнилий і недогнилий
Знущається з прекрасних, повних сили,—
Ох, ні, не страшно! Слова не знайти,
Щоб проклясти, спалити, розтрясти
По вітру попіл...

Гірко й споминати.
Але минулось марево прокляте,
Патріархальний, ідилічний вік!

Мединська пані не вдається в крик,
Не тне — пиляє. Але те пиляння
Вдень і вночі, від рання і до рання
(Старій не спиться — молодим не спати!)
На грім погроз воліли б промінять
Затуркані дівчата покойові.
У кожнім жесті, в найдрібнішім слові
Вона вбачає сотні сот гріхів.
А надто сміх, як молодих зубів
Сніжинки бліснуть, як заграють очі!
«Ото-то-то! Сміятись ви охочі!
Аякже! Смішно!» — і пішло, й пішло!

Одної лиш пиляння не сягло
Марини: з часу, як її Мар'янек
Вночі привів через похилий ганок —
Знеможену, налякану, в сльозах —
Під свій гостинний, доброчинний дах,
На сміх, на глум, на сором, на образу
Для матері,— Мединська ще ні разу
Очей на дівчину не підвела.
Нехай живе! Хай навіть до стола
До панського Мар'ян її садовить,
Нещасна неня слова не промовить,
Замкне уста!..

Та краще б гнів страшний
Проклять, докорів чорний буревій,
Аніж слизьке, отруйливе мовчання,
Німотна гра, як смерть німих розмов!

Марини перша, голуба любов,
На смерть підтята Генріха пістолем,
Не день, не два у ній стогнала болем,
Сльозами виливалася й пекла.
Та літо проминуло. Переїшла
Димами осінь. Холод пелехатий
Прослав сніги від хати і до хати,
Серця засипав, спогад загасив.

Біля вікна, де квіти наліпив
Мороз, традицій вірний охоронець,
Сидить Марина... Скільки тих віконець
І лиць дівочих, схилених до них,
Описано в товаришів моїх,

Поетів! А проте це не причина
Мені тут не сказати, що й Марина
Задумана сиділа край вікна,
Що про Мар'яна думала вона.
З якоюсь ніжністю, ще неясною...
Ні! Навіть як захочу, то відстою,
Що в цьому й крихти дивного нема:
Осиротіла, між людьми сама—
Самісінька, окривдженна, знебула,
Вона від нього першого почула
По ночі жаху й смертного жалю,
Хоч і п'яне, та шире все ж «люблю»,
Без насміху, без глуму, без насилия...
Він дав їй хоч не вільне, та дозвілля,
Із нею не цурався він розмов...
До того ж, має ще й такі любов
Заплутані і тіняви дороги,
Яких не то що підлі Кутерноги,
Не то що Людвіг, жонолюбний пан,
А навіть сам маркезе Дон-Жуан
Не міг би зрозуміти і назвати.

Любов... Ну, це ще, може, забагато,
Але якесь заховане тепло
У дівчини здригалось і росло,
Коли Мар'яна розтинались кроки,
Чи голос, трошки хриплій, та широкий,
Віддалеки сподівано лунав.
Тож крізь вікно їй видно тихий став
У тихім, синім сніговім покрові,
А там ланів лежать хустки шовкові,
А там і гай синіс мовчазний...
Там десь Мар'ян, веселій та буйний,
Єдиний, хто зостався... ох, єдиний!

Спливав день, хвилини і години,
На сонці грають іскри снігові,
Якісь думки снуються в голові,
Напівжурдливі і напівсвідомі...
А за стіною (тобі стіни в домі
Старенькому!) Мединська жебонить...
І вічною здається кожна мить,
І вічність кожна — спомин і надія.

Немов у пісні — вечір вечорів,
Немов у пісні — коні дзвінко ржуть,..

Крізь літ прожитих синю каламутъ
Я згадую тих вечорів зимових
Блакитну радість, як було по вловах
(Хай і невдалих, не до того річ)
Ідеш додому. Напливає ніч
Так непомітно, скрадливо, покволом,
Іще рожеві пасмуги над полем
Горяль і грають, а химерна тінь
Все довшає, від тебе в далечінь
Протягуючись...

...«Ідуть, боже милий!» —

I от уже Адам повзе сп'янілій,
Сопе й рєгоче; Кароль мовчазний
Пригадує той вишадок смішний,
Як пан Адам пустив меткого лиса
Ну просто з рук (тварина хитра збіса —
Не ранена, а неживу вдала!) —
I пирскає, схилившись до стола...
А сам Мар'ян — ох, серце віщувало! —
Недаром же так довго розмовляла.
Мединська вчора потай із синком! —
Він кисло розглядається кругом,
Марини начебто не помічає, —
I вперше з уст у нього вилітає
Образи слово, чорне і гидке...

Терпи, Марино! Далі й не таке
Тобі зазнати, сестро, доведеться.
Терпи! Хто знає, де терпець урветься!

А й справді, вчора ввечері була
Розмова довга про нудні діла
В Мединської з синком її єдиним.
— Скажи про щай усім отим Маринам! —
Уперше просто мовила вона.—
Я розумію: молодість буйна,
Гаряча кров, чому й не погуляти...
Та всьому час. Твоя старенька мати
Тобі лихого не порадить, ні!
Ох, як же, як хотілося б мені
Побачити невістку в себе милу,

Внуча маленьке!.. Потім і в могилу
Не страшно буде, сину мій, зйти...
Ще й тес зваж,— бо вже не хлопчик ти,—
Що якось треба... що тяжкі нестатки...—
Мар'ян, звичайно, гримнув: «Паніматко!»
Дверима грюкнув, слухатъ не хотів...
Проте і сам не то він споважнів,
Не то набридла вічна блуканина,
Не то — не то приїлася Марина,
Хоч сам до того не признався б він...
Ну, словом, кілька збіглося причин,
Щоб ті слова на певний ґрунт упали...
А тут ще гончаки сьогодні гнали
Так, що й сказати сором... Пан Адам
Сьогодні дратував його... Словам
І жартам межі єсть. Отож не дивно,
Що відказав він, може, трохи гнівно
Своїй Марині... от уже: своїй!
До біса! Годі! — Пий, Каролю, пий!
Минуться, може, скоро ці гуляння! —
Ольшевський аж застиг від дивування,
Таке почувши, а проте ковтнув
Чималу чарку, крекнув і загув:
— Буває всяк, мій любий побратиме...—
А дівчина гарячими очима
Ізнову в синє дивиться вікно,
Та вже не виглядає, мов давно
Минуло все. Сніг серце укриває.

«Тінь того щастя, а ї вона втікає».

ГЛАВА ДЕСЯТА

Як нема в кишені злота,—
Не соромиться наш зух!
Бере наборг у Беллота...¹
Но, конят! Далі в рух!
*Польська балахульська пісня*²

Пискливий чортік у губах дитячих —
Набридна річ. Тих пипціків чортячих

¹ Ресторатор Беллот переїздив на час контрактів із Бердичева до Києва. (Контракти — див. далі). — M. P.

² Балагули — гультяї в польсько-панської молоді, любителі веселих авантюр, пиятики, ярмарків, коней, часто в певним повівом шляхетської або українофільської романтики. — M. P.

Мій син боїться — то-то мудрий син!
Ніколи з ними не пов'яже він
Уяви про контракти на Подолі¹,
Про мокрий сніг, здивовані тополі,
Будинок давній, метушню людську,
Про пірники, що раз лиш на віку
Смачними нам здаються до знемоги,
Як виросте, зіпнеться він на ноги
І грамоти науку перейде,
То, може, давню книжечку знайде
У мотлосі на батьковій полиці
І, круглі розкриваючи очіці,
Забуте слово прочитає там.
Проте, читачу, довелося й нам
Контрактів тих лише останню дію
Побачити. По широті — жалію,
Що на машині Велзовій мені²
Не пощастило завітати в дні,
Коли ввесь Київ повнив люд прибулий,
Коли брички, карети, балагули
По вулицях розгойдано текли.
Та як же й добре, що оте «коли»
Тепер — «колись», а значить — і ніколи.
Таж то кріпак, зневажений і голий,
Своєю кров'ю, потом і слізми
Скріпляв оті близкучі тереми,
Де панство у шовках та в оксамитах
Музик наслухувало знаменитих,
У карти грало і вино пило.
Таж то убоге, зморене село
Складало мозолястими руками
Те золото, що розсипали дами
І пишні «контрактовичі» пани.
Скажіть, аматори старовини,
Ви б не хотіли цього «корективу»?

Крізь ранкову, тонку запону сиву
Прадавній тихо сунеться ридван:
Його на сани Замітальський-пан
Поставив мудро, ідучи в дорогу,

¹ Контракти — колись щорічний ярмарок у Києві, куди з'їздилася сила панства.— *M. P.*

² Велзова (Уельсова) машина — див. його роман «Машина часу».— *M. P.*

Бо жарти бездоріжжа весняного
Йому відомі ще від давніх літ.
З ним льокай Хведір і старий пійт
Тибурцій, що зігнувся і куняє,
А наготові усмішку тримає,
Щоб гострі Замітальського слова
Без неї не лишилися, бува.
Однаке Замітальський, дивним дивом,
Ні добродушним жартом, ні злостивим
Не хоче озиватися: мовчить,
Та люльку довгу курить, та свистить
Якусь веселу пісеньку понуро.
Хоч трохи знаючи людську натуру,
Збагнути легко із таких ознак,
Що сміхотун, вигадник і дивак,
Не гірший за славетного Коханку¹,
На ліву ногу звівся того ранку,—
А пан Тибурцій знає і чому.
Сумна картина видиться йому —
Дідизного маєтку продавання.
Надія, правда, жевріє остання,
Що на контрактах... Якось... хтозна-як,
Він, може, опушкає тих собак,
Що звуться кредиторами (зазначу):
Це мова Замітальського; читачу) —
І возний не гукне на повен рот
Гідкого, осоружного «банкрут!».
А далі що? — І як же все це сталося?
Жилося, ціувалося, гулялось,
Орали хлопи, дочки їх ставні
Добрягу веселили по вині,
Низен'ко слались усміхи сусідів
Серед вечер, бенкетів та обідів,—
І раптом — на! По сміяхах та гульбі
Ганебну ліцитацію тобі
Якийсь чиновник миршавий ізнову
В обличчя тиче! Вигадку чудову
З ведмедиком до речі б відновить,—
Та ба! Не час! Немає чим платити!

¹ «Пане Коханку» — так прозвано, за улюблений його прізвищко, польського магната Карла-Станіслава Радзівілла — гульбісу, гумориста, аматора бенкетів.— M. P.

Позад ридвана на тяжких гринджолах
Запас дорожній: ще ж до зовсім голих
Пан Замітальський не належить, ні!
Нашитки і найдки там смачні —
Такої шинки цілий світ не знає! —
І золото... Ох, золота немає!
Так... може, трошки... купка векселів
Непевних... А! Прокляття! Сто чортів!
Колись, колись дорога ця котила
Червінцями наповнені барила,
Покладені рядочком на санях,
І, в похід рушивши, по крамарях
Господар сипав грошики навколо,
А решти з них не забирав ніколи,
Купецьку річ лишаючи куцям.
Фе! Брати решту!

А тепер він сам
Не знає добре, на якого біса
В той Київ преться, нашо мавпа лиса
(Так Фебового віп зове слугу
Тибурція), зігнувшись в дугу,
Сидить і щось бурмоче біля нього
Чи то хропе,— і взагалі для чого
Цей світ, це небо, ці німі поля,
Одя снігами встелена земля,
Оді voroni попелясто-сиві,
Ці можно панські повози шумливі,
Що попереду тягнуться ключем!

Колись, бувало, з радісним лицем
Знайомих Замітальський доганяє,
Розпитує, вклоняється, вітає,
На незнайомих гордо погляда;
Колись, бувало, панна молода,
До Києва простуючи на влови,
Де збросю бував стан чудовий
Та очі-стріли,— тільки гляне він,
Без жодних зашарітесь причин,
Опустить ві... Ех, якби забути!
Колись, по-стародавньому обутий
І вдягнений, він полонез водив,
З-під носа у найкращих женихів
Вихоплював партнерку до мазуру.

Колись Липинського¹ фіоритуру
Він шапкою червоців оплатить
Не завагався... Цить-бо, серце, цить! —
І він штовхнув (звичайно, ненароком)
Тибурція, що задрімав під боком
Таки насправді, навіть і захріп.
А, чорт! Прилип, неначе той поліп!
Поет, куди ж пак!

Та на цю хвилину

Широку переїхали долину,
Взялисъ угору,— і назустріч їм
Мереживом засяяв золотим
Стрункий, бадьюрий, променистий Київ.
Щось про часи князівські, про Батиїв,
Про Гедимінів зажував поет,
Прочумавшись, а Замітальський: — Ет,
Доволі киснуть! Ну-бо, хлопче, з bicza!²—
І в серці, наче пташка таємнича,
Якась надія пурхнула жива —
«Піддатися? Скоритися? Овва!
Не із таких!»

Гуляє, ярмаркує
Наїжджий люд. У розмаїтій збрuiї
По дереву помостів цокотять
Гарячі коні. Фактори кричатъ,
Прибулих зазиваючи. Карети
З гербами (і в музеї не найдете,
Читальнику, споруджену ви таких),
Що панночок привезли молодих
Під додглядом мамунь благочестивих,
І шарабани паничів гульливих,
І бросманівки³ літніх товстунів
Гудуть усюди. Вечорами спів
Якоєсь там, приміром, Кatalanі,—
А патріоти стиха про повстання
Таємну річ по закутках ведуть.
Удень вони купують, продають,

¹ Кароль Липинський (1790—1861) — відомий скрипаль. — M. P.

² Рал z bicza — лясни батогом, бичем. Це ляскавня було в давнього польського панства особливим шиком. — M. P.

³ Бросманівки — брички з майстерні відомого Бросмана в Галичині. — M. P.

Шахрутуть, женихаються, умови
Підписують,— а вечорами знову
Ті до театру, де «Страшний бандит
Венеціанський» відслоняє світ,
Якого, звісно, не було на світі,
Ті в улички простують знакомиті,
Де можна досить дешево купити
Горілки чарку і любові мить
(Одверто перше, друге — ніби потай),
Та п'ють у ресторанії в Беллота
Міцне венгерське і шумний шампан...
«Козак Кирило» й друг його Мар'ян,
Хоч грошей і не конче силу мають,
А й там, і там стовбичити встигають
І навіть (що то — запорозька кров!)
До політичних мостяться розмови,
Аби лише компанія зійшла.

Іще в жалобі Пшемисловська Стася,
А з тіткою одначе прибула
На ярмарок: якась у них зайшла
Потреба пильна. Звісно, танцювати
Їй не годиться,— а проте крилатий
За нею лине кавалерів рій,
В облесності схиляючись тонкій,
Де з'явиться. Отож десь на розтоці,
По ліву руч набридливої «п'yoці»,
Заходячи в близкучий магазин,
Вона Мар'яна стріла. Низько він
Їй уклонився, не сказав ні слова,—
Та безконечна відбулась розмова
Під хвилю ту між ними. Річ ясна:
Він знов любив, любила і вона,
Та ще й палкіше, бо злоба хвилева
Найкраща до закохання підлева,
А довга ревність — то старе вино,
Що апетит нам збільшує. Давно
Постерегли це мудрі романісти.

— Річ панська — пити, хлопське діло — юсти! —
Гукав Мар'ян із келихом в руці.
— Єдина правда — в чарці на денци! —
І балагули всі по тому слові
П'ють у кредит, а дехто й за готові

З однаковим завзяттям і смаком.
Повечоріло — рушили гуртом
До концертової ясної зали.

І от він сів, патлатий, при роялі,
Той чарівник закрадливо-хисткий¹,
Одкинув гризу, вдарив — і дзвінкій
Промчався вихор по клавіатурі.
Не буря це — це тільки повів бурі,
А вже серця завмерли, вже болять
Од радості, од пристрасті. Гримлять
Громи далекі. Душно. Нестерпуче.
Води! Життя! — А він ізнов, могучий,
Б'є клавіші, як переможець-друг,—
І ширшає незмірно виднокруг,
І все росте, і по стіні високій
Світи біжать... Хай проклят буде спокій!
Муч серце, муч, владарю чарівний! —
І все погасло.

Хто ж ото чудний
Так низько уклоняється? Для чого?
Кому? — Ще серед стовпища людського
У лясканиі оксамитових рук
Не догорів останній чорний звук,
А вже кругом банальне: — Знаменито!
Чудесно! Скільки сили! — і розбито
Весь чар.

Сідає знову. Мерехтить
І плеще річка. Шелест верховіть
Перебігає у легенькій трелі,
На сонці ніжні граються форелі,
Гінке дівчатко в воду загляда,
І ніби зупиняється вода,
Щоб той наївний образ утримати...

Ну, хто ж бо міг збагнути і сказати,
Що млюсні панії та панночки,
Котрі лілейним помахом руки
Вітають чужоземного музика,
Уміють з криком, деякі й без крику
По лицах покоївок затинати?

¹ Тут узято деякі риси славетного композитора та піаніста Ф. Ліста, який бував і виступав у Києві під час контрактів.— M. P.

Хто міг би також певно догадать,
Куди він сам прямує по концерті?

— У карти грati кину лиш по смерті,—
Не раз музика славлений казав.
Тому не диво, що його застав
Пан Замітальський в довгому покої,
Де ті шукали здобичі легкої.
А ті — ну, просто марнували ніч.
Та чужоземця вже якийсь папіч —
Князьок, либонь, — на тім зеленім полі
Докльовував. Було чуток доволі,
Що ніби пересмикував князьок,
Проте не перевірено чуток,
То й менше з тим...

Серед кількох компаній

Старий спинився оком на Мар'яні,
Що з тим ото незмінним «козаком»
Та ще з якимось миршавим панком
Вів гру малу, та велими азартову.
Пан Замітальський саме на чудову
Натрапив думку: заснувати свій
Театр. Щасливій вигадці такій
Завдячував він добрым апетитом
І настроєм: таки ж заткне неситим
Він кредиторам пельки, як почне
До нього панство зносити ясне
Дзвінкі червінці й пачки асигнацій!
Тут зовсім небагато треба й праці,
Аби лише «наяд і німф» добрать
Таких, що той... що руки аж тремтять,
Побачивши... А є й серед селянок
Такі свіженькі...

• • • • • Довгі пальці ранок
Простяг по шибах. Синій дим стойть
Густими пасмами. Мар'ян сидить
Отетерілій: вже ні на що грati.
А Замітальський так ласково: — Брате!
Ладен тобі я все подаруватъ...
Одно лише... Одно лише хочу матъ...
Так, примха... Тільки цяп'ючку єдину
Віддай мені... Оту свою Марину...
Натішився ж, напевно, досочку! —

Мар'ян устав: — Я, пане, не прошу
Такого жарту! —

А сплила година —
І пану Замітальському Марина
У власність безперечну перейшла.

Слизька, холодна, сива ніч була,
Коли Мар'ян холодними й слизькими
Словами все Марині розказав.
Та тільки він і вогкий морок знов, —
Що сталося по тій тяжкій хвилині,
Свобідна кров спахнула у рабині,
Став за плечима сивий месник-дід, —
І кинула вона в шляхетський вид,
Немов жарину, схоплену з багаття,
Ненавистю напосне прокляття...

ГЛАВА ОДИНАДЦЯТА

Чи буде суд! Чи буде кара!
Т. Шевченко

I

Під заїздом на вулиці брудній
Спинилася бричка. Кожному по ній
Збагнути легко, навіть і на коні
Не глянувши, що в багачівськім гроні
Хазяїн брички — не з малих ягід,
Що знає він, як виїздити слід
Між людьми, як навчати машталіра
Ходити коло повозу (нецира
Порода ця, аби лиш попустить,
Не буде брички мити, ні мастиль), —
А звідси й істина незаперечна,
Що він людина щира і статечна.
І справді: пан, ще досить молодий,
Та з певним заокругленням, ставний,
Зійшов із брички, спершися рукою
На льокая. Поштивою дугою
Старий прислужник гнувся перед ним,
А він тим часом з усміхом ясним
Зняв із сидіння легко, як пір'їну,
Вродливу пані, річ ясна — дружину.
— Найкращий покій!

— Паночку! Для вас

Найкращий покій знайдеться всякас!
Давно вже не бували, ясний пане,
Оце-то радість!

— Серденько кохане,
Стомилася? — Немов не чувши слів
Облесних, до жони заговорив
Прибулий.

— Трошкі, друже... Ця дорога... —

...Ввійшли в кімнату. Ніжність і тривога,
Що чулася у гостевих речах,
Нам зрозумілі: за дружину страх
Був страх подвійний: страх за дві істоти.

— Сказавши правду, зовсім без охоти
Я йду до міста... Справи, що ж робить! —
А ти спочинь... Голівка не болить? —
— Ні, любий... От що: я б таки хотіла
Увечері... Та ти не схочеш...

— Мила,

Для тебе...

— До театру...

— Ой, гляди,
Щоб не зробила цим собі біди!
— Я берегтимусь, друже. Бач, цікаво
Побачить оголошенну виставу:
«Розбійник і русалка дніпрова».
— Ох, то-то ж неспокійна голова!..
Приїхали — і замість одпочити —
Враз до театру...

— Ну, не будь сердитий...
До вечора ще досить є часу...

— Сердитим бути на мою красу,
Мое життя! Вистава, то й вистава!
Іти, то йти!.. А досить дивна справа
З тим Замітальським, що оце тепер,
На вивершення всіх своїх химер,
З театру хоче відбирати виски!
— А кажуть, ніби деякі артистки
З його кріпачок мають певний хист...
І ще якийсь там здібний є артист
Із кухтиків... його імення навіть
Неначебто уся країна славить...
Не знаю тільки...

— Вір отим чуткам!

Правдиво каже дядько мій Адам,
Що з пастухів тоді лише бували
Царі, як по-людському розмовляли
Ослиці... А тепер не те життя!
Ну, звідки б витончені почуття,
Шляхетних душ розрада і окраса,
Взялись у кухаря чи свинопаса?
— Проте, Мар'янку, ти ж колись любив
Простолюду отої немудрий спів,
І навіть нам наспівуеш, бувало,
Як запорозьке військо виступало...
— Минулося, і думати шкода!
Ну, сяк чи так, а все ж не випада
Для справжньої шляхетської натури
Пускатись на такі-от авантури,
Як Замітальський... Ще бракує лиш
Йому самому, дбавши про барину,
Стрибать перед юрбою вихилясом...
Ну, я піду... Ти тут замов тим часом
Обід... Я скоро, Стасенько, верну —
Лише там річ залагоджу одну
З отим купцем, душою кам'яною.—

I він пішов бадьорою ходою,
Ставний і певний.

А вона лежить,
Відпочива. Як марево, тремтить
Хистких думок химерна плетениця...
Мабуть, тобі, красуне, і не сниться,
Що саме в цю кімнату твій Мар'ян —
Іще гультай-панич тоді, не пан —
Казав не раз приводити дівчаток...
А втім, не він тому поклав початок,
Не з нього вийде, певна річ,— і край.
Лежи ж собі! Лежи, відпочивай,
Хороша, як троянда в краснім літі!
До доброго все йде на цьому світі.

II

Востаннє голос тихо пролунав
І впав. Вона умерла серед трав
І квітів, як надія умирає.

Довіку спи, русалко дніпровая,
В якій Марину знатъ і не впізнать!..
...Та що це, справді? Ну-бо, розмовлять!
Пиштіть, скрипки! Ліхтарики, світиться!
Ха-ха! Аристка! Фея! Чарівниця,
У карти програна! Ну, цей-от хлів
Найкраще для артистів-кріпаків
Пасус. Геніальні свинопаси,
У сухозлітні прибрані окраси,
Чарують тут немудрих городян...
О, сам господар, Замітальський-пан,
Авантюрист...— А, радий! Дуже радий!
Немає в світі крашої розради...
Як з друзями... Ну, та ходім мерщій!..
У мене кухар, паночку, новий —
Вожу з собою, щоб не голодати...
Дозвольте ж на вечерю запрохати...
Й-богу, королівський майонез...
Я зараз...—

І м'ячем окружлим щез
Він у вікні гнилого коридора:
Профічти, бачте, слід було актора,
Що спав на сцені... Ну, буквально спав!
Короткого «рецепта» написав
Антреprенер на ту «хворобу сонну» —
Полоскотати заспаний ворону.
Ні, здумайте! Коли б хоч роль тяжка,—
А то він грав мірошника-дідка,
І вчене ж добре бестію лукаву!
Залагодивши ту негайну справу,
Антреprенер, а крашче меценат,
Балетних трошки пощипав дівчат
І вийшов. От, до речі, з тим балетом
Морока теж. Недавно (під секретом
Призначивши) був випадок такий:
В Бердичеві становлено новий
Балет: «Амур, Сатири і Дріади».
Для панства втіхи й мудрої розради —
Тоді-бо саме ярмарок стояв —
Пан Замітальський не пошкодував
Ні грошей, ні людей, ні декорацій.
Одній з дріад доводилось гойдатися
Під стелею... Вся зала аж ревла —
Гарненька збіса дівчина була.

А ніжки — боже! Що за ніжки мала!
Ну, і зненацька — чорт! — вона упала
З огидним криком... Бачите, вона
Була — сказати сором! — вагітна.
Щоправда, не було в тім таємниці
Для Замітальського, але ж дивіться:
Тож треба саме на виставі їй
Упасти! Фе! Дріаді чарівній!
Стогнати дико! — Та лиха пригода
Все зіпсувала, і чимала шкода
По першій шкоді виникла уп'ять:
Дріаду довелося поховать.
А втім, пусте.

У темній убиральні,
Спустивші вії довгі та печальні,
Сидить Марина. Вже давно пора
Рушати до смердючого двора,
Де трупа Замітальського раює,—
Але вона не бачить і не чує,
Замислилась. В ній виринула знов
Ненависть, глибша за палку любов,
Ненависть, що тоді — вночі — зродилась...
Так, певне так, вона не помилилась:
То ж він сьогодні, він сидів отам,
У барвнім колі повнотіліх дам,
Панів півсонних, паничів крутливих
Та панночок, по-модному примхливих.
Його уста, зрадливі ті уста,
Що слід од них на всі її літа
Наклав печать незмивну, невитравну,
Його уста, що в сиву ніч безславну
Шепнули слово, бридше над усі,—
Його уста в зневажливій красі
Кривились пересичено й ліниво.
— Ну що, Мар'яночку! Живеш щасливо?
Мастки, статки, вірная жона!
Навік п'яна я від твого вина,
Мар'яночку! Навіки будь проклятий...—
Ні, ні, не те! Річ марна — проклинати!
Не говори, Марино, а чини!
Уси, уси — одинакові вони.

III

Осіння ніч, густа, як чорна кров,
Залляла землю. Морок поборов
Село, що білими цвіло хатами.
Лиш панських вікон блискотливі плями
Ще майорять, ще тіні крізь шибки,—
То профіль, то хвилястий жест руки —
Туманно проступають. Муз і грацій
Ласкавець гойний (скільки тої праці
Він до театру, маєте, доклав!),
Пан Замітальський славно пригощав
Вечерею сусідів і знайомих.
Щоправда, не в таких-то вже хоромах
Живе він — все минає, — а проте
Знайшлось, мовляв, у нього й се, і те
Мединських та Карповичів прийняті:
Високий дар — гостинність, пане-братьє!
А по вечери, сполоснувши рот
Венгерським, він преловкий анекдот
Їм розказав; жіноцтво червоніло,
Бо дещо... тее... сказано засміло,—
Проте... ну що ж! пристойна зовсім річ!

Густа, як кров, осіння чорна ніч
І панський дім нарешті затопила.
Поснули всі... Вина тонкого сила
До сну своєго чару додала...
Чию ж то постать укриває мла
М'якою материнською полою?
Хто крадькома підходить до покою,
Де згасли і вогні, і голоси?
Свое, видать: не брешуть люті пси,
А лащається і скавучать ласкаво...

Поснули! Сплять! На сон спокійний право
Дала їм сітість і скріпила ніч.
Спить пан Мединський — вчора ще панич,
Що цілував, що рятував Марину...
Спить Замітальський, лису, як коліно,
Поклавши голову між подушок...
Спить пан Карпович, що з чудних думок
Іще чудніші виплітає вчинки...
Спить сном найневиннішої дитинки

Його жона, приклонниця товста
Ксьондза худого... Як само заласся,
На ложі сну розкинулася Стася
І руки жадібиво розкрива...

Ах, сон! Яка зрівняється ява
З його хистким, отруйним колиханням,
Де меж нема ні щастю, ні стражданням,
Де все живе і все не як життя! —

Поснули! Сплять! Ні муки каяття,
Ні муки дум — ніщо їх не тривожить.
От пан Карпович: літом на сіножать
Він виїхав,— а саме того дня
«Безбожного Вольтера маячня»
(Мовляла жінка богоязлива)
Чи «розуму людського дивне диво»
(Так сам Карпович кваліфікував) —
Ну, словом, того дня його напав
Вольтеріанський настрій у квадраті,
А дурні-хлопи, в дурощах завзяті,
Той день за свято мали, та яке!
Сказати смішно! Справді, затяжке
Життя серед таких-от негритосів!
Лихі дощі крадуться до покосів,—
А їм байдуже! Свято, сто чортів!
«Скарає бог!» — Ну, звісно, він велів
Усіх повиганяти канчуками
На луки (зауважу між рядками,
Що й сам Вольтер, по щирості сказать,
Умів чудесно господарювати
І зиски рахувати досконало).
А все-таки аж зло за серце брало,
Що ті зулуси ще такі дурні.
Ну, певне, й то було б не добре — ні! —
Коли б завчасно ті тупі селяни
Релігії розвіяли тумани:
Вони б запали у бунтарську тьму.
(Ксьондз-пробош має рацію в тому,
Та й сам творець безсмертного «Кандіда»
В неділю завжди їздив до обіда
Послухати месу, як звичайний пан,
І добрий приклад дати для селян).
А взагалі — який народ злостивий!

Що за звичаї, забобони, співи!
Яка безоднія дикості німа!
І головне — пошани в них нема
До власності святого інституту.

В цей келих дум немов долив отрути
Хлопчак малій, що в панськім полі пас
Рябу корову... Як то! Чи ж для вас
Оце культурне, прошу, пасовисько?
Не встиг же й оглянутися хлопчисько,
Аж у повітрі засвистів нагай...
Ще й плаче бидло! Добре ж! Пам'ятай,
Як у чужому скот свій випасати!
Що, губу геть розсік? Ага, прокляте!
Коли побачить батько твій чи дід
Цей на виду покари певний слід,
То ще й різками випарять онука
Чи сина. То-то ж! Сказано — наукा!
З цим людом інших способів нема! —
Ну й що ж? Без каєття, без сорома
Спить вільнополюбець. Постать хлопченяти
Його вночі не прийде турбувати,
Показуючи свій кривавий шрам.

А ти, найелегантніша з-між дам,
Мединська молода! Твої свічада
Показують тобі, яка принада
Тайтесь в ніжних лініях грудей,
В руках, що пан Тибурцій до лілей
Прирівнює, в бровах оксамитових...
Та глибоко в озерах тих чудових
Заховані гайдкі гrimаси злі,
Як ти при туалетному столі
На покоївок гніватися зволили
І їх шпильками в білі перса колеш
За Клеопатри царственним зразком.
Так! І тобі спокійним можна сном
Під ковдрою м'якою спочивати.
Твій муж — тепер статечний і багатий —
Забув про дикі молоді літа,
Поради в тебе щоразу пита
І дбає, ѹ пестить, як малу дитину...
В театрі, правда, вбачивши Марину —
Оту мужичку, ту «артистку»!.. пхе! —

Він трохи зблід був... Почуття лихе
Тоді шпигнуло Стасю... Ну та й годі —
І знову лад панує у господі,
І навіть суперечок не було,
Коли до Замітальського в село
Зaproшено обох погостювати.
Спить і Мар'ян. Чого йому не спати?
Продав! Програв! Кого? Яка бредня!
Тож він ладен був дівку за коня
Давно віддать! Мужицька ж кров і кістка! —
Ну, а тепер — тепер вона артистка,
Йй добре! Слава, ситість, лихома!
Ну, і таємниці жодної нема,
Що граф Ловягін, гість новоприбулий,
До чар жіночих аж надмірно чулий
(Чимало він уваги їм віддав
І всякі типи славно змалював
У книзі: «В Малоросію мандрівка».
Там кінь, собака, молодиця, дівка
Букетом виступають чарівним), —
То граф отой, порушений самим
Замилуванням сuto естетичним,
Не поскупує з «кушником приличним»
(Його слова), аби собі дістатъ
Венеру ту... Недобре підслухать,
Але Марина чула під дверима,
Як Замітальський з того «пілігрима
Краси», «нового елліна», хотів
Такого «куша», аж і той розкрив
По вуха рот. Проте — це справа часу
І вміlostі, — бо ж віддаватъ окрасу
Всієї трупи за якісь шаги, —
Ге! Пошукайте іншого слуги!
А в «куші», як признастися одверто,
Потреба є: нема чого вже дерти
З села, — а трупа... Ну, на трупі тій
Ще й збанкрутуеш, прошу вас, як стій!..

Тож Замітальський розіп'яв тенета
На того переїжджого естета
І в сні уже червінці загортати...

Осіння ніч, неначе кров густа,
Круг ран земних застигла, запеклася...

...І раптом зо сну кинулася Стася:
Вогоны! Вогоны! — Чи це ще уві сні?
Повзуть, сичать гадюки вогняні,
Кусають ноги жалами тонкими...
До вікон — силуетами страшними
Червоні люди з косами, з вильми...

— Ага! Танцюсте? Терпіли ми
Не день, не два! Тож наші то дівчата
Були для вас повинні танцювати
Голісінські! Тепер, панове, час,—
Ви в полум'ї танцюсте для нас!
Тікати? Куди? Чи хочеш ти, щоб вила
Твое єдвабне тіло прохромили,
Медінська пані?

— А, Мар'яне, ти!
Ех, як же ловко ти умів плести
Про волю, про братерство, про кохання!
Ну, друже! Поля любовниця остання
Тобі й дружині принесла пожар.
Червону квітку, гідний шлюбний дар.

— А! Покупець із продавцем неситим —
Пан Замітальський торгував би світом,
Коли б на нього покущі були! —
З Ловягіним із вогняної мли
Господар білі руки простягає.

— Пече? Пече? А нам не випікає
Отрута серця від твоїх розваг?
Став на вікні і руки ти простяг:

— Та я ж ваш друг! Та я ж людина щира! —
А вже багряна близнула сокира
Із темряви...

— Рубай!

— Та ні, стривай,
Хай гріється!

— Ну, паночку, згадай,
Як згвалтував дитятко ти, Оксану,
Мою дочку!

— Нехай ясному пану
Згадається отої веселій день,
Коли, п'яніх курникавши пісень,
Він зупинявся часом, дослухався
До крику, що в конюшні розгинався,
І збився трохи у лічбі різок

Та й знов казав почати...

— Хай панок

Припом'яне всі наші муки й горе,
Солоних сліз, гіркого поту море,
Всі милі жарти, вигадки смішні,
Що задля них збільшав панщинні дні
Учетверо!

— Це ми, твої артисти,
Що для твої, паночку, користі
Нас вирвано із рідних наших нив,
Що удаєм цариць і королів,
Подвійними лишаючись рабами!
Незнаний світ одкрив ти перед нами,
Принади мерехтливі показав,
Щоб кожен ще страшніше відчував
На кожнім кроці гирі стопудові!
— Це ми, що крізь одіння ажурів
Показуєм рожевість наших пліч
Розпусникам заслиненим, що ніч
Годує нас і криє нас ганьбою!
Це ми, це ми зібралися юрбою —

Венери, німфи, феї, ворожки...

— Каліки-дочки, скривджені батьки,
Посиротілі діти, бідні вдови,
Слуга, під ноги слатися готовий,
Покірний ратай, дикий волопас,—
Усі прийшли! Вітай же, пане, нас!
Точи меди! Викочуй п'яні вина!
— Це, пане, я, вродливиця Марина,
Твій виграш, скарб твій, лялечка твоя!
Було так темно, сумно так,— а я
Сто сот вогнів для тебе засвітила!
— Бай! Ріж! Пали! —

І вже ширококрило
Огонь буяє по садибі всій.
Ржути коні і в агонії сліпій
Гривутъ повіддя, топчути копитами
Гарячий діл. Рожевими платками,
Кривавими сніжинками летять
І падають сніжинками сумними
Ті голуби, що милувався ними
Пан Замітальський часто з рундука...

Гей! Слухній час! Як ніж Залізняка,
Як Гонти шабля, знесена угору,
Бліскоче гнів. Воловню і комору,
Скирти, стодоли полум'я жере.
Хай до Сибіру завтра забере
Усіх, усіх зализна, темна сила,—
Однаково! Тюрма! Сибір! Могила! —
Все краще, як безсилля, гніт і глум...
І в заграві встає старий Наум,
Встає Марко із раною на скроні,
З ясним ножем в освяченій долоні,
Кайданники тавровані встають,
І хмари сунуть, і громи гудуть,
І пісня котиться Кармалюкова.
І над усім, як зірка пурпурова,
Стойть вона, заціпивши уста,
Струнка, вродлива, та уже не та,—
Не злякана, заплакана дитина,—
Грім! гнів! покара! — месниця Марина.

1927—1932

КІЇВ

(1935)

ЗЕЛЕНИЙ КІЇВ

Зелений Київ наш так само, як весна
Зелена щоразу на кулі цій зеленій
І як морська вода, струмисто-запашна,
Стікає зелено з дитинячої жмені.

Зелений Київ наш — недаром же ми всі
Ласково зовемо все молоде — зеленим:
На вулицях старих у молодій красі
Провадять дерева свій комсомольський пленум.

Зелений Київ наш,— бо від своїх воріт
Жовто-блакитні гнав, гнав білі ешелони,
Зелений Київ наш, бо ріс тут мужній Шмідт,
Зелений Київ наш, бо він червоний.

Lito, 1934 р.

ОКТАВИ

1

Що ж, признаюсь: люблю я здавна Київ
Любов'ю теплою, як ніжний син,
Не за сліди Олегів та Батиїв,
Не за киславі пахощі руйн —
Непевних слав непевний досить вияв.
Я навіть не дошукуюсь причин,
Чом ці будинки серце завжди кличуть:
Любові справжній так воно і личить.

Не археолог і не «патріот»,
 В архітектурі — дурень між профанів,
 Не розкриваю я в нестягі рот,
 Аби лиш на фасад якийсь поглянув,
 На лінію, мовляв, чи поворот,
 Або, скажім, на пам'ятник Богданів.
 Нехай і справді там цвітуть дива —
 Не тим моя п'яніс голова.

Звичайно, дещо й тут я відчуваю:
 Таки ж не зовсім я сліпий, мов кріт.
 От і тепер у шибу споглядаю
 Гойдання теплих березневих віт,
 І вікон бліск, і гайвороння зграю,—
 І це для мене безкінечний світ,
 В якім свої я молодощі бачу,
 А також ваші, любий мій читачу.

Тож і химерні зариси будов,
 І голубами люблені карнизи,
 І те, що звідки б і куди б не йшов —
 Щораз нові надибаєш сюрпризи
 (Тут риму я банальністю зборов),
 І над Дніпром вечірнє небо сизе,—
 Це все близьке для мене, все зрідні,
 Ба навіть більше: це живе в мені.

Живе в мені, охоплена пожаром
 Ясного вечора, моя весна,
 Коли я йшов Шевченківським бульваром
 (Тоді були ще інші імена
 У вулиць), заздрячи щасливим парам
 (Пошо тайти? Хто ж цього не зна?),
 Коли товпились, ніби мошки в квітні,
 У голові рядки, ще малолітні.

Живе в мені, неначе скрипки звук,
 Що вже погас, а ще горить в уяві,
 Серед Дніпра щасливого каюк
 (Чи, може, дуб — не знаюсь я в тій справі),
 Пісок, і кулики, і зелень лук,
 І верболози гнучко-кучеряви,
 І босий хлопчик на гнідім коні,
 І хвилями роздроблені вогні.

Живе той день, коли я в тиші ранній
 Із другом Валею Михальчуком
 Замилававсь на сонячні герані
 Над свіжовитим голубим піском,
 І вірші враз, як песики слухняні,
 Побігли в парах під моїм пером,—
 Та спогади це надто дріб'язкові;
 Любов моя — не тільки в цій любові.

Старих каштанів віти молоді
 На вулиці, що чула крок Тичини
 Не раз, не два; як зміті у воді,
 Тополь жагучих свіжі верховини;
 Рожеві, жовті, золоті, руді
 Сади і мури; далечінь, що гине
 У синяві,—увесь цей реквізит
 Не просто цегла, дерево й граніт.

На кожнім кроці, у завулку кожнім
 Руки живої пам'ять тут жива;
 Тут «підлій смерд» із «дукою вельможним»
 Боровся за життя і за права;
 Тут досі шепче шелестом тривожним
 У парку Маріїнському трава,—
 І відповідь, як сурми перемоги,
 Гудки заводів веселять дороги.

Люблю мінливість рухів та облич,
 Люблю знайомих бачити в незнайомих,
 Люблю дитячу щебетливу річ,
 Сім'ю трудящих в ледарських хоромах,
 Електрикою перевиту ніч,
 Денну бадьорість по нічних утомах,
 І одностайніх радоші зусиль,
 І в синьому димку автомобіль.

Люблю — як сонце смілим «крупним планом»
 Покаже неба ненабридлій кадр —
 За гордим стежити аеропланом,
 За легкістю окрілених ескадр,
 І думати, що прапором багряним
 Від стратосфери до підземних надр
 Подолано, звойовано стихії,
 Де ум людський лама, будує, сіє.

Люблю, коли на вулиці моїй
 Іде нічна на «трикотажку» зміна,
 І робітниць гуде гарячий рій
 Під вікнами,— і гадка враз єдина
 Пройме істоту: на землі новій —
 Нова людина! Щезла десь Марина,
 Рабиня-жінка, що по ній колись
 Мої рядки слізами розлились!

О! Город цей — не камінь і не мрія
 (Хтось із моїх колег таке сказав),
 Не сонний закуток сноходи-Кия,
 Не притулок для поетичних гав,—
 Тут недаремно слово «індустрія»
 На криці робітник накарбував,
 Тут більшовицький розум наполеглий
 Життя будув із міцної цегли.

ПЕРЕД СТАРОЮ БУДОВОЮ

Скільки генія людського
Тут потрачено колись,
Щоб отак примхливо й строго
Горді лінії знеслись,
Повертаючи до бога,
Бородатого й лихого,
Всю земну недвижну вісь.

Скільки людської роботи,
Скільки поту і страждань,
На химери позолоти,
На летючий зарис бань,
На колон крилаті зльоти!
Як трудилися ілоти
Із голодної голоти,
Ставлячи по грані грань!

Дні церков і чорних келій,
Наче марево в пустелі,
Геть розвіялись навік.
Гомонять людські оселі
На узбіччях синіх рік,
Тропи стеляться веселі
Крізь бори, степи і скелі,
І новий росте Растреллі,
Де старий Растреллі зник.

ДІМ ГОРODEЦЬКОГО

Очима дивимося звичими
На цей будинок-дивогляд,
Де поруч з пазурями й іклами
Рухливих птиць недвижний ряд,

Де павіани між газелями,
Між ібісів — гіпопотам,
І про обвітрені пустелі ми,
Про джунглі згадуємо там.

За стиль ні трошечки не дбаючи
В спортсменськім запалі своїм,
Стрілець левів, убивця заячий,
Пан Городецький ставив дім.

Як ми хатки в дитинстві клеїмо —
Лялькових притулок забав,—
Так він житло своє трофеями
Чи їх подобою скрашав.

Смаку шукати не доводиться,
Де й не ходилося про смак,
Але химерні вікна й сходи ці —
Доби незаперечний знак.

Хай тінь мисливця африканського
Не увінчав свіжий лавр,—
Це пам'ятка дозвілля панського
Цікава, як іхтіозавр.

САДОВНИКИ

Діду Гомере, у вас позичаю гекзаметр сьогодні —
Чом би гекзаметром, справді, про Київ новий не співати?
Тільки ж і рим не зречусь: хай прикрасять вони благородні,
Ритм Одіссеї, в простоті складний і в убоцтві багатий.

Отже, про Київ. Учора я йшов до «міського» театру
В спішній справі,— і раптом — це що? — зупинився
Ще там люди були,— на троянд запахущу ватру
З полиском теплим в очах дивилися пильно вони всі.

Ой же садовник (Вайдінгер, здається, його прозивають)!
Край провінції брудній, кінець пустирям і помиям!
Туї зелені, троянди, петунії ніжні скрашають
Город наш, з біса розумно міфічним заснований Києм.

Здавна славний садами, увесь він зробиться садом,
Цвітом увесь процвіте, нові заквітчас будови,
Таж недаремне в столиці зеленій слідкує за ладом
Старший садовник — Павло, що по-батькові зветься
Петрович.

Липень

АЕРОПЛANI НАД МІСТОМ

Із Будинку літератури
(Вулиця Леніна, 7)
Ми вийшли. Сміялись мури
Під небом — під небом таким,

Що весело серце лякає
І ластівок веселить,—
Само, бач, ніяк не знає,
Темнити світ чи світить:

То бризне сонцем зеленим
(Імпресіоністичний мазок!),
То очі тьмою затче нам
І вітром прискорить крок,

То стане, як мати, сердите,
То ласкове — теж, як вона...
Ми, прозаїки та пійти,
Компанія голосна,

Вийшли, кажу, з будинку,
Вулиця Леніна, 7,
Де не одну сторінку
Продекламував Гудим,

Де юне життя клекоче,
Як весняна каламуть,
Де більше чи менш охоче
Членські внески несуть,

Де по високих спорах,
За письменства нового міць
Підноситься битви порох
З мальованих шахівниць,—

Вийшли й спинились раптом
(Цигарки в зубах чи в руці):
В небі кlapоть за кlaptem,
Білі плили папірці,

Мов табуни голубині
Чи зграї білих ворон,
Розмайт雅чи синій
Неба стемнілого тон.

Плили, блищали, кружляли,
Падали снігом легким,
Діти й старі підставляли
Руки назустріч їм,

Тесля, що ніс драбину
Вулицею навпростеъ,
Драбину зненадъка кинув,
Щоб ухопити папрець.

Навіть — люди ж бо ми всі! —
Прославлений новеліст
Із підлітком ухопився
За один і той самий лист.

А в небі — хай морок тане.
Хай людина живе жива! —
Сипали аерoplани
Птиць чарівних з рукава,

І линули птиці по місті,
І падали тут і там,
Розносячи братні вісті
Письменникам і теслярам,

Що все те, про що ми снили,
Збувається наяву,
Що єдина єднає сила
Київ, Тифліс, Москву,

Що кожен день — перемога,
Що творчість — кожна рука,
Що більшовизму дорога —
Безбережна ріка,

Що злилися — єврейський, польський,
Український, руський поток,
Що Києву комсомольський
Сьогодні дано квиток.

ЛЮДИ

Я мало знаюся — о, не хвалюся цим! —
На техніки дивах і чудах індустрії,
Тому і сонце й грім у Києві моїм
Мене по-своєму і веселить, і гріє.

Дивлюсь я на людей, читаю в їх очах,
Стискаю руки їм, вслушаюся в розмови,

І небо все тоді — як велетенський дах
Многоколонної, єдиної будови.

Так, ще заулки є, де пліснява і тлін,
Є усміхи криві, є погляди зрадливі,
Ще ворог на шляху тайтесь не один,
І смішно — в гордості сліпитися щасливій.

Тріумфувати — ні! Робити — так! До дна!
До краю! Мускули напружені, як струни!
Кумира втоплено, та він ще вирина...
Гей, а Дніпро шумить: не видбай, Перуне!

НА БЕРЕЗІ

Ці пагорби легкі, ці дерева могутні,
Дніпро, що розметав єдвабні рукави,
Будинки ці стрімкі, ці жовторебрі кручі,
Це марення піску, каміння і трави,

Ця далеч, ці ліси в струмистому тумані,
Ці схили, де росте полинь та звіробій,
Оркестру мідний рев, трамваїв дзеленчання,
Роботи й спочиву розмірно-певний стрій,

Цей чорно-сизий дим над весняним Подолом,
Дух фарби свіжої, асфальт у казанах,
І пляж, де губиш лік тілам брунатно-голим,
І жвава метушня залюблених комах,—

Цей світ, обведеній небесною стягою
І переламаний крізь безліч людських призм,
Приплив одним шляхом з Батумі і з Москвою
В розлогий океан, що звуть — соціалізм.

Прозору синяви різьблена крас прова,
І парус пурпуром гарячим майорить...
О, що за даль ясна, що за цвітінь чудова,
Співучий Києве, дитя живих століть!

Електрика пройме глибину старих закутин,
Рука робітника дзвінкий підійме щит,
І вже не буде Дніпр ніколи каламутен,
І сонце проросте крізь київський граніт.

ЗОЛОТІ ВОРОТА

1
МИХАЙЛИК

Легенда каже так:

ішли татари
На Київ,— а його обороняв
Михайлик-рицар, що чолом сягав
Понад ліси, попід летючі хмари.

Його руки розмашисті удари
Разили сотні ворогів здаля,—
Але вжахнулась потопту й покари
Неодностайна Київська земля.

Як перед левом малосила тля,
Володар Київський супроти хана
Тремтить татарського — і промовля:
«Ударте в дзвони віщовії зрана».

І раду скликано, і пан до пана
Шепоче: «Горе! Горе! Горе нам!» —
А смерди що? В очах у них догана,
Та їх очей не бачити панам.

Відома річ — байдуже мужикам,
Хто їх товче: чи русич, чи татарин.
В отчизни справах не тямущий хам —
Він тільки жити сіяти зугарен.

Тож смердів і не кликано. Боярин
Один по однім голос подає:
«Ой, чорна хмара склалась із захмарин!
Ой, лихो, браття міле, настає!

«Одна — одна — єдина рада є:
Послати послів, склонитися під ноги,
Щоб якось поле золоте своє
Закрити від розору край дороги».

Відряджено послів. Мовчать чертоги
Князівські. Ждуть бояри день і два,
На третій всі здригнулись од тривоги
(Од вітру так здригається трава), —

«Ось плата, що за неї ми з полями
Своїми золотими лишпимось
Нестоптані»...

— «Лиш чоловік без тями,—
З юрби боярської промовив хтось,—

Відрікся б щастя, що само далось,
А мирно жити — кожному охота»...

— «За землі, де гуляє тур і лось,
За мед і за пшеницю, що голота

Нам сіс й пожинає — треба потай
Михайліка зловити і віддать»...
Те вчув Михайлік.

Золоті ворота
Він на рамена, зчудувавши рать,

Собі підняв — і мовив: «Пропадать
І Києву, і князеві, і боярам.
Піду відсіль світами погулять,—
А щоб іти, як той казав, недаром,—

Цю іграшку нестиму». — І за яром
Понаддніпрянським заспівав вояк...
І Київ повивається пожаром.
Ржути комоні, вози риплять. Усяк,

Одверто свій виказуючи ляк,
Добро своє і сам себе ховає.
В історії складніш воно бувас,—
Та що по тім?

— Легенда каже так.

2

КИЇВ

На синіх горах над Дніпром,
Вгорнувшись в кирею синю,
Він вартував іржаву скриню
З напівпопсованим добром.

Він крив чернечим клубуком
Грабунки, гроші та погроми
І кров'ю вірною сіром
Кріпив каміння нерухоме.

Серед покрівель із соломи
Та вбого дряпаних ланів
Високі храми та хороми
Стояли привидом віків,

І про священність павуків,
Про недоторканість удавів
Герольд підкупний гомонів,
На всі кінці плескав і славив,

І піп за них молебні правив,
І неба каламутне скло
Нудотний ладан кучерявив,
І раб клонив німе чоло.

Але росло — росло — росло
І соком повнилось живущим
Бунтарства гордого стебло
На грім, на кару всім гнітющим,

На радість городам і пущам,
На цвіт, на сонце, на весну,
Не променем скороминущим
Воно світило далину,—

Hi! Крізь минулого труну,
Крізь чорні грati жовтих тюрем,
Крізь кров, крізь муку, крізь вайпу,
Крізь ночі з поглядом понурим

Воно підносилось над муром,—
І з живоносного стебла
Назустріч животворним бурям
Багряна роза розцвіла.

До міста кожного й села
Стелились парості червоні,—
І до кінця свого ішла
Ніч, повна хрипів та агоній.

Та довго, довго ржали коні
І до кривавих паполом
Клонились вершники, і броні
Немовчний брязк громів кругом.

Коли ж гарячим рукавом
Тумани день новий розвіяв,
Умер і народився Київ
На синіх горах над Дніпром.

3
Я І КИЇВ

З просторів польових прибулець,
Беріз колисаний гіллям,
Як я любив химери вулиць,
Що дивним дихають життям,
Де в кожнім зламі й повороті
Таїться усміх і любов,
Де в темнім камені церков
Кричать галчата жовтороті
Про радість жити і жадати,
Де, не згоряючи, горять
Спокійно-пристрасні каштани,
Де вечір, як музика, тане!

Не раз хотілося мені
Намалювати по-новому
Вечірні трепетні вогні,
Жіночих лиць рожеву втому,
І голубині блискавки,
Що креслять ранок злотолитий,
І на нічних будинках віти —
Узор примхливої руки,
І шум барвистий на базарі,
І тінь людей, що йдуть у парі,
І все, що бачили ми всі
У невіддаваній красі.

Був, річ відома, молодим я,
Тому до dna тепер збагну,
Що навіть звук, чи тон, чи ім'я
Були мені за тайну,
Бо серде билося інакше,
Що іноді мені бринів,
Неначе соловейка спів,
Охриплий голос сиворакші,
Що взагалі за юних літ
Нам видиться видимий світ

Так свіжо, як його б хотіли
Ми бачити аж до могили.

Та от — до старості дійшов,
Чи то пак... до її порогу...
Вже тільки спомином любов
Перебіга мені дорогу,
Уже, здавалось би, пора
Камінним стати, як не трухлим...
І що ж? Підношу з повним кухлем
Я тост за береги Дніпра,
За тих людей, що окрилили
Цей город гордий, та безкрилий,
Кого взвиватимуть віки
Ясним ім'ям: більшовики.

Я молодий, бо з молодими!
Я — сто чортів, п'ятсот відьом! —
Поневажаю разом з ними
Харона ветхого пором!
Творити хочу я, карамба!
Тесать, рубати, будуватъ,
Охоти теслям додаватъ
Тугими приструнками ямба,
А як зайдеться на війну —
В найвищу вдарити струну,
Щоб найсильніш рука стискала
Меч, викуваний із орала.

Не оглядаючись назад,
Ми прапор свій несемо в хащах
За цвіт, за світ, за владу Рад,
За переможників-трудящих,
За вольні води весняні,
За спільну ціль і спільне поле,
За Миргороди і Хороли,
Які не снились і вві сні,
За повінь праці і спочинку,
За те, щоб нам сміяться дзвінко,
За юні села і міста,
За горді, пристрасні уста.

Хто ж дав нам молодість і силу,
Мій рідний городе, обом?
Хто мертвих літ незрушиу брилу

Тонким різцем і долотом
На постать обернув прекрасну,
Де порив, полум'я, пожар,
Міцні й прозорі, мов янтар,
Де дні палають непогасно?
Ім'я вже назване. Воно
Небес широке полотно
Відслонює, немов запову,
У даль, як і воно, бездонну.

4

ЗОЛОТИ ВОРОТА

Іх звуть більшовики.
— В диму гіркому
Майдани задихалися. Вогонь
Збігав змісто із людських долонь
І вився по карнізі кам'яному.

О, хто не рятував тоді «сірому»,
Хто нрапорів своїх не підіймав
У сйові блискавок, під грюкіт грому,
На оборону «віковічних» прав?

Козацьким чубом тут кокетував
Широкоштаний, п'яній друг традицій,
Що «іноземне плем'я» вимітав
Мітлою з обагряненої криці,

Що потім утікав бистріш од птиці,
Набивши «рідним» золотом гаман.
З ним витикає хижко з-за границі
Новий спаситель — гордовитий пан,

Що теж ізвник, розвіявсь, як туман,
Розгублюючи на шляху підкови.
Тут кіньми збивши колосистий лан
І стяг підносячи троххользорний,

Відновлював «потрясені основи»
Немов їжак сердитий генерал.
Ім'ям отчизни, честі і любові
Грабіжницький благословляв він шал,

Кропив крівлею Ярославів вал
І немовлят розтоптував ногами,
І вив, як розохочений шакал,
Під шибениць розгойдалих стовпами.

Та щезли всі. Натомлений боями,
Де Арсенал червоний оповив
Себе навіки славою без плями
І рубіновий світоч засвітив,

Яспій наш Київ пусткою чорнів,
Його тополі нахилялись долі...
Та сором, сором посилать послів
У стан ворожий! — З полум'ям на чолі.

У сяєві труда, науки й волі,
В непереборній твердості руки
Піднесли гордо на рамена голі
Могутні люди роки і віки,—

І вже на березі Дніпра-ріки,
Не днів минулих туга і скорбота,
Ні,— у прийдешнє золоті ворота!
Хто ж це зробив?
— Іх звуть більшовики.

1934

ЛІТО

(1936)

ЛІТО

МЕМУАРНА СТОРІНКА

Це було, коли я гімназистом
В Кожанку із Києва прибув.
У повітрі вогким і паштістім
Поїзд май зачміхав і відгув.

Я пройшов по мокрому пероні,
Дихаючи повними грудьми,
І найняв підводу. Мокрі коні
Рушили. Громіли ще громи,

Ще чорніла хмара на відході,—
А на чорному густому тлі
Білі групі в млистій прохолоді
Пахли духом щедрої землі.

То був квітень, то було цвітіння,
Парування та буйння сил.
Далі й далі грозове каміння
За лункий котилось небосхил.

І нітрохи дивним не здавалось,
Що з гудінням, з рокотом громів
У тумані вранішнім зливались
Голоси жагучих солов'їв.

І коли побачили село ми,
Сизий став і кучерявий ліс,—
Сонце над покрівлями з соломи
Підняло полуменистий спис.

Улиці, піvnі, собаки, люди —
Все веселим видалось мені,

І здалося, що весни не буде,
Рівної веселій тій весні.

Біля хатки, чепурної завше,
З вікнами наївними двома,
Уклонився, капелюх піднявши,
Свіжовмитий дядько мій Кузьма.

Тільки що це? Слухаю новини —
Так, сільські, селянські, земляні,—
І здається — білий квітень гине,
Кров тече по голубій весні,

Солов'ї погасли, сонце вмерло...
— З братом брат сварився за наділ
Та й рубнув сокирою...

— Пожерло
Полум'я п'ять хат і сім стоділ...

— Лукашевич-пан зловив у шкоді,—
З волочком по рибу, бач, пішли,—
Ну, а в п'ого просто: крав — то й злодій,
Злодій — то й у пику...
І пішли,

Як сльота, сумні оповідання...
О, який щасливий, хто дожив
До нового цвіту, до буйння
Сіл нових і нерозмежних нив!

Дядьку мій! Весна настала краща,
Ніж ота, що так тоді цвіла!
Хай тебе хвороби чорна паша
В глибочінь бездонну затягla,

Хай тебе забуто і зарито,—
А твої усміхнені сини
В більшовицьке животворне літо
Йдуть із більшовицької весни.

1933

МАНДРІВКА

Плывем... Куда нам плыть?

А. С. Пушкин

1

О тиха пристане робочого стола,
Де ще на якорях дрімають вірні рими,
Де мислі щоглами підносяться стрункими,
Струмують образи, як понадводна мла!

Уже рука моя вітрила нап'яла,
А ще не знає ум, куди його нестиме
Повітря свіжого дихання незбориме,
Як повів мужнього орлиного крила.

Ще крихти, кинуті з таверни куховаром,
Чайки, змагаючись, хапають із води,
Ще хтось там — на молу — сміється оком карим,

Сльозу ховаючи,— а вже хисткі сліди
Між хвилями стерно рисує шумовите...
Прощайте, береги! Прощай, знайомий світ!

2

Ми довго плавали, ми бачили увіч
Гарячі кактуси, банани тонкошкірі,
Легку блакить лагун на чорнім фоні бурі
І темну, як графіт, над океаном ніч.

Міста ми бачили, де котиться з узбіч
Хвилястий виноград, де на стрімкому мурі
Гірлянди ніжних німф і дикі зграї фурій,
Де, ніби музика, солодка ллеться річ.

Та скрізь — у мареві маїсових плантацій,
У синіх гаванях, на доках гомінкіх,
Серед шумних будов — лице рабині-праці,

Скрізь піт, і гніт, і кров, і свист бичів їдких.
Красуні, дітками годовані живими...
О раю, проклят будь! Будь проклят, буйний Риме!

І в гомінливий, стоязикій порт
 Нас, гнівних, море принесло широке.
 Сміється город, і кипучі доки
 Громадять руль з рулем, до борту борт.

Як сотні вен, артерій і аорт,
 Струмують улиці. Людські потоки
 Під гордій марш свої рівняють кроки,
 І над садами гордій знісся форт.

Відтіль лунає мідною сурмою
 Клич: гей, трудящі, силою одною
 На сонце й працю обернімо світ!

Я пізнаю тебе, тебе я знаю,
 Мій любий, рідний, стоголосий краю!
 Радянська земле! Шана і привіт!

1934

МОЛОДЬ

Комсомолові України в 15-ту річницю.

Бронзове тіло і серце стальне...
 Гей, а роботи ж, роботи! —
 Землю рука стрепене,
 Звикла бороти.

Все, що співає й цвіте на землі,
 З нами цвіте і співає...
 В кожному диші крилі
 Віяння зграй.

Місяць і сонце, вода і руда,
 Зілля квітуше і силос
 Нас, молодих, дожида,
 Нашої сили!

Мускули — струни і розум — смичок,
 Ритми — незборно сталеві...
 Певнять музики поток
 Руки вождеві.

Наша отчизна — розкований світ,
Наша зоря — п'ятизора...
Ми — ранковий відповіт
Чорному вчора.

Слава батькам, що кріпили в боях
Смольні двірці й Арсенали!..
Дочки й сини при батьках
Мужні зростали.

Наша зненависть — усім, хто гнобить,
Гнобленим — наші правиці...
Гей, та чи ж можна розбить
Юні ряди ці?

Білим і чорним, і жовтим братам
Братньої заклик любові...
Бій починається там?
Завжди готові.

1934

ГЕРДА

Сухарі — консерви — крига — «Фрам»,
Сяєво північне і тюлені...
Як він снився молодим серцям,
Ненаситних мандрів вічний геній!

Вирушала в невідомий край
Смілива людина простосерда
І не знала, де подівся Кай,
Андерсенівська наївна Герда.

Знати! Бачить! Дотиком руки
Пульс віків і ритм землі відчути! —
І плили, плили мандрівники
В океан, морозами закутий.

Гинули... Вмирали... У снігу
Трупи невідомих костеніли,—
А холодні обрії жагу
Всежерущим полум'ям палили.

І прийшов спокійний чоловік
І сказав: ім'ям людським, не божим!
Відступати більшовик не звік!
Гердо! Заспокойся! Переможем!

КАЗКА

Для дитини світ кінчається
За сусіднім частоколом,—
Ще Міцкевич це сказав.
Грядка, материн рукав
І настурції півколом,—
Далі казка починається.

Світ колись для дикуна
Був обмежений рікою,
Чи горою, а чи пралісом...
Він не був ніколи далі сам,
Снилась казкою страшною
Далини німа стіна.

Під наївними вітрилами
Мореплавець море синє,
Море бурне переплив,—
А вернувшись, розстелив
Зачудованій родині
Дивну казку, ніби килим.

Так зростав видимий світ,
Сторінки одної книги
Розгортає перед людиною...
Нині, з друзями-дружиною
Серед мороку і криги —
Весь огонь і сяйво — Шмідт!

Стратосфера поступається
Нашим дотикам і зорам,
Мозку нашому й рукам...
Гей, кінця нема світам,
І за обрієм прозорим
Наша казка починається!

ПОЕЗІЯ З РОЗГОНОМ

На майдані Дзержинського
Велосипеди безшумні,
Ластівки у вечірнім кружлянні
І перші вогні.

Дівчата в ясних убраних
Усміхаються ясно —
Не мені, та байдуже!
І я усміхаюся — теж не до них,
А може, таки й до них...
Нікому до того немає
Ніякого діла!

Як гостро свистить гострокрила,
Примхлива, одважна, бездумна, безумна,
Розумна, як світ і життя,
Ластівка!

Які несподівані вольти!
Зигзаги які блискавичні!
Тож волт і мені від дозвольте
На ритми вернутися звичні
І вдатись до зраджених рим.
Так. Наново вірші почнім.

На Дзержинського майдані
Птиці й велосипедисти
Закружляли, щастям п'яні,
В надвечір'я золотисте.

Легкі підлітки літають,
Аж одежду вітер гонить,
І нічого я не знаю,
А в ушах дзвенить і дзвонить.

Де знайомі? Незнайомі?
Хто запалює рубіни
В гордих вікнах на Держпромі?
Сонце ще? Уже людина?

Під таку добу погожу
Подавать би творчі звіти! —

Виявляється, ще можу
Я радіть, радіть, радіти!

Червень 1934 р. Харків

ДРУЖИНІ

Тихий часе надвечірній,
Як ти землю непомітно,
Як ти серце облягаєш!
Як ти млою повиваеш
Те, що гратло пішноцвітно
В кольоворості незмірній!

Зголубіли зимні шиби,
Пролетіли птиці сонні,
Заспокоїлися кроки...
Тіні сунуться широкі,
Наче в синьому затоні
Фантастичні плинуть риби.

Розкажу дружині вірній,
Приклонившись до рамена,
Казку мовою простою...
Як зріднився я з тобою,
Як ти горнешся до мене,
Тихий часе надвечірній!

9 грудня 1928 р.
Вечір. Весна 1935

ЛІРИЧНА ЗАТОКА

На вулиці Зарудного, у сквері
Скосили сіно. Запашне тепло
Немов би раптом прочинило двері
Із міста, з бруку — в поле, у село.
Скрізь єсть: у Києві, в Нью-Йорку, в Жіздрі,
Серед людей, у випарах густих,
Такі, сказати, атавістичні ніздри,
Що запах сіна божеволить їх.

Вони й у мене — марна річ таїти!
Я — перехрестя ліній: urbs i rus...¹
Та не втечу Гогеном на Таїті,
Мій ідеал — ніяк не папаус².

Ось тільки-но на хмар ясні аркади
Я помилуюсь («мрійник і поет»), —
А далі знов до праці, до громади,
До троп твердих, до металевих мет.

1933

ПЕЙЗАЖ І ПЛАКАТ

Лягли покоси на зелених луках
Стрічками рівними. Пахучий дим
Послався в далечінь, і однозвуких
Мільйони коників сюрчать. Таким

Люблю тебе, мое співуче літо,
Достигlostі умитий, синій дню! —
— А в полі жовте виростає жито,
А в сердці:
за врожайність!
на борню!

1933

В КОСОВИЦЮ

1

Одспівала коса моя,
Сохнуть теплі сінá.
Переходжу лісами я —
Тишина, тишина...

Не дрімали, робили ми,
Піт обличчя вмивав...
Здрастуй, сонячний килиме
Ще не кошених трав!

¹ Місто і село (лат.). — Ред.

² Папаус (тобто папуас) — слово із того самого лексикону, ще й віртоуз, паримада, зигзайг.

Виплива на сині ріки
 Ясен вечір іздаля —
 І до ніг йому гвоздики
 Клонить пристрасна земля.

Докосила напша зміна,
 Хто втомився, — спочива...
 Де ж майне твоя хустина,
 Як гвоздика лісова?

Ти цілий день в густі валки гребла
 Напосне вином і медом сіно.
 Жарота без жалю тобі пекла
 Відкрите без лукавості коліно.

Зморилась ти. Повіяло димком.
 У таборі вечеря закипає...
 Ми вдвох... Плеснув хтось на воді
веслом...
 — Люблю... А ти?
 — Та він іще питав!

Ой зелена земля моя,
 Голубі береги!
 Велетенською плямою
 Вітер кинув луги.

В праці радісній тбуну я —
 Сотні радісних кіс...
 Від хустини червоної
 Вітер пісню приніс.

1934

ДЕКОМУ

О, хто ж казав, що скрізь ідилія,
Троїнди без тернів?
Та велетенські бачу цілі я
На обріях світів.

Не час іще дзвеніти скрипкою,
Як сурен грім не втих,
Не все спокійне ще під Шипкою
І в Плевнах трудових.

Там тінь обличчя шкідникового,
Скрадливий зрадник там,—
Але життя не вбито нôвого,
Клянусь новим життям!

1933

МОРОЗНИЙ ДЕНЬ

Ти вийшов. Улиця, присипана сніжком,
Хрумтить і пахне стигло.
Шибки вогнем горять. По напису —
П а р т к о м —
Проміння перебігло.

В дитячого садка, неначе горобці,
Пурхнули дошкільняті.
Мовчить, скупавшися в зимовім молоці,
Алея волохата.

Заводів дим живий. Живий потік облич,
Від холоду рум'яних.
О, недаремно тут лунав до бою клич,
Кипіла кров на ранах!

Тут Саша Горовіц, як юність, молодий,
Умер за наші далі.
Тут в ім'я влади Рад скувалися ряди
В Червонім Арсеналі.

О, недаремно йшли вони в кривавий дим,
У пурпурову піну!..—
Квітуча, гомінка, склади подяку їм,
Радянська Україно!

ЖУРАВЛІ

Сьогодні над Бульйонською¹ мосю
Ключем перелітали журавлі.
Сусідський хлопчик їх помітив перший
І крикнув так, що всі повибігали
З кімнат: мій син, мудрець чотирилітній,
І тітка із ганчіркою в руках
(Вікно вона по-весняному мила),
І жінка, що не встигла зав'язати
Одного черевика, й музикант,
Якого творчість безперечний вплив
На Моцарта і на Шопена мав,
І я, свого покинувши Рабле,
І, снідання покинувши, Сергій,
І навіть Шарик — пес, протиприродно
Дурний, але «с возвищеної натурай»,
Як це та ж сама тітка запевняє,
І навіть горда надлюдина — Жорж,
У сьомій групі вождь непереможний.
Усі ми голови позадирали
(Крім Шарика — той просто над кущем
Жоржин проблематичних зупинився
У філософськім роздумі собачім)
І в небо пальцем тикали, і слух,
І зір напруживши...

Вони летіли

Тим кутом традиційним, що малюють
У хрестоматіях; вони співали
Тим голосом жагучим, що про нього
Написано грубезні стоси віршів,
І все було, як добрий тон велить:
І синє небо, і в повітрі запах
Гіркого листя, що перемагає
Усякі інші пахощі бульйонські,
І молоде, несміливе тепло
Несміливого сонця ранкового,
І радість наша, трохи старомодна...

Уже не чути сурен журавлиніх,
Уже й самих не видно журавлів
(Востаннє жінка, найбістріша оком,
Гукнула: «Он... Дивись на ту антenu,

¹ Улиця, де жив автор у час написання цих віршів.— M. P.

Праворуч...»), а ми все ще стоїмо,
Все дивимося в небо спорожніле...
Не знаю, що там думають мої
Сусіди й домочадці,— ну, а я
Міркую так: коли б мені схотілось
Подати образ нашої доби
У простій алгорії,— я взяв би
Отой сталевий журавлинний ключ,
Міцну напругу, силу непохитну,
Його жадобу обріїв, його
Непереможну волю, мудрий лад
У побудові, де до того все
Скероване, щоб легше розтинати
Грудьми повітря, де ясна мета
І певний шлях, де крил незламна криця
Весняне сонце срібно відбиває,
Де все в одному подиху злилось.

34—35

Як тінь часу, пливе по циферблаті
Холодна стрілка.—

За німим столом
Сиджу й пишу. Уже потерпли пальці,
А ще кінця в труді я не дійшов,
Ще мусить мозок битись гарячково,
Шукати слів кипучих і живих,
Щоб повінь радості, борні, роботи
Вони відбили, як лунка луна.

А стрілка не стоїть. Вона пливе
Безшумно та безжально.

Я здригаюсь,
Почувши клекіт, ще глухий. Іде,
Прийшла година! Вибило дванадцять —
І саме в ту хвилину я відчув,
Що року цілого уперту працю
Довершено.

Потягнися, встаю
І до вікна іду.
Гей, тридцять п'ятий!
Давай роботу! —
Мускули міцні,

Здорове серце! —
Працю дай мені!

І так стальна країна більшовицька
Цієї ночі спину розправляє:
Дванадцять раз гігантський б'є годинник,
І труд вона кінчила свій крилатий,
Щоб крикнути у далечінь дзвінку:
Гей, тридцять п'ятій! Я не сплю — живу!
Я досягла, я хочу досягати
Ще вищого верхів'я, тридцять п'ятій!
Давай роботу! —
Мускули міцні,
Здорове серце! —
Працю дай мені!

ПРИ ВІКНІ

Із перлистого туману
При яспім моїм вікні
Устає півсонний ранок,
Гасить зорі і вогні.

Гасить зорі і вогні
У туманній тишині.

Рано встав я до роботи,
Разом з ранком, річ ясна.
А проте цікаво: хто то
Припадає до вікна?

Припадає до вікна —
Він, воно а чи вона?

Молоде таке обличчя
І такий високий лоб...
Заглядає в вічі, кличе,—
І старе за ним пішло б!

І старе за ним пішло б
Од старечих од хвороб.

Хто ж це ходить там, надворі,
Хто ж це в вікна загляда?

Врешті, досить алегорій,
Ішо усяке розгада!

Кожен друг мій розгада:
То епоха молода!

Як сідаю до роботи
При високому вікні,—
Юних рук веселі зльоти
Серце радують мені.

Додають життя мені
Юні, єдністю міцні.

Гей, підходьте до моого ви
До високого вікна!
Не скажу я вам промови,
Бо вітійство — річ нудна.

Говорити — річ нудна.
Працювати слід до дна!

Я скажу вам під секретом,
Я шепну на цілий світ:
Ще хотів би бути поетом
Я двана... стонадцять літ,

Ще б хотів я сотню літ
Проплавляти світу цвіт!

Одчиню свою кватирку,
Розкрилю своє вікно,
Щоб дмухнуло свіжо й гірко
Ранку раннього вино.

Ранку раннього вино.
Препрославлене давно.

Препрославлене у віршах
І таких і не таких...
Хочу бути я не з гірших
Між поетів молодих!

Між поетів молодих
Я, проте, ще не затих!

Видно місто, далі поле
У моєму у вікні...
Здрастуй, вольний комсомоле,
Що над світом світиш дні!

У такі співучі дні —
Та невже ж мовчать мені?

19 жовтня 1935 р.

ЧОТИРИ ВІРШІ

1

Серпень з вереснем схрестили
Довгі шпаги несмertельні.
Перша шпага — жовтий промінь,
Друга шпага — сірий дощ.

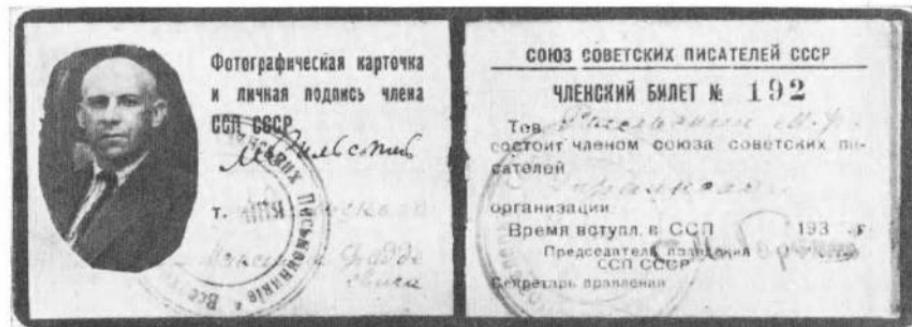
Над медовою землею,
Над пожатими полями,
Над городами, що стелять
Гарбузи зеленоребрі,
Над пташиним сивим свистом
Глухо точиться двобій.

Сталь об сталь нечутно дзвонить,
Сталь поблискує і гасне,
Сині очі зустрічають
Погляд сірих, довговіїх,
Та немає зла в очах!
Надмір сил у кожнім русі.
Кров жива в ударі кожнім.
Грають мускули, як струни,
На оголених правицях,
Сміх злітає з повних уст.

А земля лежить медова,
А поля пожаті mrіють,
На городах досягають
Гарбузи зеленоребрі,
І в пташинім сивім свисті
Крил широких рівний мах,

Максим Рильський (крайній зліва) та Івано Тичина (другий справа) серед членів літературного гуртка при Бориспільській районній газеті.
10 лютого 1936 р.

Квиток Максима Рильського -- члена Спілки письменників СРСР.

Максим Рильський серед діячів української культури на зустрічі з В. П. Чоловим. 1938.

Як слово милої, упам'ятку
 Зелена блискавка верби хисткої
 І пагорба зеленого зигзаг
 Крізь тепле скло вагона. Пастушки
 З брунатними ногами, з торбинками
 Через плече, махали нам устріть
 Руками іронічними. Кудлатий
 Веселий песик, їхній компаньйон,
 На поїзд гавкав з радісним презирством,
 А вітер синю тінь переганяв
 Через луги, через жіночу постать,
 Таку струнку, як тільки незнайомі
 Бувають постаті, і через ліс,
 Уже вечірнім діткнутий промінням.
 Усе це довго на письмі виходить
 І в пам'яті лишило довгий слід,
 А лиш хвилину в дійсності тривало.

Одия із хлопчиків найдовше нам
 Махав рукою; всі товариші,
 І навіть песик, до поточних справ
 Вернулися, а він усе дивився
 На поїзд наш, що вигинається луком
 По колії блискуче-загадковій.
 Що думав хлопчик, — невідомо нам.
 А я згадав про хлопчиків колишніх,
 Мимо якихувесь їх рабський вік,
 Од батогами битого дитинства
 До старості, прибитої печаллю,
 Шуміли жовтоокі поїзди,
 Лишаючи їм довгі пасма диму
 Та невиразні мрії про якесь
 Чуже життя, шумливе та барвисте, —
 І думав радісно, що, може, цей
 З брунатними ногами пастушок
 Водитиме у далеч незабаром
 Байдорі гомінливі поїзди,
 Дороги буде прокладати рівні
 Крізь наші одволовжені поля,
 Сам вітром, блискавицею, вогнем
 Зелені розтинатиме простори,

Було ще рано, спали пасажири,
Півсонний умивався пароплав
І пирхав, наче кінь. Повітря сіре
Ще негарячий промінь лескотав.

Я вийшов на терасу. Мокра лава
Зустріла з легким подивом мене,
Проте я сів. На березі отава
Лила солодке куриво міцне.

Якийсь дідок, потягуючись, вийшов,
Сів біля мене — також на мокрінь —
І закурив. Махорка з духом вишні
Дитячу в серді сколихнула тінь.

Заговорили, звісно (берегами
У давоники давопили кулики).
Дід витяг вузлуватими руками
Якісь дбайливо складені листки.

А, розумію! Там, де літо стелить
Єдваб ланів і росяні сади,
Такий невинний луговий метелик
Несе людині пригорщі біди.

Так, так! На ніжних, на прозорих крилах
Летить пустиня жовта, мов кістяк,—
І винайшов сусід мій простий прилад,
Щоб нищити прозорих розбишак.

О, добре пам'ятас він єхидний,
Глузливий сміх, немов проклятий сон:
Чудово! Від верстата винахідник!
Кулібін! Самосійний Едісон!

Але тепер — цікаві стались речі
На цій землі! І швидко й до ладу!
Як чорнобривці, очі молодечі
На зморшкуватому цвіли виду.

А день зростав. Зчиняли хриплий галас
Над бурою водою мартини,

І пасажири сонні прокидались,
І викидалась риба з глибини,

І профіль комсомолки малювався
На тлі розлитих широко небес,
І щоглами стрункими підіймався,
Як видиво прекрасне, Дніпрогес.

4

Серпень з вереснем стискають
Один одному правиці,
Що одна правиця — сонце,
Друга — місяць-молодик.

Просвистіли ситі крижні
Над утомленим болотом;
У густому верболозі,
Де заліг густий туман,
Гомонять перед нічлігом,
Опустившись, ніби хмарка,
Невпокійливі шпаки.

А земля лежить медова,
А над вічними льодами,
Над Північним океаном,
В гострій птичій далині,
Прокладають путь сувору
Молоді аеронавти,
І домують на крижині
Мореплавці молоді.

А земля лежить медова,
А в глухих степах азійських,
Де схиляється без вітру
Дзвінкостеблий саксаул,
Добувають воду світлу,
Росять жадібні простори,
Живоносне зерно сіють
Наши сестри і брати.

Я стою, я стис рушницю,
Дожидаю перельоту,
Лугову вдихаю вогкість
Ненаситними грудьми,

А душа вже набрякає,
Як дубова брость весною,
І розів'ється пебавом
У неспівані пісні.

Все тобі, медова земле,
Все тобі, моя країно,
Де смугліява ходить праця
По оновлених полях!
Все тобі несу з любов'ю,
Півдню й півночі складаю
Працю рук, зусилля мозку,
Бліск очей і серпя кров!

Над осінь 1936 р. Остєр

НА БУРЯКАХ

Хрусткий вечірній холодок —
Як серця перша охолода.
Іще осіннього болота
Зірчастий не засклив льодок,

Та ронять верби жовте пір'я
На чорні колії доріг,
І строгий погляд постеріг
Відльотний ключ серед безмір'я.

А де ж супутник той і брат
Осінніх вечорів суворих,—
Де сум, сентиментальний ворог,
Перевіршований стократ?

Згадай: текла землею осінь,
Як хвилі мертвої ріки.
Копали панські буряки
Дівчата, традиційно босі.

Як попіл, падали на гай
Холодні присмерки. Здавалось,
Небесні краси покривала
Самого господа нагай.

І другим господом прикажчик
Ходив по стоптаній землі,
І труд, що ледве не зомлів,
Хиливсь додолу важче, важче...

Співали, як же! Пригадай,
Однолітку і друже давній:
Немов на глум, хтось пісню дав нам,
Як ми казали: хліба дай!

Носи ці спогади під серцем,
Немов дитину; хай вони,
Як гнів, як грім, як шум весни,
Гримлять: було, та не тепер це!

Наш крок — співучий молоток,
І сила наша труд наш гріє,
І воля Демченко Марії
Теплить осінній холодок!

10 жовтня 1935 р.

МОЯ БАТЬКІВЩИНА

Моя Батьківщина — не палац бучний
Над смутком хаток посивілих,
Не церква, не трон, не кружляння війни
Із кров'ю на крилах.

Моя Батьківщина — не сяйво пожеж,
Де трупам зчорнілим гойдаться,
Моя Батьківщина — це поле без меж,
Це звільнена праця.

Моя Батьківщина — удар молотка
І руль тракториста невтомний,
І скелі розбиті, й покірна ріка,
Комбайні і домни.

Моя Батьківщина — Мітуріна сад
І Горького слово високе,
Моя Батьківщина не знає — «пазад»!
Вперед її кроки.

**Моя Батьківщина — це поле борні
За волю труда і трудящих,
Вона виногради плекає рясні
В пустелях і хащах.**

**Моя Батьківщина — подолана піч,
На кремені вирослий колос,
Моя Батьківщина — це Леніша клич,
Це Партії голос.**

**Цвіте Казахстан, Закавказзя і Дін,
Росія цвіте і Вкраїна...
Союз непоборний радянських країн —
Моя Батьківщина.**

Остаточна редакція — 1936 р.

ДЕНЬ РАДОСТІ

ЦЬОГО ДНЯ

Чому, старий, ти цього дня
Смієшся так помолоділо,
Неначе знов у ветхе тіло
Влилисъ кохання і борня?
— В цей день, найбілѣшій межи днів,
І світ увесь помолодів.

Чому, ковалю, радий ти?
Чому ти гордий, плугатарю?
Куди простуєте ви в парі,
Як побратими, як брати?
— Цей день великий воскресив
Плугатарів і ковалів.

Чому сьогодні одягла
Ти одяг свій найкращий, ткале,
Чому твій похід заквітчали
Вінки осіннього зела?
— Цей день, найбільший межи днів,
Для ткаль усіх зелом процвів.

Чом ти, юначе, відірвав
Од книги погляд невтолимий
І став з пелітками своїми
До радісно-рухливих лав?
— Цей день, найбільший межи днів,
Сторінку щастя нам відкрив.

Чом ти, дитя, таким дзвінким
Співаеш голосом сьогодні
І хвилі осені холодні
Промінням грієш весняним?
— На честь і славу цього дня
Мене назвали: жовтена.

Поклади мені на серце руку...
Б'ється, чуеш? Чим же б'ється серце?
Крізь роботу і крізь творчу муку
Зрозумів я добре лиш тепер це.

Юна, і вродлива, і щаслива,
Ти дивуєшся, хоч не говориш,—
Як людина, передчасно сива,
Стала в ряд, іде з тобою поруч?

В голубому осені розливі,
У багряному кружлянні свята
Навіть люди запізніло сиві —
Запальні, завзяті жовтенята.

Це не раз говорено, не двічі —
Що ж, як чудо на землі зробилось!
Подивись мені глибоко в вічі:
Ти у них, весна у них відбилася!

1934

СЛАВА

Слава сонцю молодому
В світлоносній вишині!
Слава першим хвилям грому,
Слава птиці й звірині!

Слава поглядам жіночим,
Гарячішим за вогонь,
Слава днем і слава ночам,
Слава мужності долонь!

Слава розуму і волі,
Що підносять на землі,
Де були пустині голі,
Осяйних будов шпилі.

Слава силі, що стискає
Міцно зброю бойову

І мости перекидає
В далеч сонячно-живу!

Хай цвітуть у славі славній
Серед гір, серед долин
Ті, що лавами у травні
Виступають як один!

1935

ЛІРО-ЕПІЧНИЙ УРИВОК

По млистому дощі — таке одверте,
Зухвале сонце! — Тільки-но четвертий
Минає місяць, як у рік новий
Ми запливли,— а скільки змін, диви,
У неквапливій відбулось природі!
Що ж про людей? І говорити годі!
Це, брате, не середні ті віки,
Де хресний жест пожовклої руки
Жив рік, і два, і десять, і століття,
Застигши у повітрі! — Юне віття
На сивих розшумілось деревах!
Людські обличчя міняться в очах!
Де непроглядна блимала покора
Іще, здається, тільки позавчора,—
Сіяє творчість, гордість, молодінь
На світлім перехресті поколінь!
У потиску зустрілись дружні руки,
І Перший травень одіб'є, стозвукий,
І гнів наш чистий, і ясну любов
У вольпім співі всіх братерських мов!

29 квітня 1936 р.

ЖОВТЕНЬ — ЛИСТОПАД

1

Янтар і мед густого листопаду,
Тяжкого зерна золото і віск,
І крик гусей, і серця ніжний стиск,
І голубінь оголеного саду.

201

Ти працював — і осені принаду
Узяв, як чесну плату, від землі.
Так пий же — з гордощами на чолі —
Янтар і мед густого листопаду.

2

Дзвінка й лунка хода бригад,
І з ними радісно ішов ти.
Знай: у медовий листопад
Привів тебе багряний жовтень.

Знай: зерна золота ріка
І вугілля потоки чорні —
Це все рука більшовика,
Це Жовтня мускули незборні.

3

Громи боїв лишилися позаду...
Будь пильний, будь зіркий, стоокий будь,
Про ворога крізь радість не забудь
І пам'ятай, що здатен друг на зраду.

Іди з любов'ю у людську громаду,
Та гнів неси злобителів юрбі.—
Лиш сонце Жовтня вигріло тобі
Янтар і мед густого листопаду.

ЖАЛОБА

ПАМ'ЯТИ БЕЗСМЕРТНОГО

(21 січня)

То був зимовий день, коли гудки тривожні
Про смерть проводиря оповістили всіх —
І покотився плач у бідній хаті кожній,
І в залах багачів лихий розлився сміх.

Сумними лавами ішли ми за труною,
Сумними співами його ми провели...
Та хто ж це там з простертою рукою
Встас з імлі?

Він кличе. Чуєте? Він кличе до змагання,
До праці й творчості, до дружнього єднання,
І ми простуємо в прекрасне, у нове...
Він з нами! Він живе!

1933

НАД ТРУНОЮ ВОЖДЯ

(Пам'яті С. М. Кірова)

Убила смілого підступницька рука...
Борці! Умер борець — кінець борні не скоро!
Гуртуйтесь, вояки, при гробі вояка!
Працівники, до лав! Хай полотніє ворог!

Убила смілого підступницька рука —
Червоні прапори у чорний сум обвито...
Жалобна потекла по вулицях ріка...
Убито смілого — пехай живе убитий!

1934

ПОРТРЕТИ

СМЕРТЬ ГОГОЛЯ

Хрипіла польова Росія
У Миколаєвих руках,—
А хворий друг отця Матвія
Шептав про потойбічний жах.

Загострювався піс восковий,
Чорніли кола круг орбіт,—
А плюшкіни і хлестакови
Сквернили поцейбічний світ,

Радіючи, що сам своєго
Він безуму не поміча,
Що зрікся він свого страшного,
Свого убивчого бича.

І де від Пушкіна до нього
Стелилась сонячна тропа,—
Хитала головою строго
Тінь божевільного попа.

І шлях один йому відкритий
Здавався в темній далині:
Себе ї дітей своїх спалити
На фанатичному огні.

І мертві душі насміхали
З безсмертного, що умирав,
Як другу, очі закривали,
Щоб їх востаннє не пізпав.

І пад пишнотою сумною
Його убогої труни
Вони зловісною юрбою
Літали, ніби кажани.

ШОПЕН

Шопена вальс... Ну хто не грав його
І хто пе слухав? На чиїх устах
Не випикала усмішка примхлива,
В чиїх очах не заблищала іскра
Напівкохання чи напівжурби
Від звуків тих кокетно-своєвільних,
Сумних, як вечір золотого дня,
Жагучих, як нескінчений цілунок?

Шопена вальс, пробреньканий невміло
На піаніно, що, мовляв поет,
У неладі «достигло идеала»,
О! даль яку він срібну відслонив
Мені в цей час вечірньої утоми,
Коли шукає злагідніле серце
Ласкавих ліній і негострих фарб,
А десь ховає і жагу, і кристрасть,
І мрію, ї силу, як земля ховає
Непереборні парості трави...

В сніги, у сиву спіжну невідомість,
Мережані, оздобні линуть сави,
І в них, як сонце, блиснув із-під вій
Лукавий чи журливий — хто вгадає? —
Гарячий чи холодний — хто збагне? —
Останній, може, може, перший усміх.

Це щастя! Щастя! Руки простягаю —
Б'є сніг із-під холодних копитів,
Метнулось гайвороння край дороги —
І простяглася пустиня навкруги.
Сідлатъ коня! Гей, у погоню швидше!
Це щастя! Щастя! Я приліг до гриви,
Я втис у теплі боки остроги —
І знову бачу те лице, що ледве
Із хутра виглядає... Що мені?
Невже то сльози на її очах?
То сльози радості — хто тес скаже?
То сльози смутку — хто те розгада?

А вечір палить вікна незнайомі,
А синя хмара жаром пройнялася,

А синій ліс просвічує огнем,
А вітер віти клонить і співає
Мені в ушах... Це щастя! Це любов!
Це безнадія!

Пане Фредеріку,
Я знаю, що ні вітру, ні саней,
Ані коня немає в вашім вальсі,
Що все це — тільки вигадка моя,
Проте... Нехай вам Польща чи Жорж Занд —
Коханки дві, однаково жорстокі! —
Навіяли той ніжний вихор звуків,—
Ну й що ж по тому? А сьогодні я
Люблю свій сон і вас люблю за п'ого,
Примхливий худорлявий музиканте...

1934

ДРУЖБА

Зустрічі Шевченка із славетним трагіком Олдріджем, зустрічі двох великих синів поневолених народів, поета-художника і артиста, які, не знаючи мови один одного, зайшли в тісну дружбу,— це тло, на якому вимальовується одна з найкращих тем нашого дня — тема дружби народів, пригрітих сонцем Радянського Союзу.

Зійшов з помосту божевільний Лір,
Зійшов з помосту дивний Айра Олдрідж,
Упав у крісло, стомлений своїм
Життям подвоєним, що звється грою,—
І раптом убігає до кімнати
Поет Тарас Григорович Шевченко,
Стискає Олдріджа в міцних обіймах,
Гарячими слізами обливає,
Гарячими слізами!..

Ні півслова

Сказати зрозумілого не може
Один одному,— а проте обидва
Один одного розуміють краще,
Ніж ті, що оплесками проводжали
Безумного від горя короля,

Раба-поета славили, свій лан
Поетовими орючи братами...

...І знов картина: у майстерні скромній
Оригінал портрета й портретист.
Один наспівує своїх пісень,
Породжених неволею, сповитих
Недолею, колиханих жалем,
Годованих убожеством суворим,—
А другий теж пригадує свої
Пісні — такі, здавалось би, несхожі,
Але споріднені одним жаданням,
Одпою мукою.

І враз обом
У далечі — на обрії щасливім —
Сіяє день, коли для всіх рабів —
Для чорношкірих, білих, жовтолицих —
Неволі мур додолу упаде,—
І сльози променіють в їх очах,
Осяяні далеким сонцем волі.

Шевченку! Олдрідже! Той день настав!
Знайшлась рука, що темний мур розбила,
Знайшовся голос, що на цілий світ
Промовив: чорні! білі! жовтолиці!
Гуртуйтесь під прапором одним! —
І звідусуди чути голоси,
Що з голосом єднаються могучим,
І всім пригніченим свої обійми
Країна Рад широко розкриває.

ТОДОСЬ

Мабуть, уже до старості дійшлося:
На мемуари тягне день при дні.
Сьогодні от про дядюшку Тодося
Згадати дещо хочеться мені.

Пригадую й суворі окуляри,
Нитками перев'язані сяк-так
(Подробицями красні мемуари!),
І щось таке — не свитку й не піджак,

А нібито сюртук великопанський,
Розірваний з плеча і до плеча
(Грав майстер над майстрами, Саксаганський,
Колись в такій одежі Копача),

І з теплим запахом живиці й воску
Садову масть у чорнім черепку,
І скручену з газетки папіроску
(Тодось «бумажку» зневажав топку),

І плетиво оповідань химерне,
Що на капризні їх шляхи й стежки
Позадрили б і старовинні Стерни¹,
І новочасні, може, диваки...

Бував Тодось в Китаї і в Сибіру,
Здається, навіть добував жень-шепь;
І я, малий, мав цілковиту віру
До довгих і кошлатих теревень

Про стрічу з тигром на Клину Зеленім —
Тигр од галузки кинувся втікати! —
Про фанзи, про... знайомство з Чемберленом,
Про самоїдів, що... «людей їдять»,

Про хитрого і хижого хунхуза,
І про горілку, названу ханжін...
Хто зна, яка йому шептала музा
Ту суміш правди і брехні!..

Та він

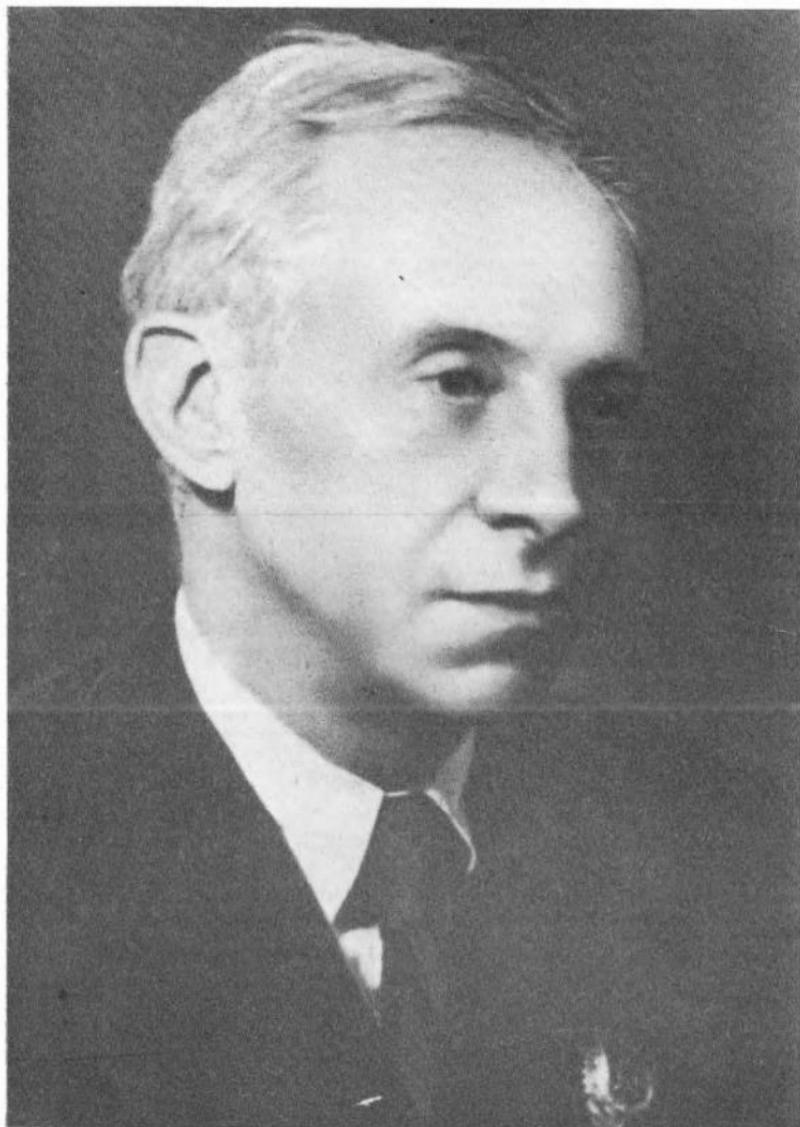
І сам, звичайно, вже не міг сказати,
Де правда закінчилася, де брехня
Розпочалась...

Тож недарма до хати
Тодосової бігав я щодня,

Готуючись, видимо, у поети...
Фігур таких, як дядюшка Тодось,
Одну чи дві ви в пам'яті найдете,
В літературі — більше б їх найшлось.

Проте не був живим він трафаретом,
Інакше-бо шкода було і рим!

¹ Лоренс Стерн — англійський письменник, автор «Сентиментальної мандрівки».

Максим Рильський. 1940.

Максим Рильський серед письменників України, відзначених урядовими нагородами за видатні заслуги в розвитку радянської літератури. Зліва направо (сидять): Максим Рильський, Давид Гофштейн, Андрій Головко; (стоять): Павло Тичина, Микола Бажан.

1939

У нього (розвідав це під секретом
Мій друг Ясько) в тім році голоснім,

Коли з безодні чорної Цусіми
Клятви знялися рокотом громів,
Коли перед очима півлісими
Напівпрозорий день замайорів,

Ну, кажучи без пишних алегорій,
Як бліснув дев'ятсот і п'ятий рік,
У дядьковій Тодосевій коморі
Збиралося з десяток чоловік,

Громадка забастовщиків завзята,
Поборники наївних досить прав...
Того ж таки Тодося вбога хата
(Її він сам і витесав, і склав)

Давала притулок і «Дяді Вані»
(Ясько-мудрець шептав мені: есдек!),
І багатьом, хто, як предтечі ранні,
Не боячись морозів, апі спек,

Ні нагайів, ні жандарів, ні тюрем,
Ходили від села і до села
І розсівали ланом, ще понурим,
Весну, що ще не скоро розцвіла.

З них декого зустріти довелося
Мені в бійцях, прославлених тепер,
І не один на згадку про Тодося
(Він років із чотири, як помер)

По-молодому, сивий, усміхався
І радісно, засмучений, зітхав...
...Сам дядюшка Тодось не дуже знався
На книжній мудрості. Мені казав

Панок з інтелігентних шалапутів
(Без жодного жалю ми проминем
Ім'я його), що Карла Маркса плутав
Тодось із петербурзьким видавцем.

Тут віжками тугими завертаю
Я пам'ять непокірливу назад.

Отож, бувало, зранку прибігаю
Через городи у Тодосів сад,

Що був для мене, як сади ліцея
Для Пушкіна... А втім, це тільки жарт,
І з Пушкіним не порівню себе я,
І дядюшка Тодось — не Енгельгардт.

Мав методи, признаюсь, старожитні
Тодось у садовому ремеслі.
У березні, бувало, чи у квітні
«Врозкіл», чи не на сажень від землі,

Він щепить папіровки і ренети
(«У графського садовника дістав»)...
Та як я, хлопчена, оті секрети
Немудрого мистецтва споглядав!

От досі жаль, що я в окуліровці
Був учнем недбайливим і тупим...
Але признауся: в малій головці
Уже тоді жила отрута рим!

Проте й тепер; коли співучим ранком
Я роздумам вечірнім oddаюсь,—
Перед Мічуріним, перед Бербанком
З глибокою пошаною клонюсь.

Я заздрю їм,— та зла нема й краплини
В цій заздрості, бо так воно і слід:
Таж то людина в'яже для людини
Нові гірлянди із нових ягід,

Незнаними квітками вишивас
Землі старої ще міцну канву
І, в злагоді з природою, вливає
У неї силу розуму живу.

Сказати, що Тодось — це був Мічуріп,—
Гіпербола і поетичний риск...
А все-таки несли вогонь культури
Ніж із лопаткою та жовтий віск.

І той садок, де в травні він деревам
Від гусені обороняв листки,

Під овочами в пурпурі жовтневім
К землі янтарні склонює гілки.

О діти й отроки! Які веселі,
Які вам дано променісті дні!
Родився в тьмі я, зріс я у пустелі,
Та сад і сонце снилися мені,

I сад посаджено, і сонце встало,
I грає далеч генієм людським;
I хочу, щоб Тодіся ви згадали
Зо мною словом тихим і незлім.

ГОЛОВА СІЛЬРАДИ

Голубі сніжинки пролітали,
Мерзла і лунка була дорога,
Тільки часом десь — льодок розташуй
І гусина лапка біля нього.

Я на влови з друзями ішов,
Сотні тем зачіплюючи всяких:
Про міста, про гордість, про любов...
А було це у селі Кошляках.

Над хатами штопори димків —
Діти їх малюють саме так.
Хтось із гурту нашого завів
Мову про історію Кошляк.

Голубі сніжинки пролітали,
Мерзла і лунка була дорога,
Голубі сніжинки дивували
З давнього, з минулого тяжкого.

Там ото, де з білих димарів
Дим угору зноситься рожевий,
На бідняцькій спині пишно жив
Пишний пан-добродзей Лукашевич.

Раз у річку двох селян загнав —
«Браконьери,— крикнувши,— пся крев!» —
І з франкота вірного стріляв
Шротом заячим з-поза дерев.

Це було, здається, в листопаді —
Крига затяглась під берегами...
А тепер найперший у бригаді
Автоном Григорович — той самий,

Що на ліву ногу припада
(Не жартує заяча шротина!)...
Ну, й до смерті крижана вода
Призвела Семенового сина...

Словом, Лукашевич панував
Серед моря муки і проклять...
Ну, та к бісу! Хто це пригадав?
Панували — більш не панувать!

На дорогу мерзлу осідали
Голубі сніжинки, ніби іскри,
Щось через дорогу пролітало,
Як сніжинка, голубе та бистре.

Ніби ллеться золотавий шовк,
Пасмо з-під червоної хустини.
Недарма ж оповідач замовкі,
І спинились в радості хвилини!

Глянула — аж засвітився сніг,—
І здалося — він розтане враз.
Пластівень їй на плече приліг —
І здалося, ніби то алмаз.

Голубі сніжинки пролітали,
Голубих сніжинок міріади.
Хто це? — ми зчаровано спитали.
Відповідь: — Це голова сільради.

І згадав я постать: у руках —
Палиця з карлючкою, емблема
Влади. Піджачина на плечах.
Зачіска — як у герой Брема.

За верству — горілки перегар.
На устах — охрипле перематъ.
Очі — в них написано: хабар.
Щоки — становому підставлять.

Молода ударницє! Спасибі
За красу, за юність і за розум!
Ти — як срібна лілія, на шибі
Вранці намальована морозом!

Ти — ялина, сповнена жаги,
Що росте на вітрі й сонці гінко...
Гей, веселі наші береги,
Горда, смілива радянська жінко!

Довго ми дивились їй услід,
Дихаючи повними грудьми,—
Навкруги сміявся навіть лід
Нашої веселої зими.

Голубі сніжинки пролітали.
Пишні дерева мовчали строго.
Радістю серця в нас трепетали,
Мерзла і лунка була дорога.

ДОЩОВА ТРИЛОГІЯ

ГОЛОС СИНИЦІ

Крізь каламутний, сірий дощ,
Крізь гамір жовтих, тъмянних площ,
Крізь вікна темні і слъозисті,
Крізь тугу, що пливе по місті,—
Синиці голос-голосок
Один не збляк, один не змок,
Голками сплеться сухими:
Ти не страшний, суворий диме!
В щедряє землю сірий дощ,
Росте життя на бруку площ,
У вікна темні і слъозисті
Сіяють очі променисті.

I. ЛЮБОВ

1

Дитинство маються всяко.
Наприклад, можна і так:
У полі осінньому мряка,
Чорнозем, що сито набряк,

Руна зелено-сріблисті,
Червоні — при самій землі,
Гай у синичому свисті,
Покопані картоплі.

Край поля — холодні, горді,
Бронзовово-темні дуби,
Роса на собачій морді
Останні пахучі гриби,

Дроздів соковите квоктання,
Вальдшнепа пружне крило,
І радості, і бажання,
І серце, що розцвіло.

2

Крізь дощ прорізалася смуга
І в серце вдарила крізь твань.
Любов — це зустрічати друга,
Любов — сміяться в дні розстань,

Любов — це приторк ледве чутний,
Любов — це стиск, що аж хрумтить...
Любов — гірке вино отрутне,
Де сонячне життя кипить.

Злетіли вгору бистрі релі,
Обперлисісь ніжки об поміст,
Дві іскри бліснули веселі,
І тільки вітру синій свист,

І тільки небо, тільки ворон,
Покрівель черепиця й мох,
І ми над людським поговором
Самі —
 удвох,
 самі —
 удвох.

3

Дощ укрив бульками став,
Дощ — за комір, за рукав,
Свище сірий, свище сивий.
Заховайся, нещасливий!

— Нещасливий? Тобто я? —
Дощ сичить, немов змія,
Дощ січе, шипить, шумить,
Хвиля злісно клекотить.

Прудко, човне мій, лети
До немудрої мети:

Берег — соняшники — клуня...
Швидше, швидше, ноги юні!

Дощ укрив бульками став...
Нешчасливий? Хто сказав?
Сіном пахне в темній клуні,
І назустріч — руки юні.

4

То стрікалися, то розминалися,
Розлучилися на розтоках міст.
Наші долі різно колихалися,
Як на двох деревах різний лист.

Той листок тріпоче — ледве диші,
Той — співає, ніби звук струни...
Тільки ж вітер, що листки колише,
Із одної віє сторони.

5

Зустрілися в трамваї на площадці.
В твоїх очах цвів волохатий сон...
Комусь кричали мудреці-дорадці:
«Вперед пройдіть. Порожній же вагон!»

На брук летіли з неба косі струмі, —
Округлі краплі їхали на склі,
І діти очі зводили розумні
Назустріч розклубоченій імлі.

Ми поздоровкалися, як знайомі, —
Так просто, що аж холод серде'стис...
Уклін земний земній твоїй утомі
І сивим пасмам серед чорних кіс!

6

Тротуари, мокра ляпавиця,
Ліхтарі гойдаються байдужі,
Щось мигтить, просвічується, сниться,
Світ одивився плямою в қалюжі.

Як люблю я в цю мокрінь осінню,
В цих огнях, що впали на асфальти,
Юному шептати поколінню:
До щасливих лукомор'їв чальте!

Осінь — смуток?.. Де ж бо тут синонім!
Осінь — це вершина і наснага!
Восени ж — у жовтні у червонім —
Поламалась літ іржава шпага!

Восени — крізь дощ і крізь тумани —
Я грозу пригадую колишню.
І повітря молоде, весняне,
І щасливу словесні вишню.

Так було: застукало по ішибах,
У ринвах заструмувало раптом,
Розірвалось небо синім клаптем,
Гримнув грому живодайний вибух,

І покрила тьма твої рамена,
Що сліпуче блиснули раптово,
І припала палко ти до мене,
І замікло в поцілунку слово.

Осене і весно! Зимо й літо!
Світе! Земле! Ляпавице й громе!
Всіх би вас в одному звуці злити —
І тебе, кохання ніжна втому!

7

Сину мій... Колись тобі повім я,
Як жона моя, для тебе — мати,
Ще тебе не відавши на ім'я
І не зневажши, син а чи дочка ти,

Мовила вечірньою порою:
— Чуеш? Б'ється! Ось під серцем саме! —
І торкнувсь я тихою рукою —
І війнуло радістю між нами.

Так! Любов недаром продзвеніла
В темну ніч огнистою стрілою:

То ж вона в глибі гнучкого тіла
Проросла істотою новою!

І коли вертаюся з роботи
Крізь осінню, крізь холодну мжичку,
Я й тепер іще не знаю, хто ти,
Мій маленький, мілій чоловічку,

Але вірю: ручки ці — для праці,
Ніжки ці — ходити тільки прямо.
А голівка — до кінця змагатися
Попліч із трудящими братами.

II. БОРОТЬБА

1

Був чотирнадцятий, був чорний рік.
Похмурий дощ похмуру землю сік.
Покривлені оселі невеселі
І серед них — заброхані шинелі.

В болоті грузли чоботи. Тяжка
Давила землю і людей рука.
Блицали тьмяно очі. Чорним летом
Крук чорні кола креслив над багнетом.

Ішли. Болото. Падали. Туман.
Стріляли. Кров. Не знали. Цар і пан.
І смерті хрип. І чорний піп. Болото.
І квакали жабами патріоти.

2

Пригадую: з фронту приїхав
Солдат рядовий Пилип.
Таке собі просте лихо —
На ліве око осліп.

Якийсь там, казали, промінь
Чи газ, — учитель казав.
Пилип не любив цих споминів
І на питання мовчав.

Техніка — діло велике,
Шляхетне діло — війна.
Що значить якийсь там каліка,
Якась одиниця дрібна!

Адже це відомо кожному,
Всім знана істина ця,
Що треба до переможного
Воювати кінця!

Та якось у чорний вечір,
Під вітру сонного хрип,
Розказував дивні речі
Солдат рядовий Пилип.

Казав він: крізь кров і муки,
Через дріт, гармати, штики
Подаютъ один одному руки
Селяни й робітники,

Щоб разом — єдиним фронтом —
Розбити гнобителів фронт
І піднести прапор червоний
На висотах і між болот.

На Керенського уповали
Куркуль та ліберальний піп,—
Жив іншими іменами
Солдат рядовий Пилип.

Оком одним він бачив
Безмежний промінь крізь ніч,
Безмежність одкрив незрячим
Найзіркіший з людей — Ілліч!

3

Ми святкували Жовтневе свято,
Дощик холодний колов голками.
Дощів холодних іще багато —
Ми знали — буде шуміть над нами.

А на трибуні став арсеналець,
Став арсеналець з іменням славним...
Дощі? Ми й бурі не побоялись!
У серці Жовтень палає Травнем!

ІІІ. ТВОРЧІСТЬ

1

Дощ утихає.
З мокрого гілля —
Коли стріпнє його студений вітер —
Ще краплі падають, —
А в небесах
Крізь дим просвічують озера лазурові.
Озера лазурові!
Озера лазурові!
Я вас люблю,
Як погляди дівочі,
Як дружньої руки гарячий стиск,
Як поклик боротьби,
Як спів любові!
Дивлюсь на вас
І думаю про творчість:
Про дикуна, що вигадав колись
Нечуване і небувале диво —
Загострену карлючку — землю дряпать,
Щоб землю сіяти і мати хліб;
Про дикуна, що гострим камінцем
Накарбував серед стіни в печері
Якогось мамонта або ведмедя
Всім людям на велике дивування;
Про того, хто додумався до кожуха,
Про першого, хто чоботи пошив,
Про мудреця, що ціпа змайстрував,
Про майстра, що відходить милуватись
На власний витвір — от як сонце вранці
Милується на світ, який створило;
Про всіх, чий ум і руки
Пустили жити машини велетенські,
Будинки попідносили стрункі;
Про тих, чиї симфонії й балади,
Трактати, формули, рисунки, цифри,
Картини, драми, статуї, поеми.
Крізь ючі і віки сіяють нам
Сліпучим — ні! — животворящим сяйвом! —
Озера милі! Слава й дяка їм!

Поете! Слухай заповіти
Свого «святого ремесла» —
Повинен ти хотіть і вміти
З квадрата, з кола, із числа,

З пропорцій мудрого добору
Творити план міцних будов,
Де на фронтоні слово «вгору»,
А з шиб — ненависть і любов.

І знай, для кого ті будови:
Читач — народ. Із ним іди
І стяг, де грає колір крові,
Мистецтва злотом обведи.

Він хрипло лається, озлілий та спітнілий,
Піджака розстіба, щоб знову застебнути,
Скрипки — лише пищать, гобої — лиш ревуть,
І руки падають, і він мовчить, безсилий.

— Що їм до Шуберта? — Ах, тільки б
зрозуміли!
Це змова! — «Ще прошу». — І він тамує лютъ,
І знову піниться музична каламутъ...
«Піано, сто чортів! — Три форте, боже мицій!»

Та з брили темної, іскриста і ясна,
Вирізьбується вже, уже встає вона,
Просвітлена в тріумф шукань жагучих мука...
Ще хвиля — і сплеснуть рожевими крильми
Гобої та скрипки, як одностайнє ми...
І вже піджак його — камзол маestro Глюка.

ВЕЧІРНЯ РОЗМОВА

До приятеля на вечірній огник
Забрів я. Сира мряка за дверми
Лишлася. В кімнату я ввійшов,
Де світло лагідне лилося тепло
На стіл з паперами, на довгий ряд
Грубих книжок (тут мимоволі в серці
Отруйні заздрощі заворушились,

Як я побачив строгу дисципліну
В іх мовчаливо-теплому полку).

Ми закурили. Спершу не в'язалась
Розмова: мозок, ще тяжкий від мряки,
Ще холодом пронизаний осіннім,
Невпевнено шукав якоєсь теми.
Прожектора так промінь невсищущий
Перебігає в мороці нічному
Туди й сюди, аж поки, наче яструб,
Ворожого не зловить літака.
Тим променем, тим яструбом веселим
Метнулася думка на коротке слово,
Безмежне слово: Біломорканал.

I враз, неначе те північне сяйво
У книжці «Серед моря крижаного»
(На жаль, лише у книжці мандрував
Я по світах — та ще у власних віршах), —
Так от, кажу, як сяйво те північне,
Передо мною блиснула картина
Художника, що звуть: СРСР.

...Холодний край... Холодний люд... Холодні
Земля і море. Марне та скуче
Життя. Усе завите в сірий саван,
Пустиня. Звір. Безмовність. Глушина, —
І серед цього скніння вікового
Одважні, що прорізують уперто
Землі твердої лоно неродюче,
Моря єднаючи. Та що моря!
Що сили непокірної природи,
Коли ще більше чудо там зросло:
Із ворога, що хитро і підступно
Розхитував нову будову нашу,
Із того, хто гірку безодню ночі
Освітлював злочинства ліхтарем,
Виковується трудівник міцний
З руками мозолястими, із мозком,
Де сонце загорілося нове.
Це ж він — завзято, зціплюючи зуби,
Боровся, йшов, копав, ладив, виводив,
Ламав каміння, як себе зламав,
Це він — у хвилі спочиву — жадібно
Впивав у себе сік людської думки!
(Кому цей образ видається чудним —

Нехай мені дарує).

І стоїть

Серед злодіїв «Злодія» творець
Леонов. І злодії перед ним
Обертаються в критиків, що справді —
В цьому різниця їх від багатьох
«Справедливих» критиків — і дійсно можуть
Письменників у пригоді стати;
І от шахрай колишній, а тепер
Ударник, твердо й непокірно каже:
«Знайшов я точку. Годі. Вже пема
До ледарства гнилого повороту,
Давай роботу! Світ новий давай!»

А дикиуни, що оком зеленавим
Дивилися вороже крізь туман
На перші кроки смілих у пустині,
Богам своїм молились — і злорадо
Вітали кожну витівку сліпої
Природи! А бабуся.

Кощава, сива, темна, як Сівілла.
Вона з клятьбами руки простирала
На ворога німих її богів,
На сміливого, що лице землі
Переробляє на свою вподобу!
І от вона синком зове тепер
Людину у шкірянці, що прийшла
Богів отих у землю затоптати,
Струснути край заснуний, запалити
У темряви багряний смолоскип,
Її, Сівіллу, повести в незнаний,
Прекрасний світ, що зветься: — Майбуття!

...Парує чай у склянці недопитий,
З цигарки в'ється легококрилий дим,
Годинник третю видзвонив годину,
А спать не хочеться. Північне сяйво
Горить і мерехтить перед очима,
І мариться, що третій у кімнату
Ввіходить хтось. Які могутні риси!
Яка постава проста і велична!
Я придивляюсь, пізнаю — я знаю:
Художник це, що зветься — ВКП.

УКРАЇНА

(1938).

УКРАЇНА

Лежать віки, покриті пилом,
Позасихала кров на них,
Колишнє — віддане могилам,
Сіяє сонце для живих.
Будов нечувано нових
Ростуть каркаси променисті,
Встає в селі, встає у місті
Нова людина. Гордий вік
Вінчає слово: більшовик.

О водо українських рік,
Не раз ти кров'ю зчервопилась,
Не раз від трупів козаків
Ти виступала з берегів
І панським трупом затруїлася!
О земле українських пив,
Стократ потоптана військами,
Полита рабськими слізами,
Повита в темряву і гнів,
Про тебе повістю сумною
Не раз озветься ще струна,
Але, навіяна грозою,
Горить, як світоч, над тобою
Зоря майбутнього ясна!
Дніпрова синя глибина
Покірні дvingає турбіни,
І ллється електричний струм,
Жадібні живлячи машини,
Розгойдуючи твердий шум,
З якого сталъ і алюміній
В колишній родяться пустині.

Пшениця ллється у степу
Хвилястим золотом гарячим;

Полуду скинувши сліпу,
Світи зміряє оком зрячим
Давінкоголосий тракторист,
Дитя веселе колективу,
Чий рівний стан і мужній зрист
Епоху втілює щасливу.

Довгастих буряків кагат
Заводу серце звеселяє,—
То слово Партії сповняє
Бригада сміливих дівчат,—
І голос Демченко Марії
Осінню прохолоду гріє.

Пливуть полями поїзди,
Везуть у даль по срібних струнах
Вагони вугілля й руди,
Добуток рук пружисто-юніх.
Свої скарби розкрив Донбас,
Бо знає нас, бо любить нас,
Бо в мовчазну глибину поглянув
Невтомний Олексій Стаканов,
Герой розумного труда.
За ним бадьора й молода,
Іде трудівників когорта,
Що не у бога і не в чорта,—
У власнім розумі й руках,
У марксо-ленінській науці,
У мудрих Партії словах,
У гордих ритмах революції
Найшла всепереможний шлях.
Земля міняє на очах
Свое лице: цвітуть заводи,
Співають води і гаї;
Людина погляди свої,
Як стріли, в глибочину природи
Затоплює,— і вироста
Рослина та — і вже не та
Під оком Лисенка глибоким.

Нові пісні новим потоком
На тій хвилюються землі,
Де ручасем лилися широким
Скарги, печалі та жалі.

Нові квітки на килимах
Рука дівоча вишиває,
Кінь Ворошилова, як птах,
З-під білих пальців вилітає,
Рясні гойдаються сади
На яснотканих гобеленах,
Налиті пурпуром плоди
Звисають тяжко з віт зелених.

Шевченку! Відгук дум своїх
Чи чуєш ти у нашім співі,
Твій, Гоголю, нещадний сміх
Чи не пройшов крізь літа сиві,
Щоб нашій молоді щасливій
Про мертві душі розказати?
Чи не приходять розмовлять
Із нами Леся Українка,
І Коцюбинський, і Франко?

Шуми, Славутичу-ріко,
Ростіть, дерева юні, гінко,
Клонітесь вітамі до ніг
Великим людям і народам,
Що в нас із ними спільній подум,
Що ми з усіх земних доріг
Іх раді стріти й привітати:
Вольтер, і Гете, і Ньютон,
І Пушкін радісно-крилатий
Янтар і золото виногрон
Несуть, як дар, у нашу землю.
Із башт озореного Кремлю
Гримить «Інтернаціонал»
Сім'ї розвкованих народів,
Ворожий будить гнів і подив,
Вершить трудячих ідеал.

Наш ворог у боях відходив,—
І гайдамака, й генерал.
Петлюрівців звірячий шал,
Гетьманське дике панування,
Сусідів-хижаків знущання
І куркулів хазяйнування
Відбито і розбито вкрай.
Ta сниться панові нагай,

Сичить недобиток проклятий,—
Не час ще зброю випускати!
Радянська земле, не дрімай!

Круг Партії — тісніше лави!
Зміцняймо міць більшовика!
За день, як золото, яскравий,
За цвіт, за сонце, за ЦК!

ІВАН ГОЛОТА

(Глави з поеми)

I

Не рік, не два тобі, Іване,
Судилося козакувати.
Жупан у тебе, звісно, драній,
Що семирягою назвать
Годиться лучче. Вража рать
Запам'ятала й шапку-бирку,
Що мала знизу й зверху дірку,
Щоб вільно вітер провівав,
І пишні чоботи-сап'янці,
Що видно з них і п'яти й пальці,
І те, як порох насилив
Ти у мушкет, забувши мірку,
І як в добичника степів
З присішок вірних ти палив.
Жилось тобі, Іване, гірко,
Бо хто, сам знаєш, не гнітив
Тебе, сестру твою і брата!
Ще тільки-но стріла перната
Та сучкувата булава
Тобі служили, як Литва
Наклала лапу добросерду
На степ і сад, на лан і гай.

Ну, що ж, сусідко! Помагай
У горі купаному смерду —
І Польщі руку подавай.
І чужоземні розбішпаки,
І власні дуки — лад один:

Що вміє, те й бере усяке,
Як може — робить селянин.

Роби на себе і на пана,
Але й своє вже — не своє...
Навколо визиск і омана —
І мужній Муха повстас,
Узявши в спільники Івана.

Повсталим скрізь однака шана,
І зрада скрізь кубло зів'є —
Рука жіноча віддає
Повстанця Муху до в'язниці.
Малі там вікна, як бійниці,
Та не стріляти з тих бійниць!
Знай, хлопе, що тобі годиться
І умирати, впавши циць!

А з півдня ясного границь
На Україну б'є татарин,
Плюндрує села і міста,
Бере ясир, сліди пожарин
Лишас... Але правда-мста
Живе в серцях... Іще зугарен
За волю битися Іван,—
І хай татари палять Київ,
Дівчат, дітей беруть у бран,
Та крук очей йому не виїв,—
Тверда рука і рівний стан,
І щастя він в степах шукає.
Там срібне марево безкрає,
Пасеться бистрий там сайгак,
Ріка там осетрів ховає
Від тих — і напих розбишак,
Гризе бобер гінкі дерева,
Гуде, працюючи, бджола,
Там їжа, як і смерть, дешева
І вільна буйна голова.
Іван Голота козакує —
Мисливий, бортник і рубак;
У темні ночі він чатус
З гуртом засмалених друзяк,
Де чабани татарські стали...
Він пам'ятас, як ушкали

У нього діток потоптали,
На очах жінку згвалтували,
Він пам'ятає... Він — козак...
Нехай сваволець він — байдуже!
Шуми, шуми, зелений луже,
Ховайся, скарбе, у байрак!

Сіяє місяць тонкорогий;
Ревуть запінені пороги,
Як сірих турів табуни.
Високо гуси просвистіли
І стихли... Морок посрібнілий
Примхливі повивають сни.
І раптом людська тінь майнула —
Куди, для чого, хто і як?
Чужих і наших розбишак
Рука жадлива не зігнула
Хребта бідацького — і віп,
Нужди й труда упертий син,
Біжить туди, де вольна воля,
Біжить крізь жах, біжить крізь ніч,
Туди, де в водному околі
Повстала Запорізька Січ.

Вітай, околице сувора!
Ще польський пан різками вchora
На розум хлопа научав —
Щоб разом з сонцем уставав,
Щоб після сонця він лягав,
Щоб у роботі був він щирий,
Доби заведених чотири
Для панських роблячи черев, —
А вже Дніпра левиний рев
У хлопі будить серце лева.
За день, за два — зоря рожева
Майнє здалека рукавом,
І він поплине байдаком
З товаришами-козаками
Турецькі шарпать береги,
Крушити палаци і храми,
Рубати й різать до ноги,
Як рідних різали й рубали,
Благань не чуючи й проклять, —

Братів невольних визволять
На тихі води, ясні зорі...

Шкода! Й на вольному просторі
Немає правди: старшина
Козацтво просте пригина,
Паює здобич як охота...
Але не має з ким Голота
Іти по правду... Служний час
Далеко ще... Сумує потай
В степах журливий волопас,
Понурий ратай на Вкраїні
Шляхетній Польщі-господині
Оре і сіє... Ксьондз і пан
Впрягають хлопців у ридван,
Щоб їхати бистро, не спрокволу,
До лупанару чи костьолу,—
І гук гуде серед селян,
Що пе заглушить і нагайка:
До Северина Наливайка
І до Григора Лободи
Народ стікається — води
Грізна подоба весняної.
Сьогодні сто, де вчора трое,
Де сто було — встає п'ятсот.
Як сніжна брила із висот
З ревінням падає на доли,—
Так люд, обідраний і голий,
З ревінням, стогоном тяжким
На панські голови спадає.
Та пан Жолкевський виступає,
Гармати котять грюк і грім —
І сполох помсти погасає
В кривавім морі. Дням тяжким
Не знає ліку Україна.
То там, то там спахне жарина
І панську руку опече,—
Та вік, як рік, у тьму тече,
І Україна — як руйна.

Проте козаччина росте,
Як наростає вал дев'ятий;
Їй кажуть Польщу вартувати
І платято депицю за те,—

Але бояться, чи не надто
Отих вартівників багато,
Чи не загострі в них списи,
Чи часом — господи, спаси,
Оборони, Маріє-панно,—
Прокинувшися вранці-рано
По ситій учті можний пан,
Не встигши знову попиячить,
Списів тих самих не побачить
Супроти себе...

Та й селян,
Що спостережливий Боплан
Назвав чистилища житцями
І до галерників рівняв,
Не легко вдергати різками
І вбити жадобу волі й прав.
А надто вся ота біднота,
Броварники та наймити,—
О! З ними чортова робота!
Так кожен з них і рветься потай
До невідомої мети.
Куди їх тягне дика мрія?
До чого прагнуть мить-у-мить? —
Князь Вишневецький Єремія
Ніяк не може зрозуміть.
То там, то там земля шумить,
Гуде під хлопськими ногами.

Тим часом, скривдженій панами,
Хоча ж і сам не з бідарів,
Хмельницький утіка степами
До запорізьких козаків,
У їхнє «лукомор'я» вольне.
Вслухається народ бездолгий —
Гримить у Січі грім новий —
Коронний гетьман, гетьман польний
І Єремія кам'яний
Віч-на-віч стануть незабаром
Перед розбурханим пожаром,
Як супротивна течія —
Та гору ж то візьме чия?

Росте грози страшної подих,
Повстання ллється як ріка,—

І от Богдан при Жовтих Водах
Шляхетські розметав війська.
Ой, не були ж то чорні хмари,
Що кари грім несли землі,—
То попліч козаків таїри
Із Тугай-бесм на чолі.

Він далі йде — і сам Потоцький,
Що «має розум він жіноцький»,
В козацьких опинивсь руках.
Ой, чи не будеш, песький брате,
Сиру кобилину жувати
Ти в кримських сонячних степах?
Дарма, панове, відбирави
Ви у підданців самопали,
Дарма їх вішали й топтали,
На палі без вини саджали,
Буравом очі свердлували,
Пускали селища на дим!
В загін Максима Кривоноса
Стіклася «чернь», голодна й боса,
Іван Голота — поруч з ним.
І по краям гуляє всім
Вогнянокрила хуртовина,
Палають палаці, крушить
Рука повстанська панські мури.
За гніт, за визиск, за тортури,
За кривди нинішні й старі —
Відплати кров'ю і пожаром.
Тремтіть, пани й орендарі,
Як лист під громовим ударом!

Шляхетські регіментарі,
Що був із них один перина,
А другий зовсім ще дитина,
А третій зватись міг латина,
Як Хміль при чарці жартував,—
В недобрий час уряд послав
Ту трійцю, гордістю щідбиту,
Річ рятувати Посполиту.

Бій під Пилявцями шумить,
Як Дніпр сердитий на порозі,—
І Вишневецький сам тремтить,

Тікаючи на простім возі
Од свисту куль, огню мечів,
Од ненависних козаків.

Ще не стомивсь Іван Голота,
Іще для шаблі є робота,—
Валів бурхливих не спинить
Загатою переговорів.
Війська Богданові від Зборів
Ідуть криворівсько військо бить.
Змели, побили, полонили...
Чого ж, братове, досягли?
Трактат у Зборові зложили
По слову ханському посли.

Панам полякам на Вкраїну
Дорогу квітами стеліть,
В ярмо покірно шию гніть,
Здобуту волю покладіть,
Як рідну матір, в домовину!
Ти маєш знати, хлопський сину,
Що послушенство — твій закон.
Для короля — високий трон,
Для старшини — скарби й клейноди,
Для міщанина — терези,
Для панства — і поля, і води,
Для тебе — поту і сльози
Зостався дар. Будь послухняний,
Бо не жартує батько Хміль:
Він, брате, милуватъ не стане
Призвідців бунтів і свавіль.
Хто бачить — має розуміти![...]

А хуртовина не вщухає,
Не зупиняється борня...
Хай друзі плачуть по Нечайї,
Що не хотів свого коня
Держать при повному наряді,
Як мед з кумасею кружав
Та щуки-риби заживав,
Нехай пани мостили раді,
Що буйну голову зложив
«Бунтар найбільшій по Богдані»,—
Уже Іван Богун одбив

Од Вінниці війська кварцяні
І грізним громом прогримів.

Та от, мов хмара, день наспів.
Стоїть містечко Берестечко,
Навколо — трупи козаків.
Тут панський кінь їх подавив,
А хан, покинувши сперечку,
Нерівних, бачилось, мечів,
Богдана гетьмана вхопив
І кинув табір на поталу.
Невже ж погнуться козаки,
Які в живих позоставали?
До королевської руки
Не з волі вольної припали —
Рятунку іншого нема.

Король суворо їх прийма —
І каже: видайте Богдана,
Наздоганяйте, бийте хана
І панству в ноги упадіть.
— Ми згодні тес учинить,
Ми будем бить татарські орди,—
Але, королю ясногордий,
Наш гетьман у полоні сам!

Заслалось сонце козакам,
Круки кружляють... Ходять речі,
Що старшина ладна до втечі,
І слово зради скрізь шипить...
— З возів, з кожухів постелить
Через ріку мости і гаті.
Ми ще зустрінемось, прокляті!

І йде нечуваний похід
Через ріку й болото вбрід,
Козацтво і біднота тоне,
А з ними діти і жінки...
Ой, та потнулись козаки!
Ой, ти голото, ще й червона!
Жовніри ріжуть, колють, б'ють,
Пливучих в голову стріляють,
В тяжкі драговини женуть,
Як диких вепрів, доганяють.

Кого ж то з боєм облягla
Його величності піхота?
В човні, з косою, без весла
Стойть козак Іван Голота —
Його і куля не бере...
Ей, бреше, бидло, бо умре!..
І жовнір, не питавши броду,
По шию кинувся у воду —
Рукопаш сміливого вбитъ...
І враз вода немов кипить,
Жовніра піною вкриває...
А де Іван? Його немає!..
Комиш на березі шумить,
Але не каже, що він знає...
Іван не вмер, Іван живе,—
Будь бачне, панство родове!

І довго терези хитались,
А старшина ішла на мир,
Але біднота не здавалась,
Як не здається в пущі звір
Ні лютим псам, ані ловцеві...
І от восточному цареві
Склонилася булава до ніг...
Інакших це було доріг [...]

Мов крізь туман, козак Голота
Усе це бачив. Він казав:
Ми пана польського в ворота
Прогнали,— а в воротях став
Свій «рідний» пан,— такий ласкавий,
З таким ласкавим нагасем.
Служили ви йому мечем
На полі крові, полі слави,—
А доведеться послужить,
Як буря ця перешумить,
На полі орному оралом,
У грубники, у наймити
Ізнов, зігнувшись, піти,
Служити ситим і оспалим,
Майна чужого стерегти.

Плати панам за перевози
І медове, й берегове,

Корись і гнися, шмаровозе,—
Ще ж панство виросло нове
Тебе, мовляв, обороняти,
Киями, «глупство вибивати»,
Отеє «бидло степове»
Тяжкими карами учити
«На послушенство належите».

I знову день по дню пливе,
I знову рік, як вік, спливає,
Богдан Зиновій умирає,
Кермо до рук — чи то ж міцне?
Бере по нім Іван Виговський,
Що має «серце кам'яне,
A розум має він бісовський».
Ta знову клекіт клекотить,
Як відгомін грози далекий,—
Іван Голота вже стоїть
В уборі вбогого дейнеки.
Лиш рогатина в руках,
Лиш при поясі сокира —
Ta огортає панство страх,
I уночі сірома сіра
Встає примарою в очах [...]—
Не раз, не два Голоту Івана
Люд обездолений стрічав:
To ж він до Разіна Степана
Братерську руку простягав,
To ж він іще за днів Богдана
В Карпати Костці посылав
Хмельницького універсалі,
Що так багато обіцяли,
Так мало людові дали.
На смерть і Костку повели,
I Разін смерть прийняв жорстоку...
Ta вірні друзі їх з імли
Підносять голову високо
З огнем незгаслим у очах.

В грізних окурених боях
Козак Голота не вповає
На старшину — та з ким іти?
Броварники та наймити
Ще не набрали, сам він знає,

Тієї сили, щоб самим
На землю нести грізний грім.
Він думає: «А втім... а може...
А може, той восточний цар
Супроти панства нам поможе...
Як тес відати...» Пожар
Залив огнем весь стан ворожий,
Та до кінця не просвітив
У тьмі народжених голів.
Не скоро ще, Голото Іване,
Твої розвиваються тумани,
Не скоро зрозумієш ти,
Що до мети прийдуть селяни,
Як робітництво з ними стане
Плече з плечем в тяжких боях,
Стерно тримаючи в руках
І стяг підносячи багряний,
Що віє крилами, як птах.
Шуміло ти й перешуміло,
Козацтво, рождене в степах.
Давно зотліло біле тіло
На жовтих на твоїх кістках.
Високі степові могили
І славу, і неславу вкрили,—
Лише рука трудівника
Лани широкі засівала —
І зброя виросла дзвінка
З її убогого орала [...] .
Тужила пісня над землею,
І в тирсі вітер шелестів,
І раб орав, і піп дурив,
І пан правицею свою
Карав і розуму учив.
Стогнала снігова Росія
І Україна степова,—
Але поранена надія
Горіла у серцях, жива,
Що в радість роззвіте скорбота
Для всіх прибитих бідарів,
Що недарма Іван Голота
Ножа ізвнову нагострив.

ІВАН ГОЛОТА І ТАРАС ШЕВЧЕНКО

(Розділ з колективної поеми «Іван Голота»)

Ласкава пані Катерина
Росію правила. Бенкет
Змінявсь бенкетом. Золото й вина
Лились річками — і поет,
В лакейську вдягнений ліvreю,
Клонив коліна перед нею
І прославляв громами од
За ущасливлений народ.
Щасливий... Чом би не щасливий?
Як дододжав цариці хтивій
В нічних утіках фаворит,—
Людськими душами уранці
Нагороджаючи коханця,
Вона дивилася на світ
Преблагосклонними очима,
І від Фінляндії до Криму
Гурти аркадських пастушків
На честь велительки Росії,
Порфіроносної повії,
Складали молитовний спів.

Із-за мушкетів і штиків,
Із-за двірської позолоти
Лице одвічної скорботи
Виднілося, мов крізь туман.
Холоп повинен бути ситий,
Коли наївся добре пан,
Повинець господа хвалити
За хліба чорного шматок,
За благодійний свист різок,
За погвалтованих жінок
І дочок...

На поля Вкраїни
Мертвотна тиша налягла,
Лиш часом, ніби рев левиний,
Мов клекіт гордого орла,
Ударить бурний клич повстання,
Щоб знов розтанути в туманній
І непроглядній далині,
Як тануть злякані вогні.
Для пана орють людські душі,

Для пана сіють, косять, жнуть,—
І Базилевській Мар'януші
Найтонше прядиво прядуть
Її невільниці смагляві.
Та вітер віє в Турбаях¹,
Гойдає верби кучеряві,
І раптом покотився страх
До Базилевських у кімнати,
Година щедрої розплати
За гніт, за глум, за кров, за шт,
За чорні дні, за чорні ночі.
Востаннє на багряний світ
Розширені звелися очі —
І більше не дивитись їм.
Ударив Помазан, як грім²,
По вікнах панського йокою,
І склом обсипано дрібним
Постелю господині злой,
Постелю хижої змії.
Але недовго Турбаї
Своєю дихали весною.
Цариця щедрою рукою
Іх надарила. Засвистів
Батіг нещадний, як гадюка,
І присмирила бунтарів
Розлука, каторга і мука.
І лиш один на волю втік,
Ярами викравшися потай,
Засмалений Іван Голота,
І так на самоті прорік:
— Нехай ще день, ще рік, ще вік,—
Але не вічність панувати
Над пами буде рід проклятий.
Мого несхібного ножа
Не з'їсть, не вищербить іржа,
Товаришів знайду я вірних —
І на просторищах незмірних
У կраї рідному моїм
Ударить грізно судний грім!

¹ Село, нині Хорольського району, що за часів Катерини II повстало проти панів Базилевських (тоді було вбито пані Мар'янушу, як її називають у пісні). — M. P.

² Помазан — прізвище одного із повсталих турбаївських селян. — M. P.

А час пливе, як вітер віє...
На троні блазень, цар Павло...
(Кого-но тільки не було
На троні царському в Росії!)
Та люд придворний скаженів —
І Олександр благословив
На батька рідного катів,
І під вельможними руками
Дрижить, хripить кирпатий цар.
Це «апоплексій удар»:¹

Смерть не жартує і з царями!
І через теплій труп отця
Ступає Олександр до трону,
І пляму вимито червону,
І кротість царського лиця
Зчаровує його підданих.
Кричіть, герольди, на майданах,
Возславте славного! — А дні
Пливуть, і в темній глибині
На рай і щастя для плебеїв
Від поколінь до поколінь —
Встає потворний Аракчеев²,
Потворна Олександра тінь.
О, скільки муک, благань, терпінь
І ти зазнала, Україно,
У тому «від золотім»!
Кільцем стискаючи тяжким
Тебе жорстоко і невпинно,
Укази царські, панства лють,
Попівських брехень каламуть,
Терпіння рабське освящали,
Раби робили і мовчали —
І часом лиш худа рука
Ножа незримого стиска...
Колись, як блискавка прудка,
Ти блиснеш, вольності кінджале!
А дні течуть, немов ріка,

¹ Царя Павла I було задушено внаслідок придворної змови, про яку знов спадкоємець Павла — майбутній цар Олександр I. Офіційно смерть Павла I пояснювалась «апоплексичним ударом». — *M. P.*

² Аракчеев — найлютіший з царських чиновників часу царювання Олександра I. — *M. P.*

І рік за роком пропливає,
І от в загін Кармалюка¹
Іван Голота прибуває.
Устим йому розповідає
Про тюрми, каторгу, Сибір.
Од стапових, як дикий звір,
Устим ховається, тікає,
Але й зацькований, збирає
Він знову й знову свій загін.
Бере в багатих злoto він,
Щоб злoto ж бідним oddавати,—
А вже страшний його загин,
Як злодій, дивиться з-за хати.
І куля зрадницька дзвенить,
І пада він в калюжу крові...
Але присягсь Кармалюкові
Голота-друг в останню мить
За лютість лютим відплатити,
Товаришів найти в діброві.
Скувати їх у збройну рать,
Жагою помсти злотувати —
І знов гнобителів карать,
І знов за бідних воювати.

Росія кинулась вві сні,
Як хворий в злобному відчай,
І, задавивши бурні дні,
Микола Перший виїжджає
На закривленім коні.
І никне все у тишні,
І по Сенатському майдані²
Пройшлася без милості мітла.
Вона бунтарську кров змела
І промела до ешафоту
Широку стежку. Миколай
Скінчив «святу» свою роботу
І заспокоїв отчий край.

Іходить по полях одчай,
Іходить пісня у лахмітті,

¹ Устим Кармалюк — ватажок селянських повстань на Поділлі першої третини минулого століття.— *M. P.*

² Сенатський майдан у Петербурзі, де зібрались було по-встале за проводом декабристів військо.— *M. P.*

І тільки ѿ є, здається, в світі
Кадило, кірчма і нагай.
У Тульчині, у Василькові,
В Трилісах одгула луна¹,
І, по коліна в теплій крові,
Тяжкою ситістю п'яна,

Пройшлася царська благостиця
По сірих трупах бунтарів,
І від Браніцької графині²,
Як дар, заліза сто пудів
На добрі прислано кайдани.
А ти, Голото, ти, Іване,
У путах кутих ти мовчиш,
Як звір зацькований, зориш,
Терпиш і ждеш. Та день настане,
І знов ти громом загримиш.

Село — і серце відпочине!
Село на нашій Україні,
Неначе писанка... Село...
О, скільки уст його кляло
Устами гнівного поета!
О розкіш тінявих альтан,
Де підлітків безчестив пан!
О холод синього замета,
Де синій старець замерзав!
О слози матерів убогих,
Пролиті в латаний рукав
На роздоріжжях і дорогах!
Але, ѿ конаючи, село
Не умирало та росло.
Над ним ширяла пісня чиста,
Як біле чайчине крило,
Сльоза горіла пломениста
В тобі, запедбане село.

І хлопчик був. Він пас ягнята,
Учився азбуки в дяка.
Його зrostила бідна хата,

¹ Центри руху південних декабристів.— *M. P.*

² Графиня Браніцька — володарка величезних маєтків на Київщині — зробила великі пожертви на придушення повстання південних декабристів (Чернігівського полку).— *M. P.*

Неволя сповила тяжка.
Рабами виоране поле
Він, босий, під дощем топтав.
Народні слізози у приполі,
Неначе перли, віп збирає.
Він ріс. Він виріс. Він на волі.
Брати і сестри у ярмі.
В очах стоять байстрята голі,
І покритки стоять пімі.

Віп, син кріпацький, між панами.
Пани в захопленні: артист!
Культури мало, обмаль тями,
Але який чудовий хист!
Співай же про могили сині,
Козацьку волю прославляй,
Гетьманів слав... Лиш те, що нині,
Своєю піснею минай.
Кадило, корчма і нагай —
Таж це священні три устої!
Ти вільний з милості царської —
На трон руки не підіймай!
Горілку ми п'ємо з тобою,
Кохаемся в твоїх піснях,—
А ти — ти з челяддю брудною
Про щось говориш по кутках!

Поснуло панство. І наїлось,
І напілось — чому не спати?
Слова солодкі говорились
Про те, що час би волю дать
Оцьому бідному народу
(Собі, звичайно, не на шкоду,
Обережнінько, так сказати),
Про те, що в нас земля багата
І що гарненькі є дівчата,
Як італійки, далебі
(Тут дехто підморгнув собі
І посміхнувся многозначно);
Про те, що надто необачно
Було б наосліп нам іти
До пожаданої мети
(Це вам не Франція, панове!
Згадайте тільки гайдамак!);

Поговорили й про вишняк,
Міцний, корисний, пречудовий,
Національний наш нашій...
Тарас! Пий вишняк, радій,
Що за одпим столом з панами,
Що в люди вибився, що пан
Ясповельможний Галаган¹
З тобою просто як із братом...
Забудь, що, наче в спі проклятім,
Ти чув сьогодні свист рівок,
Що вчора бачив, як папок,
Недарма званий демократом,
Рукою пухлою в лиці
Людину бив... Хіба про це
Годиться думати? Дрібниці!
Адже на те ѿ лакейські лиця,
Щоб панським бити їх рукам.
Та ѿ сам же, врешті, випен хам,
Що благородну кров дратує...
О боже! Слово твоє всує
І всує царствіє твоє!

Заснуло панство. Північ б'є.
Тарас виходить із кімнати,
Крадеться в темряві. Горить
Нешедро світло жовтувате
В челяндні димній. Там сидить
І машталір, і кухар сивий,
І садівничий балакливий,
І в русих кучерях лакей,
І куховарка «для людей»,
Створіння тихе ѿ нещасливе,
І гість — не знати відкіля
(Велика, бачите, земля,
Ще більша па землі тіснота!)
Йому далеко мандруватъ,
Віп попросився почуватъ,
Зовуть його Іван Голота.

І от Григорович Тарас
Пшеничну кидає зернину

¹ Григорій Галаган — багатий український поміщик, який займав ряд видатних державних постів при урядах Миколи І і Олександра II.— M. P.

На стіл: «Це,— каже,— буде в нас
Микола цар; а от я кину
Ще кілька зерен — це пани,
Та гляньте тільки, де вони
Поділись!» Пригорща пшениці
Царя вкриває і панів.
«Це — ми!» — Шевченко загримів.
І запалали темні лиця,
І по дубовому столі
Ударив кулаком Голота.
— Так, буде правда на землі!
І темний брязк заліза й золота
Заглушать вольності мечі! —
Так розмовляє уночі
Поет кріпацький з кріпаками,
Пече нестримними словами,—
Запалює, не попелить
Серця людські! —

«Добра не жди,
Не жди сподіваної волі —
Вона заснула: цар Микола
Її приспав, а щоб збудити
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить,
Та добре вигострить сокиру,
Та й заходитись вже будить».
Поснуло панство, панство спить, —
Хай сняться сни йому веселі!
Жорстокий морок цитаделі,
По кутах тіні — як живі,
В Петровім раї, як в пустелі,
Синьомундири часові
Перекликаються ліниво.
А вже рука царева мстиво,
Скріпивши вирок, додає:
«Із забороною писати
І рисувати»¹. І йде в солдати
Провісник волі. Настає
Глуха невольництва година.
«Забудь, що ти жива людина,
Команду слухай, як машина,
Ходи та рухайся...»

Поет

¹ З резолюції царя про заслання Шевченка.— М. Р.

За подвиг відданій покарі.
А понад берегом геть-геть,
Непаче п'яний, очерет
Без вітру гнеться...

Царю, царю,
Нероне лютий!

Та жива
Душа поета, і слова
Мережать книжку захалявну,
Довіку на Вкраїпі славпу,
Печалі гнівної скрижаль.

I відійшло в пекучу даль
Копмарів десять — десять років.
Поет на волі. Веселить,
Як гомін молодих потоکів,
Поета звістка, що не спить
Народ обурений, що кару
Огнем зловісного пожару
Кесе губителям своїм.
Дитя Уатта і Фултона¹
Пожре поміщиців, царів
І фабрикантів... Правий гнів
Засяє, всі зламавши трони
Новим і праведним законом
У волі на віки віків!
О, не Куліш, не Костомаров,
З якими він рожево марив,
Тепер поплічники йому!
Як промінь прорізає тьму
Зір Чернишевського глибокий.
Не на покору, не на спокій
Росію закликає він.
Hi! Герцен далекий «Дзвін»²
Він хоче відси розгойдати,
Щоб до сокирі ним скликати
Оспалу Русь³. Гримить Щедрін

¹ У а т т — винахідник парової машини. Ф у л т о н — винахідник пароплава. Наведені тут слова взято із «Щоденника» Шевченка.— М. Р.

² Герцен видавав у Лондоні газету «Колокол», що її нелегально розповсюджував у Росії.— М. Р.

³ «К топору зовите Русь» — з листа Чернишевського (чи когось із його одподумців) до Герцена 1859 року.— М. Р.

Убивчим сміхом... Не па троні,
Не в багряниці, не в короні,
Не в золотому вітварі,—
Народна воля виростає
Там, де народ меча стискає,
Щоб згинули псарі й царі.
Не від козацької могили
Рятинку ждати — тлін і прах
Могили ті! В міцних рядах
Єднати треба дружні сили,
Усі язики на землі!

Іще в напівпрозорій млі
Не бачив він, які дороги
У далеч треба прокладать,
Куди повинен прямувати
Той горопашний смерд убогий,—
Але палаці і чертоги
Від слова гнівного тремтять.
Поляки, руські, і євреї,
І українці — тяжко всім!
Сини цеволі однієї —
Одної волі треба їм!
І вмер кобзар. На землю впала
Розбита кобза. Вмер кобзар,
Струна востаннє задрижала
І змовкла. «Визволитель»-цар
Не волі вістку пожадану,
А гніт новий, нову оману
Народу скорбному припіс,
Та гнів народний в пітьмі ріс,
І серед царського болота
Стояв з погрозою в очах,
На кару й грім, на смерть, на страх,
З ножем пержавим у руках
Народу син — Іван Голота.

ЧЕРНІГІВСЬКІ СОНЕТИ

1

На березі хвилястої Десни,
Де білі піски й дерева зелені,
Де слід віків одкопували вчені,
Стояло місто, оповите в сині.

Ріка розкочувалась щовесни —
А дні ішли, такі сумні й буденні,
Страждав народу скованого геній,
Стогнав у пісні смуток давнини.

Та блиснув меч повстання. Загримів
У слові Щорса, вилитім зі сталі,
Трудівника пробудженого гнів,—

І човен, що гойдався на причалі,
Як блискавиця грізна, полетів
З човнами братніми в щасливі далі.

2

Він ще здається сонним і наївним,
Ще тихий камінь зеленить трава.
Але на площу мудрості слова
Летять з Кремля в повітря переливнім.

Стойть собор над Ігорем безслівним,
І головою сивий дуб кива,—
Дарма! вривається доба нова
У город, вкритий порохом нищівним.

Поглянь на лиця: ти вже сіверян
Не упізнаєш в людях цих бадьорих,
Чий крок твердий і непоклінний стан.

Співай же, Десно, в весняних просторах,
Ростіть, будови, гомопіть, мости!
Старому — тлінь, новому — процвісти.

3

Тут був готель «Царград». Спинись, людино!
Віп Пушкіна, виганця і співця,
Приймав колись. Низенька зала ця
Найвищу привітала верховину.

Зібравши на весілля, у гостину,
Неволі син, що визволяв серця,
Тут спочивав, не зпавши рішенця,
Що тъмою сопячну повив годину.

Шевчепко й Пупкін! Гнала їх обох
Рука царя під бурю і негоду,
Та не взяли ні пліснява, ні мох

Іх серць палких — і, непокірні зроду,
Вони несли не разом, та узвох
На крилах слова сонце і свободу.

4

Час не одну годину строго вибив
Над скромним цим будиночком.
Трава

Росла і в'яла. Та й тепер жива
Твоя тут пам'ять, Леопіде Глібов.

Нащадки сіверяп, поляп, дулібів,
Малята вчать ті сонячні слова,
Що, піби чародійник з рукава,
Ти сипав їм — і в добрості не схибив.

«Стойть гора високая» й тепер,
«А молодість» — такої не зазпав ти,
Бо в сірі дні, бо в чорні дні умер.

Сини і дочки! Щебетанням славте
Дідуся, що за тих сумних часів
«Дзвіпком»¹ серця дитячі веселив.

5²

В тугому комірці, з тяжким портфелем,
Охайній, чепурний і мовчазний,
Віп перебув тут вік свій нелегкий
Над статистичним ділом певеселим.

Та педарма ми буйним цвітом стелем
Узгір'я, де піdnісся дуб ставний,
Що пам'ятник отілює пімий:
Віп рідний нашим городам і селам.

¹ Мається на увазі дитячий журнал «Дзвіпок». — M. P.

² 5-й сонет — про Коцюбинського. — M. P.

Глибоким зором і пером тонким
Він слугував народові своєму,
Боліючи душою разом з ним.

Життя і кров, а не сюжет і тему
Він залишив на білих сторінках —
І слів його не обернуть на прах.

6

Іще, здається, вчора тут гули
Громовим кроком бойові загони,
І грізний тупіт огнегривих копей
Будив луну серед тяжкої мли.

Тут синьо-жовту плісняву змели
Бйці, що прапор піднесли червоний,—
І пам'ять ваша в пітьмі не потоне,
Завзяття більшовицького орли!

Вклоняюся будиночку низькому,
Де почував безстрашний командир
У близкавицях, в рокотанні грому.

Ми ростемо і в височінь і вшир,
І правда наша кривду поборола...
Хвала ж борцям! Він з нами, Щорс Микола!

2 квітня 1937 р. Чернігів

* * *

Ми збирали з сином на землі каштани,
Ми дивились довго, як хмаринка тане,
Як хмаринка тане, як синіє синь,
Як колише вітер струни павутинь.

Я казав синкові, що цвіте Вкраїна,
Бо вона — країна у Країні Рад,—
І пливла у далеч біла павутина,
І сміялось небо, як блакитний сад.

Ми збирали з сипом жолуді дубові,
І про день майбутній я казав синкові,
І пливли багрові хмари в вишніні,
І співала осінь весняні пісні!

20 жовтня 1936 р. Київ

ГОРЬКИЙ

Оп между нами жил...
А. С. Пушкин

Він жив між нас, найкращий серед нас.
Серед людей, у кого зброя — слово,
Глибоким зором просторінь і час
Він прозирає, немов стрілець діброву.

Який прекрасний вечір він зустрів,
Пройшовши день тяжкий і многотрудний!
Навколо в міліонах голосів
Союз республік молодих громів,
Як перемоги марш багатолюдний.

Він зіпав, що частка і його труда
У наших смілих, огняних будовах,
Його душа, до смерті молода,
Цвіла в книжках — у квітах пурпурowych.

Йому хотілось мати сотні рук —
І наші руки кликав він до праці,
І в кожнім словічувсь єдиний звук,
Єдине гасло і пароль: змагаться!

Була його дорога пелегка,
Але по правді він пишався пею...
Він стяг письменника-більшовика,
Як сонце, ніс пад рідною землею.

ІЗ ВІРШІВ ПРО ПУШКІНА

Нет, весь я не умру.
A. С. Пушкін

Олов'яний погляд Миколая,
І Дантес у профіль і en face...
Друг корить — як завжди, ворог лає,
І минає, і спливає час.

На балу кокетлива Мадонна
В'ється безрозумна, як мотиль,
А земля така навколо сонна,
А такий у серці темний біль!

Що там щастя — хоч спокою б клапоть,
Хатка і піщаний косогір,
Де жандармська не одягне лапа
В пізній камер-юнкерський мундир.

Рідні книги в синьому сан'яні,
Тихий згад шумних ліцейських літ,
Воркітливий, сивий голос няні,—
Та невже це тільки тінь і слід?

Тінь і слід — і дружба, і кохання,
І вигнання, й пориви, і сни?
Та невже було це дожидання
Зовсім неможливої весни?

Hi! Рука не випускала вперто
Вірного певтомного пера,
І, як час йому прийшов умерти,
Сам він зізнав, що весь — не умира.

ЗБІР ВИНОГРАДУ

(1940)

«У теплі дні збирання винограду...»

(М. Рильський, збірка «Синя далечінь», К.,
«Слово», 1922 р.).

I. ЛЮБОВ

(Віршоване оповідання)

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

1

Зима вродилась над землею
І котиться вдалечину.
Червоножовті смуги глею,
І жита памолодь яспу,
І дах, похилений до сну,
І твій рукав, моя хороша,
Зірчаста покрива пороша.

2

У грубці затопив Ірпінь,
Узув повстяники й кожуха.
Як памороззю вкритий кінь,
Пробігла полем завірюха —
І стишилась. І серце слуха
Тріщання ідилічних дров
І щось бурмоче про любов.

3

Чом про любов? З якої речі?
Ще, може, буде й про вино?
Адже я мав підняті на плечі
Оте «широке полотно»,
Що обіцяю вже давно
В листах, газетах, передмовах
І по анкетах програмових.

«Любов — це піжний вітерець,
 Що віє...» Ні! Доволі Кнута!¹
 Нехай зведеться нанівець
 Та формула напівзабута,
 Що чарувала, як отрута,
 Моїх ровесників колись.
 Дорого інша, простелись!

Наташа, Таня, Гретхен, Зося,
 Джульєтта, Порція, Мапон,
 У чорнім полум'ї волосся
 Кармен, як любострасний сон,
 Сафо в гірляндах виногрон
 І наші власні Шури й Галі,—
 Єство жіпоче в ідеалі!

Несмілий погляд із-під вій,
 Уста, бажаннями розкриті,
 Обійми в бурі огневій...
 Та що нам в цьому реквізиті?
 Що в старомодному візиті
 Дідка, що, спершись на ціпок,
 Беззубо мимрить про жінок?

Оті Лаури і Джульєтти,
 Прекрасний сон прекрасних душ,—
 Це їй ви, читачу, визнаєте,—
 Миліші від міщанських туш,
 Як свіжий і живлючий душ
 Милішій від дощу їдкого...
 Та все-таки нам мало цього!

¹ Кнута Гамсун. Наведені в лапках слова взято з його роману «Вікторія». — M. P.

Нам мало цього. Широчінь
 Очам відкрилась небувала,
 І для прийдущих поколінь
 Нового треба ідеала.—
 Я жінку раз зустрів. Стояла
 Вона на палубі. Тумац,
 Як шовк, оповивав їй стан.

А сонця струмені нестремні
 Лице світили крізь імлу,
 І розвівались хвилі димні,
 І по щасливому чолу
 В ту мить велику, хоч малу,
 Ходила думка поранкова,
 Якій пе знайдено ще слова.

Я мало з нею говорив,
 І говорив не дуже вдало;
 Не зламом романтичних брів
 Її обличчя чарувало,
 І класицизму дуже мало
 У рисах молодих було,—
 Та завжди грало в них тепло.

З Дніпропетровського заводу
 То хімік був,— а хто з Лаур
 Знав формулу хоч би на воду
 І не втікав од сигнатур?
 Не рівне, як теслярський шнур,
 Було життя її; пе в шнурі
 Шукаймо порівнянь, а в бурі!

Є на землі такі слова,
 Що не старіють: буря й вітер,
 Вода і сонце, і трава —

Не тільки закарпточки літер,
Що підійшов собі та й витер.
Лиш там, де вже душа німа,
Словам цим одгуку нема.

13

Вона росла не як билина,
Покірна вітрові й дощам:
Старого слюсаря дитиша,
Жорстким гартована життям,
Не раз вона бувала там,
Де треба добре розуміти,
Як ворога у сердце бити.

14

Вона зростала в ті роки,
Коли зламався трон трухлявий,
І віяли віддалеки
Гіркі, як понадморські трави,
Міцні, як меч свободи правий,
Живлющі, як вода гірська,
Ясні слова більшовика.

15

Вона зростала в димі й громі,
У миготінні блискавиць,
Були з дитинства їй відомі
Холодні полиски рушниць,
І рота зпіленого міць,
І очі ворога уперті,
І цвіт життя, і сила смерті.

16

Їй не забути, як гули
Жорстокі кроки в коридорі,
Як батька сивого взяли
І шомполами у коморі
Кривавили при жінці хворій;
Та діти, ставші при стіні,
Не плакали в ту хвилю, ні.

17

Вони не плакали. Сухими,
Мов кремінь, що дас вогонь,
Вони дивилися очима
На катування з-під долонь.
О батьку! Посивілих скронь
Не крий пожовклими руками:
Зростають діти за батьками!

18

Їй не забути, як ламав
Дитячий стан бандит у неї,
Одежжу хтіво розривав
Тяжкою лапою своєю,
Як пахло тліном і землею,
Як раптом чийсь почувся крик —
І він, мов сич у пітьмі, зник.

19

Він зник, але пайшовся скоро
По ночі бою й метушні:
Лежав під тином біля двору
В закостенілій тишині.
На брудно-синім жупані,
На лобі, в затінку папахи,
Щасливі лазили комахи.

20

Дитячі згадувались дні:
Грайливі зайчики стрибали
По розвеселеній стіні,
І очі вперше розкривали
Свої запитливі овали
На дім, на двір, на тінь, на дим,
На все, що ще було новим.

21

Вони уперше розуміли,
Що небо синє, що трава
Зелена, що буває білий

Папір — а синій теж бува,
Що є на все людські слова,—
Лише на радість ту немає,
Яка в дитинстві нас поймає.

22

Причина? — Котик на вербі,
Сніжок на вогкому карнізі,
Нові панчішки голубі,
Лъодинка, пущена по кризі,
Чи півник у подертій книзі,
Чи катеринки хриплий звук,
Чи приторк материнських рук...

23

Вкусила за лице бджола,
Був біль — і втих; ще мокрі щоки
Від сліз, а радість потекла
По жилах, як густі потоки,
І зуби вгризлися глибоко
В ту грушу, по якій бджола
Отак лукаво підповзла.

24

Білизну вбогу прала мати
На річці Либеді, скажім.
Умовно річкою назвати
Ту Либідь можна,— а малим
Очам здавалось, що грізним
Вона реве й шумить потоком,
Як Гоголів Дніпро, широким.

25

Чи є в ній рибка? І яка?
Нема? А чом? А, мо, буває?
Чи в море плине ця ріка?
Не в море? Чом? А що літає
Над берегом? А де лягає
Ворона спати? А кімпат
Багато є в воронеята?

До речі: часом не вгадати,
 Як розмовляєш із дитям,
 Межі наївності в дитяти;
 Буває, що на втіху нам
 Вони з незмільним почуттям
 Уміють — мов актор достоту —
 Близькуче удаватъ простоту.

Але ж бо свіжість почуттів,
 Спраймапнія гострість, часом дивна, —
 Це, безперечно, їх актив,
 Їх плюс, їх риса позитивна...
 Пробач, не буду, музо гнівна!
 А чом у віршах, треба б знатъ,
 Слів іноземних не вживатъ?

Усі слова — співучі струни,
 Коли під майстром смичком...
 Адже бетони і чугуни,
 Колись оспівані Павлом
 Тичиною, — дали псалом,
 Якого б інші з нас не склали,
 І тонші взявши матер'яли.

І слово, й тема — матер'ял,
 Прозора сдіж для ідеї:
 Людську любов, роботу, пал,
 Горіння творчості тієї,
 Що нас навчили Прометеї,
 Квітки в садах, мечі в боях, —
 Усе віддаємо в словах.

І чесна, друзі, ця робота,
 І шані гідні муки ті,
 Коли така собі істота

Очима ловить у житті
Кольори чорні й золоті,
Щоб точним, а не випадковим
Іх потім відтворити словом.

31

Наталя виросла й зросла
В житті гіркому і терпкому,—
Та, як рослина до тепла,
Тяглась у рості молодобому
До знань (не час уже ні кому
Освічену жіночу стать
«Папчішка синя» називатъ).

32

Тож вища школа за робфаком
Відкрила двері їй міцні...
А пристрасть буйноцвітним маком
Зростала десь у глибині,
Як сонце, заливала дні,
Палила серце, молоде ще...
Тут кожен пригадає дещо.

33

Та й суперечки вже нема —
З бузком, мовляв, чи «без сирени»...
Любов там дика і піма,
Де тільки потиски шалені,
Що Санін в них був справжній геній...¹
Для поцілунків дано ніч,—
Але любов — складніша річ.

34

Коли стискалося в Наталі
(Про це розмова в нас іде)
Від безпричинної печалі
У грудях серце молоде,—

¹ Санін — «герой» справедливо забутого роману російського письменника М. Арцибашева.— M. P.

Це ще не значило, що йде
До простої розв'язки діло:
Не все нам вирішає тіло.

35

Жилося не розкішно їй
У нерозкішнім гуртожитку.
Зате, як в синяві густій
Викочувалось сонце влітку
Крізь хмар золочену намітку,—
Вона гойдалася тоді
В цілющій Дніпровій воді,

36

У струмпях свіжого туману
Вилися з криком мартини;
Завісу підняла багряну
Рука лункої далини;
Ще в голові блукали сни,
А тіло вже просило руху,
Мов кінь — ходи крізь завірюху,

37

Вони зустрілися в воді,—
А чим це гірше від салону,
Коли ми сильні й молоді,
А світ навколо повен дзвону,
Коли, як моря даль солону,
Ми любим повів теплих трав
І парус, білий, як рукав,

38

І власних м'язів трепетання,
І тіла смаглу золотінь,
І рибаків перекликання,
І серед хвиль пташину тінь,
І на піску солодку лінъ,
Коли думки напівдрімотні
Снують, як зграї перельотні?

О шуме перельотних зграй,
 О щастя вечорів рожевих!
 Забийся, серце, пригадай
 Туман, заснулий на деревах,
 Глибочину небес серпневих,
 І куряву від череди,
 І плеск ласкової води!

Згадай і друзів, що любило,
 Хоч, може, часом і дарма,
 І тих, за ким ти, звісно, мліло,—
 Згадай, згадай без сорома!
 Кохання ніжного ярма
 Ти хоч стидайся, хоч не стидайся,
 Та, живучи, не зарікайся!

Татарське зілля запашне,
 Бабки блакитні над водою,
 Повітря млоспе і п'яне,
 Ущерть напосне жагою...
 О земле! Будь повік такою
 Для серця, для очей моїх,
 Хоч роки ї притупили їх...

Хоч роки їх і притупили,
 Ale це зовсім не біда:
 Здаля усе здається міле
 I кожна жінка — молода
 Очам зіпсованим. Шкода,
 Шкода ї казать, що окуляри
 Розвіють ці пайвні чари!

Вони зустрілися в воді,
 Як «героїня» з «невідомим»,—
 Не тасмничі ї не бліді.

Він був районним агрономом,
Тепер назвати слід його нам:
Ілько Петрович Семенюк.
От і мороку збув із рук.

44

Ілько був парубок моторний
І хлопець хоч куди козак...
(Тінь Котляревського пригорне
Мене в цю хвилю міцно так
І скаже: він таки мастак! —
Бо хто ж за точність у цитаті
Винує пас у платіяті?!)

45

Ілько — районний агроном,
В минулім — партизан червоний,
Він зріс не ніжним юнаком,
А в свисті куль, в іржанні коней,
Життя він пив гірке й солоне,
Обмотки й кулемет «максим»
Були знайомі добре з ним.

46

Він — не Евгеній байронічний,
Не Ленський, повний маячні,—
У праці і в напрузі вічній
Пройшли його «златые дни»...
Зате ж і погляди ясні
Він мав на все, що доокола:
Напруга й праця — добра школа.

47

Лежали на його столі
Маркс, Ленін, Дарвін, Тімірязєв...
Любив він паходці землі,
І цим нікого б з нас не вразив:
Дорожчі серцю від алмазів
Округлі краплі на траві,
Що миготять, немов живі.

Я пам'ятаю ранок чистий,
 Ліщини затінок дзвіпкій,
 Роси мигтіння променисте,
 Нанизаної у разки,—
 А сам я радісний такий
 Ходив-бродив удвох із братом,
 Так само радістю обнятим.

Йому признавсь я, що люблю,—
 Кого — і сам він знатув чудово.
 Без сорому і без жалю
 Я проказав це вічне слово,
 Що раз у раз лунає ново.
 Ліщина, брат і соловей
 Схвалили милий вислів цей.

А пахощі такі лилися,
 Що їх цигаркою сквернить
 Ми посорошились. У лісі
 Така буває дивна мить,
 Коли... Та все це зрозуміть
 Здолає й дід сімдесятлітній,
 В гаю гуляючи у квітні.

Ото ж Наталю та Ілька
 Дніпро зичливий позпайомив.
 Утома свіжка і легка,
 Що не мипас й агропомів,
 Їх повила. Такої втоми
 (Хай рима пя вас по гпівить)
 Усім бажаю вам зажитъ.

Пісок, як і годиться, жовтий
 Прийняв тіла їх по воді.
 Тут пригадати не відмовте,

Про що говориться тоді,
Коли ми справді молоді,
Коли нас сонце й серце гріє,
Коли любов, як літо, зріє.

53

Нема в діалозі такім
Глибин, мовляв, філософічних,—
Зате багато є... А втім,
Дійшло до справ і прозаїчних,
Так само, далібі, одвічних:
Зміцнили приятельства глиб
Тараня, пляшка пива й хліб.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

1

Мій милив Києве! Каштани,
Тополі, юнаки, жінки!
Прийшла веспа — і серце тапе,
Як тануть воскові свічки,
І помах любої руки
Майнув — хоч це одна з ілюзій,—
Мов чайчине крило у лузі.

2

До речі, слово про чайбок,
Що звуть по-руськи чібісами.
О, скільки згадок і думок,
Майнувши враз перед очами,
Мов сонячні на стінці плями,
Це слово будить щоразу,
Аж навіваючи слізозу!

3

Кружляла білогруда зграя
І танула у небесах...
А височінь була безкрайя,
Ніяк не схожа пі на дах,

А ні на що в людських словах.
Тут просто визначити треба:
Ця штука зветься — синє небо.

4

Спірально (я ж не зарікавсь
Учені терміни вживати!)
В блакитний океан здіймавсь
Той чібісиний рій крилатий,
Щоб зовсім зникнути й розтати,
Лицивши в серці тишину,
Неподоланну і ясну.

5

Та годі у ліричній мові
По древу розтікатись нам!
Наталя вдарила Ількові,
Як признававсь віп сам па сам,
По серцю. Я таким речам
Тим більш охоче вірю, друзі,
Що й сам зазнав таких коптузій.

6

Дніпро і літо помогли
Любовній, так сказать, інтризі.
Непаче мед густий, текли
Червневі ночі, сипі й сизі...
Ви не в одній знайдете книзі
Весь одновідний антураж,—
Проте, це справа і моя ж!

7

І ніч, і тінь, і синь, і хвилі,
І посвисти незримих крил,
Уста, від пристрасті сп'янілі,
Зростання і спадання сил,
Зарожевілій небосхил,—
Ну, словом, повний круг любові
Припав Наталі та Ількові.

8

Ой липо, липо, рясен цвіте,
 Стелися милому до ніг,
 Щоб по цвіту йому ходити
 Уздовж земних його доріг,
 Щоб пелюстків пахучий сніг
 Спадав на волос кучерявий,
 Студив чоло йому смагляве!

9

Ой зілля, зілля да рясне,
 Клонися милій в ноги білі,
 Щоб шіжка, тільки де ступне,
 Стояла на пахучім зіллі,
 Щоб серед крокусів та лілій,
 В третмінні літнього тепла
 Вона, як щастя, розцвіла!

10

Бути агрономом і поетом,
 Йи-богу, можна водночас.
 З люцерною та еспарцетом
 Так само, запевняю вас,
 Без позолоти та окрас,
 Але по-справжньому красиво
 Прожити на землі можливо.

11

Вдихає сили нам земля,
 І кожен з нас бував Аптесм.
 Але найвінє лиш теля,
 Що вірить добродійним феям
 І дів старих старим ідеям,
 Подумало б, що без борні
 Мипають агронома дні.

12

Посухи смертоносний подих,
 Дощів певчесніх мокрий бич,
 Липуча гусінь на городах,

Закута приморозком ніч,
Бур'ян, що прийде, хоч не клич,—
Усе це речі, анітрішки
Не схожі до ідилії з книжки.

13

Коли ж додати, що й куркуль
Стрічався на межі Ількові,
Що павіть із обріза куль
Він посвист чув — не у діброві,
А по гарячій десь промові,
Серед заснулого села,
Під дзенькіт зляканого скла,—

14

Коли, кажу, і це додати,
То зайві тут коментарі...
Та як любив він споглядати
У світлі ранньої зорі
Пшеницю у хвилястій грі,
Ряди поважні бурякові,
Плоди розумної любові!

15

Він працю, як життя, любив,
Проте любив і відпочинок.
Візок легенъкий торохтів
Серед розложистих долинок,—
І раптом' город білий виник,
Тож там, гаряча й молода,
Його Наталя дожида!

16

А в ней теж кипить робота
В лабораторії ясній:
Наталя там готує потай
З професором шановним бій,
Щоб викрити його мерщій,
Щоб стратили навіки чари
Його учені окуляри.

17

От зброї славпої ряди:
 Пробірки, колби і реторті...
 Ану, ану-бо, підійди,
 Старого світу лисий чорте,
 Що за вигоди і комфорти
 Ладен продати край і люд,—
 Колишній царський лизоблюд!

18

Колишні царські лизоблюди
 Чи блюдовизи — все одно!
 Небавом і сліда не буде
 Од вас, огидле порохно!
 А втім, іще не так давно
 Себе, як «фахівці єдині»,
 Ви протиставили — країні!

19

Але ж і друзі в неї є,
 Є їй між старих — новому друзі,
 Що кожен серце віддає
 Не грі веселчастих ілюзій,
 А мислі впертої напрузи,
 Работі чесній і трудній,
 Животворящій і святій.

20

Є говорить про що Ількові
 З Наталею в ті вечори,
 Як він у дома. В їхній мові
 І відгук нашої пори,
 І сміху трошки, й трошки гри,
 І голос пристрасті тієї,
 Що пе було б життя без неї.

21

І приятельське коло в них
 Було чимале, як і треба,
 Натур одлюдних та чудних,

Обранців пекла, мов, чи неба,
Минувся час — і в них потреба
Минулася, якщо й була.
Для інших вдач пора прийшла.

22

Серед гостей Семенюкових
Бував Микола, син Іллі,
Хороший приятель на вловах,
І при роботі, й при столі,
Що все потроху на землі
Умів робить, хоч не зразково.
Про нього в пас ще буде слово.

23

Стрункий, веселий, говіркий,
Краси середньої, сказати,
Він погляд мав такий... такий,
Що трошки страшно заглядати
Очам невинного дівчати...
А втім, од поглядів таких
Нас часом розбирає й сміх.

24

Хороший, поза всім, хлопчина
Був той Микола. Не була
Його веселість — та личина,
Що закрива гrimасу зла;
Чимало б справжнього тепла
У нього в почуттях пайшли ви,
Читальному мій справедливий.

25

Він лікар при заводі був,
А міг би й інженером бути,
Бо все, що бачив і що чув,
Умів зловити і збегнути,
Хоча нічого досягнути
Не вмів до справжнього кінця.
Знайома вам натура ця?

Парує чай, шипить смаженя,
 Кафіка хилиться, жива.
 Розкочуються теревені.
 І про серйозну річ, бува,
 Заходять інколи слова...
 Не слід, читачу мій, по праці
 Таких компаній нам цураться.

РОЗДІЛ ТРЕТИЙ

1

Весна! Весна на Україні!
 Весна і скрізь чудесна річ,—
 А отже, вкладено людині
 У серде щось таке, мов клич,
 Що з-між усіх людських облич
 Одно пайбільш ми відзначаєм.
 Таке от саме ѹ з рідним краєм.

2

Я пам'ятаю красний день,
 Глибокі віддихи вологи,
 Пахучі пелюстки вишень
 У вогких коліях дороги
 І суміш сили та знемоги,
 Таку властиву дням весни,
 Таку щасливу, як вони.

3

Я пам'ятаю відра повні,
 Що на коромислі твоїм,
 Неначе в казці невимовній,
 Гойдались в ритмі чарівнім,
 І очі, що сіяли всім,
 Ale, здавалось, лиш одному
 Солодку обіцяли втому.

Я пам'ятаю — і забуть,
Хоч би й хотів, повік не зможу.
На все життя я взяв у путь
Ту весну світлу і погожу,
Ту дівчину, на пісню схожу,
І пісню, схожу на дівча,
І синій погляд з-за плеча.

Спustилася ніч густа й пахуча.
Не спить Наталя. Самота
Така сьогодні нестерпуча!
Чогось немовби ждуть уста,
У грудях мука вироста
І серцю радістю здається,—
А серце б'ється, б'ється, б'ється!

Ілька пема. Дитина спить...
Прикрила їй колінце голе...
Десь ніби пісня... Серце, цить!
Так! Голос лікаря Миколи.
Ну й що ж по тім? — іще ніколи
Цей голос не здававсь таким
Знадливим, рідним і страшним.

Про щось сьогодні говорили,
Так — випадково — кілька слів...
Ну, він такий привітний... мілій... —
Хто це сказав? — Він говорив...
Про що? Забула.— Цей мотив...
Ця пісня... Що воно? А, годі!
На світі досить є мелодій!

О ноче! Зрадний твій покров,
Лукава ти, весняна ноче!
Хтось по саду як тінь пройшов...,

А серце, мов дитя, тріпоче...
І враз мелькає шарф жіночий
Серед розспіваних вишень...
О ноче зрадна! Буде ж день!

9

У ніч ступила із балкону —
Навік, не знала, чи на мить...
І от в саду... і повно дзвону
В ушах... Проклятий дзвоне, читъ!..
Лишень чоло прохолодить...
Лише пройтись... — Та далі й далі
Наталя йде — чи тінь Наталі.

10

Він тихо, тихо підійшов...
Вона спитати хотіла: хто там?
Уста мовчать. У жилах кров
Біжить шалено... Тихим льотом
Якась пурхнула птиця... Потім,
Ах, потім думати! — Це ти? —
І більше слова не знайти!

11

А ніч гуде, тремтить і ллеться,
А чорні дерева пливуть,
А серце б'ється, б'ється, б'ється,
І не впізнати, не забагнуть —
Чи сну чудного каламутъ,
Чи то ява — цей шарф жіночий,
Що ти зачарувала, ноче!

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

1

Заснулий поплавець ожив
І зник свавільно під водою,—
І кінський волос задзвенів
Незрозумілою струною,

І гнеться вудлице дугою,
І риби попідводний рух
Рибалці забиває дух.

2

Нітрохи не дивую з цього,
Бо й сам не без дивацьких рис,
Бо сам спостерігав, їй-богу,
Як тяг липа мій друг Денис,
Що на воді, мовляв, і зріс,—
І як йому від цього діла
Потилиця почервоніла.

3

Я й сам... та слово рибака
Вважається непевним словом...
Тож річ ведеться про Ілька,
Що ранком, так сказати, чудовим
Усім еством віддався вловам
І з-під зеленого куща
Виводить срібного ляща.

4

Відпочивав по боротьбі він,
Хоч спочивати рідко звик:
Одна учителька з попівен
І селянин Микита Смик,
Що найсолодший мав язик
І найчорнішу вовчу пащу,
Хотіли все звести пінашо.

5

Вони за владу Рад були
Ладні, мовляв, і смерть прийняти,
А потай по кутках вели
Цькування хиже і завзяте,—
І вміли ловко так брехати,
Що їхній вірили брехні
Не тільки вороги одні.

6

Він вивів їх на чисту воду,
 Як цього от ляща, скажім.
 Тож і на ранню прохолоду,
 І на м'який, шовковий дим,
 Що понад обширом лунким
 Розкочується кучеряво,
 Здобув незаперечне право.

7

Лящ у підсаці. «Ну, та й він!» —
 Ільків товариш каже — босий,
 В брилі та в майді. З тих причин
 Надлюдські крутять папроси
 Обидва. Дим голубокосий
 Ліниво стелеться. Про дим
 Строфу чи дві поговорім.

8

Він милий серцеві людському
 І будить тисячі думок,—
 Чи дим із батьківського domu,
 Чи в кузні лагідний димок,
 Чи орожевлений клубок,
 Що лине проти сонця сходу
 Із невгамового заводу.

9

В ньому таїться глибочінь
 І дружбій, й радості, і праці,
 І розум людських поколінь,
 Що безліч має варіацій.
 Але шаную я, признаюсь,
 І дим, що часом (знаю сам)
 Немилий нашим хазяйкам.

10

Робота — з димом тютюновим,
 Печаль і радість — завжди з ним.
 А втім, не назову його вам

Ліричним словом ні одним:
Чи треба, щоб поет Максим,
На лихо для своєго ж сина,
Прославив чари пікотину?

11

Ілько і друг його Гарась
Щасливі з простої причини:
Ім рибна ловля удалась,
А день іде, а річка рине,
А срібних сокорів вершини
У небо рвуться... От і все,
Що втіху серцеві несе.

12

Ілько вертається додому,
Як тріумфатор. День достиг.
Десь благодатний рокіт грому
Зітханням щастя перебіг.
Прозору куряву з доріг
Підхльоскують автомобілі,
Земля — зелена, хмари — білі.

13

А щастю кольору нема
І людських слів не вистачає.
Чи заздрить тим, хто обома
Його руками загрібає?
Не варт. Від щастя до відчаю
Один лиш крок. (Наполеон
Для фраз таких нам дав шаблон).

14

Лиш крок від щастя до відчаю.
Іде Ілько, несе ляща...
Його Наталя зустрічає
І з пею голубе дівча,—
Та щось дивочне поміча
Мале дитя (спостерігати —
Властива функція дитяти).

«Нам треба по... поговорить»,—
Сказала, бліднучи, Наталя...
І стала чорною блакитъ,
І звузились прекрасні далі,
Немов труна. Іще печалі
Нема на серці, а болить...
Усе це можна зрозуміть.

Усе це зрозуміти можна,
А з'ясувати — аж ніяк.
Хмаринка почуття тривожна
Кладе, бува, на серце знак,—
І в серці сум, і в серці ляк,
І в серці нерозумні болі,
Що не коряться людській волі.

Отелло правду повіла
Насправді винна Дездемона,
Вона інакше не могла —
Не тим, що як «жона законна»
Боялась. Не була ікона
Уже страшна їй ні одна,—
Та все обмислила вона.

Вона Ілька любила, друзі,
Як говорить на давній лад;
У щасті, в сумі, в жарті, в тузі,
І для розрад, і для порад
Він був єдиний. Тонкий яд
Тієї ночі вітряної
Розвівсь лéгкою маною.

Коли до правди річ іде,
Я трафарету не боюся:
Поважну ролю тут веде

І в сукні голубій Настуся,
Що в кожнім слові, в кожнім русі
Щось є у неї від Ілька —
І щось на матір натяка.

20

В словах заплутаних і рваних
Наталя все розповіла,
Бо жити повсякдень в оманах
І не хотіла, й не могла.
Він до гарячого чола
Торкнувсь холодною рукою
І вийшов бистрою ходою.

21

Буває, що дрібниця нам
Удвічі загостряє болі:
Отак Наталиним очам
Ще тяжче стало мимоволі,
Коли вона узріла долі
Ілька сьогоднішній трофеї,—
І слози близнули з очей.

22

Настуся рибу розглядала
З побожним подивом ясним,—
Аж чує: мати заридала,
Ще й голосом таким чудним...
— Матусю, що це? Ну, ходім
До татка... Ти недужа, певно? —
Взялася вона втішати ревно.

23

— Іди пограйсь, моя мада...
Це так... Минеться... Пройде скоро... —
І в хвилю цю постремгла,
Що муж пішов кудесь із двору...
Було їй тяжче від докору
Його мовчання кам'яне...
— Іди, пограйся... Це мине...

І дні пливуть, як листя ржаве
 В холодну осінь по воді,—
 І дарма червень кучерявий
 Йі світить в очі молоді,
 Як ще недавно... як тоді,
 Коли слова й пісні любові
 Почули береги дніпрові...

Був вечір. Недопитий чай
 У склянці стиг. Імла червона
 Вкривала далеч.

— Почитай,
 Мамусю, знов про Робінзона! —
 І, тулячи малу до лона,
 Наталя книжку їй чита.
 А ніч надходить, сум зроста.

І враз почулась за дверима
 Його, його, його хода!
 Вона з гарячими очима
 Назустріч кинулась, бліда,—
 І зупинилася. Тут шкода
 І мріяти усе списати:
 Підбився, видно, кінь крилатий.

Сказати просто: підійшов,
 Обняв і пригорнув без мови.
 П'ять літер, два склади — л ю б о в —
 Усе пояснюють, братове;
 Тепер в полеміку готовий
 Я з цього приводу вступить.
 Та треба б дещо пояснить.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

1

Сказав він: «Того не було,—
І тим поклав кінець розмові.
Але не раз іще чоло,
Як з болю, морщилося Ількові,
Та як же не боліть любові,—
Коли це не «води стакан»,—
Від зовсім очевидних рап?

2

Він десь пригадував гарячий,
Що раптом став пекучим днем,
Коли, у забутті неначе,
З відсутпім нібито лицем
Він вийшов так, як ми ідем,
Одною думкою прибиті,
Що все утрачене на світі.

3

Він пароплава довго ждав
Під довге рипання баяна.
Нарешті рушив пароплав,
Покірний волі капітана
(Вам постать ця, напевне, знана:
Цигарка в роті, хриплій крик,—
А втім, незлячий робітник).

4

Заводи, пристань, верби, люди
Назад, хитаючись, пливуть,
І птах літає білогрудий,
І за кормою каламуть.
Дарма! Тому лиш мила путь,
Хто, кинувши обійми добрі,
Пливе, розсовуючи обрій.

Віщують сині береги
 Красу і щастя небувале.
 І серце рветься від жаги,
 Спокійні кинувши причали
 І все, чим ви жили, що знали,
 Щохвилі міниться в очах,
 Непаче білогрудий птах.

Ілько, приткнувшись в каюті,
 Курив понуро і мовчав;
 Слова, давно десь перечуті,
 Він механічно повторяв:
 «Юнак красуню покохав...»
 Юнак... Красу... Ах, як це нудно!
 Невже те все забути трудно?

«Юнак красуню покохав...»
 «Юнак» — здається, сербське слово...
 Авжеж! Давно він десь читав,
 І зовсім це не загадково!
 Це дуже просто! Це чудово!
 Тепер він здає справжню міць
 Любовій вірності самиць!

Хотів дружину утримати —
 Не слід було ловити гав...
 Фе! Слідкувати! Підслухати?
 «Юнак красуню покохав...»
 Ну, ю добре, чорт би їх забрав! —
 Ах, знов там грають на баяні —
 І всі вони, здається, п'яні!

«Юнак красуню покохав...»
 До речі, та оно русява
 (По лікоть голубий рукав)

То зліва забіга, то справа...
Яка ж бо капосна уява!
Ганебно просто! — А проте...—
І темне в грудях щось росте.

10

Буфетник був червонопикий,
Як це традиція велить.
Він добре зناє: єдині ліки
Для горя всякого — «залить»;
Цієї мудрості століть
Він сам додержував на диво,
Хоч горя і не зناє, можливо.

11

Спеціаліст по «олів'є»,
Знавець пуллярд і «марешалю»,
Мистецтво звузив він своє,
І навіть був би вартий жалю,
Коли б, як у сосуд з кришталю,
У брудну стонку наливатъ
Не вмів горілки на руб п'ять.

12

Усе потьмарилось Ількові,
І це була приемна тьма.
Всі повні приязні й любові,
І друг він щирій з усіма.
Сміється хтось без сорома,
Хтось на його рахунок хилить...
Однаково — хоч пить, хоч вилить!

13

І потім — пам'яті провал,
Неначе хтось минуле виїв...
І раптом: ніч; глухий квартал;
Шумить, як сонне море, Київ.
Реальності жахної вияв
Ілько зненацька поміча:
Під руку з ним якесь дівча.

Вони ідуть. Мета відома,
Відома навіть і ціна.
П'яне дівча: «От ми і дома...»
І нагло істина страшна
Все небо навпіл розтина.
Тікати! Тікати! Якнайшвидше!
І він біжить, аж вітер свище.

Услід летять брудні лайки,
Сюркочутъ міліціонери,
Анахронічні візники
Сахаються, як од химери,—
І от, нарешті, білі двері
Ілько, не подзвонивши, рве:
Товариш давшій тут живе.

Я пам'ятаю — в допъ холодний
Ловив колись я окунів,
І пал рибальства благородний
У грудях так шалено цвів,
Що я й синів, і зеленів,—
А все в човні стирчав з Ігнатом,
У ловчій пристрасті співбратором.

Ми мокли зверху і внизу,
Бо човен протікав дірявий;
Зате ж і смикав щоразу
Жадливий окунь нелукавий.
Нарешті ми — фінал забави! —
Перевернулися з човном,
Що миттю став угору дном!

Померзлі, мокрі, озвірлі
(З водою здобич вся пішла),
В багні, в якімсь липучім зіллі,

Ми повертались до села...
Та що за люба мить була,
Коли в сухе ми одяглися,
Наїлись, трошки й напилися,

19

Почули радісне тепло,
Окутавшися кожушками...
Приміром, щось таке було
(Хоча, звичайно, не те саме)
З Ільком: немов з брудної ями
Він в чисту горницю ввійшов,
Де друга чистого найшов.

20

Товариш теж був агрономом,
Ще й книголюбом запальним.
Показуючи том за томом
Перед ровесником своїм,
Він ніби крізь досвітній дим
Являв йому витку дорогу
Мандрівки генія людського.

21

Це, звісно, вранці вже було.
Палали на вікні герані
Та примули. Крізь тепле скло
Світився чай. Мов на екрані,
Тремтіли ще з дитинства знані
На стінах зайчики,— і зір
Враз прочитав у них докір.

22

Було те в березні чи в квітні.
Приїхав з поля він, іще
Турботи повен,— а блакитні
На нього очі гаряче
Дитячі глянули... Пече
Жіночий погляд, а дитячий —
Це повів березня неначе.

— Що? Будем зайчики пускати?
 — Та дай же, доню, хоч умитись!
 — І зуби будеш полоскати?
 Гляди мені, щоб не баритись! —
 ...І з цим навіки розлучитись?
 Яка ж дорога справжнія? Де?
 Чи, може, «якось-то будé»?

Достойн геній Купер'яна ¹
 Давньоросійського «авось».
 Та сама мудрість, сонно-п'яна,
 Те саме чаяння чогось,
 Та сама віра: прийде хтось,
 І зробить щось, і буде з того
 «Все образується» Толстого.

А день гарячий за вікном —
 Струна бджоли і гук сирени,
 Моряк смаглявий над кермом,
 Вівса густого шовк зелений,
 Плуги, і люди, і антени,
 І заклик гордої труби
 До творчості і боротьби!

У працю, як в цілюще море,
 В чистійну купіль пресвяту,
 Щоб традиційна рима — горе —
 Розвіялася в пустоту,
 Щоб знати і засоби, і мету
 В покорі строгій дисципліні,
 Як Дарвін, як Лінней, як Пліній!

¹ Герой відомої цехової пісні «Цехмейстер над соломою». Купер'ян — «філософ», що на всі життєві турботи байдуже відповідає; «Якось-то будé!» — M. P.

І раптом стукає у скронь,
 Мов шашель, точить думка темна:
 І труд, і творчість, і огонь —
 Все нісенітниця даремна,
 Коли любов твоя — нікчемна,
 У землю втоплена — і ким?
 Ну, ѹ стань тут Плінієм новим!

Друг на роботі. Господиня
 Пішла із кошиком кудись.
 Враз телеграма — чортвиння! —
 «Коли ще любиш — повернись!»
 Це що? Земна хитнулась вісь?..
 Товариш (тільки це між нами) —
 Причинець тої телеграми.

Він — легко догадатись вам —
 Лиш адрес надіслав Наталі,
 А щодо всяких телеграм
 З «вернись», «ще любиш» і так далі,
 То це вже не його печалі,
 Це психологія тонка,
 А він біолог. ТЧК.

Ой липо, липо, рясен цвіте,
 Ой молодосте польова!
 Як пахли над водою віти,
 Коли приснилися слова —
 Найкращі в світі — тільки два,
 Для двох лише — в солодкім шалі
 Промовлені: «Ілько!» — «Наталя!»

Людина — це широка річ,
 І Достоєвський звузить радив,
 Коли сплетіння протиріч
 В пекучім неладі громадив...

Ну, словом, друг був дуже радий,
Як знов дніпровський пароплав
Ілька Петровича прийняв.

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

1

Здається, діло зовсім просте
І споконвіку знає всім:
Вгорі поставить — розділ шостий
І випустити зграю рим,
Щоб на папері сніговім
Спліталися і розпліталися...
Так і мені воно здавалось.

2

Уже видніється й причал,
А вітер шарпає вітрила,
І крізь «магіческий кристалл»
Іще не зовсім зрозуміла
Верба на березі похила
Та жінка, що з малим дівчам,
Цікавим видиться очам.

3

Дівча з землі збирає подать —
І синє, і біле, і багрець.
Аж раптом третій хтось підходить
Крізь верболози навпростець
І каже тихо: «Що ж! Кінець!
Усе я добре розумію,
А от забути — не умію».

4

А втім, негоже підслухатъ,
На це не здатен я ніколи.
Самі ви можете вгадатъ
Признанія лікаря Миколи.
Зазначу тільки факт вам голий.
Наталі мовивши «прощай»,
Він їхать має на Алтай.

Широка наша батьківщина,
 Як тонко Лебедев-Кумач
 Відзначив. Пісня солов'їша
 І віхоли північний плач,
 Джейран, кабан і лось-рогач,
 Цитрина й клюква-журавина,
 І над усім отим — людина!

Там риж, там хліб, там апатит,
 Там лід пече, там сонце смажить...
 А втім, доволі. Апетит
 З їдою прибуває; какутъ,
 І міг би я ще довго важитъ
 На поетичних терезах
 Усе, чим славні ми в віках.

Найбільше ж славні ми трудами,
 Що дуже схожі на бої,
 Найбільше славні ми боями,
 На працю схожими. В сім'ї,
 Де кожен зна пісні свої,
 Ми пісню знаєм і єдину —
 Про волю творчості орлину.

Микола їде на Алтай,
 Як член одної з експедицій,
 Що розширяють небокрай,
 Неначе перелітні птиці.
 З ним скальпель, мікроскоп, рушниця
 І туга — з радістю надій
 В хімічній суміші тонкій.

Коли я друзям перші глави
 Цієї повісті читав,
 Миколі хтось лихої слави,

Не сумніваючись, надав,—
Але чи досить тут підстав?
Був не один з нас (не у гнів нам)
Таким героєм негативним.

10

Любов — не ніжний вітерець,
А в сто разів складніша штука.
Різничи козлищ від овець —
Нехитра богова наука...
Та де вагання, пристрасть, мука,
Де плоть, де кров, де чар, де біль,—
Геть арифметику відтіль!

11

Ілька по-справжньому Микола
Любив, як друга, шанував,
І формула наївно-гола —
Ріжки, мовляв, йому додав —
Нам не дає ніяких прав
Миколу всього перекреслити:
Хай робить це Толстой воскреслий.

12

Микола міцно зуби стис,
Кашкет насунув аж на брови,—
І це зробив не як артист,
По-лермонтовськи загадковий.
Без патетичної промови
В далеку він зібрався путь,
Та волю дав собі — зітхнуть.

13

Дорога й праця — сестри рідні
І благовісниці живі.
Каку я речі очевидні
І аж нітрохи не нові.
Одна ж бо істина, не дві
У кожнім випадку буває.
Будь щастен, хлопче, на Алтай!

14

А літо повниться. Засмаг
 Ілько, як циган. Поголиться
 Немає часу. Для розваг
 Немає паузи... Стеліться,
 Пшениці жовті, колоситься,—
 Дихання ваше чує він
 І в темну ніч, крізь товщу стін!

15

Мережка хат-лабораторій,
 Що ловить хитрощі рослин,
 Як рибу райдужну у морі
 Могутній невід із глибин,
 Думок людських вселюдський дзвін,
 Що землю повиває цілу...
 О, хто таку зламає силу!

16

I пишуть літери нові
 По полю чорнім агрономи,
 I мчаться кораблі живі
 Щодня у море невідоме,
 I сміливість не знає втоми,
 I має ніби сотню рук
 Ілько Петрович Семенюк.

17

Та не життя було б Ількові,
 Як не життя і взагалі,
 Коли б співучої любові
 Не існувало на землі.
 Червоний мак на синім тлі,
 На чорній грядці кущ бузковий —
 Твоя подоба це, любове!

18

Глибока, повна ніч лягла
 Землі утомленій на плечі.
 Наталя в чорний сад ввійшла,

Де постаті тополь чернечі
Нагадують колишні речі,
А юні шепчуть деревця
Про світ, мінливий без кіпця.

19

Вона сьогодні докінчила
Цікавий дослід той, що ним...
Що з ним, нарешті, зрозуміла...
Однакче скромно помовчім:
Шумної зали пlesк і грім
Їй, може, інколи і сниться,
Але Наталя з цим тайтесь.

20

I раптом — голос... як тоді...
I навіть пісня знов та сама...
Aле не статися біді
З такими, як тепер, піснями:
Ілько з'явивсь між деревами,—
I де ще постать є така,
Як у Петровича Ілька?

21

Він нині виступав на зборах —
Ще й досі руки потира...
Ще бойовий, здається, порох
Потрібен синові Петра,—
A втім, і одпочить пора...
I от під затінню густою
Дві тіні стали враз одною.

22

Дніпро зітхає, як живий,
Огонь рибальський одбиває
На тому боці. «Милю! Милю!
Милю муж! Милю друг!» — і слів немає...
I тихий місяць випливає —
I відблиск над її чолом
Кривим поблискуює серпом.

І підійма дев'ятим валом
 Їх тепла ніч в височину,
 І щось промінням небувалим
 Глибінь озорює нічну,
 І втомленим не треба сну,
 Бо струни, пристрастю налиті,
 Дріжать у місячній блакиті.

Пливуть і міняться світи —
 Сапфіри, жемчуги, рубіни.
 З певиданої висоти
 Гарячий, темний вихор рипе,
 І щастя дужої людини
 З омлілих падає долонь,
 Як моря бурного вогонь.

В кімнаті білій спить Настуся.
 Світанок стукає у скло
 Рожевим пальцем; в першім русі
 Гілля заграло; потекло
 Дзвінкого сонця джерело —
 І струмнем заграс червоним
 З неумиращим Робінзоном.

*1936—1940,
 Ірпінь — Київ — Коктебель.*

ІІ. ТРУДИ І ДНІ

НАРОДАМ СВІТУ

Кружляє світ наш між світів,
Гуде землі прадавній спів,
І кожен атом і мікрон
Один виконують закон,
І творять море, поле й твердь
Неутомленну круговерть,
І в бурях зоряніх стихій
Іде життя і смерті бій,
І ви, стривожені сини
Заплідненої глибини,
Живете повівом весни,
І літа сонцем голубим,
І осені багрянцем злим,
І сріблом чистих, строгих зим,
І шовком теплої трави,
З якою народились ви
У муках мужніх породіль.
Вам дорогий ваш біль, ваш хміль,
Ваш серп, ваш меч, ваш спів, ваш гнів,
І усміх дочок та синів,
І струнний перебір дібров,
І неокраяна любов,
Огонь домашнього тепла,
Зростання гнучкого стебла,
І звір в гаю, і в хмарі птах,
І риба в ріках та морях...
А хто ж владає цим добром,
Що ви взяли своїм трудом,
Своїм трудом, своїм горбом?
Так! Хто вони? Чи теж сини
Озареної глибини —
Ti, що у творчу круговерть
Несуть руйну, рабство, смерть,
І топчуть вам поля й сади,

І ллoyer трутиспу до води,
І яд в повітря ваше ллють,
І сіють бурю, кривду жнуть?

Хто п'є землі живлючий сік,
Бере скарби із гір, із рік,
Щоб вам не мати їх повік?
Хто думку, музику, слова
Плазучим гадом обвива,
Хто ваш благословенний піт,
Живої праці вольний світ,
І кров, і м'язи, і пісні
На гроши розклада дрібні,
Щоб обернути власні дні
В кошмари розкопі брудні?
Хто світле немовля живе
Від лона матернього рве,
І розтліває, і сквернить,
І чисте серце попелить?
Хто тіло і життя своє
За дешевинку продає,
Хто святить ладаном церков
Грабіж і кражу, кривду й кров,
Сумирні залива лани
Морями чорної війни,
Єхидни слиною плює
В обличчя, ратаю, твоє,
У твій худий, ковалю, вид?
Хто підіймає рід на рід
І племена на племена?
Чий бог — це торг, чий храм — війна?
Чи довго вам терпіти їх,
Ту зграю ситих і глухих,
І плуга чесне чересло
Переливати в збройне зло,
Гадюче тішити кубло?

О, хтів би я всі мови знать,
Усі країни облітать,
Усім народам закричать:

На світі правда лиш одна —
І тільки там живе вона,
Де селянин і робітник

На пана повернули штик,
Де з другом друг і з братом брат
Рясний плекають виноград!

*Травень — червень 1940 р.
Коктебель*

НАРОДАМ РАДЯНСЬКОЇ ЗЕМЛІ

Народи! Зέрно ясно-жовтє
У наші житниці пливє
Густими струмнями.— Промовтє
Це слово, горде і живе:

«Єднайтесь, всіх країн трудяці!» —
Хай прогримить, як кари грім,
На тих, що роззвяляють паші,
Щоб світом володіти всім,

Що розбрат сіють поміж націй,
Щоб легше їх держати в ярмі,
Щоб перешкодить їм сднаться,
Щоб одчинить всі брами' тьмі.

Hi! Світлу відчиняймо брами
До наших молодих садів,
Бо правда — в нас, бо правда — з пами,
Бо з нами сонце всіх віків!

Хіба до Разіна Степана
Не йшли вкраїнські бідарі,
Хіба не нам — краса багряна
П'ятипромінної зорі?

Хіба забулось, що за гратегії
Нас ворог спільній посилив,
Що Чернишевському, як брату,
Шевченко руку подавав?

Народи! Дружніми рядами
Проти розбійних ворогів,
Бо правда — в нас, бо правда — з пами,
Бо з нами сонце всіх віків!

1937 р. Ірпінь

МОЙ УКРАЇНІ

Серед щасливих сестер ти щаслива —
Напосна пахучим медом нива,
Залитий золотом розлогий лан,—
Моя Вкраїно!

Біль колишніх ран,
Підків ворожих слід на чистім лоні
Забуто, змито... Сонячно-червоні
Радянські прапори шумлять крильми,
І ми йдемо, прорвавши коло тьми,
Ходою вільною, шляхом просторим
Назустріч далям дивним, неозорим,
В одпій сім'ї, як сестри і брати,
До нашої прекрасної мети.

Дуби і явори, берези й сосни,
Струмків і рік переклик стоголосий,
Поля, де колос клониться тяжкий,
Сади в плодах, мов пурпур огняний,
Заводи-велетні, де людський розум
Керує мудро, вугілля й чорнозем,
Картини й книги, статуї й доми —
Це наше все, і це відстоїм ми,
Коли захоче випробувати ворог,
Чи є у нас в порохівницях порох!
Ми ідемо, ми будемо іти,
Ми прийдемо до світлої мети!

ГРИБОК

Мій син, грибок на двох тоненьких ніжках,
У перший раз пішов сьогодні в школу.
Пенал, портфелик, голубі штанці,—
Усе таке єдине й неповторне,
Як перше слово, півсвідоме «ма»...
Крізь вихор чорних, білих і русявих
Він увійшов у двері — і весміло,
І впевнено. І двері зачинились,
І я зостався в коридорі. Дзвоник
Продзеленчав. Я закурив цигарку,
Побоюючись строгого швейцара,
І сам себе відчув таким маленьким,
Таким щасливим, як і мій грибок.
Учитися! Вдихати шум віків!

Рости і розумішати! Дивитись
Дедалі все яснішими очима
На землю нашу, що в рясному поті
Її ми перетворюєм на кращу,
На небеса, куди пілоти наші
Все вище й вище зносяться крилами!
Мій хлопчику! З тобою сам би я
Охоче сів па лаву, розгорнув би
Сипенький зошит, підштовхнув сусіда
Під бік чи в спину (пустощі одвічні,
Яким — я певен — данину віддав
І сам Декарт, і Гете, і Горацій)
І слухав би... Та пізно! Надто пізно!
Тобі — не пізно, мавпеня мое!
Рости, живи — і знай, що людська мисль,
Що людська творчість — це найбільша мука,
Найбільша радість на планеті нашій,
Найкращій — присягаюся — з планет!
Так думав я. З високої стіпи
Дивились доброзичливо па мене
Мічурін, Павлов, Маркс і Менделеєв,
І наш учитель рідший — Ленін наш.

Вересень, 1938 р.

НЕВЧАСНА ЛІРИКА

Хай візьме чорт мою дурну істоту!
Цей лермонтовський голубий туман
Мені залити хоче всю роботу
І геть зірвати виробничий план.

Та що я? Краб, ракушка чи медуза,
Якою сивий грається прибій?
Крізь книжні стоси видершася, музка
Тут поламає розпорядок мій?

Упала чайка, ніби клапоть піни,
На воду (ізумруд, чи хризоліт,
Чи як там?), знову піднялась і лине
У вітряний, веселий, вільний світ,

Широкий невід без пісень латає
Рибак засмаглий. Закутивши, він
Зневажливо мені оповідає,
Як в ним колись рибалив тут Купрін.

«...То був письменник! Не сучасним рівня!
Було, вина уявши сулію...»
(От рими вам уже й не дієслівні!
Підвищую я техніку свою).

Так от Кукрін... А втім, про Купріна ми
Ще поговорим... А блакить — без меж!
Як сонце сміло розкидає плями
По морю! Вітер, молодий помреж,

Групую хвилі, хмари і дерева,
Людей-статистів, чайок-примадонн...
Скажи: ця хмара жовта чи рожева?
Як звуть художники цей дивний тон?

Скажи... навчи... Уshima, оком, носом
Я чую сотні образів і тем,—
Чому ж ми безпомильних слів не носим
Там, де лежить блокнот із олівцем?

Кудлатий пес, що має титул Лорда,
Скупався й вивалявся у піску,
Сіяє щастям добродушна морда,—
Невже ж і я не здатен на таку?

Подай-но лапу, задавако Лорде!
Я, бач, людина, це тобі не жарт!
Аероплан у небі лине гордий,—
Хіба він, справді, захвату не варт?

А перед мене — пушкінський Євгеній...
Людина це створила, зрозумій!
Це, брат, тобі не марні теревені,
Тож пригаси тріумф собачий свій!

Ну, от і добре. Музі дашь сплатив я.
Пора закрити ліричний в а с і с д а с.
Перекладімо ж, як фінал, прислів'я:
Годину — втісі, а роботі — час!

*14 серпня 1936 р.,
перекладаючи «Бегенія Онєгіна»*

ВІНОК БЕЗСМЕРТЯ

Ти перед нами стоїш, як світоч,
Ти перед нами гориш і світиш,
Ти перед нами, ти серед нас,
Бо допалав ти, але не згас.

В грудях пароду — у кожній жилці,
В гаях народних — у кожній гілці,
У кожній хвильці твого Дніпра
Цвіте твій голос і не вмира.

Твій голос повнить пшеничний колос,
Бо те, за що ми жили й боролись,—
Твій сон щасливий, зоря твоя:
Велика, вольна, нова сім'я.

Сіяйте, вікна, пливіть, оркестри,
Вінок безсмертя сплітайте, сестри!
Поета славить країна дужа,
Дівочий голос і голос мужа!

1 березня 1939 р. Київ

ПАМ'ЯТИ МАРКА ЛУКИЧА КРОПИВНИЦЬКОГО

Я тільки раз його па сцені бачив —
Титана, що зламали вже літа,—
Ta молодим в очах він вироста,
Bo я таким в душі його відзначив.

Він вийшов — сотні голубих крил,
Зірвавшися, в повітрі зацлескали.
Здавалося, і мертві стіни зали
Враз ожили, весняних повні сил.

I мовчки, ніби скеля над прибоєм,
Він на помості, мовчазний, стояв,—
I от прибій ущух, і залунав
Глибокий голос мужнім неспокоєм.

То був Шевченків вечір,— і слова
Про Яр Холодний розцвіли гарячі,
Про те, як стануть зрячими пезрячі,—
I правда говорила в них жива.

Я пам'ятаю, як я здивувався
Нечуваній, високій простоті.
Він одикидав прикраси золоті,
Щоб діамант, як сонце, сам пишався.

І думав я, і думав зал увесь
Про шлях його, де терен з лавром сплівся,
Про подвиг многорічний, що лишився
На вік віків, нетлінний і поднесь.

Давно життя минуло старосвітське
І зник з землі Глітай, або ж Павук,
Та знов, мов крила, міліони рук
Стрічають плеском ім'я — Кропивницький.

7 травня 1940 р. Київ

СМЕРТЬ ЧАРОДІЯ

Пам'яті В. О. Дранишникова

Як Гамалія той на байдаку
Повелівав одразу двом стихіям —
Козацтву й морю,— так він чародієм
Музику й спів єднав у ткань тонку,

Суворий лад був у його полку,
І — щоб розквітнути казкам і мріям —
Вливав він міць, що в ній ми молодієм,
Кларнетові, сопрано і смичку.

Ріка мелодій грала, клекотіла,
І він палав, як невичерпна сила,—
Та враз почувся смерті строгий стук.

Але побачив лиш один із зали,
Як очі чародія примеркали,
Як паличку він випустив із рук.

27 травня 1940 р. Коктебель

СВИСНУВ ОВЛУР ЗА РІКОЮ...

Князеві спиться — не спиться,
Вітер колише намет,
Крикнула вісниця-птиця,
Віщо шумить очерет.

Покотом сплять половчани,
Ніч — мов крициця без дна...
Клонить обличчя кохане
До узголів'я жона.

Ні, вже не знати спокою!
Туга пече, як змія!
Свиснув Овлур за рікою,—
Чуєш ти, земле моя?

Сідлаші коні готові...
Геть із ласкавих тенет!..
Сон увірвавсь Кончакові,
Буря колише памет.

20 травня 1940 р. Коктебель

ЛЬВОВУ

Березпевий вітер, сонце березпеве
І крилатий прапор у височині...
Не дивуйся, Львова стародавній леве,
Браму, мохом криту, відчиняй веспі.

Гей, на всі простори, на Карпати-гори
Розлітайся, слово, розтинайся, клич,—
Сили трудової горе не поборе,
Порвано навіки ланцюги сторіч!

Оддзвеніли панські ковані підкови,
В камені відбивши свій кривавий слід,—
Ти синів найкращих, сивоглавий Львове,
Обираєш іппі па повий похід,—

За сумирну працю, за життя щасливве,
За дитячий усміх, за юпацький спів,
За струпкі будови, за родочі ниви,
За дими заводів, за моря садів.

Будь же, Львове, пильний, як зробився вільний,
Будь же, Львове, сильний проти вражих зграй,
Будь же одностайний в день цей живодайний,
Із синів найкращих — кращих обирай.

Березень, 1940 р. Львів

III. МОРЕ І СОЛОВІ

П. Тичині

ДЕНЬ П'ЯТНАДЦЯТИЙ

1

В зеленій бухті сонце і дрімота.
Ген-ген уже димиться пароплав,
За ним замкнулись водяні ворота
І ржавий ключ па дно спокійно впав.

Округлі груди піднімає море
І опускає з відихом тяжким,
І світ такий прозорий і просторий,
Як для дитини материнський дім.

В димах узгір'я виринає й тоне,
І тінь од нього розпростерлась ниць,
І падають сніги рожевих птиць
На море запахуще і солоне.

2

День, мов крапля у крипцю,
У глибоку ніч упав...
Може, знов мені присниться
Білий вишитий рукав?

Може, молодість ізнову
До подушки припаде
І свою гарячу мову
З охололим заведе?

Може, друзі, що любили,
І кохані, що пішли,
Знов застелять, як стелили,
Юних бенкетів столи,

Весняне запахне зілля,
Русі коси перев'є,—
І чиєсь чуже весілля
Я зустріну, як своє...

ДЕНЬ ДВАДЦЯТЬ ДРУГИЙ

В долині персики цвітуть,
А в горах знову сніг,
І море котиться, як ртуть,
Туманові до ніг,

І сонце ллеться, ніби дощ,
Крізь хмар жовтавий пух,
І веселить задуму площ
Хвилястий людський рух,

І ти ввижаєшся мені —
Крізь небо і туман —
У милій серцю стороні,
Де київський каштан.

Віп, як уста, розкрив бруньки —
Шумить у жилах кров...
Чому ж від милої руки
Листа немає знов?

ДЕНЬ ДВАДЦЯТЬ ШОСТИЙ

1

Я десять літ не бачив Аю-Дага¹ —
І знову стрівся. В лагіднім димку
Він воду пив із моря — на віку
Мільйонний раз. Така ж була одвага

Валів зелених, і та ж древня сага
Шуміла на приморському піску,
Що чув Міцкевич, як печаль тонку
В ньому глушала творчості наснага.

¹ А ю - Д а г — Ведмідь-гора коло Гурзуфа. Якась подібність до ведмедиця, що п'є воду з моря, в ній справді є. Іспує й відповідна легенда.— М. Р.

І от мені здалося — дивна річ! —
Що десять років — лиш коротка ніч.
Що з Аю-Дагом я й не розлучався,
Що то був сон — і враз Ведмідь тоді,
Узгір'ям подарований воді,
Горою Володимирською здався.

2

Море в сонячних іскрах
Крізь сади мерехтить,
Бліскавиць його бистрих
На папір не зловить.
Все у казці неначе...
Рибка он золота:
«Чого хочеш, рибаче?» —
По-людському пита.

3

Нарешті полюбив я Крим,
Як друга друг, як милу милий,
А не на те, щоб похвалили
За кілька копійчаних рим.

Чи день — як іскра, чи тумани
Густими пасмами пливуть,
Чи чорні вітри щоглу рвуть,
Чи вечір в саме серце гляне,—
Віп завжди око тішить нам
Розливом барв і грою ліній,
Легкою чайкою на піні
І вулиці легким життям.
Та жаль бере на ці окраси,
Що тут, де походжали ви,
Співець Литви, співець Москви,
Твоїх слідів нема, Тарасе!

4

Від сина тихого вкраїнської долини
Привіт незмушений тобі, Зальот Орлипий!¹

¹ Орлиний Зальот — стрімчаста скеля недалеко верхів'я Ай-Петрі, з якої відкривається один із найкращих у Криму краєвидів.— М. Р.

Ти посміхаєшся: ти бачиш, як трестів
Я на краю твоїм, що й справді для орлів...
І навіть слово краї я вжив тут недоречно:
Не був я на краю, признатися сердечно.

Проте — я дякую за сосни смоляні,
За села, вигріті на приязнім вогні,
За голубі луги, за віти чорних буків,
За вітер, сповнений тонких і ніжних звуків,
За небо пролісків, за рунь голчастих трав,
За даль мережану, мов дівчиши рукав,
І... навіть і за те (була така хвилина),
Що гнулися мої налякані коліна.

ДЕНЬ ДВАДЦЯТЬ СЬОМИЙ

Звук флейти чути на лужку:
Tiy, tіu, люлю,
Місток повис через ріку
Вклоняючись гіллю.

I по містку іде дівча —
I я його люблю,
Воно ж мене ніяк... Хоча —
Tiy, tіu, люлю.

Такий вузький отой місток,
Далеко так земля...
Озвався на лужку смичок:
Tіlі, tюlі, ляля!

ДЕНЬ ДВАДЦЯТЬ ВОСЬМИЙ

1

Пролісок пробив листок торішній,
Аж зачудувалася трава.
Завжди ранні дістає колишнє,
Як нове бере свої права.

Звісна річ, усім тяжка розлука
З тим, що називається: життя.
Та погляни: бруньки старого бука
Налились до самозабуття.

Будуть знов листки міцні та дужі,
Як простори літо обів'є,
А весною, па краю калюжі,
Знов їх синій пролісок проб'є.

2

...І пригадалося (в вікно лилась
Пахуча темрява) таке далеке:
З мого дитинства літня ніч якась,
Село, умите нею після спеки.

Примарні проти місяця хати,
Живлющий струм легкої прохолоди
І десь, відкільсь, де казкові світи,
Самотній грюкдалекої підводи.

І ждав когось я, вибігши навстріч,
І старші з мене трошки кепкували,
І це була пайкраща, може, ніч
З усіх ночей, що серце чарували.

ДЕНЬ ОСТАННІЙ

Повзуть гліцинії, не знаючи утоми,
Все вище й вище. День округлий, мов роса,
То грає й світиться, то рантом пригаса,
І застигає світ, як море нерухоме.

Німотний кипарис, хоропний мій знайомий,
Суворо зводиться в мінливі небеса,—
А тут, внизу, квітки, янтарна тут оса
Їх світливий дар несе в тісні своїх хороми.

Прощаєте! Зичу всім у літо увійти,
Як входить корабель у гавань, до мети:
Спокійно, в пречутті блаженної дрімоти.

А я рушаю в путь — нову стрічать весну,
Скромнішу, а проте безумно-запашну,
До друзів, до Дніпра, до рідної роботи.

Ялта

IV. ВЕСНЯНА КНИЖКА

* * *

Тобі одній... Хоч фраза ця не раз,
Мільйон разів писалась і співалась,—
А чи таких багато в світі фраз? —
Тобі одній все, що в душі зосталось.

А зосталося ще чимало там
І трав сухих, і пелюстків рожевих.
І досі світ солодкий ще очам! —
Лице в вікні, краплини на деревах.

Як за плечима бігає мороз
І втома чеше волос посивілий,
Як час гримить, і зміст його погроз,
Здається, стіни навіть зрозуміли,—

Одній тобі, твоїй руці худій,
Твоєму серцю теплому звіряюсь,
І каже серце тепло: молодій,
Живи, твори! — І я йому скоряюсь.

14 березня 1938 р. Ірпінь

* * *

Скільки, скільки споминів гарячих!
Хвої запах чистий та гіркий,
Крила птиць на сонці і на хмарах,
Скрип возів, далекий обрис міста,
Вечора рожевого розлив...

Підмерзalo, застигало, склилось,
Між дерев повнішала луна,
Виростали тіні і надії,
І торішнє листя ворушилось
В узлуватих коренях дубів.

Лиш один такий буває всчір
У людини кожної в житті,
Лиш один раз так німіє серце
У солодкому передчуванні,
Що годиться щастям називать.

Голоси дитячі так лунали,
Як лунають тільки навесні,
Тихий дзвін котився по узліссяю,
І льодок ламкий та дзеньколивий
Під твоєю ніжкою тріщав.

Ми зайдли удвох в якусь пивницю
Чи ідалню. Фуксія, й герань,
І фіранка, і тараня жовта,
І горілки чарка контрабандна —
Все навіки в пам'ять увійшло.

Ти себе за грішницю вважала,
Чужомужня чесная жона,
І були в словах твоїх звичайних,
В поцілунку крадено-короткім
Листя й хвої пахощі гіркі.

17 березня 1938 р. Ірпінь

* * *

Димом котиться весна,
Вітер гонить, віти клонить,
Краплі сонця в воду ронить
І рокоче, як струпа.

Пахне хлібом і землею
Вогкий вітер-срібнокрия,
Річка, небо, суходіл
Стали синню одшією.

Ти дорогу перейшла,
Повні відра похитнула...
Не одна весна мипула,
Не остання ж і прийшла.

Березень, 1938 р. Ірпінь

ШАФА

Мені приснилась шафа жовта
В старенькім домі, де я ріс,
Далека й рідна, як любов та,
Що я крізь цілий світ проніс.

Я безпомильно пам'ятаю
Її рисунка всі жилки
І па дверях наліво, скраю
Два поліровані сучки.

Один з них схожий був на птицю
І здавна випасти хотів,
Проте держався: певне, міццю
Його сусідній заразив.

На діда схожий був сусідній:
І ніс, і вуси, й борода
Були для мене очевидці,
Що й сперечатися шкода.

А з шафи — паході қориці,
Цитрини, кави, давнини,
Цейлонські, яфські таємниці
Незвіданої глибини.

І все було — одно: варення,
Дитячі сни і самовар,
І я в фотелі староденній,
І порваний Густав Емар,

І за окном ті дві тополі,
Що Антонович посадив¹,
І саморобні два пістолі,
Що друг Ясько мій поробив,

І грізна матері погроза,
Ласкавим зраджена лицем...
Це все була звичайна проза,
Дорожча від усіх поем.

Коктебель. 26 травня 1940 р.

¹ Відомий історик і археолог проф. В. Б. Антонович, друг моого батька.— M. P.

K. Герасименкові

Ніч колихала так ласково,—
Проте не снaloся ніяк...
О, будь проклята, чорпа каво,
Що хтивий не дошив Бальзак!

Таке настирливе безсоння
І невідступний слів прибій,
Мов стукається об підвіконня
І в шиби --- птиць гарячий рій.

Встав. Закурив. Писав і креслив,
А вранці кинув на ріку,
І хвилі, граючись, попесли
Листків флотиллю легку.

16 березня 1938 р. Ірпінь

V. РИБАЛЬСЬКІ СОНЕТИ

К. Паустовському

I. ЗИМОВІ ВЕЧОРИ

Я пам'ятаю вечори зимові,
Мовчання саду, візерунки шиб.
Луни морозної співучу глиб,
Дозвілля, тихій віддає розмові.

Тоді рибак, бувало, рибакові
Вінцав уроче таємниці риб,
І марилось: о, швидше! О; коли б
У завтра вранці — квітень у діброві!

Я був малий і рідко докидав
Своє слівце про очерет, про став,
Про хитру пліть, про ненаситну щуку.

Вони померли — і брати мої,
І кум Денис, незмінний друг сім'ї,
Та дяка їм довічна за науку!

II. ОКУНІ

Живців, наречті, досить у відрі.
Куди ж пливти, де стати на приколі?
О! Гляни! Стрибають в іскрянім півколі
Маленькі рибки, мов у дивній грі!

Та то не гра. Не тільки тут, вгорі,
А й під водою, у зеленім полі
Водорослин, є хижаків доволі,—
Тож бережіться, срібні пічкурі!

Отут і станем під густим лататтям:
Ловці підводні знають, що чекать їм
На здобич — там найліпше, з-за прикрить.

Тож поплавець, не встигши добре й стати,
Пірнає в воду... Що ж бо, пане-братьє!
Зловився й сам? — Не все ж тобі ловить!

ІІІ. ЛІН

Тут очерет, латаття, оситняк.
Вода спинилась — не біжить, не рине
Задумалася. Виводок качиний
Полощеться, забравшись у гущак.

Мій поплавець, що наче був закляк,
Здригнувся раз... удруге... півхвилини
Чекання... Ваші штучки, рибо липе!
Стис удлице... Сіпнув... Ого, це так!

Ніяк не хоче ліньюх зеленавий
Виходити на поверхню zo дна,
Де темний мул і довгі сонні трави.

Та пе порветься волосінь міцна,
І вудлица пупкого не зламати...
Фу... Грі кінець... Подай підсаку, брате!

ІV. ПЛІТЬ

1

Уже вишневі зацвіли сади —
І сніг пахучий падає на воду,
Пригріті тешлим променем зі сходу,
Бабки прозорі лізуть із води ¹.

На очерет, на півгнилу колоду
Чіпляються янтарні їх ряди.
Збирай лишень добро те і клади
У свій кашкет, як це ведеться зроду.

Нехай лоскочуть голову — дарма!
Зате на світі крацої нема,
Нема вірнішої, як ця нажива! ²

Лиш махнула удлицем рука —
І поплавець, як блискавка, зника:
Не зна вагань краснопір пожадлива.

¹ Б а б к и — стрекози. Личинки їх живуть у воді на дні. Весною вилазять на поверхню по очерету, комишу, травах тощо.— M. P.

² Н а ж и в а — насадка, те, що надівається на гачок, щоб привабити рибу.— M. P.

На сизих луках скошено отаву,
І літо буйне в береги ввійшло.
Городами проходжу я до ставу,
Що ліг в яру, як велетенське скло.

З квіток і зілля має він оправу,
І голубе пливе над ним тепло.
Відчалив я. Кропивку кучеряву
Та именюфари рве мое весло.

Спилився. В воду впав зелений коник.
Його чатус сто очей червоних —
І поплавець пірнає, як живий.

А з берега, немов вінок купальський,
Пливе водою пісня. День рибальський —
Нé перший день, але щораз новий!

V. КОРОПИ

1

Цибуля, сіль, півхліба, три тарані,
Півлляшки, запасні гачки, чайник...
Усе либоно. Рибалка здавна звик
Перевіряти припаси в тиші ранній.

Ідемо вдвох: тут для гучних компаній
Не місце — рибі ненавистен крик
І метушня. Вже огняний язик
Затріпотів на неба бліdnій грані.

Не пізно ще, та прискорім ходу:
Усе владнати треба до ладу
І ранішню засипати принаду.

Чорніє млин, рум'яна спить вода,
І солов'їна пісня молода
Пливе струмком із росяного саду.

Денис ужє на місці. Вже один
У торбі є! — Великий? — Та чималий! —
На комиші сухому посидали
І — нічичирк. Лиш сердя чути дзвін.

Як молоко, туман пливе з долин.
Чирки живою хмарою промчали.
В думках снується дійспе й небувале...
І раптом: «Ах!.. Зірвався! Сучий син!»

І тиша знов. А ранок наливає
В прозору чашу, що країв не має,
Рожевого цілющого вина.

Враз поплавець затанцював зненацька —
І вся душа папружилася рибацька,
Угадуючи таємниці дна.

Стис удлище, підсік... Ого, півроку!
Немов струна, співає волосінь,
І короп кидається у глибинь,
Згинає вудлище в дугу широку.

Брат і Денис дають поради збоку
Розважні й мудрі: старших поколінь
Одвічне право... Та уже, як тінь,
З'явилася риба жадібному оку.

Огнем тремтячим блиснула луска,—
Але ще раз пращиця відпуска
У темну воду красня золотого.

Наш буде, наш! — А сонце вже п'ече,
І дивиться Денис через плече
Так, як воно: ласкаво, ясно, строго.

VI. ПЕРЕЙШЛА ДОРОГУ

Що вдіш? У прикмети й забобони
Рибалки вірять, та й мисливці теж,
І від примарних не втекти мереж,
Усі природні знаючи закони.

От і сьогодні: наче мак червоний,
Майнула хустка між городніх меж,
А там і постать вирнула... Не стеж,
Зверни з дороги, що в тумані тоне!

Іде назустріч... Відрами хита:..
З-під хустки волосинка золота
Промінням виграє... Біда, їй-богу!

Ну, я ж казав — поза клунями йти!
Порожню торбу буде той нести,
Кому красуня перейшла дорогу!

VII. РОДІОН

Бувало — ранок, очерет, затока...
Із братом тихо у човні сидиш —
І раптом розсуває щось коміши
Безшумно, ніби видра гостроюка.

«Добриден! Кльов пауди!» — Тінь широка
Від картузса; два вуси, що хвацькіш
Один угору, другий поважніш
Уніз пішов... Типовий заволока!

Це — Родіон (Редьком прозвали люди).
Він наш земляк. А звідки ж «кльов на уди»?
Це, бачте, із Сибіру він привіз.

Музика, швець, рибалка і мисливий,
Туди він їздив по життя щасливе —
І повернувся знов до рідних сліз¹.

1938—1940. Ірпінь — Київ

¹ Повернувся Родіон Васильович у найубогішу на всю дово-революційну Романівку хатину; життя його було дуже зліден-
не.— M. P.

VI. ІЗ МИСЛИВСЬКОЇ СЮЇТИ

Вадимові Охрєменку

1. ТІНЯМ ДАВНИХ ДРУЗІВ

Милі друзі літ моїх дитячих,
Щирі і незлобні диваки!
Ви од крипвд людських, недобрих мачух,
На луги втікали, на річки,

Голосів училися иташиних,
Все шукаючи розрив-трави,
І на згорблених бідацьких спинах
Мандрівні гойдалися сакви.

2. ВАЛЬДШНЕП

Лесов таинственная сень
С печальным шумом обнажалась.
А. С. Пушкін

Прив'яла папороть ще зеленіє,
Та вже горять, як свічі, дерева,
І памороззю криється трава
Уранці-рано. Сповінений надії

Ти йдеш узліссям. Кожен кущ там криє
Глибокі таємниці. Як жива,
Між віттям павутина проплива,
А сонце світить тихо, мов крізь вії.

Червоний пес між листям золотим
Снує, як човен,— і раптово з ним
Зробилася якась чудесна зміна:

Закаменів — лиш хвіст йому дрижить...
Рушницю до плеча! Спокійно! Мить —
І запалає свічка валльдшнепина¹.

¹ Вальдшнеп іноді здіймається просто вгору, «свічкою». — *M. P.*

3. ВИСТАВКА СОБАК

Весняне сонце, гавкання собаче,
Ряди вухатих добродушних морд
І де-де, відгук давнього неначе,
Худий, анахронічний дурень-хорт.

Діани, Леді, Кроки, Бокси, Бої
І навіть Шпонька — Гоголю на честь...
Не раз бував і думки я такої,
Що Єрмолай з Валеткою тут єсть.

А справді, є! Він трошечки глузливо
Тургенєва з-під лоба озира,
І розумію я: в буфет на пиво
Мені його закликати пора.

4. СНІДАНІЯ

Тарапя світиться навпроти сонця —
Чумацька, справжня! Хліб — як золотий,
Насичений вітрами степовими
І краяній смаглявою рукою
Мисливця, риболова, косаря!
Баклажка вигляда з трави лукаво —
Попробуй догадатись, що у ній!
Ще кілька огірків — твердих, зелених,
Оде і все.

Неначе білі пави,
Пливуть хмарки у небі. В полині
Цвіркоче коник. Дівчина далека
Співає пісню рідину та близьку.
Темніє обрій. Добродушний грім
Спросоння заревів,— але над нами
Ще ясно й синьо.

О! Дивися! Крижні,
В повітрі блиснувши разком перловим,
На озерце спустились польове!

1939—1940. Київ — Коктебель

VII. ЛИСТ ДО ЗАГУБЛЕНОЇ АДРЕСАТКИ

Ніяковий, сутулий, в гімназичній
Наївній формі, мрійник і позер,
Що тратився в компанії незвичній,
Як, зрештою, умію ще й тепер,—

Такий я був у Корсуні, над Россю,
Коли тебе я вперше ти назвав,
Коли в твоєму темному волоссі
Дощу ясного паходці вчував,

Коли з твоєї пригорщі легкої —
Ти пам'ятаеш? — воду з джерела
Холодну пив, а з тиші лісової
Tekучим медом іволга пливла,

Коли мій друг із цяцьки-пістолета,
Ревиуючи, стрілявся за кущем,
Коли читали Гамсуну і Фета,
Коли під літнім бігали дощем

Навзаводи — і під пахучим сіном
Безтямно цілувались крадъкома,
І хвилювалась над твоїм коліном
Лише тоненька суконька сама,

Коли я був такий дурний і дикий,
Як знов хотів би — і не можу буть..
Усе це, може, щастя й невелике,
Ta більшого не вмів я досягнуть.

Ta що! Бабусі навіть довгі спиці,
Що, певне, міліон панчіх сплели,
І стиглі пресолодкі полуниці,
Що на очах палали і росли,

Лист до фантомної адресатки.

Ніжовий, сутінкі, в гімнастиці
Наївній формі, ширінк і позер,
Що тратився в компанії кевчаків,
Як, зрештою, чи то ще? тепер, —

Такий я був у Каєтуні, над Россою,
Коли теде з вперше ти наївав,
Коли в твоєму Демоному воюєш.
Донизу ясного пахонка врівав,

Що ти мені па підвікопия врапці
Тихенько клала,— чи забути ж їх?
А чистих ранків золото й рум'янці!
А плескіт весел, вірних і живих!

Це все було, не може бути й мови!
І яблуя, і пісня, і вікно,
І потиск рук лукавий та первовий
У пітьмі поганенького кіно,

І вогких уст сердитих надування,
І усміх, що до серця пропікав,
І досить легкодумне розставання,
Де не лилися слізни у рукав...

Які там слізози! Хмари лебедині
Плили над нами, струмувала даль,
І вірилось, що лиш на те людині,
Щоб радощі підкреслити, печаль.

І ще не зпав я, що асфальт перону
І приступка у поїзді брудна
Сльозу колись родитимуть солону,
Тим гарячішу, що вопа — одна.

Я сипав дотепи, махав кашкетом,
Я був незмушений, я червонів,
Не певен був, яких воно поетам
В таких випадках уживати слів,

І, зрештою, зрадів, коли поволі
Мій поїзд рушив, беручи розгон,
І чарівнича невідомість колій,
Похитуючи, понесла вагон.

А далі — Фастів, де найняв я коні
За п'ять рублів — останніх, що були,—
І гордо розвалився в фаетоні,
Якого шкапи ледве-ледь тягли.

І грали балагульські балабони,
І машталір хитавсь на передку,
І прив'ядав троянди цвіт червоний
На синій куртці в лівому кутку.

То ж ти його, відома річ, зірвала,
Ти й приколола, і вколола ним,
І целюстків принада нетривала
Здавалась вічною лиш нам одним.

А далі... Що ж! Нехай би і нічого!
Умер, напевне, сивий машталір,
Хтось інший виряджає у дорогу
Когось молодшого, і юний зір

'Ані одна сльозинка не туманить,
Бо щастя, бо життя — без берегів,—
І може, їх надія не обманить,
Отих мені не знаних юнаків!

Не знаю, де ти, хтό ти, щó ти нині,
Усе перекотилося без сліда...
Та вірю, як приречено людині,
Що й досі ти прекрасна й модела.

Жовтень, 1939 р. Львів

ПОЗА ЗБІРКАМИ

ТРИПТИХ

1

До роботи, серце, до роботи!
Відпочинок швидко перейшов —
І повинність мужня кличе знов
У борні себе перебороти.

Світла осінь золотим крилом
Одсвіжила стомлене обличчя,
Та щоденність заглядає в вічі
І співає над твоїм чолом.

Байдуже для неї, хто ти й що ти!
Не дрімай! Не дай себе приспать!
Поклади на серці, як печать:
До роботи, завжди до роботи!

2

До борні, правице, до борні!
Хай тебе глухі морозять ночі,—
Напиши слова собі урочі:
Уперед! За ясні, красні дні!

Під супровід вітрового свисту,
Під холодним подихом зими
Пам'ятай велике, горде: ми!
Забувай про долю особисту!

Бий, круши палаці крижані!
Світ руйнуй, щоб кращий збудувати!
Не чекай ні дяки, ні заплати...
До борні, щохвилі до борні!

До роботи, серце, до роботи!
 Ждуть поля плугів і сіячів,
 Березень майдани взелепив,
 Шлях одкрив пезнаний для голоти.

Одностайно, разом на лани!
 Всі до гурту, в легіон залізний!
 Хай пацня в ріллю глибоку бризне,
 Звеселить ясне чоло весни!

Чи лише недавно, чи давно ти
 Путь збагнув, якою прямувать,—
 Поклади на серці, як печать:
 До роботи, завжди до роботи!

1930

УРХАПОВІ

Не той узяв приціл і не попав
 в мішель.

Карпенко-Карий

Хоч і запізнений, тобі сонет, Урхане!
 Не думай, що тебе зрадливо я забув,
 Коли в посланії мисливськім поминув,
 І не складай за це суворої догани.

Неначе той босець, що лічить славні рани,
 Я хвилі згадую: шукаєш ти... причува...
 Став, зачарований... ще раз чи два ступинув —
 І ніби скаменів, скстазом дивним п'яний...

Які хвилини це для кожного стрільця
 Жадані, дорогі та любі без кінця,
 Як пристрасть виграє, мов полум'я із Етні!

Коли ж по хріплому, схильованому «піль»
 Я двічі пуделяв, «не ту узявши ціль», —
 Ти не судив мене, товаришу шляхетний!

28 вересня 1931 р.

В ДЕНЬ РАДОСТИ

П'ята надцятому Жовтневі

Г о л о с

На гноїовищі золотому,
Неначе Іов, давній світ
Кляне і сонце, її мужність грому,
І дуги нив, і вій віт.

Той бог, якого сам створив він,
Не догодив ѹому, шахрай!
Та він не вміє бути гнівен,
Дрібноти сповнений украй.

Колоть холодними голками,
Брехливим ладаном дурить,
Фальшованими терезами
Голодних, змучених манить.

І пестощами окрадати
Коханку вслинену кругом,
І лапу папину лизати
Тим самим брудним язиком.

Сичать, дрижать, повзти, поїти,
Троїти, юсти, бить, душити,
Лиш це ти вмієш, давній світе,
На цім,— ти кажеш,— світ стоїть.

Та випала огидна зброя
Із ситих, виспажених рук,
І образ лицаря-героя —
Не лев, не сокіл, а павук.

Як жаль блискучих лопанарів,
Ажуру, шовку, голизни,
Рапір затуплених ударів,
Тупих парламентів війни!

Як жаль покірних брутто й нетто,
Балансів, акцій, векселів! —
Та погнили твої тенета,
Найжадібніший з павуків!

Другий голос

Тріумфи! Гімни! Спів! Екстази —
А він зливається в клубок,
Скорочує сталеві м'язи,
Як велетенський чорний смок,

Щоб раптом кинутись, обвити
Живу, тремтливу, теплу плоть,
І сонце кільцями здавити,
І вітер тъмою побороть...

Темниці, трону і амвону
Іще міцні стоять стовпи...
Гей, переможче! Оборопу
І в перемоги час кріпі!

Третій голос

Шумлять лани, живуть турбіни,
Сміються в синє димарі
І пурпурое сяйво липе
З п'ятипромінної зорі,

Гудок п'ятнадцятий лунає
Як травень, жовтень розцвіта...
Вона іде, вона ламає
Уламки трухлого хреста.

Вона прекрасна, як дитина,
Вона, як велетень, росте,
На голові її хустина
Червоним прaporом цвіте.

Голоси

За руки завжди і сьогодні!
Сьогодні, як і завжди спів:
ПОВСТАНЬТЕ, ГНАНІ І ГОЛОДНІ,
РОБІТНИКИ УСІХ КРАЇН!

1932

ЗА РАДЯНСЬКЕ МИСТЕЦТВО

Не отрута солодка, не опій,
Що дурманить і манить серця,
Не рожева водичка утопій,—
Ні. Фанфари і сурми бійця!

У змаганні, в труді, в перемогах
Ми йдемо на найвищі шпилі...
Хай же квітиє мистецтва нового
Цвіт, незнаний колишній землі!

Ми в містичних не блудимо хащах,
Ми не славимо Зевсів і Лед...
У борню за мистецтво трудящих,
За радянське мистецтво — вперед!

1933

ПОТВОРА

Безум'є жалкое живет...
Тютчев

Вона живе її плаzuє серед нас,
Потвора з яструбиними очима,
Нахабна її полохлива водночас,
Одверта часом, іноді незрима.

Вона мінлива, скрадлива. Вона,
Втіляючись в поетах і пророках,
Криницею глибокою, без дна
Принаджує і вабить низькооких.

Вона повзе, завившися в туман
Містичних видів та рожевих візій,
І для сліпих читає громадян
Іерогліфи в таємничій книзі.

Там стільки слів «священних» і «страшних»,
Таких світанків світяться пожежі!
Та вигляда злостиво із-за них
Понура тінь в скривавленій одежі.

Де проповзе — там вигорить трава,
Куди погляне — камінь і пустиня,—
І крізь високі чуються слова
Звірячий рик та гадяче шипіння.

— Моє болото — цвіт і сіль землі!
Мої пісні, мої слова найкращі!

Сичить вона, звиваючись в імлі,
І чорним ядом бризкає із пащі
— Загарбати!

— Підбити!

— Підкоритъ!

— І вічній славі подвиги криваві! —
Ішибениць холодний ряд стоїть
В її тяжкій, розпаленій уяві.

— Жид!

— Негр!

— Хохол!

— Карап!

— Грабуй і ріж!

Ми ще покажем!

— Знатимете, хто ми!

— Не хочеш бути з'їденим, то з'їж!

— Нехай живе гуманність!

...і погроми!

А часом — як слухняний, вірпий пес:

— Я ваша! з вами! хай живуть трудяці!

Я хочу лиш, щоб наш глагол воскрес! —

І чорним ядом бризкає із пащі.

Геть, геть, потворо! Щезни, як мана!

Трудяці йдуть, і видиться ясне їм

Лани всесвітні разом зайкипа

Як рівний з рівним,— «еллін з
іудеєм».

1933

СПРАВДІ СТРАШНА БАЛЛДА

Минають хвилини, години пливуть,
Ми сіли у поїзд, ми рушили в путь,
За миттю зникає у темряві мить,
Ми линемо в далеч,—

а букса горить.

Поет нам сказав би, що річ тут ясна,
Що то нам сіяє зоря провідна,
А тільки... чому ж то спізняємось ми?
Чом «матовий» голос лунає із тьми?

О, темпи чумацькі! Гармоніє маж!¹
Кому па засідання треба аж-аж,
Хто вчасно приїхати хоче,— нехай
Тамус у серці пекучий одчай.

Не плачте! Ніхто не пожалує вас,
Бо час — лиш відносність, то ж плюньте
на час,
Закопи є в світі, яких не змінить!
Земля обертається — букса горить.

Одвічним законам корімось, брати.
Ще може й з вагона нам скажуть піти...
Хай мати ридає, дитя хай кричить,
Отець лементус.—
А букса горить.

«Хто винен?» — Трагічно питается хтось.
Знов інший шепоче: «Ох, в шию б когось!»
Всіх реплік не смію я тут повторить.
Мчимося...

Повземо...
А букса горить.

Баладний мені тут підказує тон:
«Раз темпої почі мудрець Стефенсон»...
Та що ті балади і що той мудрець,
Як букса палає, нехай йому грець!

«Раз темної почі мастильник д'один,
Смикнувши чарчину, ба й кілька чарчин...
— З баладного тону я випав умить
...і взяв сатиричний...
А букса горить.

Когось би!
Кудись би!
А треба б!
А слід!

А поїзд потроху притишувє хід
І хтось до вагона «не скаче — летить...»
«Младенец тоскуєт»...
А букса горить.

1933

¹ Мажа — чумацький віз.— Авт.

СЕРЦЕ

Замовкло серце. Сумно покотилась,
Як чорна хвиля, звістка по містах
І селах. Серце зупинилось.
Згорнуло крила, як орел в горах.

Замовкло серце. Гріло теплотою
Воно мільйони рідних серць,— а тим,
Хто проти нас був чорною стіпою,
Несло вогонь, несло покари грім.

Ударом ззаду сміливого вбито...
Та день настане — серде ним жило —
Коли убивцям всі трудящі світу
Удар скерують смертний у чоло.

1934

МАТИ ГОВОРТЬ

Сину мій, дрібна моя пташино,
Ти зіп'явся в шибку заглядати,
Бліском радісним автомашину
Проводжають круглі оченята.

Дивляться на тебе сонце й мати
З усміхом, однаково веселим.
Вчора хтів кондуктором ти stati,
А сьогодні — «Буду я софелом».

Будь шофером, хлопчику. Простелем
Ми шляхи, яких земля не знала.
Все тяжке каміння перемелем,
Щоб дорога як убрус лежала!

Нас веде рука тверда і дбала,
Сину мій, і воля в нас єдина.
Слову т р у д немарно я навчала
Синьоокого свого сина!

Поклади голівку на коліна,
Мій шофер, вчений мій, пілоте.

Ти — країни творчої людина,
Ти зростеш для творчої роботи.

Нас підносять більшовицькі зльтоти,
Розум нас окрилює крилатий.
Ти дитя, та добре знає, хто ти,
Добре знає — робітниця-мати!

1935

ВЕСІЯНЕ

Фіалки на столі прив'яли,
А небо квітне у вікні
Де нашим кораблям причали?
В майбутньому, не в давнині!

Прозора тріскотня мотора,
Аеропланове крило —
Це все — сьогодні, а не вчора,
Усе це — єсть, а не було!
Шумить над містом і над полем,
Серед заводів, між садів
Життям, завзяттям, комсомолом,
Як наша праця, юний спів.
Велять Мічуріни деревам:
Отак рости, отак цвіти —
І по цвітінні по травневім
Дай Жовтню овоч золотий! —
І вдячно слухають рослини
Той доброзичливий паказ,
І слову сильної людини
Коряться, хоч не завжди враз.
Суворий край земного світу
У сяйві гордої доби
Дедалі розкриває Шмідту
Свої заковані скарби.
В країни мороку-скорботи,
Де довга тінь проклятих літ,
Несуть механіки й пілоти
Машину, книгу, труд і цвіт.
Блищає сталеві струни колій,—
І вже не для куркульських клунь

На нерозмеженому полі
Струмує кучерява рунь.
Ворожі блискають багнети
По той бік наших берегів,
Та ми — будівники й поети —
Назустріч — полум'я і гнів!
І там міцніють за кордоном,
Бійці бадьорі в морі тьми.
Брати під прапором червоним!
Ви йдете з нами, з вами — ми!
Свободу тут ніхто не дав нам,
Взяли самі крізь кров і дим,
Зеленим заквітчали Травнем,
Скріпили Жовтнем огняним.

1935

СТОРІНКА

Це трапилось надвечір у
Вчорайшім,
(Переказ є: Хмельницького загін
Колись жовніри польські тут
розбили,
А козаки на другий день жовнірам
Усипали: «оце вам за вчорашиє!»
Ото ж зовуть відтоді те містечко —
Вчорашиєм чи Вчорайшим).
Я ішов —
Сільський учитель і поет потроху —
В ставку ловити рибу волочком
З рибалкою місцевим, теж поетом,
Хоч віршами він зовсім не грішив.
Не день, не два ми чули віддаля
Луну гармат і прослухи тривожні
Котилися, як сплески на воді
Перед грозою,— що ідуть поляки,
А з ними й наші землячки шляхетні
«Укохану Вкраїну рятуватъ». —
Але в ті дні гармати і чутки
Хоч і жахали, та не дивували.
Враз — шум возів і цокіт копитів...
Вони, вони, рятівники отчизни!

І ксьондз широко розкриває двері,
І піп, забувши релігійний розбрат,
Спасителя вітає, і куркуль
Мальовану їм відчиняє браму,
І дивляться з-під лоба бідарі
На благодійників своїх незваних.
Ми не ловили риби того дня,
І ніч була тривожна й невесела.
А вранці я поглянув у вікно:
Майдан, порослий шпоришем, на сонці
Простягся; на майдані зупинилось
Три чи чотири літніх чоловіки,
Старенька жінка та малій хлопчик,
І розмовляють... Раптом із-за хат,
Із-за дерев піздрясті кінські морди —
І люти вершники на конях,
Дбайливо чищених (жовніри польські
Кохалися у конях)... Моціон
Був, очевидно, вершникам потрібен:
Гарапниками свиснули вони
В повітрі, і гарапники упали
На плечі людям, і тікають люди
Від визволителів, і пада жінка,
І в хлопчика кривава на плечі¹
Лягає смуга — стрічка пурпурова...
А потім, у костьолі був молебен,
Ксьондз говорив промову, в унісон
Співали «Ще Польська не згинела».
А потім крик, давенять шибки у вікнах,
Дівочі зойки і старечий плач —
І білий пух на вітрі, мов хмаринки...
І далі потоштом ішли ватаги
Спасителів на Київ кучерявий,
І — мов сліди багряні Бондарівни —
Трудящих кров кривавила поля.
Я в Києві не був тоді. Не бачив
Тріумфу переможців, не дивився
На втечу їх безславну,— та по селах,
По тих Кривих, Романівках, Вчорайших
Я бачив гургування молоде.
Кипіння сил, одвагу і розважливість,
Бійців на конях тільки-но із плуга,
Я чув, як громоносні імена —
Якір, Будьонний, Ворошилов, Сталін —

Лунають над просторами лункими.
Я бачив потім, як змиває з себе
Криваві плями наша Україна,—
Країна праці і працівників,—
Мости кладе, будинки горді ставить
Замість руїн, на попелі пожарищ,—
Та пе забув про той дрібний шпориш.
Про вершників, про смугу на плечі
У хлопчика.... Я вірю, зпаю я,
Що польський селянин і робітник
Своїх Будьонних і своїх Якірів
Своїм панам на страх і смерть народить.

1935

ДВА СОНЕТИ

(1920—1935)

I

Надходив ворог двоголовим звіром,
Два голоси із пащек двох ревли:
«Гей, застеляйте радістю столи,
Визвольника вітайте серцем щирим!»

Але трудяще в відповідь: «Не віrim.
Жорстку постелю м'яко не стели.
Брати й батьки від панських рук лягли —
Ми встанемо з Будьонним і Якіром.

Ти кров і смерть. Однаково, яку б
Узяв собі признаку на чоло ти:
Орел то білий буде чи тризуб.

Стрічай же подарунок від голоти,
Що вийшла в заграві визвольних труб
Два черепи огидні розколоти!»

II

Мов горда думка, котиться ріка,
І міст над нею знісся, наче порив,
Птахи кружляють, довга трель моторів
У далеч, як вітрило, заклика.

Іржав колись тут кінь руйнівника,
Пожари підіймали до просторів
Криваві руки... Та удар прискорив
Меч, що радянська підняла рука.

І ворог вовком котиться понурим
У сиву далеч, відкіля прийшов,
І молотом розбито грати тюрем,

І зариси невиданих будов
Зростають на руїнах променисто,
І над Дніпром — нове сіяє місто.

1935

ДАДАН

Першу бджолу я сьогодні побачив, коли
Сів за столом на веранді переклад кінчати.
Чи не сама то весна у подобі бджоли?
Молодість, може, в це тільце вселилась крилате?

В кожному разі — нехай то звичайна бджола
(Це, до речі, найвірогідніша з гіпотез!) —
Я пожалів, як вона в далечині одгула,
Перелетівши білизною скрашений мотуз.

Літо згадав я торішнє. Зелена лука,
Горлиці, коники, верби, дорога і поле.
Гречка, неначе рожевий потік молока,
Шумом шумить: то гудуть в ній, працюючи, бджоли.

З Чорним Петром я роменську махорку палю,—
Людям серйозним, напевне, махорка ця знана,—
І діловито, поважно, статечно хвалю
Мудрий його коректив до системи Дадана.

Пасіку, бачите, вивіз колгосп на гречки,—
Ну, а Петро, він до пасіки ніби вродився...
Тільки ж які перейшов він яри та стежки,
Доки в колгоспі як свій і як друг опинився!

Так, ідилічно не все на землі цій тече:
«Бджоли моїми були і от на тобі — паші!» —

Трошкі б іще, і Петро (аж згадать боляче!)
Із куркулями зварив би куркульської каші!

Ну, та минуло. Знайшлася правдива тропа.
Спала з очей, як полура, ворожа омана.

Дику

В л а с н у

дуплянку

тепер заступа

Н а ш

вулик

Дадана!

1935

ДИСПЕТЧЕР

*Присвячую товаришам,
що подорожували по Дніпру.*

Загойдався зорями вечір,
Мішанина Дніпра й небес.
Він на вахті стойть, диспетчер
Молодий, як і Дніпрогес.

Він повинен бути стооким,
Він повинен мати сто рук.
Слова давнього «ненароком»
Ненависний для нього звук.

На завод, де тече алюміній,
І в колишній Катеринослав
Срібло пружних, як струни, ліній
Дніпрогес молодий послав.

До далекого Кам'янського,
Де рожеві сині димки,
Провода простяглися строго
З Дніпрогесової руки.

То заводів могучі пульси,
І вогні, що світять міста,
При своїм диригентськім пульті
Молодий диспетчер чита.

Пульс упав — і лєтять сигнали,
Мов окрілені блискавки,
Щоб недужого рятували
Лікарі знад Дніпра-ріки.

І рум'янцем заграли щоки,
І забилось серце знов...
О, життя блискавичні потоки,
О, мій Дніпро, мій світє широкий,
Як диспетчера любов!

Червень — Дніпро
Липень — Кисловодськ. 1935

* *
*

Це — юність,
що в небо просто
піднімається,
як орел.
Це — юність,
що синій простір,
як фортецю,
штурмом бере.
Це — боріння
з лукавим вітром,
що дихання перетина,
це стихію підкорює хитру
більшовицька
незборна весна.
Скільки ж їх
окрилатила ера,
безутомних
і молодих,
гострооких майстрів планера,
рідних,
своїх!

1935

ТКАЛІ

Золотий човничок, а срібне весельце.

Пісня

Гаптує дівчина...

Тичина

Майнуло золоте весло
І срібний човник плине.
В які ти, серце, заплило
Закручені долини?

Смугляві ткалі під пісні
Червоним, чорним, білим
Тчуть килим, як барвисті дні,
А наші дні — мов килим.

Століття ткали пояси
Панам, князям, вельможам.
Тепер усі скарби краси
Самі ми взяти можем.

Перед узором стоїмо
І чується крізь гомін:
Це сонце вишило само
Кохалому па спомин.

1936

КІЄВУ

Несміливо посріблений зимою
І сонцем порожевлений скучим,
Простягся Київ за вікном моїм,
Я радий, рідний городе, з тобою
Верстати поруч свій житейський вік,
Як ти, рости, як ти в труді палати,
Як ти, вином і співом зустрічати
Наш рік повий — новий і справді рік!

1936

ПУШКІН

В младенчестве моем она
меня любила...

Пушкін

Ще за дитячих літ він був для серця милив.
Як невідстояні чуття в душі бродили,
Як у півтемряві хиталися думки,—
Ласкавим приторком ласкавої руки
Він одсвіжав чоло і тихомирив муки.
Він ліру брав. Текли з-під пальців віщі звуки,—
І я несміливо підспівував юому.
Цей спомин дорогий — в могилу я візьму.

1937

НАПИС НА УКРАЇНСЬКОМУ ДВОТОМНИКУ О. С. ПУШКІНА

Тобі, дружино, друже милив,
Двотомник Пушкіна несу.
Ми всі чимало доложили
Свого уміння, хисту й сили,
Щоб передати, як уміли,
Величну пушкінську красу.

Учитель наш не прогівиться
На наші хиби і грішки:
Несміло, як воно й годиться,
Тремтіла в кожного правиця,
Щоб перевтілити рядки ці,
Твір геніальної руки.

Нехай тут помилок без ліку —
Їх переважає любов.
За щирість пушкінську велику,
Без грому, галасу і крику,
За гордих слів його музику,
Підношу слово знов і знов!

Він наш! Його не віддамо ми!
Він наш, як сонце і вода!
У «плем'я юне, незнайоме»

Дари несе він без утоми...
Не стерти ворогу лихому
Його гарячого сліда.

30 березня 1937 р., м. Київ

ПІСНЯ ПРО ПОЗИКУ

Наші межі і кордопи,
Наші фабрики й сади
Непохитно ми бороним
Від ворожкої орди.
Не вдалося їм, проклятим,
Досягти ціною зрад,
Щоб склонилася перед катом
Молода Країна Рад.
Для отчизни дорогої,
Не жаліючи й крові,
Ми несемо, як набої,
Наші гроші трудові.
Нас під прапором червоним,
Мудра партіє, веди!
Ми боронимо, боропим
Наші фабрики й сади.

1937

ТРИ ІДИЛІ

1

Ой діброво, темний гаю...
Т. Г. Шевченко

З тобою знов, сувора і ласкова
Природо-мати! В бархат золотий
Ти одяглась. Просвічує крізь нього
Дедалі більше тіло невмируще:
То вітер з півночі зриває з тебе
У марній пристрасті святкову одіж
І крижаними припада устами
До чистих, заспокоєних грудей.
Дарма! Твоє кохання відбуяло,

Від сонця ти дітей родила красних
І викормила щедрим молоком,—
Тепер ти хочеш тільки супокою,
І в скрині в тебе вже лежать готові
Убори білі, вишиті сріблом.
Ти ляжеш, їх надівши, і заснеш,—
Та це не смерть і не подоба смерті:
Ти будеш бачити чудові сни,
І ті квітки, що влітку веселили
Дитяче серце і старече серце,
На вікнах наших знову розцвітуть
Узорами примхливими морозу,
Метелики пурхатимуть сніжисті,
Мов на квітки, сідаючи дівчатам
На свіжі лиця, срібними струмками
Сніжок пливтиме в голубих полях,
І сиві хмари зграями птахів
У небі пролітатимуть низькому.
А далі — знов гарячою рукою
До тебе муж твій пишний доторкнеться,
Зо сну розбудить,— і спочилі руки
Йому простягнеш для обіймів ти.
Настане день жадоби і кохання,
І людська праця звеселить поля,
І людська пісня з криком журавлиним
Зілletься у дзвінковому поцілунку,
І закружляє молодість гаряча,
Як голуби в гарячих небесах!

9 листопада 1937 р. Ірпінь

2

Як пахне листя! І гриби, й вино,
І яблука! Розумна ж господиня
Усе це призапасила на зиму!
А в дуплах у білок пухнатохвостих
Горіхів скільки! — От про цих звірят
Я й пригадав, що сам недавно бачив.

Є дачне селище на Україні.
Будинок скромний і розлогий сад
До сосен там високих притулились.
На соснах тих — бляшанки з-під консервів

Приладнані уміло. В них лежать
Горіхи завжди: то задля гостей
Із лісу. Невеличкий простий стіл
Стойть улітку там під деревами,
І зранку композитор працьовитий
До нього підсідає. На папері,
Де — ніби рельси у незнану даль —
По п'ять рядків ідуть лінійки нотні,
Німі і чорні знаки виступають,
Що розцвітуть колись огнями сурен,
Медовими розливами скрипок,
Густими струмнями віолончелей,
Людськими заговорять голосами,
Литаврами ударять у серця.

Він пише. Чує він — ще тільки сам —
Гарячі звуки незабутніх днів,
Коли за волю, честь людську і право
Ішли бійці невтомні і хоробрі,
І зброї брязк, і ржання вірних коней,
І поклики ворожі, і пісні,
З якими друзі йшли до перемоги,
І серед грому й рокоту гармат
Дівочий спів та солов'їний рокіт,—
Він чує це — і постасе воно
На білому папері...

А тим часом

Топка на сосні гілка стрепенулась,
Звіря маленькє з неї — зпов на іншу —
І стриб униз, і от уже горішок
У бистрих лапках. Очепята круглі
Обачно й задоволено блищасть.
А друга он крадеться між травою,
І звиклий песик дивиться па неї
Примружене й байдуже. Третя знов
По довгій прокрадається жердині,
Зумисне зробленій, на підвіконня:
Там теж горіхи, сумпіву нема!
А то, бува, посваряться за здобич,
За місце при бляшанці. Те туди,
А те сюди... Скрегочуть, догапяють
Одне одного, паче блискавки,
Зникаючи й з'являючись на вітах,
На стовбурах... Комедія та й годі!

Є поміж ними і ляклivі гості,
Що довго крутяться коло бляшанки,
Щоб ухопити круглого горішка
І з'їсти десь подалі, у безпеці;
Такі, лише рукою ворухне
Господар,— утікають, у повітрі
Хвостом майнувши. Єсть і мудреці,
Що спершу до дупла свого запосять
Горішок по горішку,— лиш тоді
На гілочці, над літнім «кабінетом»
Добряги-композитора, беруться
За ласе снідання. А найсміліші
Із рук його наважуються брати
Гостинці. Хап — і от уже вгорі,
Спасибі не сказавши.

Я недавно

У місті композитора зустрів,
Він саме ціс квацливо під пахвою
Клавір нової опери. Чомусь
Був палець забинтований у п'ого.
— Що вам таке? — питалауся.— Та це
Вкусила білка. Я дражнився з нею:
То їй давав горіх, то відбирає,—
І докінчив із усміхом ласкавим:
— А так мені і треба! Не дражнись!

10 листопада 1937 р. Ірпінь

3

Уранці грає романтична буря.
У жовто-білім мареві снігів
Безумпий світ сьогодні потопає.
Все мчиться, лине, крутиться, біжить,
Вгорі, внизу — невпинний рух усюди;
Течуть полями вихори струмисті,
Підводи й піших обливають бистро,
І не вгадати в дикому круженні,
Де кінь, людина, сани,— де лиш тінь
Коня, людини чи саней. Як темна
Рухома точка — лис із комишів
По полю котиться. Немає сонця —
І десь воно, проте, живе і світить:
За хмарами пливучими, за сніgom,
За млою переливилою.

А тут,

В кімнаті чистій, затишно і тепло,
Неначе у каюті корабля,
Що пропливає в морі сніговому.
Три хлопчики — один рудоволосий,
Чорнявий другий та білявий третій —
Майструють тут: шерхебелем один
Орудує, обстругуючи бистро
Бруски із жилками червонуваті;
В чорнявого рубанок у руках
Свистить завзято; в третього фуганок
Пахучу довгу стружку випускає.
Один сопе і кінчик язика
(Така вже звичка) прикусив зубами,
Два інші піснею, немов м'ячем,
Перекидаються: то той піймає,
То другий зловить. Часом суперечка
У них про щось заходить. Видно, річ
Не про абияку ведеться справу,
Бо очі сірі, чорні й голубі,
Немов три пари вогників живих,
Блищають з-під брів. А втім, доходять скоро
Вони до згоди. Знов сопе один,
Співають інші. Знову бистрі гемблі
Шваркочуть під руками.

А в вікно

Пухнаті лапи сивої зими
Не страшно зовсім стукають. Тим часом
У грубці, в приску з-під дубових дров,
Спеклась картопля. Мати чорнякова
Рожеве сало крає на столі,
І житній хліб гарячим літом пахне.
— Стривайте, мамо! Скоро скінчимо,
Тоді вже їсти! —

І сміється мати,
І сонце — хтозна-відкіля взялось! —
Гарячий одсвіт кидає на стіни.
І незабаром білій та чорнявий
З товарищем своїм рудоволосим,
Полегшено зітхаючи, оправлять
В достойні рамці дорогий портрет.

15 листопада 1997 р. Ірпінь

ІЗ ЦИКЛУ «ДНІПРОПЕТРОВЩИНА»

1

Ти подумай: попелястий вечір
І огні на суші й на ріці...
Тож їх держить молодий диспетчер
В молодій упевненій руці!

Струни йдуть в Дніпропетровськ надводний,
В Кам'янське, де голубі димки,—
Вище ж, вище подвиг благородний
Думки, серця, погляду, руки!

Щоб ховалась павіт тінь аварій,
Щоб робота як Дніпро текла,
Щоб у серця кожному удари
Вся країна билася і жила.

Щоб сіяли сталь і алюміній,
Щоб важкий горою ріс чугун,
Щоб хліба буяли у пустині —
Від могучих, від співучих струн.

Ця вода як людський розум рине,
Цей диспетчер зветься — більшовик...
...І в каміннім кріслі Катерина
Умирас — вже тепер павік.

2

Коли я гостював у Запоріжжі ¹,
То спершу зрозуміть не міг ніяк,
Що так мене дивує в цьому місті:
Де вітер пил по вулицях розносив —
Дрібний, ідкий, прозоро-жовтий порох,—
Де молоді, несміливі садки
Приймались і зростали нерішуче,
Де не було ще в лініях будов
Краси й тепла нового міста гідних.
І став я придивлятись до людей —
І зрозумів, чому прозоро так

¹ Мова йде про нове місто коло Дніпрогесу.— M. P.

Струмує думка в голові, чому
Так солодко у грудях серце б'ється.
То все були обличчя молоді,
Здоров'я з руху кожного лилося,
У кожнім погляді тремтіла сила,
Упевненість і гордість. І коли
Увечері я пари зустрічав,
Що йшли, зливаючися в тінь єдину,
І сміх жіночий чув, немов би флейти
Закоханий, глибокий, вогкий звук,
І юнака твердий, сталевий голос,
Пом'якшений і ніччу, і любов'ю,—
Я мислив так: живи, рости, кохай,
Нового світу племено нове,
Щоб діти, в щасті й радості зачаті,
Зросли для щастя й радості пще більших,
Щоб перед ними простелив Дпіпро
Дорогу в даль, як серце, променісту!

1937

ШОТА РУСТАВЕЛІ

Там, де тіняві долини, де снігами вкриті скелі,
Скрізь, де квітне сад радянський, взеленяючи
пустелі,
В кожній хаті робітничій, в хліборобовій оселі,
Скрізь, де серце людське б'ється, славте месха
Руставелі.

Про любов його поема і про біль любовних рап,
Про любов, яка людину забирає в ніжний бран,
Про звитяжця Таріеля і закохану Нестац,
Про високу, горду мужність і зненависть до оман.

У віках, неначе в морі, відкладаються перлини,
Перли мудрості ясної, що повік піде не згине,
Що із уст літає від людини до людини:
Нею Шота Руставелі нас вражає щохвилини.

«Хто бере — усе той тратить, хто дає — усе придбав».
Чи не віп, поет, це слово для нащадків проказав?
І така його поема, піби щедрості рукав,
Що широко розсипає сотні сот квіток і трав.

Живемо в країні вольній, в праці квітнемо веселій,
Де нема палаців панських, де нема чернечих келій,
Де душа живе єдина в українців і в мінгрелів,
І поети всіх народів славлять месха Руставелі!

21 грудня 1937 р.

СИНАМ РАДЯНСЬКОЇ ЗЕМЛІ

Переходить сонце по полях,
Переходить вітер по кудрявих,
Ой, гуляє по житах і травах,
Горностаем пробігає шлях.

Кожен кущик і стеблина кожна —
Ваша, друзі, праця переможна,
Сонце, землю і живлющу воду
Ви берете на користь народу.

Переходить вітер по полях,
Горностаем пробігає шлях.
Ваші руки, ваші юні сили
Тут орали, сіяли, косили,

Недарма ж високу нагороду
Дано дітям вольного народу.

Вам, синам радянської землі,
Носить вітер славу на крилі!

1937

ПАМ'ЯТИ ЩОРСА

Медами розлилося жито,
Срібляться маяки будов,—
За все це, зпасмо, пролито
Гарячу неповторну кров.

Ми насадили сад в пустині,
Зробили казкою поля,—
І від Унечі до Волині
Про Щорса згадує земля.

Це він великим повен гнівом,
Кремлівським сяєвом міцний,
Безстрашним виростав комдивом
На лоні бурної весни.

Це він сколихану стихію
В прекрасний замикав граніт,
Напаснику і лиходію
Страшпий готовчи одвіт,

Це над його простертим тілом,
Де кров застигла огняна,
Клялась перед безсмертним ділом
Його дивізія стальна.

I виконано заповіти,
I ворог вовком відійшов,
I в нас тече медами жито,
Срібляться маяки будов.

1937

ПІСНЯ

Купи мені, моя мати,
Голку золотую,
Хай я милому хустину
Шовком загаптую.

Як прощалася я з милим —
Сліз не проливала,
Русі кучері тихенько
Лиш перебирала.

Та ї казала, говорила:
«За нашу країну
Будь готовий і померти,
Трудівницький сину.

Бережки кордони наші,
Нашу славну землю,
Що лунає в край із краю
Голосом із Кремлю.

Буду ждати-виглядати,
Буду працювати,
Буду хустку ярим шовком
Тобі вишивати».

Ой чекаю, виглядаю,
Чую через люди,
Що коханому вже орден
Прикрашає груди.

Купи ж мені, моя мати,
Золотую голку,
Мицький мій — боець одважний
Радянського полку.

1938

ПРО МАЙ І МАЯКОВСЬКОГО

Маяковського згадаймо в маї,
Має прaporом його ім'я...
На землі цій крашого немає,
Як в одно зливати — ми і я.

Це наука нам усім, поетам,
Людям, ґромадянам і борцям:
Поєднати з поетичним летом
Зброю — просто в серце ворогам.

Зеленіс, золотіс жито,
Ти держи осідланим коня...
Будем жити, а як треба — бити
За певидані радянські квіти,
За проміння сонячного дня!

1938 р. Київ

НАША ОСІНЬ

Ти збираєш кленові листки,
В кожнім русі тонкої руки
Ніжна втома і радість осіння...
О, задумалих клепів склепіння!

О, життя мое, сонце мое!
День по дню голубіший стає,
І ми знаємо добре з тобою:
Наша осінь зоветься весною.

Ходить щастя по нашій землі,—
Недарма ж на блакитнім крилі
Долетіла під тихі дерева
Непоборна пісня Жовтнева.

Мій народе, пароди-брати!
У віках вам рости і цвісти!
Ми несемо листки вам кленові —
Дар хвали і заруку любові.

1938

ДІВОЧА ПІСНЯ

Ой зів'ю віночок, та пущу на воду,
Та погляну в воду на дівочу вроду,
До Дніпра до річки нахилюсь чолом,
Покочу я пісню містом і селом.

Ой ти пісне наша, ти широке поле,
Ти радянська земле, рідний комсомоле,
Сестри білокрилі ще й орли-брати,
Світить наше сонце на усі світи!

Світить наше сонце, світить наше щастя,
Як любов у серці, як роса на рясті,
І міцна в нас дружба, як огонь вона,
Молодість гаряча, радісна весна.

Ой зв'яжу віночок па чотири квіти,
На чотири квіти, щоб усім радіти,
Покочу я пісню на зелений луг,
Щоб жахнувся ворог, усміхнувся друг.

1938

ВІН НАШ

Рука весни тебе ласкова гріє,
Мій Київе, камінний та живий!
І кожен день нові несе надії,
І кожен крок — здобуток паш новий.

Каміння вкрило сон століть попурий,
Не жаль за сном, не час, не можна спати!
Руїни впали — виростають мури,
Яких уже нікому не зламати.

Він тут ходив і в тьму напівпрозору
Дивився пильно... Все віп бачив? Ні!
Та був це ваш непримирений ворог,
Всі деспоти, усі царі земпі!

Гнобителі! Не ваш він і не з вами!
Його пісні — огопь серед імли!
Його дарма нахабними руками
Ви в свій кіот золочений тягли.

Його ви пам'яте «свято зберігали»,
«Патріотичі» брехуни-панки
І з сторінок пекучих витирали
Жаркою кров'ю писані рядки!

Не вам, пе вам його великий спадок,
І меч його, й любов його — не вам!
Трудящий люд — один його нащадок,
Що зневажає марпій фіміам.

Ми шлях його, його боління знаєм:
Одним горів віп і одним страждав
І ту хатину, що ви звали расм,
Віп завжди, гнівний, пеклом пазивав.

Сади! Ви краще щовесни цвітете,
Щоранку краще устає зоря,—
І встане постать бунтаря-поета
На місці деспота-царя!

12 жовтня 1938 р.

У ПАРКУ

Легкий обруч навзводи з багряним
Безумним листям. Дві стрункі ноги
В тонких панчішках. Неба береги
Злились жагуче з парком полум'яним.

Щасливі ми — а завтра, знаю, станем
Ще щасливіші. Виуть навкруги,
Як чорний вітер, паші вороги,—
Та не зловити нас їх злим арканом.

Стань, дівчинко! Подумай, подивись:
Ти ще не знаєш, що було колись
Отут, при п'едесталі Ніколая.

Це батько твій, це сива мати знає —
І з їхніх сліз, що день у день лились,
Жовтневий день, як вічність, розцвітає.

1938

* * *

У повітрі грають ворони,
Значить — от уже й весна...
Скільки це разів говорене,
А не сказане до дна!

Березневою синицею
Сад напружений дзвенить,
І тебе, смагляволицьої,
Я не можу не любити!

1 березня 1939 р. Iрпінь

ЧОРНИЙ ДРОЗД МЕНЕ НЕ БОЇТЬСЯ

Чорний дрозд мене не боїться:
Перепурхнув і знову сів.
Безумовно, розумна птиця,
Просто Гегель серед дроздів.

Соловейко з голоспомовцем
У змагання палке зайшов...
Як я радий, що йшов шляхом цим,
І що тут опинився знов!
Слава цим розливам зеленим,
Слава дзвону легкого крила!
Солов'ям і людським антенам,
І людському серцю — хвала!

28.IV 1939 р.

* * *

Настав великий день — і слух насторожить
Уся Країна Рад, і задзвенять антени
Від льоду вічного аж по Кавказ зелений;
Скрізь, де навчилися щасливо люди жити.

Хай друг радіє нам і ворог хай дрижить:
Ми сильні єдністю — пастух, пілот, учений,
Єдину кров несуть артерії і вени,
Єдипе серце в нас: воно в Кремлі горить.

На вісімнадцятий підносячися вал
Велика партія країну всю підносить,—
Цвіте, як райдуга, інтернаціонал.

Ніхто, ніколи нас не зігне й не підкосить:
Бо й землю Пушкіна теплить одна зоря,
І Руставелі край, і ниву Кобзаря!

1939

ДАВИДУ ГОФШТЕЙНОВІ

На середinpі віку життєвого
Потрапив я у дикий, темпій ліс.
Дантес

На середині віку життєвого
Ти опинився в радіснім саду
І проказав: — Я з друзями іду,—
І сонце світу світить нам дорогу!

Своїм братам ти оду і еклому
Ніс, як дари, під бурю, під біду,
І чесно славиш землю молоду,
І слово чесне вивіряєш строго.

Багато бачив і продумав ти,
Проходячи через хисткі мости,—
І зрозумів, що напі краєвиди,

Що наше щастя — тепла ця земля,
Огрівана промінням із Кремля,
Що ми — воїстину брати, Давиде!

1939

КОЦЮБИНСЬКИЙ

Він ходив полями і гаями,
Він любив, він жив, горів, творив,
Кононівськими пройшов ланами
І зустрів він «мужика» між нив.

«Говори!» — це слово «мужикові»!
«Говори!» — художнику наказ,—
І страждання людське в людськім слові
Запалало тонко, як алмаз.

Він «самотній» — завжди друг людині,
Він — холодний, він — гарячий тут...
У такій прекрасній самотіші
Не боятись муки і отрут!

Олексій Максимович зустріне,—
Капрі — сонце — золото — блакить...
Україно! Як такого сина
Не любити —
не благословить?

1939

ВЕРЕСНЯ ДЕНЬ СІМНАДЦЯТИЙ

Урвався свист разючий нагая,
Ярмо з плечей скотилося додолу.
Встає мій брат, встає сестра моя
І долю зустрічають ясночолу.

Геть камінь чорний, що віки гнітив,
Геть панський чобіт, що топтав віками,
Трудяці вільні серед вільних нив
Могучими озвуться голосами.

1939

РУКАМ ТРУДЯЩИМ СЛАВА

Історія підносить факел
Над ніччю чорною — і враз
На скорбних лицах видно знаки
Одвічних муک, зпушапь, образ.

Свій меч історія підносить —
І долу падає ярмо,
І панське ухо чує: досить!
Себе ми в рабство не дамо!

Визволення лунає слово,
Радянські рушили полки —
І миру гілка маслинова
Стальні увінчує штики.

Не панувати, вельможна пані,
Шляхетська Польще! Не з руки!
Збирайте ганчірки останні,
Пустої слави черепки.

А тут — рукам трудящим слава
І щастя — змученим сердям.
Зоря історії яскрава
Складає вирок всім панам.

1939

ДРУЖНЕ СЛОВО

З паддніпрянських висот посилає народ
Дружне слово братам паддністряпським.
— Волі час вам настав, годі жити без прав
І стогнати під чоботом панським!

Ми в залізних полках, на сталевих штиках
Вам приносимо мир пожаданий,—
Бачить ваша земля ясне сонце з Кремля —
Заживуть ваші болі і рани.

Кревні сестри й брати! Досі нарізно йти
Нам доводилось,— час той минувся!
Інша стала пора — і Дніпро до Дністра,
І Дністро до Дніпра усміхнувся!

Київ, 19 вересня. (По телефону). 1939

НА МОГИЛУ ФРАНКА

В Перемишлі, де Сяп пливе зелений,
Стояв поет. Крутилася земля,
Сіяло сонце, пролітали птиці,
А павкуруги ходили скорбні люди,
І кожна мука, кожен зойк і стогн,
Лягали на поетове чоло
Гіркою тінню.

Сину коваля!

Чи думав ти, чи ти передчував,
Що засіяс всенародне сонце,
Що цурнурова зірка запалає
Над сірими, убогими полями,
Що ковалям і ратаям попиклим
Дасть руку вільний ратай і коваль,
Щоб їх навіки вільними зробити?

Ти вмер у час тривожний і тяжкий,
У вбожестві, у муках невимовних,
Та й жив ти не в трояндovім вінку,
Лаврового по правді заслуживши,
Але я певен, що в очах твоїх,
Смертельною хворобою пойнятих,

Ніколи не згасала чиста віра
В грядуще царство молодого сонця,
У те, що викує свободи меч
Убогий раб з убогого орала,
Що щастя всіх — по ваших аж кістках —
На землю ступить вільною ногою.

I справдилась твоя нехибна віра,
I юнаком зробився сивий Львів,
I твій народ, якому ти віддав
Свій мозок, руки, працю, кров і серце,
Засяяв у народів вольних колі,
I воля віс молодим крилом
В Перемишлі, де Сян пливе зелений.

1939 р. Київ

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІЙ ЗЕМЛІ

Земле, поорана горем,
Лихом засіяна чорним!
Горе і лихо поборем,
Книгу прекрасну розгорнем.

Книга ця волею зветься,
Працею зветься живою;
Сяйво з Кремля засміться
В лоні води Дністрою.

Тінь многострадна Франкова
Вольну країну вітає,
І плетениця лаврова
Горде чоло їй скрашас.

Нині ви, сестри й братове,
На терези положили
Царство неправди і крові —
Чи квітування всесиле.

Дві перед вами дороги,
А простувати одною...
Сміло ж ідти без тривоги
В річище правди нової!

Як утікали панове,—
Аж закривавили землю...
Чуєш, заквітчаний Львове,
Голос могучого Кремлю?

В силі гартовані ратній,
В праці засмаглі великий
Руки сплітаються братні,
В море зливаються ріки.

1939

ЛЕРМОНТОВ

Був офіцер із поглядом тяжким,
Поет, бретер, співець, жива людина,—
І враз Росія плаче вся пад ним.
Над тілом сина!

Вмер на дуелі, як і Пушкін вмер,
Вмер бунтарем, як побратим Тараса,—
Ти наш! Ти друг! Ти завжди і тепер
Поезії всесвітньої окраса.

1939

НЕМА СТАРОМУ ВОРОТЯ

І знов цей день — єдиний в світі,
Цей квіт, що квітне восени,
Радянські дочки і сини,
Багрець і золото в блакиті!

Я бачив древній, сивий Львів,
Я чув незвичне там: товариш,
Я знов, що щастя пе забариш,—
Воно в руках більшовиків!

І хай же там, і хай же тут —
В Москві, у Києві, у Львові —
Цвіте любов, квітує труд
На ясно вишитій основі!

Нове буття, нове життя,
Квітки братерської любові...
Нема старому воротя
Ані у Києві, ні в Львові.

1939

БЛАГОСЛОВЕННІ МИР І ПРАЦЯ

Відцокотіли панські коні,
Лягає курява на шлях,
Як дим століть. На тихім лоні
Землі старої, на полях,

Де однотонною струною
Дзвеніла вікова печаль,
Сьогодні радістю живою
Горить рожевоперста даль.

Каміпня Львова посивіле
Юнацький відбиває крок,
Птахи багряні прилетіли
Між благовісних блискавок.

Не розбрат, а братерство націй
Братерські принесли шаблі...
Благословенні мир і праця
На цій оновленій землі!

1939

В АЗЕРБАЙДЖАНІ

1

БАКИНСЬКІ ТЕРЦІНИ

Присвячується азербайджанським друзям-поетам, що з давньої традиції та з величчя власного серця взяли собі за улюблени образи — перелітних журавлів і весняні фіалки.

Над древнім Каспієм у синій вишні
Підноситься гігант з простертою рукою —
Один із велетнів, що мінять наші дні.

Він завжди повен був живого неспокою,
І вгору Партиї вела його тропа,—
Тому ж то він і став над величчю такою.

Він сонце ніс туди, де ніч була сліпа,
І діло, ѿ слово він за діло мав єдине,
Подобу строгого дорійського стовпа.

Недарма змолоду ввійшов він в полк орлиний:
Він зінав, що хибний крок злочинним може статъ,
І точно міряв він і наміри, ѿ причини.

Він скрізь, де тільки був, єднав велику рать,
Своєю смілістю був здатен зрушити гори,
І води Каспія про п'яного гомонять.

Дивлюся вниз — лежить Баку широкозорий,
Новий і давній вік у час один сплелись,
Софокла мудрого старий і юний хори.

Огнепоклонники молились тут колись,
І ми заходимо у храм закам'япілій,
Де вишкі пафтові навколо піднеслись.

О предків-диваків поріддя, серцю миле,
Рибалки, ратаї, каменярі, співці!
О, як сьогодні ви прекрасно б зрозуміли,

Що доля людськості — лиш у людській руці,
Що підкорилися і скелі нам, і хвили,
А мирні ми тому, що завжди ми бійці.

По Леніна шляху ми в нездоланній силі
Йдемо вершинами, цураючись пизин,
Вслід яснокрилому ми стали яснокрилі.

Брати! Оці слова вам України син
Несе як скромний дар від пишної країни,
Це вам — фіалки цвіт із київських долин,

Це — з українських лук вам голос журавлиний!

1939

НІЗАМІ¹

На грані двох епох Петrarка й Данта колись
 Прорвали мертвий круг застиглої латині,
 І мови рідної потоки полились
 В даль італійської долини.

Так мудрий Нізамі крилом прорвати хотів
 Ті пута золоті, що спів його скували,
 Щоб по-братерському озватись до братів,
 Та час і шах йому на перешкоді стали.

Але настали дні щасливих поколінь,
 І вільний він тепер, азербайджанський геній...
 Так лебідь, як весна веслом розплеще синь,
 До рідних лінен вод через луги зелені.

1939

НОВОРІЧНИЙ СОНЕТ

На вікнах срібна світиться різьба,
 Сніжинки грають в сяйві електричнім,
 І незабаром дзвоном опівнічним
 Годинник нить шовкову розруба.

Великий гіми, де труд і боротьба,
 Столиця світу кине ніби клич нам,
 І з молодим ми стрінемося січнем
 В країні, де ні пана, ні раба.

Настроймо ж струни ми на лад високий,
 Щоб наші роки, як гірські потоки,
 Свіжили зріст майбутнього зела,

Щоб від Паміру до Карпат дзвеніла,
 Неначе пісня променистокрила,
 Народу слава й партії хвала!

1940

¹ Великий азербайджанський поет Нізамі Ганджеві (1141—1203) через умови часу писав не рідною, а фарсидською мовою. З початку поеми «Лейлі і Меджнун» видно, як рвався він писати по-азербайджанськи і як тому на перешкоді стала воля шаха. Є підстави думати, що деякі свої твори (які не дійшли до нас) він писав усе-таки своєю мовою.— М. Р.

СЕДОВЦЯМ

На суходіл твердий ізнов вони ступили —
Ті, що не день, пе два між буряних стихій
З твердою волею, твердої повні сили,
Для блага людськості чинили подвиг свій.

Народ стрічає їх, співці співають славу,
Антени їх слова розносять на крилі...
Благословенні ж ви: чищить велику справу
Вам од великої доручено землі.

В обіймах другових, у милої обіймах,
На скромпім бенкеті, на вічі голоснім,—
Скрізь гості дорогі, скрізь дома, а не в приймах,
Скрізь вами гордий край і скрізь ви горді ним!

1940

РАДЯНСЬКИЙ ДЕПУТАТ

Як дзвіш пташиного крила
Уранці навесні,
Як повів літнього тепла
Крізь віхоли страшні,
Щаслива звістка перейшла
В західній стороні.

Там, де молився бернардин
І босий кармеліт,
Там, де горить з півмертвих стін
Давно померлий світ,—
Встає народу чесний син
І держить волі щит.

Де пана в руку цілував
Збитий хлоп-бідар,
Де материнський плач лупав
До лиховісних хмар,
Скрижалі славні людських прав
Припесено як дар.

Жона і муж, сестра і брат,
Рільник і робітник,

І всі, окривджені стократ,
Злилися в гордий клик:
Нехай народний депутат
В новий веде нас вік!

Як гомін птичих голосів
Весною на зорі,
Злилися у єдиний спів
Усі пролетарі,
Бо ясен промінь засвітив
Над пими угорі.

Широко вікна розчини —
Немає ж більше грят!
Хай вітер вільної весни
До вільних лине хат,
Хай здійснює найкращі сил
Радянський депутат!

1940

* * *

Сто років... пі! Відколи люд живе,
І жито живте, і волошки сині,
Відколи небо голубе пливе
На нашій, на зелепій Україні! —

В серцях плугатарів і ковалів,
В дівочій пісні, в пісні парубочай,
І там, де біль, і там, де правий гнів,
І там, де щастям променіють очі,

Найбільше ж там, де повстання пожар,
Найбільше там, де полум'я і порив,
Живе один з найбільших в світі творів —
Шевченка невмирущого «Кобзар».

1940

МОЛОДІ

Спасибі вам, товариші поети,
За дружнє слово, журавлинний клик...
Я вірю, що усі ви, друзі, йдете
До сонця, що сіяє нам повік.
І вірю я, що — хай і небагато —
Зробила дешо і моя рука.
Щоб кожен день і кожне наше свято
Вінчалося ім'ям — більшовика.

Київ, 9 квітня 1940 р.

ВЕСНА І СПІВ

Перлисти хмари все вище вгору,
Все більше сонця, все більше дня...
Відкрийте ж вікна! Пливе знадвору
Весна і пісня, життя й борня.

Та що там вікна! Серця відкрийте,
Хай гріє сонце. Нехай пече!
Сплетіте руки і мислі злийте!
Ідіть у ногу! Плече в плече!

Блакитні очі і очі чорні,
І чорні коси, і золоті —
Усе палає в єдинім горні —
В весні і в пісні, в борні, в житті.

1940

ВЕЛИКИЙ ДЕНЬ

У тьмі горіла лампа Акерману,
Яку великий оспівав Адам¹,
І каменем бездушного туману
Давило панство груди бідарям.

Зросталися й вилися виногради,
Дністро лямуючи та бистрий Прут,—
А виноградарі були не раді,
Було вино грікіше від отрут.

Високе небо над шпилем і яром
Розширювало синіх два крила,—

¹ Адам Міцкевич у «Кримських сонетах». — M. P.

Та вся земля загарбникам-боярам
На глум і потопт віддана була.

І там, де, ніби пісня солов'їна,
Федъковичева пісня піднеслась,—
І там був порох, морок і руїна,
І, наче в сні, пручалась Буковина —
І тепла кров з її грудей лилася.

Мовчали чорні і німі кордони —
І враз — фанфари! Сонце! Голубінь! —
І велетенський пелюсток червоний
Замаяв понад мурами склепішь.

Неначе повідь, розлилась потуга,
Життя нового линуть посланиці,—
І от в міцних обіймах брата й друга
Прокинулися давні Чернівці.

Федъковичева пісня солов'їна
З Шевченковою стріллю, як сестра,
І в прах упала днів лихих руїпа,
І Україна, як сім'я єдина,
Живе й цвіте.. Безсмертне — не вмира!

1940

28 ЧЕРВНЯ

І знов хитнулася історії вага,
Знов правда переважила велика,
Ступила смілива визвольницька нога
Через рубіж, де братній голос кликав.

Час кривди проминув, час підступів і зрад,
Птах волі пролетів, ясний, крилатий.
І буде з братом брат плекати виноград,
І буде з другом друг ярма не знати.

На Бессарабії тяжка лежала тінь,
В гіркуму сні томилася Буковина,
Та день новий заграв для нових поколінь,
Та віщим голосом лунає далечінь,
Що український люд — сім'я єдина!

1940

ГОСТЯМ

На столі цвітуть меди і вина,
Друзям простелилися мости...
Славна будь, зелена Буковино,
Наша Бессарабіє, цвіти!

Милі гості! Та хіба ж гостями
Нині вас годиться називати?
Та хіба ж не ми — не разом з вами —
Непоборна більшовицька рать?

Я б хотів у невеличкім тості
Виявити велич наших днів...
Просто так: господарі, не гості —
Вам пошана, хліб наш, сіль і спів.

1940

ФЕДЬКОВИЧ СПІВАЄ

Ставпій, сумний, в народнім гойнім строї
Він устає — і гості підвелись:
«Давно уже не чувано такої,
Лишє дідам — лише тоді — колись...»

Співає він. Один чи два, чи троє,—
Чи з буковинських голубих узлісъ
У весь народ у гордім песпокой
Устав, землі щоб повернути вісь,

Щоб цісарського обернуть жовніра
На Довбуша, чия правиця щира
Свій топірець піднесла — за людей...

I вся громада блідне у безмов'ї:
То кобзаря, що зріс на Наддніпрров'ї,
Стрічає буковинський соловей.

1940

* * *

Восени прилітають невідомі птиці,
З дивним крикомпадають на ріку,
І стрілець сам не знає: може, то тільки сниться,
Що весною він бачив саме таку.

Восени кожен день — якась відміна:
То зів'яла стеблина, то зелений пожовк...
Восени розумнішою стає людина
І ще м'якшим — трави прим'ятої шовк.

Восени залягає риба в ковбанях,
Щоб немудрі якісь бачити сни...
Осінь, звісно, пора розмов останніх,—
Але їх сходить пшениця теж восени!

26 липня 1940 р. Ірпінь

МИСТЕЦТВО ПЕРЕКЛАДУ

M. M. Ушакову

Іде стрілець на незнайомий луг.
Чи птиця ж є? Чи день сьогодні вдалий?
Чи влучно він стрілятиме?

Промчали
Чирки, як вихор,— і зайпявся дух.

Так книга свій являє виднокруг,
І в ті рядки, що на папері стали,
Ти маеш влучити, мисливцю вдалий,
І кревним людям принести, як друг.

Не вбити, ні! Для всяких аналогій
Межа буває: треба, щоб слова
З багатих не зробилися убогі,

Щоб залишилась думка в них жива
І щоб душі поетової вияв
На нас, як рідний, з чужини повіяв.

1940 р. Коктебель

ВОЛОДИМИРОВІ СОСЮРІ

Такий я ніжний, такий тривожний.
B. Сосюра

Тривожний, ніжний друже мій,
Що зріс у Третій Роті!
Поглянь з-під променистих вій,
Розкрій юнацький усміх свій,—
Земля сіяє в злоті.

У злоті, в цурпурі земля —
І сталось лиш тепер це...
Тому й заводи, і поля,
І ясний промінь із Кремля
Поета славить серце.

Хто б міг такого не любить?
Нехай би й рід той вимер!
Прийшов, щоб гріть і щоб горіть
В цей світ, що радістю тримтить,
Сосюра Володимир.

1940

НА ЖОВТНЕВЕ СВЯТО

Ти чуєш? Кличе співами
Жовтневе свято нас!
Ми лавами щасливими
Виходимо в цей час.

Виходимо, співаємо:
Веселий день настав!
Ми всі багато знаємо
І танців, і забав!

Зібрали всім на диво ми
І квітів, і прикрас...
Ти чуєш? Кличе співами
Великий Жовтень нас!

1940

17 ВЕРЕСНЯ

Бувають дні й роки, що в'яло,
Немов осіння мла, течуть:
Нудьги багато, сонця мало,
Все каламутъ та каламутъ...

Години йдуть без переміни,—
Хіба що гірше стане враз,
Хіба що зимний дощ порине
Чи злого вітру прийде сказ.

Так дні в Дрогобичі, у Львові,
У селах галицьких ішли.

За роком рік в поту і в крові,
В обімах кам'яної мли.

І те, що пан змінявся паном,
Що обновлялись нагаї,—
То біль новий був давнім ранам,
Обнова шкури у змії.

Роки війни...

Та рік єдиний —
Він вартий багатьох сторіч:
До Борислава й Львова рине
Братерських сурені срібний клич.

І заростає слід од шляхти,
І рани гояться страшні,
І для трудящих — лан і шахти,
І сад, і книги, і пісні,

І сонце по-новому грас
На мурах давніх кам'яниць,
І розливається по краї
Незламна більшовицька міць,

І над надгробником Франковим,
І над Міцкевича вінком
Народ гrimить щасливим словом
І вольним розцвіта трудом.

1940

РІЧНИЦЯ ВИЗВОЛЕННЯ

О, скорбні тіні страдників великих,
Федъковича, Стефаника, Франка,
Гrimить, як пісня молода й струнка,
Народ наш вільний. В переможних кликах

Палає даль. Нема тиранів диких,—
І праця, й правда розцвіла людська.
Зробила це рука більшовика,
Піднявши стяг свій на полях і ріках.

Недавно ще густа лежала тьма
Над Львовом і Дрогобичем — ярма,
Здавалося, народ повік не скине.

Та що за цей зробилось дивний рік,
Рік волі, більший за неволі вік!
Які прекрасні перші роковини!

1940

ПИСЬМЕННИКАМ-ГРУЗИНAM

Я пам'ятаю місто давнє,
Де спогади сумні і славні,
Немов трава, переплелись;
І наші приязні розмови,
Коли за келехом, братове,
В високій дружбі ми клялись.

У дні гіркі та певеселі
Шевченко наш і Церетелі
Злетілися, як два орли,
І нині руку до грузина

Простерла радо Україна,
Хоч гори проміж нас лягли.

Для дружби ні високі гори,
Ні хижий степ, ні темне море
Не перепона й не межа.
Пісень Пшавели горді скелі,
Стрімкі будови Руставелі —
Це радість наша, не чужа!

Ми чуєм, знаєм ваші співи,
У спільній радості брати,—
І вам у відповідь співаєм,
Якої вмієм і як знаєм,
Співці єдиної мети!

1940

РАДЯНСЬКИЙ КІЇВ, НЕВМИРУЩЕ МІСТО

Глибока ніч. Будинки сплять і люди.
Лиш інколи промчить автомобіль,
Та сяйво блісне, та не зпать відкіль
Озветься голос. Тіні, мов приблуди,

Снують і коливаються усюди.
Скінчив роботу я,— але не біль
У серці, ні. Заграє ранку хміль,
У день великий наше сяйво буде.

О, як майдани ці заклекотять,
Заіскряться, розквітнуть променисто,
Як загримлять оркестри урочисто!

Як буде весело мені впізнати
У лавах тих, де прапори горять,
Радянський Київ, невмируще місто!

1940

ЖОВТНЕВИЙ КИЇВ

Я вийшов на балкон. От він, прадавній Київ,
Мій незрадливий друг, порадник мій старий.
Він хмари розметав і тіні всі розвіяв,
І шум його дзвенить на ще не знаний стрій.

Проміння кинув він на села і на ниви
По всьому обрії, освітлив іogrів,
Він старість проміняв на розмах крил бурхливий,
На величінь будов і перегук гудків.

Жовтневий Києве, ти ясною свічею
Над українською землею возсіяв,
Ти — шелест мудрих книг і шепт юних трав,
Цвіте безсмертя цвіт над славою твоєю.

1940

ПЕРШІ МОРОЗИ

Морози вдарили. Я вийшов у садок.
І, зачарований, дивився з півгодини,
Як листя рветься з віт і шемраючи ліне
На землю — зграйками натомлених пташок.

Така була краса у тихому кружлянні
І стільки злагоди, спокою й торжества,

Що я помислив так: не смерть і не прощання,
А щастя зустрічі нам осінь відкрива.

Тепер лежать листки у мальовничих плямах —
Червоні, як вино, рожеві, як весна,
Щоб землю ситити, щоб країй плід вона
На той зростила рік, на тих деревах самих.

О, коло вічного, всесильного життя!
Як добре бачу я, як ясно розумію,
Що осінь в глибині таїть весни надію,
Що смерть минулого — дорога в майбуття!

Жовтень, 1940. Ірпінь

ЦВІТЕ АЗАЛІЯ

Цветут гортензии в Батуми.
Ник. Ушаков

Цвіте азалія, мій друже Ушаков,
У мене на вікні, в кінці старого року,
І я люблю її, як дівчину жорстоку,
Що після довгих мук дарує нам любов.

Я впертим доглядом рослину поборов,
Хоч і чималу мав з триклятою мороку.
Тепер цвіте вона, свого дійшовши строку,—
Зими тонкий етюд до весняних дібров.

Так і в поезії, так і в житті людському:
Крізь порох, труд і піт, крізь сумніви і втому
Ми здобуваємо свою височину.

Тож нині, сповнивши свій традиційний келих,
По-братьськи випиймо за вицвіт мук веселих,
За чесно придбану щасливу сивизну!

1 січня 1941 р.

ЗОЛОТА ШАБЛЯ

Павлові Тичині

Не пам'ятаю — вперше на Кузнечній
Зустрілись ми чи, може, і не там,
Ta aразу речі в нас зайшли сердечні:

Перегляд строгий роблячи літам,
І зустрічам, і постатям, і дітям,
Я згадую з незмінним почуттям

Той час. Довіку, знаю, не розвієм
Ми спогадів про далі весняні,
Відкриті навстіж мислям і надіям!

О, як переливалися пісні
Під Вашою гарячою рукою,
Хоч тихі, а, мов травень, голосні!

На все життя Ви узяли з собою,
Павло Григорович, пісенний дар,
Як шаблю золоту — почесну зброю.

Із уст народу перейнявши чар,
Що живить нас, немов вода цілюща,
Ви йшли вперед, як сміливий владар.

Тому ж то Вас ані гора, ні пушта
Не можуть зупинити. Не для Вас
Порожніх слів краса скороминуща.

У Харкові (чи то ж далекий час?)
Мені про Кожум'яку Ви читали,
І той вогонь у серці не погас,

Що запалав тоді, назавжди стали
На той Ви шлях, що д'горі Вас веде.
Хай іншим тихі пристані й причали

У снах ввижаються,— а Ви ніде
Легкого не шукаєте спокою.
То ж сам народ у руки Вам кладе

Народного поета чисту зброю.

Січень, 1941 р. Київ

ЧОТИРИ ЛИСТКИ

1 МАЙСТРОВІ СЛОВА

Одійди від власної роботи,
Як сторонній, пильно подивись:
Чи не забагато позолоти?

Чи належно лінії сплелись?
Чи тонів немає де кричуших?
Чи не ріже око зайвий штрих?
Чи для успіхів скороминущих
Ти не знишив помислів своїх?
Чи твою пізнають люди руку
В кожній тіні й цлямі світляній?
Чи несеш ти добру їм науку,
А не злоотруйливий напій?
Зваж усе на терезах спокою,
Твердо все обдумай до кінця —
А тоді гарячою рукою
Знов берись до пеналя чи різця.

2
ДОЩ І ЯСНІСТЬ

У стайні, де приємно пахне глоєм
Та потом кінським, стоїмо ми втрьох
І в двері дивимося з неспокоєм
На краплі, що стікають, як горох,
По штабах і одвірках. Дощ нежданий
Сьогодні нам зірвав мисливські плани:
Ми коні вже збиралися запрягати,
Щоб на болото по бекаси їхати,—
І па тобі! Коли весь світ, як віхоть,—
Яке вже полювання! —

Та тремтять

Так гарно ті краплини! Так жадібно
Земля впиває воду сіро-срібну,
Нарешті — так давно дощу потрібно,
Що віртуозні сиплемо лайки
Ми тільки, так сказати, для

годиться, —

І навіть саморобні цигарки
З дюбеком доморослим діда Гриця,
По щирості, вдоволено шкварчатъ.
А втім, краплини рідше даєленчать,
І хоч вода стікає ще бурхливо
По ринвах, — та уже запону сиву
Здіймає з далечі чиясь рука.
Уже проглянув промінь десь

невловний, —

І день, вологи дорогої повний,
Немов би чаша виграє дзвінка.

3
ГОЛОС ГОРОБЦЯ

За вікном, у тишині ламкій,
Надвечірнє бистре цвірінчання...
Знов весна. Знов, вірю, не остання.
Знову сили й радості прибій.

Вечоре мій, побратиме мицій!
Молод-вечір у душі розцвів,—
Як колись поснулих горобців
Ми з Яськом під стріхою ловили.

Спомин той у воду камінцем
Упада. Дедалі кола ширші,
І ростуть, і виростають вірші,
Збуджені вечірнім горобцем.

О, які ж узгір'я та долини,
Скільки весен, скільки літ і зим
Перейшов я! Маревом яким
Пережите за плечима плине!

А проте,— усе вона вгорі,
Та весна, що досягти жадаю...
Тінь її я тільки вишивав
На шовку вечірньої зорі¹.

1941

КОНЦЕРТ

Павлові Тичині

Скінчив музика. Оплески ряспі
Весняною грозою розлилися.
Палають разом на однім огні
Дівчатка білі й меломани лисі.

Он рецензент, з невдахи-скрипаля
Знавцем великим у мистецтві ставши,
Запевнюю, що він ще віддаля
Талант правдивий відрізняє завше;

¹ Четвертий вірш «Одужання» подається в третьому томі у збірці «Мости» (с. 241).

Он сива панна хусточку хова,—
Сухенькі нею витирала очі,—
І на сусідів щедро вилива
Свої найглибші захвати дівочі;

Он чоловічок невідомих літ,
Що на концерт забрів, щоб подрімати,
Оповідає всім старі, як світ,
Казки про Паганіні й Сарасате.

Але скрипаль вдивляється в глибину:
Які там очі світяться жадібні!
Уста мовчать, немає для хвалінь
Належних слів,— вони і непотрібні.

Та знає він, що вітром степовим
Він напоїв ті молодечі груди,—
Віднині ще вільніше дихать ім
І працювати ще веселіше буде.

І от він знову скрипку притиска,
Дає рояль свої акорди звичні,—
І лине з-під всевладного смичка
Хвала труду і молодості вічній!

1941

ПРО ПІСНЮ

(Павлові Тичині)

Як пісня виринає
з душі самого дна,
то ще й співець не знає,
чим продзвенить вона:
чи співом колисковим,
а чи вояцьким словом,
лиш треба знати одно:
черпай по саме дно!

Яка щаслива мука,
який веселій біль!
Душа — вона ж стозвука,
рясна, як рясен хміль!
Проте ж одну дорогу
ми мітимо її строго:

поем, елегій, од
слухач один — народ!

І от як до народу
Дійшов насправді спів,—
і в бурю, і в погоду
блажен ти і щаслив!
Блаженний і щасливий
той дощ, що росить ниви,
І пісні тій хвала,
що у серця ввійшла!

1941

ВЕЧІРНЯ ЗОРЯ

Ой зайди, зайди ти, зіронько
та вечірняя.

Улюблена Шевченкова пісня.

Про зіроньку вечірню він співав,
По вбогій походжаючи майстерні,
І сутінки надходили химерні,
І вітер над Невою застигав.

Життя пройшло — а чи й було, не знати!
Як павутиння, в пам'яті плелись
Ті друзі, що божились і клялись,
Щоб так лукаво зрадити й продати,

І вороги, що й ліку їм нема,
Як днім неволі у степах безлюдних.
Лягала на дорогах многотрудних
Дочасна непокликана зима.

Проте ж зустрів він на зорі вечірній
Одважні очі і ясні серця,
І холод одинокого кінця
Йому зігріли руки щирі й вірні.

Вже чулисъ крохи того косаря,
Що і царя, казав він, не минає,—
А він співав — і вірив, що засяє
Непереможна вранішня зоря!

1941 р.

ХВАЛА УЯВІ

Я не бачив, як танцюють джигу,
Уявляю — схоже щось на дзигу;
Ще додам, що теж і фарандоли
Навіть ви не бачили ніколи.

Та на те ж уява у людини,
Щоб нечуті чути тамбурини,
Та на те ж я над собою пан,
Щоб творить гітари і гітан.

Щоб Севільї та Гренади всякі
Рідні нам були, як Кобеляки,
Щоб зривати нам квіти тамариску,
Гострий джин хилити в Сан-Франціску,

В океані мчать за кашалотом,
Буть на «ти» з гіdalго Дон-Кіхотом,
Гнізда кайр шукати серед скель,
З д'Артаньяном вийти на дуель.

1941

ХВАЛА РЕАЛЬНОСТІ

Усе живе, що має кров і плоть,
Що має обсяг, і вагу, і міру,
Коня, що хоче скинути оброть,
Кота Васька, що схожий на Багіру¹,

Фламандське повнокровне полотно,
Рожеве тіло, і сталеві м'язи,
І сіна запах, що пливе в вікно,
І жар троянд у склі тонкої вази;

Напругу праці, що стрясає світ,
Міцні обійми, що стискають груди,
Достиглий овоч, що звисає з віт,
Розумних рук окрілені споруди;

¹ Пантера в книзі Р. Кіплінга «Мауглі». — M. P.

Угноєну, розпушену ріллю,
Співучі ріки, пущі заповідні,—
О, як це все незмірно я люблю!..
А вас найбільше, люди, люди рідні!

1941

ДРУЖНЕ ВІТАННЯ

Хай много літ живе, хто многоліття людям
Шукає много літ при світочі яснім,
Хто гострить кари меч недугам нашим лютим
І хорій старості готовє гнівний грім!

Життя він полюбив. У строгім кабінеті,
На лузі вільному з рушницею в руках,
У стрічах із людьми, в думок самотнім леті,—
Він всюди радості високий держить стяг.

Тому ж то чується із сіл, із міст, з околиць
Від юних і старих привітний скрик один:
Нехай живе наш друг, наш славний Богомолець,
Учений сміливий, стійкий громадянин!

1941

ФРАНКОВІ

На ріці вавілонській — я там сидів,
На розбитий орган у розпуці глядів...

Нема тих струн, яких би не торкала
Його рука, вся в чесних мозолях;
Пройшов він борозпою вслід орала
З народом поруч свій кремністий шлях.

З народом разом муками Тантала
Він мучився, коли от-от, в очах,
Обітovanа їм земля сіяла
І маревом зникала у полях.

І знов ридав на вавілонських ріках
Могучий голос, певен сил великих,—
І хай розбився дорогий орган,

Та досягли ми мет обітованих,
І він стойть у відсвітах багряних
З Тарасом поруч — брат і друг Іван.

1941

ЯН МАЕСТОЗО-ГРОНСЬКИЙ

Із давніх портретів

Ян Маестозо-Гронський був колись
У харківськім театрі за актора.
Bel canto, прошу! Знаменитий бас!
Бас одлетів, а з ним і Маестозо
Згубилося: лишився Гронський сам.
Ще, правда, він і нині гаркнуть може,
За піаніно сівши, «Джигуна»,
Що аж шибки у вікнах дзеленчать
І перехожі з остраху блідніють.
А то співає власних композицій
На власні вірші польські та російські
Або й малоросійські. Часом теж
Малює аквареллю й олівцями
В альбомчик Теліменіних часів.
Але найбільший, звісно, він митець
На льоті близкавичному бекаса
Із дубельтівки пострілом «зрізать».
Отут-то вже не мас Гронський рівних!
Коли ото служіння Мельпомені
Із тасмничих кинув він причин,
То потягло артиста у зелені
Простори лук розлогих та долин,
І він в селі у пані Адамович
За управителя маєтку став,
А далі взявся й серцем управляти,
І тим, і тим доволі своєрідно
Він управляв. Що тичеться маєтку,
То основний у Гронського був принцип —
Щороку з півдесятка десятин
По цінах ліберальних продавати:
Це спрошувало справу і давало
Можливість гойно зустрічати гостей
І не порожню підіймати чарку
За дружбу, за мистецтво, за жінок

І часом навіть за народне благо.
І щодо серця пані Адамович,
То мав розмову досить неприємну
Він з чоловіком вінчаним її.
«Не маєш права бить мою жену!» —
Кричав законний володільник пані,
Що завжди в місті проживав чомусь,
А до жони лиш заїздив у гості.
Любити, очевидно, дозволялось,
А бити — то вже був негарний тон.
А втім, ця справа заладналась також:
Не пам'ятаю вже, чи розвід дав,
Чи просто вмер дивак той Адамович,
Та, словом, Гронський шлюб узяв як слід
Із пані Целестиною, щоб мати
Вже повне право і любити, й бить.
Дійшовши літ, сказати би, перезрілих,
Зробивсь низьким на очі він. Носив
Пенсне на носі, як воно й належить,
Але погано і крізь нього бачив,
Хоч молодичок гарних — примічав.
Якогось разу у селі Парисах,
Коли стрільці збиралися на влови,
Він господині хати, де була
Квартира їхня, так сказати, похідна,
Сказав ласково: «Покажи коліно
На щастя!» Господиня це й зробила
З належним шиком,— а тоді пан Ян
Карбованця їй срібного вручив
По-рицарськи. Джентльмен був знакомитий!
Та ще про очі. Так він бачив зло,
Що на болоті мусив надівати
Поверх пенсне ще пару окулярів,—
А вже тоді — аби лише уздрів,—
Нема бекаса — тільки труп летить!
Ну, а Ганнусю молоду, що їй,
Коли вона дитину народила,
Віддати мусив він корову Гальку,—
Ту Гронський бачив навіть без пенснє!
Допомагав, сказати б, зір духовний!

От Гронського портрет, хоч і неповний!

1941

ДІТЯМ

СИНОВІ

Як чудно здумати, що молодість минула,
Що синім дзвоником у скошеній траві
Мій голос відбренів, росою ще повитий!
Як тяжко пригадать, що я не вмів любити
І землю теплу, й людські серця живі,
Що вже не снить душа поморщена й знебула!

Суниць червоний дух, янтарний дух ялин,
Берези пахощі, пахучі лиш весною,—
Таким би повівом у світі перейти!
Ta пізно. В грюкоті земної сусти
Mi тратимо скарби половою легкою
I зерно діране вважаємо за тлін.

A ти, Богдане мій, веселий і невмітий,
Що тягнеш хитро так всі речі zo стола,
Ty, люба мордочко в брунатому повидлі,—
Ty рученям махнув, немов рубнув навідлі,
I серце сонячна прорізала стріла:
Як любо здумати, що є на світі діти!

17 квітня 1932 р.

РІЧКА

Хлюпоче синя річка —
Ой, річка, ой, ріка!
Юрба нас невеличка,
Зате ж бо гомінка!
I співи тут, i крики,
I слізози тут, i сміх,
A вколо, як музики,—

Гурти пташок дзвінких.
І кожна ж то співає,
І кожна поклика:
«Ой, небо, ой, безкрай,
Ой, річка, ой, ріка!»

Он рибки затремтіли,
Пливуть із глибини.
Коли б співати уміли,
Співали б і вони.
А так за них співає
Компанія лунка:
«Ой, небо, ой, безкрай,
Ой, річка, ой, ріка!»

В дитячому саду ми
Пригадуєм той день,
І знов дзвенять нам шуми
Веселих тих пісень.
Хай осінь, хай тумани,
А пісня та дзвінка
Ніяк не перестане:
«Ой, річка, ой, ріка!»
1933

НОВОРІЧНА-БЕЗКІНЕЧНА

Білий снігу, сніженьку,
Постели доріженьку
Від хати до хати —
Новий рік стрічати.

Ми зустріть зуміємо
Танцями і співами,
Бо живем щасливо
Всій землі на диво.

Круг ялинки станемо,
На ялинку глянемо,
Руки всі сплетемо,
Знову заведемо:

Білий снігу, сніженьку,
Постели доріженьку... (і т. д.)

ЯЛИНКА

Світле сонце, білий сніг!
Полем заєць перебіг.
Засміялись сосни дзвінко:
Будь уквітчана, ялинко.

Світле сонце, білий шлях,
Ходить сонце в небесах,
На землі — веселі люди!
Ясно й весело усюди!

Ти, ялинко, зеленій,
Разом з нами ти радій,
Серед білої зими
Весняпою будь, як ми.

ЦИРК

Дитя і воїн, син і мати,
І наймолодший, і старий
Сміялись, тішитись, плескати
Ідуть під купол цирковий.
Слова тут бистрі, як рефрени
Дотепословця Беранже,
Тут гострі паҳоці арени,
І трубить слон, і кінь ірже.
І під склепіння людське тіло
Злітає дивовижно-сміло,
І у грудях стискає дух
Математично-строгий рух.
Хвала артистам з дивним хистом,
Веселій спритності хвала!
Тут юність наша золотистим,
Цвітистим маревом пройшла.

1939

ПРИМІТКИ

До другого тому включено твори М. Т. Рильського передвоєнного десятиріччя, що ввійшли до збірок: «Знак терезів» (1932), «Марина», (1933), «Київ» (1935), «Літо» (1936), «Україна» (1938), «Збір винограду» (1940), а також вірші, що друкувалися в періодиці або стали відомі тільки тепер,— розділ «Поезія збірками».

Більшість поезій друкувалась у різні роки в книжках поета, у цьому томі вони подаються за виданням: *Рильський Максим*. Твори в 10-ти т., К., 1960, 1961, т. 1, 2, 3, 4, підготовленими самим автором (далі у примітках зазначено тільки том і сторінку). Твори, що не увійшли до десятитомника, друкуються за назвами збірками. Велика кількість автографів творів М. Т. Рильського за 1930—1941 рр. втрачена. У примітках робляться застереження лише про наявні автографи.

ПОЕЗІЙ 1930—1941 ЗНАК ТЕРЕЗІВ (1932)

На контргитулі збірки зазначено: «Книжку цю видало видавництво «Рух» до XV роковин Жовтневої революції». Підписана до друку збірка у Києві 15 листопада 1932 р., вийшла фактично трохи пізніше, наприкінці 1932 — на початку 1933 р.

«Знак терезів» — творчий відгук поета на постанову Центрального Комітету ВКП(б) від 23 квітня 1932 р. «Про перебудову літературно-художніх організацій». У річницю згаданої постанови М. Рильський писав: «Це він, той квітень торішній, помог мені восени здати збірку «Знак терезів», таку далеку від збірок попередніх — і «по-хорошому», здається мені, далеку...» («Літературна газета», 1933, 27 квітня).

Поезії книжки згруповані в шість циклів: I. Декларація обов'язків поета й громадяніна. II. На тому березі. III. На цьому березі. IV. Роздуми та усміхи. V. Постаті. VI. Вітрила.

I. ДЕКЛАРАЦІЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ПОЕТА Й ГРОМАДЯНИНА

Декларація обов'язків поета й громадяніна. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1932, 22 серпня. Подається за вид.: т. 2, с. 7.

«Цар, та Сибир, та Ермак, та тюри!». — Рядок взято з вірша О. Блока «Русь моя, жизнь моя, вместе ль нам маяться?» (1910). (Блок А. Собр. соч. в 8-ми т. Стихотворения и поэмы 1907—1921. М.-Л., 1960, т. 3, с. 259).

Ф е б — одне з імен Аполлона, бога сонця і світла.

Г о р а ц і й Флакк Квінт (65—8 до н. е.) — римський поет.

У цьому виданні й у збірці «Знак терезів» наявні різночитання. Подаемо рядки, надруковані у збірці, але відсутні в десятитомнику. На с. 7 після рядка 9 у збірці «Знак терезів» надруковано:

Швидше порадься з Каменою,
Розбуди Аполлона:
Темпи шалені —
Наш закон!

Що? Камена мовчить?
Аполлон і не знає?
Дивне на світі
Буває!

На с. 8 після рядка 18 у збірці «Знак терезів» надруковано:

Право — це слово дрібне!
От обов'язок — слово!
Хай тут легенько ікнеться
Панові Маланюкові!
Він із хрестом та з мечем
(Бутафорська тандита!) —
Серп і молот несéмо
Ми у світі!

На с. 10 після рядка 12 у збірці «Знак терезів» надруковано:

§ 5. Рекрутом завжди будь
Стати готовим до бою,
Та не за Польщу чи Жмудь
Маєш піднести зброю.
Сину країн, Україн!
Наша отчизна — праця!
Нація — тільки трамплін
До єднання всіх націй.

К а м е н а — у давньоримській міфології богиня наук і мистецтв, те, що у давньогрецькій — музा.

М а л а н ю к Євген (1897—1973) — український націоналістичний поет і публіцист. У 1918—1920 рр. — активний учасник націоналістичної контрреволюції, пізніше — емігрант.

«Знак терезів — доби нової знак...» Вперше надруковано у зб. «Знак терезів». Вірші. К., 1932, с. 12. Подається за вид.: т. 1, с. 321.

З о д і а к — 12 сузір'їв, по яких відбувається видимий річний рух сонця.

II. НА ТОМУ БЕРЕЗІ

Бенкет. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 15. Подается за вид.: 1, с. 307.

Г ю і с м а н Жоріс-Карл (1848—1907) — французький письменник.

М а р а с к і н — лікер.

Страйколам. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 20. Подається за вид.: т. 1, с. 318.

«Брати! Зоря горить на сході!..» Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 23. Подається за першодруком.

III. НА ЦЬОМУ БЕРЕЗІ

«То хмарка набіжить, і бризне дощ краплистий...» Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 27. Подається за вид.: т. 1, с. 286.

Заклик.— Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 28. Подається за першодруком.

«Шумлять за вікном дерева...» Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 29. Подається за вид.: т. 1, с. 285.

«Любовь поранить і обманить...» Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 30. Подається за вид.: т. 1, с. 322.

Будова. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 31. Подається за вид.: т. 2, с. 11.

Лу п а р і й — будинок розпусти.

«Варшав'янка» — масова революційна пісня. Первісний (польський) текст написав 1883 р. В. Свенціцький. У 1897 р. Г. Кржижановський переробив її, посиливши революційні мотиви, і переклав російською мовою. Українською мовою перекладено 1905 р.

«Нагостили сокири дзвінкі ми...» Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 33. Подається за вид.: т. 1, с. 316.

Тінь вождя.— Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 34. Подається за першодруком.

«Ткали рабині тканини рожеві...» Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 35. Подається за першодруком.

«Німий папір і неба циферблат...» Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 36. Подається за першодруком.

«Волосинко золоченою...» Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 37. Подається за вид.: т. 1, с. 291.

У цьому виданні й у першодруці наявні різночитання. На с. 37 після рядка 12 у збірці «Знак терезів» надруковано:

Збори... Бруд стіни закуреної...

— Припинити? — Будуват?.. —

Ах, люблю тебе обдураною

І дзвінке твое: «на ять!»

Гімн труду і сонцю (1—4). Вперше надруковано в зб. «Знак терезів», с. 38. Подається за вид.: т. 1, с. 292.

Г е к у б а — геройня «Іліади», дружина троянського царя Пріама. Коли, за міфом, під час війни загинули всі її дев'ятпідцятро дітей, кинулася в море. Образ її став символом безмежного горя і розpacу.

У цьому виданні й у першодруці наявні різночитання. На с. 39 рядок 16 у збірці «Знак терезів» має таку редакцію:

Як ми живий створили міт?

«Вода й повітря, бліскавка і грім...» Вперше надруковано в зб. «Знак терезів», с. 41. Подається за вид.: т. 1, с. 287.

«Ти не у птиці вчивесь літати...» Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 42. Подається за першодруком.

Леонардо да Вінчі (1452–1519) — італійський художник і вченій, один з видатних представників епохи Відродження.

Дедал — у грецькій міфології скульптор і будівничий. На штучних крилах, які зробив собі і синові Ікару, піднявся у повітря.

Музи — у грецькій міфології богині поезії, мистецтв і наук, дев'ять дочок Зевса та Мнемозіни.

Пеан — у стародавній Греції хоровий гімн на честь Аполлона, а згодом і на уславлення інших богів. Тепер — жанр лірики, пісні на честь значної події.

Діонісійський хор — від Діонісії — назви свята на честь бога Діоніса.

«Серпнева синя ніч, і залишничні свисти...» Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 43. Подається за вид.: т. 1, с. 311.

Засівна пісня. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 44. Подається за вид.: т. 1, с. 323. У відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (далі ІЛ) зберігається машинопис поезії (ф. 137, од. зб. 13).

Зажинкова пісня. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 45. Подається за вид.: т. 1, с. 326.

У цьому виданні є першодрукі наявні різночитання. Подаємо рядки, надруковані у збірці, але відсутні в десятитомнику. На с. 46 після рядка 20 у збірці «Знак терезів» надруковано:

Світ одважному кориться,
Гей!
Сонце, небо і пшениця —
Лиш підніжжя для людей.

«Над копицями стрункими...» Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 47. Подається за вид.: т. 1, с. 317.

Сонет-діалог. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 48. Подається за першодруком.

На пристані. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 49. Подається за вид.: т. 1, с. 327.

Сонет о їд — вид сонету, в якому катрени мають різні рими. Це визначення належить М. Т. Рильському.

«У присмерку осінньої аліє...» Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 50. Подається за вид.: т. 1, с. 315.

«Сосни колишуються, чорні, схвилювані сосни...» Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 51. Подається за першодруком.

«Серце, серце! Талий спіг!...» Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 52. Подається за вид.: т. 1, с. 314.

Борня не скінчилася. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 56. Подається за першодруком.

«Фінка і фомка — стрункий арсенал...» Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 54. Подається за першодруком.

Діти. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 55. Подається за вид.: т. 1, с. 313. Автограф зберігається у відділі рукописів ІЛ АН УРСР (ф. 137, од. зб. 165).

«Мас масло майове...» Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 53. Подається за першодруком.

Теокріт (Феокріт) — давньогрецький поет III ст. до н. е., творець жанру ідилій.

«На сонці ясени горять...» Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 57. Подастися за вид.: т. 1, с. 281.

«Не шукай велетенських завдань...» Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 58. Подастися за першодруком.

На порозі. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 59. Подастися за вид.: т. 1, с. 328.

Мудрецям. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 60. Подастися за першодруком.

«Цвіте й гуде земля, і серце повне вщерть...» Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 61. Подастися за вид.: т. 1, с. 288.

«Яскраві барви, повні тони!..» Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 62. Подастися за вид.: т. 1, с. 282.

«Нове життя нового прагне слова...» Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 63. Подастися за першодруком.

Блок Олександр Олександрович (1880—1921) — російський поет.

Гріг Едвард-Хагеруп (1843—1907) — норвезький композитор, основоположник національної музичної школи.

Заливчий Андрій (1892—1918) — український письменник і громадський діяч.

На п'ятнадцять хвилі. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 64. Подастися за вид.: т. 1, с. 306.

До мети! Вперше надруковано у «Літературній газеті», 1932, 3 липня. Подастися за вид.: т. 1, с. 289.

IV. РОЗДУМИ ТА УСМІХИ

Прозір. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 69. Подастися за першодруком.

Лойола Ігнатій (1491—1556) — засновник ордену єзуїтів. Ім'я Лойоли стало символом підступності, ханжества.

Ластівки. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 71. Подастися за вид.: т. 1, с. 295.

Асканія-Нова — державний заповідник у Чаплинському районі Херсонської області. На його базі працює Український науково-дослідний інститут тваринництва степових районів «Асканія-Нова» ім. М. Ф. Іванова.

Конча-Заспа. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 73. Подастися за першодруком.

Шарлемань Микола Васильович (1886—1970) — київський професор, доктор біологічних наук, добрий знайомий М. Рильського. Поєт відвідував його у заповіднику Конча-Заспа, де М. В. Шарлемань був директором (1921—1931).

Байрон Джордж-Ноел-Гордон (1788—1824) — англійський поет-романтик.

Едісон Томас-Алва (1847—1931) — американський винахідник і підприємець. Більшість його винаходів пов'язана з застосуванням електроенергії для практичних потреб.

Про зячу шкурку. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 75. Подастися за першодруком.

Чемберлен Остін (1863—1937) — англійський державний діяч, консерватор, міністр закордонних справ (1924—1929), один з ініціаторів розриву дипломатичних відносин між Англією і Радянським Союзом.

Давид і Голіаф — Давид — напівлегендарний староєврейський цар (XI ст. до н. е.), що зробив Єрусалим столицею Іudeї.

За біблійними легендами, Давид уславився успішними війнами і перемогою над велетнем Голіафом.

Г а р а г о н — головна дійова особа комедії французького драматурга Мольєра «Скупий», тип скнари.

Гуси (1—2). Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 78. Подастися за вид.: т. 1, с. 283.

Змагання. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 80. Подастися за першодруком.

М і к е л а н д ж е л о Буонарроті (1475—1564) — італійський скульптор, живописець, архітектор і поет доби Відродження.

«Джоконда» — портрет Монни Лізи, створений Леонардо да Вінчі бл. 1503—1507 рр., знаходиться у Луврі.

Т в о� е ць безумовно смілого Давида. — Йдеться про скульптуру «Давид», створену Мікеланджело Буонарроті у 1501—1504 рр.

Правнукові. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 84. Подастися за вид.: т. 1, с. 331.

Ні! Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 92. Подастися за першодруком.

V. ПОСТАТИ

Прометей. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 97. Подастися за вид.: т. 1, с. 312.

Бетховен. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 98. Подастися за вид.: т. 1, с. 329.

Б а л а ць к и й Дмитро Євменович (1901—1981) — викладач музики, диригент, друг поета,

Шевченко. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 99. Подастися за вид.: т. 1, с. 330.

У цьому виданні є у першодрукі наявні різночитання. Подасмо рядки, надруковані у збірці, але відсутні в десятитомнику. На с. 99 після рядка 12 у збірці «Знак терезів» надрукована така строфа:

Одним — апостол всепрощення,
Тим — за Україну борець,—
А він же всі слова священні
Спалив глаголом нанівець!

Франко. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 100. Подастися за вид.: т. 1, с. 324.

Я ць - к о в а л ь — Франко Яків Іванович (1802—1865), батько І. Я. Франка, рільник, коваль.

Ч а й л ь д Г а р о л ь д — герой поеми Д. Байрона «Паломництво Чайльд Гарольда» (1812—1818). Цим іменем називається розчарована у всьому людина.

Л о р е л е я — русалка, що своїм співом зачаровує рибалок.

«Люблять Русь» для ласого шматка... — перефразування слів із вірша І. Я. Франка «Сідоглавому», спрямованого проти лжепатріотів.

М і р о н — герой автобіографічних оповідань І. Франка. Псевдонімом «Мірон» І. Я. Франко іноді підписував свої твори.

Л е нін. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 101. Подастися за вид.: т. 1, с. 325.

Коваль. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 102. Подається за першодруком.

Гефест — у грецькій міфології син Зевса і Гери — бог вогню, агодом — бог ковалства. Римляни ототожнювали його з Вулканом.

Ударник. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 103. Подається за першодруком.

VI. ВІТРИЛА

Дніпро (1—8). Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 107. Подається за першодруком.

Бористен — назва Дніпра в давньогрецьких і римських істориків.

Ненаситець — найбільший поріг на Дніпрі. Після побудови у 1932 р. Дніпрогесу пороги залито водами озера імені В. І. Ленина.

Садовських декорацій і кропивницьких — Маються на увазі епігони українського реалістичного театру, які дискредитували творчість корифеїв.

Катруся — дружина поета — Катерина Миколаївна Рильська (1886—1958).

Церобкоп — центральний робітничий кооператив (об'єднання споживчої кооперації, що існувало в 20-х роках).

Яворицький Дмитро Іванович (1855—1940) — український історик, археолог, етнограф, академік Академії наук УРСР. Відомі його праці з історії запорозького козацтва. У вірші описана подорож поета на Дніпровські пороги і відвідання у Дніпропетровську історичного музею, очолюваного Д. І. Яворицьким. При вході до музею висіла картина «Гарас Бульба з синами».

Геракл — у грецькій міфології герой, син бога Зевса і земної жінки Алкмені, борець з лихими силами природи, втілення мужності, відваги, працелюбності. Римляни називали його Геркулесом.

Тесей — у грецькій міфології герой, син афінського царя Егея. Він нібито заснував Афінську державу, об'єднав навколо неї Аттіку, вчишив багато подвигів.

«Навітрус» — назва підводного корабля у фантастичному романі Жюля Верна «80 000 кілометрів під водою».

«Замість сонетів і октав» — назва збірки віршів П. Г. Тичини (1920).

Мандрівний музика (1—9). Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 117. Подається за вид.: т. 1, с. 276.

Балада про любов. Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 122. Подається за вид.: т. 1, с. 303.

Калитка — герой комедії І. К. Карпенка-Карого «Сто тищ» (1890).

Аристоте Лудовіко (1474—1533) — італійський поет епохи Відродження, автор поеми «Несамовитий Роланд» (1505—1532).

На кораблях (1—9). Вперше надруковано у зб. «Знак терезів», с. 125. Подається за вид.: т. 1, с. 297.

Конкістадори — іспанські авантюристи, які після відкриття Америки завоювали там величезні території.

МАРИНА.

(Віршована повість)
(1933)

Поема мала три видання. Вперше опублікована у видавництві «Література і мистецтво» (Харків—Київ) у 1933 р. з авторською передмовою, посторіковими примітками автора, з підзаголовком «Віршована повість із кріпацьких часів на Правобережній Україні». Авторська передмова при перевиданні була знята. Друге видання вийшло під час Великої Вітчизняної війни (М., 1944, видавництво Спілки радянських письменників України) з підзаголовком: «Віршована повість». Втрете перевидана Держлітвидавом України у 1958 р. Подається за вид.: т. 4, с. 75.

Подаємо передмову «Від автора» до видання 1933 р.

«Перший поклад поеми — перечута в дитинстві пісня про втечу двох кріпаків, залюблених дівчини та хлопця.

...Мене, Марку, візьмуть,
А тебе покинуть,
А тебе покинуть,
З пліч голівку здіймуть...

(слова з пісні «Коло броду брала дівка воду». М. Лисенко. Збірник українських пісень. Шостий випуск. М., Ізд. Йдзиковського. Б/г, с. 34.—Ред.).

Звідси ж сюжетний кістяк, що далеко, розуміється, вийшов за межі тієї пісні. Тема цього твору — два світи: кріпаки і пани на Правобережній Україні в XIX сторіччі, без дальнього хронологічного уточнення. Ідея — фальшивість усякого «панського пародолюбства», чи то «балагульсько-романтичного», чи навіть забарвлених кольорами найлівіших політичних течій, що на ті часи існували.

Моя «героїня» лише в кінці поеми перероджується, зважується не тільки на протест, а й на акцію. Ми нині бачимо іншу жінку, жінку-революціонерку, жінку-будівницю. Та, набагато старша її сестра — пррабака, вірніше, — то вже тінь мипулого, на яку, проте, слід оглянувшись для того, щоб ще рішучіше простувати вперед. Отже, в процесі роботи над поемою виникла в мене принадна думка: написати, як сил вистачить, іще дві речі, з яких одна має слова б жінку пізнішого, але дореволюційного часу, а друга — жінку наших днів. Така трилогія, об'єднана одним центральним мотивом, — мотивом боротьби за визволення жінки на тлі загальної боротьби за визволення трудящих мас — могла б, мені здається, бути не зайва в літературі нашого дня.

Але тут уже переходимо до царини проектів.

М. Рильський.

17 листопада 1931 р.— 4 липня 1932 р.»

Згадуючи у замітці «Бадьорий вітер» (1933) «квітень торішній» — постанову ЦК ВКП(б) від 23 квітня 1932 р. «Про перебудову літературно-художніх організацій», М. Рильський писав, що «...це бадьорий вітер навіяв мені гнівне закінчення «Марини», він стелить переді мною дорогу, де на верстових стовпах написано:

дорога в сонячну країну комуністичного суспільства» («Літературна газета», 1933, 27 квітня).

У рукописному відділі ІІ зберігається чорновий автограф двох рядків з IV глави поеми:

На другий день — син «золотих часів» —
Столи пан Людвіг накривати звелів
(Ф. 137, од. зб. 77).

Тут же знаходиться чорновий автограф уривка драматичної поеми, переробки віршованої повісті, писаний олівцем (Ф. 137, од. зб. 269).

Н е на че ц в я ш о к , в с е р д е в б и т и й ,
О ц ю М ари ну я н о ш у —

епіграф до прологу-посвяти взято з поеми Т. Г. Шевченка «Марина». (Шевченко Т. Твори у 5-ти т. Поетичні твори 1847—1861. К., 1970, т. 2, с. 100.)

І д у т ь , і д у т ь п а н о в е , —

епіграф до першої глави поеми взято з балади А. Міцкевича «Лілеї» (Міцкевич А. Вибр. твори в 2-х т. Переклади з польської за редакцією М. Рильського. К., 1955, т. 1, с. 172.)

П у б л і й Овідій Назон (43 р. до н. е.—17 р. н. е.) — римський поет, автор «Метаморфоз», «Мистецтва кохання».

Л е в к о н о я , Л і д і я — ім'я жінок, що їх оспівав Овідій.
Т и б у р ц і й — у даному контексті — прислужник, підшанок.

В о л ь т е р (Аруе Франсуа-Марі, 1694—1778) — французький письменник, філософ-просвітитель, борець проти феодалізму і католицької церкви, автор поеми «Орлеанська діва» (1755).

Д і д р о Д е н і (1713—1784) — французький філософ-матеріаліст, письменник, глава енциклопедистів — філософів, письменників і публіцистів, що брали участь у створенні «Енциклопедії, або Тлумачного словника наук, мистецтв і ремесел» (1751—1780).

К о л о б р о д у б е р у в о д у ,
По т і м бо ц і — мої карі очі !
Т а м к о в а ч е н ь к о коня напувас ,
Т а на ц ей б і к п о г л я да с —

епіграф до другої глави поеми взято з української народної пісні «Зеленая ліпцинонько» (Збірник українських пісень. Зібрав і у笔记 завів М. Лисенко. Перший випуск. К. 1890, с. 53).

Д о ф і н е — історична область на південному сході Франції. Складалася в XI ст. навколо графства Б'єнну, графи якого присвоїли собі титул феодальних володарів — дофінів (звідси назва їхніх володінь). У 1349 р. Дофін купив Карл Валуа (майбутній французький король Карл V).

Орлеанська діва — Жанна д'Арк (бл. 1412—1431) — народна героїня Франції. Під час Столітньої війни очолила визвольну боротьбу французького народу проти англійських загарбників.

Залізняк Максим — (пар. на початку 40-х р. XVIII ст.—р. см. невід.); **Гонта Іван** (р. н. невід.—1768) — керівники народного повстання проти польсько-шляхетського феодального гніту на Правобережній Україні 1768 р., відомого під назвою Коліївщини.

Од коршомки та до могили
Сімсот верстов ще й чотири.
Ой, там козак та напивався,
А кінь з орлом закладався —

епіграф до третьої глави поеми взято з української народної пісні «Ой час-пора та до куреня» (Лисенко М. Зібр. творів у 20-ти т. Українські народні пісні для хору. К., 1955, т. XVI, с. 52).

Сен-Жюст Луї-Антуан (1767—1794) — діяч французької буржуазної революції кінця XVIII ст., один з керівників якобінців — революційних демократів.

Та й сон же, сон, напрочуд дивний,
мені приснився —

епіграф до четвертої глави взято з поеми Т. Г. Шевченка «Сон» (Шевченко Т. Твори у 5-ти т. Поетичні твори 1837—1847. К., 1970, т. 1, с. 239).

Кохановський Ян (1530—1584) — польський поет епохи Відродження, один із зачинателів польської літератури.

Сутерени — підвальні приміщення.

Було, мати, не вважати,
Що я в тебе одиниця,
Було мене утопити,
Де глибока криниця.
Було, мати, не вважати,
Що високого зросту,
Було мене утопити
Із найвищого мосту.
Було, мати, не вважати,
Що я тонкого стану,
Було мене утопити,
Де я й дна не достану —

епіграф до п'ятої глави поеми взято з української народної пісні «Уродила мене мати, як билиночку в полі» (Народні пісні в записах Марка Бовчка. Двісті українських пісень. К., 1979, с. 87).

Орфей — у грецькій міфології співець і поет. За легендою його спів та гра на арфі зачаровувала людей і звірів, дерева і скелі, могла заспокоїти навіть розбурхане море.

«Денисові артисти» — мається на увазі Каленюк Денис Ісаакович — селянин с. Романівки, приятель М. Рильського. Поет неодноразово згадує про нього в «Автобіографії», в поемі «Мандрівка в молодість» та в багатьох віршах.

Ой у полі сосна,
Під сосновою корчма,
А у тій корчомці
П'ять два чужоземці.

Один чужоземець
Медвіно кружляє,
Другий чужоземець
Дівку підмовляє:
«Ходім, дівко, з нами,
З нами, козаками,
Буде тобі лучче,
Як в рідної мами...» —

епіграф до шостої глави поеми взято з української народної пісні «На полі керниця» (Рекрутські та солдатські пісні. К., 1974, с. 424—425).

Марат Жан-Поль (1743—1793) — діяч французької буржуазної революції кінця XVIII ст., один з вождів якобінців; публіцист і вчений.

І широкую долину,
І високую могилу,
І вечірню годину,
І що сніглось, говорилося —
Не забуду я —

епіграф до сьомої глави поеми взято з вірша Т. Г. Шевченка «І широкую долину...» (Шевченко Т. Твори у 5-ти т. Поетичні твори 1847—1861. К., 1970, т. 2, с. 149).

Роберт Максімільян-Марі-Ізідор (1758—1794) — діяч французької буржуазної революції кінця XVIII ст., вождь якобінців, керівник уряду якобінської диктатури.

Ой стала хмарата наступати,
Став дощ накрапати,
Ой там збиралась бідна голота
До корчми гулять —

епіграф до восьмої глави поеми взято з української народної пісні «Про голоту». Коацька пісня. Варіант А (Збірник українських пісень. Зібрав М. Лисенко. Четвертий випуск. К., 1886, с. 18).

Пілігрим — прочанин, мандрівник, подорожник.

Любив мене, матінко,
Запорожець,
Вивів мене босую
На морозець.
Вивів мене босую
Тай питав:
«Чи є мороз, дівчино,
Чи немає?» —

епіграф до дев'ятої глави поеми взято з української народної пісні «Чорноморець, моя мати, чорноморець» (Народні пісні в записах Лесі Українки та з її співу. К., 1971, с. 194).

Ксантиппа — дружина грецького філософа Сократа (469—399 до н. е.), ім'ям якої стали називати злих та сварливих жінок.

Гедимін (р. н. невід.—1341) — великий князь литовський, від якого були залежними київські і смоленські князі.

Каталані Анжеліка (1779—1849) — італійська співачка.

«Страшний бандит венеціанський» — перекладна п'еса, була у репертуарі київських театрів у першій половині XIX ст.

Чи буде суд! Чи буде кара! —

епіграф до одинадцятої глави поеми взято з вірша Т. Г. Шевченка «О люди! люди, небораки!..» (Шевченко Т. Твори у 5-ти т. Поетичні твори 1847—1861. К., 1970, т. 2, с. 364).

«Розбійник і русалка Дніпрова». — Мова йде про популярну на початку XIX ст. оперу «Леста, дніпровська русалка» (лібретто Н. С. Краснопольського, музика Ф. Кауера, С. І. Да-видова, К. А. Кавоса).

«Амур, Сатири і Дріади» — балетна вистава.

Творець безсмертного «Кандіда» — Аруе Франсуа Марі (Вольтер). Цей твір був написаний у 1759 р.

Клеопатра (69—30 до н. е.) — остання цариця Єгипту (51—30 до н. е.). Після поразки у римсько-єгипетській війні 32—30 рр. до н. е. Клеопатра разом з чоловіком Марком Антонієм покінчила життя самогубством.

Кармалюк Устим Якимович (1787—1835) — керівник боротьби селян проти кріпацтва на Поділлі в першій половині XIX ст.

У цьому виданні їй у передшодруці наявні різночитання. У передшодруці поеми на с. 8 рядок 18 має таку редакцію:

Від темряви, неволі та образ.

Після рядка 18 на с. 12 надруковано:

Проте... Здається, в тиші гробовій ми
Такі б згадати мусили обійми,
І приторк ніг, гарячий та живий,
І уст медових огняний папій.
Які слова невинно-бескоромні
Вона шептала в ніжності утомній,
Вишукуючи пестощів нових!

На с. 24 після рядка 9 надруковано:

І зморшки розпливаються старому,
Як сонячне проміння восени
По сивім обрії...

На с. 26 після рядка 16 надруковано:

Та зпай: росте — вже й ручки простяга —
Не Орлеанська діва, ні! Друга.

На с. 27 рядок 28 має таку редакцію:

Його я не зрівняю в Фаetonом.

На с. 32 після рядка 10 надруковано:

Не дарма Пшемисловського дочка!
Чорнява, по-дівочому струнка,

А дужа, ніби вилита із міді,
Вона була б на місці у Мадріді,
На бої, вибачайте, бугайв.
Одважний погляди б її ловив,
Готуючись до славної звитяги.
Коли толедської ударом шпаги
Запіненого прошивав бика.
З бар'єру опустившися, рука
Немов припадком кинула б до нього
Солодкий знак тріумфу й перемоги,
Завдаток на розкоші та любов,—
Троянду темну і густу, як кров.
А ввечері, коли повітря п'яне,
Як млюсний погляд юної гітани,
Коли струмус голубим питвом
Проміння місячне,— він під вікном
У неї став би — знак подав умовний —
І шепотіння радісно-гриховне
Заколихалося б у тишчині,
Як пелюсток рожевий у вині.
А може й те, що з раною у боці
Упав би, не дійшовши, на розтоці,
Де нареченого чи батька стрів.
А легіт би у лаврах шелестів,
Як перше. Місяць плив би небесами,
І низько б слалися перед домами
Акорди темні пристрасних гітар.
Минув би день — і знов солодкий чар
Вона пила б у циркові барвистві
І вже другого поглядом огнистим
Приваблювала й спокушала. Знов
Увечері б до неї він ішов,
І квіти пахли б, і вікно б синіло,
І дві руки біліли, наче крила,
І очі грали, наче дів зорі.
І знову місяць плив би угорі,
І лавр шептався тихими листками,
І низько б слалися перед домами
Акорди темні пристрасних гітар.
Червоний Стася підняла вахляр —
Обвіялась — і глянула зиенацька,
Як молодий Мединський грас хвацько.

Замість цих рядків у 4-му томі десятитомника дописано один рядок:

Який він справді, той Мар'янець, милий!

На с. 34 після першого рядка надруковано:

Як часом день, пекучий та безкрилий,
Немов застиг у маренні тяжкім —
І враз ударить, зарокоче грім,
У вербах вітер буйно зашаліє,—
Померкне день, і синява стемнів,
І все живе безумством спалахне,—

Так і Мар'ян забув усе дрібне,
Усе нудне і поглядом стемнілим
Шле виклик дужим, захоту смілим:
Усіх би, бачся, хтів перемогти.

На с. 35 після рядка 9 надруковано:

Захоплюються ніжками, грудьми
І всім отим любовним реквізитом...

На с. 37 після рядка 25 надруковано:

Діла чинити... конфіденціальни
Не тільки деспот міг — Наполеон,
А навіть друг народові — Дантон.
Принаймні Генріх був цієї гадки,—
Тому, панщинні кленуучи порядки,
Собі, сказати... дешо... дозволяв.

Замість цього у тексті 4-го т. вставлено два рядки:

Бувають справи... конфіденціальні.
Кому ж бо діло до таємних справ?

На с. 39 після рядка 5 надруковано:

У «Пролетарській правді» друг мій Тась
(Хоч, може, і за іншим псевдонімом),
«Сафо» натхнений життедайним димом
(Цигарки ленінградські, двадцять сім
Копійок пачка), пензлем чарівним
Намалював осінні верхогони
У Києві. Там і портрети коней,
І вершник нещасливий, і герой
Усього іподруму...

Лев Толстой
Подібну теж нам подає картину
В своїм романі.

Як же я полину
На верховини описів таких?
Хто б доладу намалювати зміг
Буланих, чорних, карих шпакуватих,
Що очі Пшемисловського в дівчатах
Краси такої зроду б не найшли?

На с. 39 після рядка 10 надруковано:

Де панство й рабство, вороги — «брати»
На шибениці божі — на хрести
Хрестилися, а й людських не минали...
Прокляті будьте, панські ідеали —
Корони, трони, Аполлони, сни,
Гвілі троянди хтвої весни.
Лішивства вродо, граціє покори!
Країна Рад, розлившися як море,

Поймав землю світлим і новим...
Востаннє ж око ми туди звернім,
Де Людіги, та Генріхи, та Стасі
Купаються в насильстві, у заласі...

На с. 40 після рядка 5 надруковано:

Кінь і людина! Скільки в двох словах
Тайтесь дивного! — Погоні жах,
І шум боїв, і праця хлібороба,
І краю невідомого жадоба,
І зміна днів, століть і поколінь,—
Усе в цім вислові; людина й кінь.
І тут чимало ще розумувати
Здолав би я,— але вже й так багато
Відходив од епічного шляху.
Забіг останній кожному піху
Дратує, і лоскоче, й підбиває,—
Найбільше ж трьом, що кожен шанси має
Придбати нині титул «короля».

На с. 52 рядок 30 має таку редакцію:

Хіба що у Гората рядок...

На с. 57 рядок 11 має таку редакцію:

Вже другий день виспівує луна.

На с. 57 після рядка 13 надруковано:

Так голосно, розкотисто шумлять,
Так щиро п'ють, з таким смаком ідять,
Такі веселі точать баляндраси.
Відомо-бо: життя п'яне і ласе
Іще вельможну Посполиту Річ
На пшик звело — і ві Костюшків клич,
Ані повстанські кося не втримали
Сусідської жорстокої навали.
Тож не дарма один сучасник мій
В поемі вимальовув своїй
І давній сейм, сказати б, рестораном.
Щоправда, він і турка Ятаганом
Без надто довгих мудрувань назвав,
Та скільки б хто йому не дорікав
За хиби в «історичній перспективі»,—
А вірне те, що у вині, та в пиві,
Та в тому у солодкому меду
Пани магнати на свою біду,
Як діти у калюжі полоскались.
Отож у Пшемисловського зостались
Традиції з тих «золотих часів».
Вечерю подавати він звелів.

На с. 75 після першого рядка надруковано:

Сипучим розпадалося піском;
Хмельниччину та в Уманський погром,

Неначе мох, легенди обrostали,
І хижкоокі вершники ушкали
Навчались продавати шашлики,
Та ѿї вам не раз від людської руки
Лиха бувала і жорстока знута,—
А пісня та, од вітру перечута,
Із роду в рід незмінена ішла.

Замість цього у тексті 4-го т. надруковано:

Піском сипучим падало у прах.
Хмельниччина і Кодні чорний жах
Легендами, як мохом, обrostали,
Родились люди, потім умирали,—
А пісня ваша все гула й гула.

На с. 90 після рядка 9 надруковано:

Від Гоголя, Шевченка й Куліша
До малороса, що горілку й сало
Вважає за прикмети ідеалу,
Хто тільки не складав тобі похвал?
Проте і досі твій жагучий пал
Сердя міцною тugoю сповняє,
І рве, ѹ зове, і далеч відкриває.
Прийми ж і мій, укохана, поклін!
Хоч і лукавий, і ледачий син.

Замість цих рядків у тексті 4-го т. надруковано:

Народу ти великого душа!
Твій голос серце тugoю сповняє,
І рве, ѹ зове, і радість відкриває!
Прийми ж, о рідна, мій низький уклін!
Хоч, може, трохи і ледачий син...

На с. 101 рядок 8 має таку редакцію:

І польський також (в такі ѹ донині).

На с. 108 після рядка 15 надруковано:

Ще буде час... Твій батько умирас.
І тихий жаль запізнено стискає
І душить горло... Батько...
...Голубінь
Ранкова... Е'є об землю гордий кінь...
Навколо хвилі котяться зелені...
Він на сідлі, біля татуся — Геню
Маленький... Він притисся, він мовчить...
І страшно, ѹ любо... Цить, хлойчино, цить!
Ти вже ізець, ти вершник, не дитина!
А батько віжно притуляє сина
До себе... — «Тату!» — «Що, мое мале?»
— «Як весело!» — «Ах, та мамуся шле

Якісь перестороги. Звісно, жінка...»
Кінь лине в далеч. Весело і давінко
Гудуть його округлі копити.
Дерева... Цвінтар... Схилені хрести...
Вони, прокляти! Стугонить долина,—
Tax, tax, tax, tax... Це сон! Страшна мана?
Це сердце б'ється!
Пам'ять почина
Снувати знову плетиво безкрайе...

Замість цих рядків у тексті 4-го т.:

А втім, людей безсмертних не бував!

На с. 112 після рядка 18 надруковано:

Любов, як каже Гамсун, вітерець,
Що по трояндах пурхас пахучих...
Ta інша, як відомо, річ — вінець:
Вів і до мук призводить нестерпучих,
З квітчастого зробившись кам'яним...
Але вернімось до паристих рим.

Замість цього у тексті 4-го т.:

Чи це любов, чи є тут інший зміст,—
Нехай про те міркує мораліст.

На с. 122 рядок 15 має таку редакцію:

(Про Пушкіна сказав так Соловйов)¹

В десятитомнику знято примітку до попереднього рядка.
Текст примітки такий: «Невольна, но привольная жизнь»
(у с. Михайлівському).— (Авт.).

Дантон Жорж Жак (1759—1794) — діяч французької буржуазної революції кінця XVIII ст.

«Пролетарська правда» — тодішня щоденна київська газета, тепер — «Київська правда».

Тась (Могилянський), Дмитро Михайлович — виступав з оповіданнями і віршами у періодичній пресі в 20-ті — на початку 30-х років.

Костюшко Тадеуш (1746—1817) — діяч польського національно-визвольного руху.

Соловйов Володимир Сергійович (1853—1900) — російський філософ-ідеаліст, публіцист і поет-символіст.

КІЇВ

(1935)

Збірка вийшла в 1935 р. у Державному літературному видавництві.

Зелений Київ. Вперше надруковано в газ. «Комуніст», 1934, 1 серпня. Подається за зб. «Київ», 1935, с. 7.

Шмідт Отто Юлійович (1891—1956) — радянський вчений і громадський діяч, вихованець Київського університету. Очолював експедиції на криголамах «Г. Седов», «Сибіряков», пароплаві «Челюскін». Академік. Герой Радянського Союзу.

Октави (1—13). Вперше надруковано у зб. «Київ», с. 8. Подається за першодруком.

Олег (р. н. невід.—912) — давньоруський князь. З 879 р. князював у Новгороді, де, за літописною легендою, був вихователем і правителем при малолітньому Ігорі — великому князі київському.

Шевченківський бульвар — Бульвар Т. Г. Шевченка в Києві.

Маріїнський парк — парк у Києві, тепер Першотравневий.

«Люблю, коли на вулиці моїй». — Йдеться про Бульйонську вулицю (нині вул. Боженка), де жив поет (1926—1934).

«Трикотажка» — трикотажна фабрика ім. Рози Люксембург у Києві, існує з 1927 р.

Перед старою будовою. Вперше надруковано у зб. «Київ», с. 15. Подається за першодруком.

У вірші йдеться про Андріївську церкву в м. Києві.

Ілоти — землероби в стародавній Спарті, які вважалися власністю держави. Систематично винищувалися спартіатами, панівною верствою населення Спарти.

Растrelli Варфоломій Варфоломійович (1700—1771) — російський архітектор, один з видатних представників російського бароко. За його проектами споруджено у Києві Андріївську церкву та царський палац у Маріїнському парку.

Дім Городецького. Вперше надруковано у зб. «Київ», с. 17. Подається за першодруком.

Городецький Владислав Владиславович (1863—1930) — український архітектор. Свій будинок на Банковій вулиці (нині вул. Орджонікідзе) прикрасив ліпними зображеннями фантастичних звірів, птахів і риб.

Садовники. Вперше надруковано у журн. «Глобус», 1934, № 5, с. 4 (під назвою «Із віршів про Київ»). Подається за зб. «Київ», с. 19.

Постишев Павло Петрович (1887—1940) — радянський партійний і державний діяч, багато років працював на Україні.

Аероплан над містом. Вперше надруковано в зб. «Київ», с. 21. Подається за першодруком.

Гудим Віктор Іванович (1909—1937) — український радянський поет.

Люди. Вперше надруковано у зб. «Київ», с. 26. Подається за першодруком.

Перуна — у скіфо-слов'янській міфології бог блискавки і грому. Тут відгомін легенди про потоплення ідола Перуна, надрукованої у «Київському синопсисі» — першому нарисі історії України та Росії від найдавніших часів до останньої четверті XVII ст., що

вперше був виданий 1674 р. Це видання пов'язане з ім'ям архімандрита Києво-Печерської лаври І. Гізеля. До початку XIX ст. було підручником у школах Росії, зокрема Лівобережної України.

На березі. Вперше надруковано у зб. «Київ», с. 28. Подається за вид.: т. 2, с. 48.

У першодруці і у десятитомнику наявні різночитання. На с. 29 рядок 8 у збірці «Київ» має таку редакцію:

Співучий Києве, дитя пімих століть!

На с. 29 після 8 рядка у збірці «Київ» надруковано:

Лямовані зелом, простягнуться дороги,
Як руки, щедрістю налиті по краї.
І город, що колись був, мов красун безногий,
На ноги схопиться у молодій сім'ї..

Золоті ворота. Вперше надруковано у газ. «Комуніст», 1934, 15 серпня, під назвою «З циклу «Золоті ворота». І тільки третій вірш («З просторів польових прибулець...») друкувався у десятитомнику. Подається цей вірш за вид.: т. 2, с. 45. Повністю, в чотирьох частинах, поезія надрукована в зб. «Київ», с. 30. 1, 2 і 4-й вірші подаються за зб. «Київ», с. 30.

З о л о т і в о р о т а — головна брама стародавнього Києва. Побудовані Ярославом Мудрим у 1037 р. Зруйновані 1240 р. під час навали орд хана Батия.

К и р е я — старовинний український чоловічий і жіночий верхній одяг.

...К о з а цьким чубом тут кокетував Широкоштанний, п'яній друг традицій...— Мається на увазі царський генерал Скоропадський П. П. (1873—1945), проголошений 1918 р. гетьманом України.

З пим витикає хижо з-за границі. Новий спаситель — гордовитий пан...— Йдеться про Ю. Пілсудського (1867—1935) — польського політичного діяча, маршала, диктатора Польської буржуазно-поміщицької держави. Був один з головних ініціаторів польсько-радянської війни 1920 р.

Я р о с л а в і в в а л — колись кордон князівського двора, тепер назва вулиці.

В і д п о в л ю в а в «потрясені основи», Немов і жак, с е р д и т и й г е н е р а л ...— Мається на увазі Денікін А. І. (1872—1947) — генерал царської армії, головнокомандуючий контрреволюційними збройними силами на Півдні Росії під час громадянської війни.

...А р с е н а л ч е р в о н и й оповив себе навіки славою...— Йдеться про Січневе повстання 1918 р. робітників київського заводу «Арсенал» проти контрреволюційної націоналістичної Центральної ради, що захопила владу в Києві.

У збірці «Київ» й у десятитомнику наявні різночитання. На с. 41 рядок 7 у збірці «Київ» має таку редакцію:

За розстріл рабського хреста.

ЛІТО (1936)

Вийшла у 1936 р. в Державному літературному видавництві. Складається з поезій 1933—1936 рр. Збірка має п'ять циклів: I. Літо. II. День радості. III. Жалоба. IV. Портрети. V. Дощова трилогія.

ЛІТО

Мемуарна сторінка. Вперше надруковано в журн. «Радянська література», 1933, № 7, с. 60—61. Подається за вид.: т. 2, с. 15.

Кожанка — залізнична станція на лінії Київ — Вінниця. **Кузьма** — Чуприна Кузьма Федорович — дядько поета по матері, селянина села Романівки.

Лукашевич — поміщик, сусід Рильських.

Мандрівка (1—3). Вперше надруковано в газ. «Комупіст», 1934, 6 вересня, під назвою «У мандрівці». Подається за вид.: т. 2, с. 18.

«Плытем... Куда нам плыть?» — епіграф взято з вірша О. С. Пушкіна «Осінь» (Пушкін А. С. Собр. соч. в 10-ти т. Стихотворення 1825—1836. М., 1974, т. 2, с. 312).

Молодь. Вперше надруковано у зб. «Літо», с. 15. Подається за першодруком.

Герда. Вперше надруковано у зб. «Літо», с. 17. Подається за вид.: т. 2, с. 34.

Андерсен Ганс-Крістіан (1805—1875) — датський письменник, казкар.

Кай, Герда — герої казки «Сніжної королеви» Г.-К. Андерсена.

«Фрам» — судно, побудоване за власним проектом норвезьким полярним дослідником Фрітйофом Нансеном (1861—1930). Він і очолив експедицію на півому в Арктику.

Казка. Вперше надруковано у зб. «Літо», с. 19. Подається за вид.: т. 2, с. 27.

Ще Міцкевич це сказав. — Маються на увазі рядки із епілога поеми А. Міцкевича «Пан Тадеуш» (Міцкевич А. Вибр. твори. В 2-х т. Переклад з польської М. Рильського. К., 1955, т. 2, с. 261).

Поезія з розгоном. Вперше надруковано у зб. «Літо», с. 21. Подається за вид.: т. 2, с. 23.

Майдан Дзержинського — центральна площа м. Харкова.

На Держпромі — на будинку державної промисловості.

Дружині. Вперше надруковано у зб. «Літо», с. 23. Подається за вид.: т. 2, с. 50.

Лірична затока. Вперше надруковано у зб. «Літо», с. 24. Подається за першодруком.

Вулиця Заrudного — тепер вулиця Федорова у м. Києві.

Гоген Поль (1848—1903) — французький художник-імпресіоніст.

Пейзаж і плакат. Вперше надруковано у зб. «Літо», с. 25. Подається за першодруком.

В косовицю (1—4). Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1935, 30 червня. Подається за вид.: т. 2, с. 25.

Перші три вірші циклу вперше були надруковані в журн. «Літературний Жовтень», 1934, № 2-3, с. 21.

Декому. Вперше надруковано в зб. «Літо», с. 28. Подається за вид.: т. 2, с. 13.

Шипка — перевал у Болгарії. Під час російсько-турецької війни російські війська разом з болгарськими ополченцями з серпня 1877 р. по січень 1878 р. героїчно обороняли перевали, а потім перейшли в наступ проти турецької армії.

«Не все спокій по ще під Шипкою...» — перефразування крилатого виразу «На Шипці все спокійно».

Плевна — тодішня російська назва м. Плевен. Під час російсько-турецької війни 10 грудня 1877 р. російські і румунські армії за допомогою болгарського народного ополчення примусили капітулювати залогу міста. На відзнаку героїзму російських воїнів збудовано мавзолей у Плевні і пам'ятник у Москві.

Морозний день. Вперше надруковано у газ. «Комуналіст», 1934, 16 грудня. Подається за вид.: т. 2, с. 40. У відділі рукописів ІІ АН УРСР зберігається машинопис з авторськими правками (Ф. 137, од. зб. 13).

Горовіц Олександр Борисович (партійний псевдонім Саша, 1897—1948) — один з керівників боротьби за Радянську владу на Україні, уповноважений Радянського уряду України по організації Січневого збройного повстання робітників Київського заводу «Арсенал» проти контрреволюційної Центральної ради 1918 р.

Журавлі. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1936, 1 травня. Подається за вид.: т. 2, с. 37.

Моцарт Вольфганг-Амадей (1756—1791) — австрійський композитор, представник віденської класичної школи.

Шопен Фридерик Францішек (1810—1849) — польський композитор і піаніст.

І я, свого покинувши Рабле... — Мається на увазі роман Ф. Рабле (н. 1483 або бл. 1494—1553) «Гаргантія і Пантагрюель», український переклад якого редактував М. Т. Рильський.

Жорж (Георгій Рильський) — старший син поета.

У цьому виданні й у збірці «Літо» наявні різночитання. На с. 33 рядок 2 у збірці «Літо» має таку редакцію:

Його напругу, силу пепохитну.

На с. 33 після 6-го рядка у збірці «Літо» надруковано:

Грудьми повітря, де в вершині кута
Летить одважний, мудрий поводир,
І всі рівняють лет свій по ньому,
І знає всяк мету свою й дорогу.

34—35. Вперше надруковано в газ. «Пролетарська правда», 1935, 1 січня. Подається за збіркою «Літо», с. 34.

При вікні. Вперше надруковано в журн. «Молодняк», 1935, № 11-12, с. 58. Подається за вид.: т. 2, с. 41.

Чотири вірші. Вперше надруковано в журн. «Радянська література», 1935, № 8, с. 45—48. Подається за вид.: т. 2, с. 75.

Кулебін Іван Петрович (1735—1818) — російський винахідник, механік-самоук.

У цьому виданні й у збірці «Літо» наявні різночитання. Подаємо рядки, надруковані у збірці, але відсутні в десятитомнику. На с. 43 після 6-го рядка у збірці «Літо» надруковано:

Тепер не те. З ним говорил Петровський,
Як я оце. Дав цього от листа:
«З увагою поста в теся...» — Що? Ловко?
Ex! Повернути б молоді літа!

На с. 43 рядок 11 у збірці «Літо» має таку редакцію:
Цікаві, справді, почалися речі.

На с. 44 рядок 8 має таку редакцію:
Де залиг ясний туман.

На с. 44 рядки 18 і 19 мають у збірці «Літо» таку редакцію:
Молодою сивиною,
Як вінком, повитий Шмідт.

Петровський Григорій Іванович (1878—1958) — радянський державний і партійний діяч. У 1919—1938 р.— голова Всеукраїнського Центрального Викопавчого Комітету.

На буряках. Вперше надруковано в газ. «Пролетарська правда», 1935, 14 жовтня. Подається за вид.: т. 2, с. 35.

Демченко Марія Софонівна (н. 1912) — ініціатор масового руху колгоспників за одержання високих урожаїв пукрових буряків, відомого під назвою руху п'ятисотениць.

Моя Батьківщина. Вперше надруковано в газ. «Пролетарська правда», 1935, 29 січня. Подається за вид.: т. 2, с. 63.

У цьому виданні ї у збірці «Літо» наявні різночитання. Подаємо рядки, надруковані у збірці, але відсутні в десятитомнику. На с. 48 після першого рядка у збірці «Літо» надруковано:

Моя Батьківщина — не предків ряди,
Розвішані гордо по стінах,
Не голос козацький, не поклик орди
З пісень старовинних.

На с. 49 після 8 рядка у збірці надруковано:

Моя Батьківщина — це крила орла,
Що лише до сонця з туманів,
Це Демченко воля, що в полі зросла,
Це — мужній Стаханов.

ДЕНЬ РАДОСТІ

Цього дня. Вперше надруковано у газ. «Комуніст», 1934, 7 листопада. Подається за вид.: т. 2, с. 29.

«Поклади мені на серце руку...» Вперше надруковано у зб. «Літо», с. 55. Подається за вид.: т. 2, с. 31.

Слава. Вперше надруковано у зб. «Літо»; с. 56. Подається за вид.: т. 2, с. 44.

Ліро-епічний уривок. Вперше надруковано в газ. «Більшовик». К., 1936, 1 травня (надруковано під назвою «Першотравневий»). Подається за вид.: т. 2, с. 51.

Жовтень — листопад (1—3). Вперше надруковано у зб. «Літо», с. 59. Подається за першодруком.

ЖАЛОБА

Пам'яті бессмертного (21 січня). Вперше надруковано у зб. «Літо», с. 63. Подається за вид.: т. 2, с. 14.

Над труною вождя. Вперше надруковано в зб. «Літо», с. 64. Подається за першодруком.

ПОРТРЕТИ

Смерть Гоголя. Вперше надруковано в журн. «Літературный Донбас», 1934, № 6, с. 81. Подається за вид.: т. 2, с. 32.

Отець Матвій — мається на увазі протоієрей Матвій Константиповський, фанатик і містик, що мав вплив на М. В. Гоголя в останній період його життя.

Шопен. Вперше надруковано у зб. «Літо», с. 69. Подається за вид.: т. 2, с. 21.

Санд Жорж (1804—1876) — французька письменниця.

Дружба. Вперше надруковано в газ. «Вісті», 1936, 1 травня. Подається за вид.: т. 2, с. 65.

Лір — герой трагедії В. Шекспіра «Король Лір».

Олдрідж Айра-Фредерік (бл. 1805—1867) — пегріянський актор-трагік, один з кращих виконавців ролей у шекспірівських драмах. Зустрічався і товарищував з Т. Г. Шевченком. Відомий портрет А.-Ф. Олдріджа намальований Т. Г. Шевченком (1858).

Тодось. Вперше надруковано в журн. «Радянська література», 1936, № 2, с. 87—90, і там датований 1934 роком. Подається за вид.: т. 2, с. 67.

Копач — персонаж із п'еси І. К. Карпенка-Карого «Сто тисяч».

Клин Зелений — місцевість на Далекому Сході в Приморському краї. Місце поселення переселенців з України.

Ясько — друг дитячих років поета (Ольшевський Іван).

Енгельгард Егор Антонович (1775—1862) — письменник, педагог, директор ліцею в Царському Селі, де навчався О. С. Пушкін.

Бербак Лютер (1849—1926) — американський селекціонер-дарвініст.

У цьому виданні й у збірці «Літо» наявні різпочитання. На с. 76 рядок 4 у збірці «Літо» має таку редакцію:

І повочасні, може, Пильняки...

На с. 79 після 8-го рядка у збірці «Літо» надруковано:

Як по-наївному та вперто мріяв,
що стапу й сам таким чаївником,
а мріяти — таланту певний вияв,—
посвідчуся Семенком-Семенком,

Що мандрував думками у Мельбурні!
Як зневажав політків я своїх,
котрі цю мудрість проміняли, дурні,
на блиск і розкіш життєвих утіх.

Серед майдану, граючись у свинки,
а деякі зухвалиці і в скраклі...
Втікаючи марноти, Метерліпкі *
свою увагу віддають бджолі.

* Метерліпк — бельгійський письменник-симбіст, що написав, між іншим, книгу «Життя бджіл».

П ильняк Борис Андрійович (1894—1937) — російський радянський письменник.

С еменко Михайло Васильович (1892—1937) — український радянський поет.

Голова сільради. Вперше надруковано в газ. «Комуніст», 1935, 8 січня. Подастесь за вид.: т. 2, с. 72.

Б рем Альфред Едмунд (1829—1884) — німецький зоолог, автор шеститомної праці «Життя тварин».

Дощова трилогія

Дощова трилогія (І—ІІІ). Уривки друкувались у журналах «Радянська література», 1935, № 4, с. 35—36, та «Літературний Донбас», 1936, № 1—2, с. 7. Подастесь за вид.: т. 2, с. 52.

К ер ен с ь к и й Олександр Федорович (1881—1970) — глава контрреволюційного Тимчасового уряду в Росії в 1917 р. Після перевороту Великої Жовтневої соціалістичної революції — білоємігрант, злобний ворог радянського ладу.

«Святе ремесло» — вираз належить І. Я. Франкові.

Ш у б е р т Франц (1797—1828) — австрійський композитор.

Г лю к Христоф-Віллібалд (1714—1787) — композитор, за походженням чех, представник віденської класичної школи, реформатор опери XVIII ст.

У цьому виданні й у збірці «Літо» наявні різномітності. Поясно рядки, надруковані у збірці, але відсутні в десятитомнику. На с. 99 після 15-го рядка у збірці «Літо» надруковано:

Ти — будівник. Будь інженером,
Будь математик, архітект,
Щоб не уліг смішним химерам
Вразливий надто інтелект.

Вечірня розмова. Вперше надруковано в збірці «Літо», с. 101. Подастесь за першодруком.

Б і л о м о р к а н а л — Біломорсько-Балтійський судноплавний канал, прокладений від м. Біломорська на Білому морі до селища Повенець на березі Онезького озера в 1931—1933 рр.

Леонов Леонід Максимович (1899) — російський радянський письменник, Герой Соціалістичної Праці (1967), академік АН СРСР (1972). Роман «Злодій» написаний у 1927 р. і перероблений у 1959 р.

С і в і л л а — у греків, римлян та інших давніх народів назва «віщунок», «пророчиця», які пібито пророкували майбутнє.

УКРАЇНА

(1938)

Книжка вийшла 1938 р. у Державному літературному видавництві.

Україна. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1937, 23 березня. Подастесь за вид.: т. 2, с. 104.

С та хан о в Олексій Григорович (1906—1978) — ініціатор масового руху за високопродуктивну працю в період другої п'ятирі

річки, Герой Соціалістичної Праці. 31 серпня 1935 р. на шахті «Центральна Ірміне» (Довбас) встановив рекорд видобутку вугілля відбійним молотком і цим поклав початок масовому стахановському руху в різних галузях народного господарства СРСР.

Лисенко Трохим Денисович (1898—1976) — радянський вченний, агробіолог, академік АН СРСР та АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці.

Іван Голота. — Колективна поема, у якій М. Рильському належать два розділи. Їх поет передруковував у різних виданнях своїх творів. Частково колективна поема падрукована у газеті «Комуніст», 1937, 27 лютого, 6, 9, 12 березня. Назва одного розділу «Іван Голота і Тарас Шевченко» дана автором при публікації твору в книжці: *Рильський Максим. Поезії (1910—1950)*. К., 1950.

Розділ «Іван Голота» подається за збіркою «Україпа», с. 10. Розділ «Іван Голота і Тарас Шевченко» подається за вид.: т. 4, с. 205. У відділі рукописів ІЛ АН УРСР знаходяться два машинописні уривки з розділу «Іван Голота і Тарас Шевченко» (ф. 137, од. зб. 428, 768).

На ливайко Северин (р. н. невід.—1597) — керівник селянсько-козацького повстання 1594—1596 рр. на Україні і в Білорусії.

Лобода Григорій (р. н. невід.—1596) — гетьман запорізький у 90-х роках XVI ст., захищав інтереси заможного козацтва. Запідозрений у зраді, Лобода був убитий козаками.

Боплан Гійом-Левассер де (бл. 1600—1673) — французький військовий інженер, автор записок про Україну.

Вишневецький Ярема (1612—1651) — один з найбільших магнатів на Україні, брав участь у придушенні визвольних рухів українського народу.

Тугай-Бей — перекопський мурза (дрібний чи середній феодал). На чолі шеститисячного загону татарської кінноти брав участь у битвах проти польсько-шляхетського війська під Жовтими Водами і Корсунем.

Потоцький Микола (р. н. невід.—1651) — польський магнат, коронний гетьман Польщі, керував придушенням антифеодальних селянсько-козацьких повстань на Україні 1637—1638 рр.

Кривоніс Максим (р. н. невід.—1648) — сподвижник Богдана Хмельницького, герой визвольної війни українського народу 1648—1654 рр., полковник черкаського полку, керівник повсталого селянства.

Богун Іван (р. н. невід.—1664) — військовий діяч періоду боротьби українського народу проти шляхетської Польщі, полковник вінницького полку.

Виговський Іван (р. н. невід.—1664) — гетьман України у 1657—1659 рр. Протгув відторгнення України від Росії і відновлення польсько-шляхетського панування.

Наперський Костка (н. бл. 1620—1651) — організатор і керівник антифеодального селянського повстання 1651 р. у Польщі. Після придушення повстання урядовим військом Костку було взято у полон і страчено.

Село! І серце відпочине...
Село на нашій Україні—
Неначе писанка... Село—

рядки з поеми Т. Г. Шевченка «Княжна» (Шевченко Т. Твори у 5-ти т. Поетичні твори 1847—1861. К., 1970, т. 2, с. 23).

Добра не жди,
Не жди сподіваної волі—
Вона заснула: цар Микола
Її приспав, а щоб збудити
Хирену волю, треба миром,
Громадою обух сталити,
Та добре вигострить сокиру,
Та й заходитись вже будить—

рядки з вірша Т. Г. Шевченка «Я не пездужкаю, півроку...» (Шевченко Т. Твори у 5-ти т., т. 2, с. 282).

У цьому виданні й у збірці «Україна» наявні різночитання. На с. 41 рядок 19 у збірці «Україна» подано у такій редакції:

Із пароплава в'ється дим...

На с. 43 рядок 2 у збірці має таку редакцію:

За ким повинен прямувати.

Чернігівські сонети. П'ятий сонет цього циклу під павдою «Михайло Коцюбинський» вперше опубліковано у газ. «Більшовик» (Чернігів), 1938, 6 квітня. 1, 2, 3, 4, 6-й сонети вперше надруковано в зб. «Україна», с. 44. Подається за вид.: т. 2, с. 86. У відділі рукописів ІЛ зберігаються чорнові автографи 3, 4, 5 і 6-го сонетів (ф. 137, од. зб. 34).

«Ми збирали з сином на землі каштани...» Вперше надруковано у збірці «Україна», с. 50. Подається за вид.: т. 2, с. 83. У рукописному відділі зберігаються: автограф (ф. 137, од. зб. 165) і машинопис (ф. 137, од. зб. 13).

Горський. Вперше надруковано в журн. «Радянська література», 1937, № 6, с. 12—13, і в газ. «Вісті», 1937, 18 червня. Подається за вид.: т. 2, с. 109.

Он между пами жил...— Перший рядок вірша О. С. Пушкіна, присвяченого А. Міцкевичу (Пушкин А. С. Собр. соч. в 10-ти т. Стихотворения 1825—1836. М., 1974, т. 2, с. 316).

Із віршів про Пушкіна. Вперше надруковано в газ. «Вісті», 1937, 9 лютого. Подається за вид.: т. 2, с. 110.

«Нет, весь я не умру...»— епіграф взято з вірша О. С. Пушкіна «Пам'ятник» (Пушкин А. С. Собр. соч. в 10-ти т. т. 2, с. 385).

ЗБІР ВИНОГРАДУ (1940)

Поезії збірки згруповані в сім циклів: I. Любов. II. Труди і дні. III. Море і солов'ї. IV. Весняна книжка. V. Рибалські сонети. VI. Із мисливської скоти. VII. Лист до загубленої адресатки.

Книжка вийшла 1940 р. у видавництві «Радянський письменник».

«У теплі дні збирання винограду...»— епіграф взято з поезії «У теплі дні збирання винограду», надрукованої у збірці: Сипя далечінь. К., 1922.

I. ЛЮБОВ

(Віршоване оповідання)

Вперше надруковано в журн. «Радянська література», 1937, № 10, с. 79—88 (розділ перший); 1940, № 3, с. 14—17 (розділи другий і третій). Розділи четвертий і шостий вперше опубліковані в зб. «Збір винограду», с. 38.

Перший уривок з цієї поеми надрукований у газеті «Комсомолець України», 1936, 30 грудня.

Подається за вид.: т. 4, с. 221.

І р п і н ь.— колись дачна місцевість під Києвом, тепер місто Києво-Святошинського району Київської області. Тут знаходитьться Будинок творчості письменників і була дача М. Т. Рильського.

Є в г е н і й б а й р о н і ч н и й — мається на увазі «Євгеній Онєгін» О. С. Пушкіна.

Д а р в і н Чарльз-Роберт (1809—1882) — англійський природодослідник, основоположник матеріалістичного вчення про історичний розвиток органічного світу.

Е сп а р ц е т — рід багаторічних, рідше однорічних травянистих рослин або кущів родини бобових, цінні кормові і медоноси.

А н т е й — в старогрецькій міфології велетень, син бога морів Посейдона і богині землі Геї. Був непереможним, бо силу давала йому мати земля. Геракл, борючись з Антесом, підняв його в повітря, відрівав від землі і задушив.

Л і н і е й Карл (1707—1778) — шведський природознавець.

П л і н і й Старший Гай Секунд (23—79) — римський письменник, вчений, державний і військовий діяч. Автор праць з природознавства, історії Риму, військової справи, філології.

«Широка наша батьківщина» — перефразовано перший рядок приспіву «Пісні про Батьківщину» із кінофільму «Цирк» (1936), слова В. І. Лебедєва-Кумача, музика І. О. Дунаєвського.

У цьому виданні їй у збірці «Збір винограду» наявні різномінання. На с. 11 рядок 21 у збірці «Збір винограду» має таку редакцію:

Стрункі слова більшовика.

На с. 28 після першого рядка у збірці «Збір винограду» надруковано:

8.

«Любов — це піжний вітерець»...
А ю Гамсун трохи чи не правий,
Хохання страдного співець,
Що вліз, на жаль, і в інші справи
І заплямив своєї слави
Вечірє сяєво. Біда,
Як розум пилом припада!

На с. 28 рядок 15 має таку редакцію:

Ой зілля, зілля; да буйнє.

На с. 59 рядок 14 подано у такій редакції:

Голодним видиться очам.

На с. 65 рядок 13 має таку редакцію:

Ій часом, може, вже і сниться,..

На с. 66 рядок 18 подано у такій редакції:

Глибінь озорює земну...

Г а м с у н Кнут — справжнє прізвище — Педерсен (1859—1952) — норвезький письменник, лауреат Нобелівської премії (1920). Відверто захищав капіталізм, в роки Великої Вітчизняної війни співробітничав з фашистами.

II. ТРУДИ І ДНІ

Народам світу. Вперше надруковано в журн. «Радянська література», 1940, № 10, с. 19—20. Подається за вид.: т. 2, с. 151.

Народам Радянської землі. Вперше надруковано в газ. «Пролетарська правда» (під назвою «Народам»), 1937, 3 листопада. Подається за вид.: т. 2, с. 84.

Моїй Україні. Вперше надруковано в газ. «Ізвестия», 1937, 24 грудня. Подається за вид.: т. 2, с. 158. У рукописному відділі ІЛ АН УРСР знаходитьться машинопис з авторськими правками (Ф. 437, од. зб. 13).

Грибок. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1938, 12 вересня. Подається за вид.: т. 2, с. 102.

Вірш присвячено синові поета — Богдану.

Декарт Рене (1596—1650) — французький філософ, математик, фізик, фізіолог.

Невчасна лірика. Вперше надруковано під назвою «Одеська лірика» в «Літературній газеті», 1938, 12 вересня. Подається за вид.: т. 2, с. 81.

Васісадас (нім.) — кватирка чи віконце в дверях. Перефразування відомих слів з «Євгенія Онегіна»:

І пекар, пімець акуратний,
У ковпаку, як і всячкас,
Одслонює свій васісадас.

(Див. «Євгеній Онегін» гл. 1, частина XXXV). **Пушкін А. С.** Собр. соч. в 10-ти т. Евгений Онегин. Драматические произведения. М., 1975, т. 4, с. 21).

Вінок безсмертя. Вперше надруковано в газ. «Комуніст», 1939, 6 березня. Подається за вид.: т. 2, с. 124. У відділі рукописів ІЛ зберігається автограф вірша (ф. 137, од. зб. 127).

Пам'яті Марка Лукича Кропивницького. Вперше надруковано в збірці «Збір винограду», с. 83. Подається за вид.: т. 2, с. 154.

Холодний Яр — яр у лісі біля Чигирина, де під час Коліївщини (1768) збиралися повсталі селяни. Тут: назва поезії Т. Г. Шевченка «Холодний Яр», в якій поет пророкує пародіє повстання.

«Глітайд, або ж Павук» — п'єса М. Кропивницького, написана в 1882 р.

Смерть чародія. Вперше надруковано в журн. «Радянська музика», 1940, № 4, с. 9. Подається за вид.: т. 2, с. 157.

Драницький Володимир Олександрович (1893—1939) — диригент, заслужений артист РРФСР. З 1936 р.— художній керівник і головний диригент Київського державного академічного театру опери і балету ім. Т. Г. Шевченка. Помер за диригентським пультом.

Свистув Овлур за рікою... Вперше надруковано в збірці «Збір винограду», с. 87. Подається за вид.: т. 2, с. 156.

Вірш побудовано на ремінісценціях з «Слова о полку Ігоревім».

Кончак — половецький хан, робив насоки на Переяславську, Київську і Чернігівську землі. 1184 р. був розбитий руськими князями на річці Хорол. У 1185 р. на річці Каялі завдав поразки новгород-сіверському князю Ігореві Святославовичу і захопив його в полон.

Львову. Вперше надруковано в газ. «Пролетарська правда», 1940, 24 березня; «Вільна Україна», 1940, 24 березня. Подається за вид.: т. 2, с. 150.

III. МОРЕ І СОЛОВІ

Море і соловії. Вперше надруковано в журн. «Радянська література», 1939, № 7, с. 102—106. Подається за вид.: т. 2, с. 129. У рукописному відділі ІЛ зберігаються автографи віршів «День п'ятниця». 2. «День, мов крацля у криницю...» і автограф поезії «День двадцять восьмий. 1. «Пролісок пробив листок торішній...» (Ф. 137, од. зб. 281).

Володимирська гірка — парк у Києві. Тут споруджено пам'ятник великому князю Володимиру Святославовичу (р. н. невід.— 1015).

У цьому виданні і в збірці «Збір винограду» паянні різночіття. У збірці на с. 96 після рядка 13 надруковано:

1

У саду зелена лава
І розумний соловей.
Єсть у нього пильна справа,
І тому така яскрава
Лине пісня із грудей.
Я сиджу собі в спокой,
Та цікавлюсь мимохітъ:
Що то вийде з пісні той?
О! Диви! Уже їх двоє
У густім кущі тримтить!

2

Я легковажний став: пишу хореї
Про соловії (троянд іще нема),
Ладен читати Доріана Грея
І навіть не одмовлюсь од Дюма,

Купив собі барвисту тюбітейку
І ледве навіть трості не купив...
Це з мене ти, лукавий соловейку,
Курортного зальтоника зробив!

Доріан Грей — «Портрет Доріана Грея» (1891, рос. переклад 1904) — роман англійського письменника Оскара Уайлдса (1856—1900).

Дюма Александр (Дюма-батько, 1802—1870); Дюма Александр (Дюма-син, 1824—1895) — французькі письменники.

Співець Литви, співець Москви... — Мова йде про А. Міцкевича і О. Пушкіна.

IV. ВЕСНЯНА КНИЖКА

«Тобі одній... Хоч фраза ця не раз...» Вперше надруковано в журн. «Молодий більшовик», 1940, № 4, с. 50. Подається за вид.: т. 2, с. 97. У рукописному відділі ІЛ знаходяться два автографи поезії (ф. 137, од. зб. 38, 485).

«Скільки, скільки споминів гарячих!...» — Вперше надруковано під назвою «Єдиний вечір» в «Літературному журналі», 1940, № 5, с. 3—4. Подається за вид.: т. 2, с. 100. У рукописному відділі ІЛ знаходитьться чорновий автограф поезії (ф. 137, од. зб. 432).

«Димом котиться весна...» Вперше надруковано в журн. «Молодий більшовик», 1940, № 4, с. 50. Подається за вид.: т. 2, с. 98. У рукописному відділі ІЛ знаходиться автограф поезії (ф. 137, од. зб. 38).

Ці три вірші присвячені дружині поета Катерині Миколаївні Рильській.

Шафа. Вперше надруковано в збірці «Збір винограду», с. 105. Подається за першодруком.

Емар Гюстав (літ. псевдонім; справжнє ім'я — Олів'є Глу; 1818—1883) — французький письменник, автор пригодницьких романів.

Айтонович Володимир Боніфатійович (1834—1908) — український історик, археолог, етнограф. Дотримуючись буржуазно-націоналістичних поглядів, намагався обґрунтувати «теорію безбуржуазності», «безкласовості» української нації.

«Ніч колихала так ласкаво...» Вперше надруковано в журн. «Молодий більшовик», 1940, № 4, с. 50. Подається за вид.: т. 2, с. 99. У відділі рукописів ІЛ зберігається автограф поезії (ф. 137, од. зб. 38).

Герасименко Костянтин Михайлович (1907—1942) — український поет і драматург, друг М. Т. Рильського. Загинув на Північно-Кавказькому фронті наприкінці вересня 1942 р. Його пам'яті М. Рильський присвятив вірш «Береза».

V. РИБАЛЬСЬКІ СОНЕТИ

Рибальські сонети. Уривок з «Рибальських сонетів» «На сизих луках скошено отаву...» надрукований у «Літературній газеті», 1939, 10 липня. Повністю «Рибальські сонети» вперше надруковані в кн. «Збір винограду», с. 109. Подається за вид.: т. 2, с. 117. У рукописному відділі ІЛ зберігається чорновий автограф поезії «Я пам'ятаю вечори зимові...» (ф. 137, од. зб. 415).

Пастовський Костянтин Георгійович (1892—1968) — російський радянський письменник. Йому М. Рильський присвятив «Рибальські сонети».

VI. ІЗ МИСЛИВСЬКОЮ СЮЙТИ

Із мисливською сюйти. Вперше надруковано в зб. «Збір винограду», с. 119. Подається за вид.: т. 2, с. 147. У рукописному відділі ІЛ зберігається автограф поезії «З. Виставка собак» (ф. 137, од.

зб. 943) і машинопис цієї поезії (ф. 137, од. зб. 120). Також зберігається чорновий автограф поезії «4. Снідання» (ф. 137, од. зб. 943) і перекреслений машинопис цієї поезії (ф. 137, од. зб. 114).

Вірш цього циклу «Снідання» надрукований у «Літературному журналі», 1940, № 5, с. 3—4.

Охременко Вадим Іванович (1900—1940) — російський радянський письменник, жив у Києві. Близький приятель поета. М. Рильський написав передмову до книги його вибраних творів «Рассказы» (1956).

«Лесов таинственная сень С печальным шумом обнажалась» — епіграф взято з роману О. С. Пушкіна «Евгеній Онегін» (Пушкин А. С. Собр. соч. в 10-ти т., т. 4, с. 80).

Шпонька — Іван Федорович Шпонька — герой повісті М. В. Гоголя «Іван Федорович Шпонька і його тітонька» в циклу повістей «Вечори на хуторі біля Диканьки».

Ермолай — герой оповідів І. С. Тургенєва «Ермолай і мельничих» (із циклу «Записки мисливця»). Валетка — прізвисько Ермолаєвого пса.

VII. ЛИСТ ДО ЗАГУБЛЕНОЇ АДРЕСАТКИ

Лист до загубленої адресатки. Вперше надруковано в журн. «Радянська література», 1940, № 1, с. 16—17. Подається за вид.: т. 2, с. 125. У рукописному відділі ІЛ зберігається автограф поезії (ф. 137, од. зб. 250).

У цьому виданні їй у збірці «Збір винограду» наявні різночітання. У збірці на с. 124 рядок 7 має таку редакцію:

Істиглі, безсоромні полуниці...

ПОЗА ЗБІРКАМИ

У цьому розділі: вміщенні вірші 1930—1941 рр. (до початку Великої Вітчизняної війни), які не були включені поетом до збірок і друкувалися в періодичній пресі. окремі з них пізніше з'являлись у книгах вибраних творів. Готуючи десятитомне видання, М. Т. Рильський частину цих віршів включив у другий том, інші передруковані у збірці «Іскри вогню великого» (упорядники С. А. Крижанівський та Г. П. Донець, К., 1965).

Поезії «Три ідилії», «Шота Руставелі», «Він наш», «Про май і Маковського», «Дівоча пісня», «В Азербайджані», «У повітрі грають ворони...», «Рукам трудящим слава», «Благословені мир і праця», «Нема старому вороття», «Західноукраїнські землі», «На могилу Франка», «Восени прилітають певідомі птиці...», «17 жовтня», «Радянський депутат», «Мистецтво перекладу», «Золота шабля» — друкуються за текстом другого тому десятитомника, вірші — «Мати говорить», «Два сонети», «Пам'яті Щорса», «Напис на українському двотомнику О. С. Пушкіна», «У парку», «Конюшинський», «Цирк», «Новорічний сонет», «Жовтневий Київ», «Великий день», «Радянський Київ, невмируще місто», «Цвіте азалія», «Вечірня зоря», «Ян Маестозо-Гронський», «Хвала уяві», «Хвала реальності» — за текстом збірки «Іскри вогню великого», всі останні — за першими публікаціями у періодичній пресі.

Триптих... Вперше надруковано в журн. «Глобус», 1930, № 7, с. 100. Подається за першодруком.

Урханові. Вперше надруковано у журн. «Україна», 1968, № 1. У виданнях «Сонети» (1969, с. 91, 1974, с. 57). Подастися за першодруком. У Київському літературно-меморіальному музеї Максима Рильського знаходиться автограф поезії (№ Р-4).

В день радості. П'ятнадцяту Жовтневі. Вперше надруковано в газ. «Комсомолець України», 1932, 7 листопада. Подастися за першодруком.

За радицьке мистецтво. Вперше надруковано в журн. «Глобус», 1933, № 7-8, с. 4. Подастися за першодруком.

Потвора. Вперше надруковано в журн. «Червоний перець», 1933, № 13—14, с. 15. Подастися за першодруком.

«Безумие жалкое живет...» — рядок з вірша Ф. Тютчева (1803—1873) «Безумие» (Тютчев Ф. Й. Лирика, т. 1. Стихотворения 1824—1873. М., 1965, с. 34).

Справді страшна балада. Вперше надруковано в журн. «Червоний перець», 1933, № 16, с. 2. Подастися за першодруком.

Стєфенсон (точніше Стівенсон Джордж, 1781—1848) — англійський винахідник. В 1814 р. створив перший паровоз.

Серце. Вперше надруковано в журн. «Комуніст», 1934, 6 грудня. Подастися за першодруком.

Мати говорить. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1935, 6 березня. Подастися за кн. *Рильський Максим. Іскри вогню великого. Поезії*. К., 1965, с. 81.

Веселіє. Вперше надруковано в газ. «Вісті», 1935, 1 травня. Подастися за першодруком.

Сторінка. Вперше надруковано в газ. «Вісті», 1935, 10 червня. Подастися за першодруком.

В чорайше — село на Житомирщині, де М. Т. Рильський працював учителем (1919—1920).

Бондарівна — героїя української народної пісні і написаної за її мотивами одноіменної п'єси І. К. Карпенка-Карого (Тобілевича).

Два сонети. Вперше надруковано в газ. «Пролетарська правда», 1935, 12 червня. Подастися за вид. *Рильський Максим. Іскри вогню великого. Поезії*, с. 158.

Дадан. Вперше надруковано в журн. «Радянська література», 1935, № 2, с. 49—50. Подастися за першодруком.

Дадана — вулик системи Дадана, американського бджоляра Дадана Шарля (1817—1902).

Диспетчер. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1935, 12 серпня. Подастися за першодруком.

Катерилю — Дніпропетровськ.

Це — юність... Вперше надруковано в газ. «Комсомолець України», 1935, 18 серпня. Подастися за першодруком.

Ткалі. Вперше надруковано в газ. «Пролетарська правда», 1936, 20 липня. Подастися за першодруком.

«Золотий човничок, а срібне весельце...» — епіграф взято з української народної пісні «Зеленая ліщинонъко» («Українські пародії пісні». Ки. 1. К., 1954, с. 351).

«Гаптус дівчина...» — епіграфом взято називу поезії «Гаптус дівчина...» із збірки «Сонячні кларнети» П. Г. Тичини (Тичина П. Твори в 6-ти т. К., 1961, т. 1, с. 74).

Вірш було прочитано автором на відкритті виставки українського народного мистецтва в Москві. Виставка, як і проведена за кілька місяців перед тим Декада українського мистецтва, стала, за

висловом поета, «справжнім святом єднання братніх культур». «Літературна газета» 18 березня 1936 р. писала, що «Червона Москва влаштувала українським мигцям винятково теплу зустріч, продемонструвавши ще раз братню солідарність і єдність народів, що спільними силами творять соціалізм і його культуру».

Києву. Вперше надруковано в газ. «Пролетарська правда», 1937, 1 січня. Подастися за першодруком.

Пушкін. Вперше надруковано в журн. «Новий мир», 1937, № 1 (надрукований українською мовою). Подастися за першодруком.

Напис на українському двотомнику О. С. Пушкіна. Вперше надруковано в журн. «Радянська література», 1937, № 5, с. 9. Подастися за вид.: *Рильський Максим. Іскри вогню великого. Поезії*, с. 89. У Київському літературно-меморіальному музеї Максима Рильського зберігається автограф поезії (№ Р-49).

Український двотомник творів О. С. Пушкіна — праця великого колективу українських поетів і перекладачів, був виданий у 1937 р. па відзнаку 100-річчя з дня смерті О. С. Пушкіна. М. Рильський був одним із перекладачів і редакторів двотомника.

Пісня про позику. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1937, 23 червня. Подастися за першодруком.

Три іділії. Вперше надруковано в «Літературному журналі», 1938, № 8, с. 26—30. Подастися за вид.: т. 2, с. 90. У відділі рукописів ІЛ зберігається автограф кінцевих строф поезії (ф. 137, од. вб. 167).

«Ой, ді брово — темний га ю...» — рядок з одноіменного вірша Т. Г. Шевченка (*Шевченко Т. Твори у п'яти томах*, т. 2. Поетичні твори 1847—1861. К., 1970, с. 338).

...композитор прадьовитий... — Йдеться про українського композитора Б. М. Лятошинського (1894—1968), з яким поета єднали дружні творчі зв'язки.

Із циклу «Дніпропетровщина». Вперше надруковано в журн. «Радянська література», 1937, № 11, с. 29—30. Подастися за першодруком.

Шота Руставелі. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1937, 11 грудня. Подастися за вид.: т. 2, с. 96.

Вірш написаний пе 21 грудня, як датус його автор у другому томі десятитомника, а 11 грудня, як зазначено у першій публікації. У Київському літературно-меморіальному музеї Максима Рильського зберігається автограф поезії (№ Р-508).

Тарієл, Нестан — герой поеми Шота Руставелі «Витязь в тигровій шкурі».

«Хто бере — усе той тратить, хто дас — усе придобав» — рядки Шота Руставелі у власному перекладі М. Т. Рильського.

Синам Радянської землі. Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1938, 3 серпня. Подастися за першодруком.

Пам'яті Щорса. Вперше опубліковано в збірці *Рильський Максим. Іскри вогню великого. Поезії*, с. 87. Подастися за першодруком. У Київському літературно-меморіальному музеї Максима Рильського зберігається автограф поезії (№ Р-505).

Пісня. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1938, 12 лютого. Подастися за першодруком.

Про май і Маяковського. Вперше надруковано в «Літературному журналі», 1938, № 5, с. 3. Подастися за вид.: т. 2, с. 114.

Наша осінь. Вперше надруковано в газ. «Більшовик», 1938, 7 листопада. Подається за першодруком.

Дівоча пісня. Вперше надруковано в журн. «Радянська література», 1938, № 10, с. 9. Подається за вид.: т. 2, с. 115.

Він напи. Вперше надруковано в газ. «Комупіст», 1938, 12 жовтня. Подається за вид.: т. 2, с. 112.

Вірш присвячено Т. Г. Шевченку.

Кіот — невеличка шафка зі скляними дверцями для ікон, божник.

І встане постать бунтаря-поета на місці деспота-царя! — Мова йде про пам'ятник Т. Г. Шевченку, роботи скульптора М. Манієра, що був відкритий у Києві в парку ім. Т. Г. Шевченка проти університету в 1939 р. Колись на тому місці стояв пам'ятник Миколі I.

У парку. Вперше надруковано в журн. «Радянська література», 1938, № 11, с. 21. Подається за вид: Рильський Максим. Іскри вогню великого. Поезії, с. 95.

Дія відбувається у київському парку ім. Т. Г. Шевченка (колись Миколаївському).

«У повітрі грають вірони...» Вперше опубліковано: «Вибрані поезії (1918—1940)», К., 1940, як вірш із книги «Збір винограду». З невідомих причин до згаданої збірки не був включений. Вірш присвячено дружині поета. Подається за вид.: т. 2, с. 141. У відділі рукописів ІЛ зберігається автограф поезії (ф. 137, од. 36. 496).

Чорний дрозд мене не боїться... Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1973, 20 березня. Подається за першодруком.

Вірш знайдено на форзаці збірки Т. О. Виргані «Щастя — доля. Вірші», К., 1938, що знаходиться в меморіальній бібліотеці М. Рильського (МБ—1530).

«Настан великий день — і слух насторожить...» Вперше надруковано у журн. «Радянська література», 1939, № 3, с. 45. Подається за першодруком. У Київському літературно-меморіальному музеї Максима Рильського зберігається автограф поезії під назвою «Настане скоро день — і слух насторожить» (№ Р-510).

Давиду Гофштейнові. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1939, 4 липня. Подається за першодруком.

Гофштейн Давид Наумович (1889—1952) — єврейський радянський поет, жив і працював у Києві, перекладав твори українських поетів. Давній друг і сусіда М. Т. Рильського. Вірш написано до п'ятдесятиріччя поета.

«На середині віку життєвого Потрапив я у дикий, темний ліс» — епіграф взято з «Божественної комедії» А. Данте (Данте А. Божественна комедія. Пекло. Переклад з італійської П. Карманського та М. Рильського. К., 1956, с. 3).

Коцюбинський. Вперше надруковано в газ. «Вісти», 1939, 17 вересня. Подається за вид: Рильський Максим. Іскри вогню великого. Поезії, с. 97.

Вірш написано з нагоди 75-річчя з дня народження М. М. Коцюбинського.

Вересня день сімнадцятий. Вперше надруковано в газ. «Комсомолець України», 1939, 18 вересня. Подається за першодруком.

Вірш присвячено визвольному походові Червоної Армії, коли в умовах німецько-польської війни і розвалу буржуазно-поміщицької Польщі Радянський уряд взяв під свій захист населення За-

зідпої України та Західної Білорусії. Західна Україна возв'єдналася з Радянською Україною. Цій події поет присвятив кілька віршів.

Рукам трудящим слава. Вперше надруковано в газ. «Правда», 1939, 20 вересня. Подастися за вид.: т. 2, с. 136.

Дружнє слово. Вперше надруковано в газ. «Ізвестия», 1939, 20 вересня. Подастися за першодруком.

На могилу Франка. Вперше надруковано в журн. «Радянська література», 1939, № 10, с. 10. Подастися за вид.: т. 2, с. 142.

Західноукраїнські землі. Вперше надруковано в газ. «Комуніст», 1939, 26 жовтня, під назвою «Землі західноукраїнській». Подастися за вид.: т. 2, с. 139.

Лермонтов. Вперше надруковано в газ. «Комуніст», 1939, 15 жовтня. Подастися за першодруком.

Вірш написано до 125-річчя з дня народження М. Ю. Лермонтова.

Б р е т е р — людина, яка шукає будь-якого приводу, щоб викликати на дуель.

Нема старому вороття. Вперше надруковано у газ. «Вісті», 1939, 12 листопада. Подастися за вид.: т. 2, с. 138.

Благословені мир і праця. Вперше надруковано в газ. «Комуніст», 1939, 12 листопада під назвою «На оновленій землі». Подастися за вид.: т. 2, с. 137.

В Азербайджані. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1940, 4 лютого. Подастися за вид.: т. 2, с. 144.

Цикл складається з двох віршів, написаних під час перебування поета у Баку в грудні 1939 р. на Всесоюзній нараді по підготовці до святкування 800-річчя з дня народження Нізамі.

Г і г а н т з простертою рукою...— Мається на увазі пам'ятник С. М. Кірову в Баку.

Новорічний сонет. Вперше надруковано в газ. «Вісті», 1940, 1 січня. Подастися за вид.: Рильський Максим. Іскри вогню величного. Поезії, с. 99.

Седовцям. Вперше надруковано в газ. «Комуніст», 1940, 30 січня. Подастися за першодруком.

Вірш присвячено усійшому завершенню полярної експедиції на криголамі «Г. С. Седов».

С е д о в Георгій Якович (1877—1914) — російський гідрограф і полярний дослідник.

Радянський депутат. Вперше надруковано в газ. «Вісті», 1940, 24 березня. Подастися за вид.: т. 2, с. 162.

Б е р н а р д и н ц і — ченці католицького ордену, заснованого Бернаром Клервоським (1091—1153).

К а р м е л і т и — католицький чернечий орден, заснований у другій пол. XII ст. в Палестині. Орден об'єднав громади пустельників, перша з яких виникла приблизно в 1156 р. на горі Кармель. В середині XV ст. у Франції було засновано жіночий орден кармеліток. Найбільший вплив кармеліти мали у XVIII ст. В XVII — XVIII ст. монастирі кармелітів були поширені і на Правобережній Україні, де їх використовували як засіб покатоличення українського населення.

«Сто років... ні! Відколи люд живе...» Вперше надруковано у журн. «Молодий більшовик», 1940, № 3, с. 3. Подастися за першодруком.

Вірш написано до 100-річчя виходу першого видання «Кобзаря».

Молоді. Вперше надруковано у газ. «Комсомолець України», 1940, 10 квітня. Подається за першодруком.

Поезія є відповідлю на вірповане привітання молодих поетів М. Т. Рильському з нагоди 30-річчя літературної діяльності.

Весна і спів. Вперше надруковано в газ. «Пролетарська правда», 1940, 1 травня. Подається за першодруком.

Великий день. Вперше надруковано в журн. «Радянська література», 1940, № 10, с. 19. Подається за вид.: *Рильський Максим. Іскри вогню великого. Поезії*, с. 101.

Вірш був опублікований разом з віршем «Народам світу». Обидва написані у Коктебелі (тепер Планерське, Кримської обл.) у травні — червні 1940 р.

28 червня. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1940, 5 липня, і в журн. «Молодий більшовик», 1940, № 8, с. 3. Подається за журналом.

Гостям. Вперше надруковано в газ. «Комуніст», 1940, 13 серпня. Подається за першодруком.

Фед'кович співає. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1940, 16 серпня. Подається за першодруком.

Буковинський словесний — Юрій Фед'кович.

Восени прилітають невідомі птиці... Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1940, 2 серпня, під павзою «Мудрість осені». Подається за вид.: т. 2, с. 159. У відділі рукописів ІЛ зберігається автограф поезії, написаний олівцем (ф. 137, од. зб. 136).

Вірш написано 26 липня 1940 року в Ірпені.

Мистецтво перекладу. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1940, 4 червня. Вірш написано 26 травня. Подається за вид.: т. 2, с. 165.

Ушаков Микола Миколайович (1899—1973) — російський поет, жив у Києві, один з перших перекладачів віршів М. Т. Рильського на російську мову, близький друг Максима Тадейовича.

Володимирові Сосюрі. Вперше надруковано в журн. «Радянська література», 1940, № 8-9, с. 3—4. Подається за вид.: *Рильський Максим. Іскри вогню великого. Поезії*, с. 182.

Вірш написано в з'язку з двадцятиріччям літературної діяльності поета. Епіграфом взято перший рядок одноіменного вірша (1928) В. Сосюри.

На Жовтневе свято. Вперше надруковано в журн. «За комуністичне виховання дошкільника», 1940, № 9, с. 59. Подається за першодруком.

17 вересня. Вперше надруковано в газ. «Комуніст», 1940, 17 вересня. Подається за вид.: т. 2, с. 160.

Вірш написано до першої річниці визволення Західної України.

Річниця визволення. Вперше надруковано в газ. «Советская Украина», 1940, 17 вересня. Подається за першодруком.

Письменникам-грузинам. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1940, 5 листопада. Подається за першодруком.

Радянський Київ, незмирущє місто. Вперше надруковано у газ. «Вісті», 1940, 7 листопада. Подається за вид.: *Рильський Максим. Іскри вогню великого. Поезії*, с. 103.

Жовтневий Київ. Вперше надруковано в журн. «Радянська література», 1940, № 11-12, с. 8. Подається за вид.: *Рильський Максим. Іскри вогню великого. Поезії*, с. 100.

Перші морози. Вперше надруковано у журн. «Молодий більшовик», 1940, № 12, с. 4. Подається за першодруком.

Цвіте азалія. Вперше надруковано у газ. «Вісті», 1941, 1 січня. Подається за вид.: Рильський Максим. Іскри вогню великого. Поезії, с. 104.

«Цветут гортензии в Батуми...» — Епіграф взято з одніменного вірша М. М. Ушакова (Ушаков Н. Соч. в 2-х т. Стихотворения. К., 1979, т. 1, с. 176).

Золота шабля. Вперше надруковано в журн. «Радянська література», 1941, № 1, с. 7. Подається за вид.: т. 2, с. 166.

Цей вірш, як і два інші «Концерт» та «Про пісню», присвячені 50-річчю з дня народження П. Г. Тичини.

Кузинечна — вулиця у Києві (тепер вул. Горького), на якій жив колись П. Г. Тичина.

Мені про Кожум'яку Ви читали... — Мається на увазі вірш П. Г. Тичини «Кожум'яка» (Тичина П. Твори в 6-ти т. К., 1961, т. 1, с. 137).

Чотири листки. Вперше надруковано у журн. «Радянська Україна», 1941, № 1, с. 17. Подається за першодруком.

Концерт. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1941, 28 січня. Подається за першодруком.

Паганіні Нікколо (1782—1840) — італійський скрипаль і композитор.

Сарасате Пабло-Мартін (1844—1908) — іспанський скрипаль і композитор.

Про пісню. Вперше надруковано в газ. «Пролетарська правда», 1941, 28 січня. Подається за першодруком.

Вечірня зоря. Вперше надруковано в газ. «Комуніст», 1941, 9 березня. Подається за вид.: Рильський Максим. Іскри вогню великого. Поезії, с. 105.

Вірш написано до 80-річчя з дня смерті Т. Г. Шевченка.

Хвала уяви. Вперше надруковано в «Літературному журналі», 1941, № 4, с. 96. Подається за вид.: Рильський Максим. Іскри вогню великого. Поезії, с. 110.

Хвала реальності. Вперше надруковано в «Літературному журналі», 1941, № 4, с. 96—97. Написано в березні 1941 р. в Києві. Подається за вид.: Рильський Максим. Іскри вогню великого. Поезії, с. 110—111.

Дружине вітання. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1941, 23 травня. Подається за першодруком.

Вірш написано до 60-річчя з дня народження академіка О. О. Богомольця.

Франкові. Вперше надруковано в газ. «Пролетарська правда», 1941, 28 травня. Подається за першодруком. У Київському літературно-меморіальному музеї Максима Рильського знаходиться машинопис вірша під назвою «Франко» (№ Р-936).

Вірш написано до 25-річчя з дня смерті Івана Франка.

Тантал — герой грецького міфу, син Зевса. Улюбленийець богів, він мав право перебувати на Олімпі. Одного разу Тантал обрався богів, за що був скинутий в пекло, де терпів страшні муки.

Ян Маестозо-Гронський (Із давніх портретів). Вперше надруковано в журн. «Радянська література», 1941, № 4-5, с. 188. Подається за вид.: Рильський Максим. Іскри вогню великого, с. 107.

Bel canto — прекрасний спів. Стиль виконання, що характеризується вільним володінням всіма регістрами голосу.

ДІТЯМ

Синові. Вперше надруковано в газ. «Вечірній Київ», 1967, 15 листопада. Подається за першодруком. У Київському літературно-меморіальному музеї Максима Рильського зберігається автограф поезії, датований 7.IV—25.III 1932 р. (№ Р-1).

Річка. Вперше надруковано в журн. «Тук-тук», 1933, № 9, с. 6. Подається за першодруком. У віддлі рукописів ІЛ знаходитьться машинопис поезії (ф. 137 од. зб. 13).

Новорічна-безкінечна. Вперше надруковано в журн. «За комуністичне виховання дошкільника», 1938, № 11, с. 59. Подається за першодруком.

Ялинка. Вперше надруковано в журн. «За комуністичне виховання дошкільника», 1939, № 11, с. 27. Подається за першодруком.

Цирк. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1939, 40 грудня. Подається за вид.: *Рильський Максим. Іскри вогню великої. Поезії*, с. 98.

Беранже П'єр-Жан (1780—1857) — французький поет-демократ.

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЙЧИК ТВОРІВ

- Аерoplани над містом 166
Балада про любов 61
Бенкет 10
Бетховен 48
Благословенні мир і праця 357
Борня не скінчилась 27
Боротьба (1—3) 218
«Брати! Зоря горить на сході!..» 14
Будова 17
- В Азербайджані (1—2) 357
Вальдшнеп 316
В день радості (П'ятнадцятому жовтневі) 323
Великий день 362
Вересня день сімнадцятий 353
Весна і спів 362
Весняне 329
Вечірня зоря 375
Вечірня розмова 221
Виставка собак 317
Він наш 349
Вінок бессмертя 298
В косовицю (1—4) 185
«Вода й повітря, блискавка і грім...» 22
Володимирові Сосюрі 365
«Волосинкою золоченою...» 20
«Восени прилітають невідомі птиці...» 364
- Герда 181
«Гнуться присмерки віджилі...» 21
Голова сільради 211
Голос синиці 214
Гімни труду і сопіщю 21
Горський 251
Гостям 364
Грибок 296
Гуси (1—2) 39
- Давиду Гофштейнові 351
Дадан 333
Два сонети (1920—1935) 332
28 червня 363
Декларація обов'язків поета ї громадянину 7
Декому 187
День п'ятнадцятий (1—2) 302
День двадцять другий 303
День двадцять шостий (1—4) 303
День двадцять сьомий 305
День двадцять восьмий (1—2) 305
День останній 306
«Димом котиться весна...» 308
Дисплетчер 334
Дівоча пісня 348
Дім Городецького 165
Діти 28
Дніпро (1—8) 52
До мети! 33
Дощова трилогія 214
Дружба 206
Дружині 184
Дружине вітання 377
Дружине слово 354
- Жарт на серйозну тему (з циклу «Дніпро», 7) 57
Жовтень—листопад (1—3) 201
Жовтневий Київ 369
Журавлі 188
- Задума (з циклу «Дніпро», 1) 52
Зажинкова пісня 24
Заклик 15
За радянське мистецтво 324
Засівна пісня 24
Західноукраїнській землі 355
Зелений Київ 161
Зимові вечори 311
Змагання 40

- «Знак терезів — доби нової
знак...» 9
- Золота шабля 370
- Золоті ворота 175
- Іван Голота (*Глави з поеми*) 227
- Іван Голота і Тарас Шевченко
(*Розділ з колективної поеми
«Іван Голота»*) 238
- Із віршів про Пушкіна 252
- Із циклу «Дніпропетровщина»
(1—2) 343
- Казка 182
- Києву 336
- Київ 171
- Коваль 51
- Конча-Заспа 35
- Концерт 373
- Коропи (1—3) 313
- Коцюбинський 352
- Ластівки 35
- Левін 50
- Лермонтов 356
- Лист до загубленої адресатки 318
- Лин 312
- Лірична затока 184
- Ліро-епічний уривок 201
- Любов (*Віршоване оповідан-
ня*) 253
- Любов (1—7) 214
- «Любов поранить і обманить...» 17
- Люди 168
- Львову 301
- «Мáє ма́єво майбо́ве...» 29
- Мандрівка (1—3) 179
- Мандрівний музика (1—9) 58
- Марина. *Віршована повість* 67
- Мати говорить 328
- Мемуарна сторінка 177
- «Ми збирали з сином на землі
каштани...» 250
- Мистецтво перекладу 365
- «Міцних, вузлуватих, потріска-
них рук...» 22
- Мої Україні 296
- Молоді 362
- Молодь 180
- Молоти (із циклу «Дніпро», 3),
53
- Морозний день 187
- Моя Батьківщина 197
- Мудрецям 31
- На березі 169
- На буряках 196
- «Нагострили сокири дзвінкі
ми...» 18
- «Над копицями стрункими...» 25
- Над труною вождя (*Пам'яті
С. М. Кірова*) 203
- На Жовтневе свято 366
- На кораблях (1—9) 63
- На могилу Франка 354
- Напис на українському двотом-
нику О. С. Пушкіна 337
- На порозі 30
- На пристані (Сонетбід) 26
- На п'ятнадцять хвилі 32
- Народам Радянської землі 295
- Народам світу 293
- «На сонці ясепи горять...» 29
- «Настав великий день...» 351
- Наша осінь 347
- Невчасна лірика 297
- Нема старому вороття 356
- «Не шукай велетенських зав-
дань...» 30
- Ні! 46
- «Німий папір і неба цифер-
блат...» 19
- «Ніч колихала так ласково...» 310
- «Нове життя нового прагне сло-
ва...» 32
- Новорічна-безкінечна 381
- Новорічнийсонет 359
- Окуні 311
- Октави (1—13) 161
- Пам'яті безсмертного (*21 си-
ння*) 203
- Пам'яті Марка Лукича Кропив-
ницького 299
- Пам'яті Щорса 345
- Пейзаж і плакат 185
- Перейшла дорогу 314
- Перед старою будовою 165
- Перші морози 369
- Письменникам-грузинам 368
- Пісня 346
- Пісня про позику 338
- Пліть (1—2) 312
- Поезія з розгоном 183

- «Поклади мені на сердце руку...» 200
 Потвора 325
 Правилкові 42
 При вікні 190
 Про зайчу шкурку 37
 Прозір 34
 Про май і Маяковського 347
 Прометей 48
 Про пісню 374
 Пушкін 337
- Радянський депутат 360
 Радянський Київ, невмируще місто 368
 Річка 380
 Річниця визволення 367
 Родіон 315
 Рукам трудящим слава 353
- Садовники 166
 Свиспув Овлур за рікою... 300
 «Серпнева сипя ніч, і залізничні свисти...» 23
 Серде 328
 «Серде, серде! Талий сніг!..» 27
 Седовцям 360
 Синам Радянської землі 345
 Сипові 380
 «Скільки, скільки споминів гарячих!..» 307
 Слава, 200
 Смерть Гоголя 204
 Смерть чародія 300
 Снідання 317
 Сонет-діалог 25
 «Сосни колишуться, чорні, схвильовані сосни...» 27
 Справді страшна балада 326
 Сторінка 330
 «Сто років... ні! Відколи люд живе...» 361
 Страйколам 13
 17 вересня 366
- Творчість (1—3) 220
 «Ти не у птиці вчивсь літати...» 23
 Тінь вождя 18
 Тіням давніх друзів 316
 «Ткали рабині тканини рожеві...» 19
 Ткалі 336
 «Тобі одній... Хоч фраза ця не раз...» 307
- Тодось 207
 «То хмарка набіжить, і бризно дощ краплистий...» 15
 Три ідилії (1—3) 338
 Триптих (1—3) 321
 34—35 189
- Ударник 51
 Україна 224
 У парку 350
 «У присмерку осінньої алеї...» 26
 «У повітрі грають вбропи...» 350
 Урханові 322
 «Усе злічити й скерувати...» 21
- Фанфари (із циклу «Дніпро», 2) 52
 Фед'кович співав 364
 «Фінка і фомка — стрункий арсенал...» 28
 Франкові 377
 Франко (із циклу «Постаті») 50
- Хвала уяві 376
 Хвала реальності 376
- Цвіте азалія 370
 «Цвіте й гуде земля, і сердце повне вщерть...» 31
 «Це — юність, що в небо просить...» 335
 Цирк 382
 Цього дня 199
- Чернігівські сонети (1—6) 247
 Чорний дрозд мене не боїться 350
 Чотири вірші (1—4) 192
 Чотири листки (1—4) 371
- Шафа 309
 Шевченко 49
 Шопен 205
 Шота Руставелі 344
 «Шумлять за вікном деревá...» 16
- Я і Київ 173
 Ялинка 382
 «Як гордий соянщик, самого сонця син...» 21
 Ян Маестозо-Гронський (Із давніх портретів) 378
 «Яскраві барви, повні тони!..» 31

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. Максим Рильський. 1936. Фронтиспіс	
2. Максим Рильський (крайній зліва) та Павло Тичина (другий справа) серед членів літературного гуртка при Бориспільській районній газеті. 10 лютого 1936 р.	192—193
3. Квиток Максима Рильського — члена Спілки письменників СРСР	192—193
4. Максим Рильський серед діячів української культури на зустрічі з В. П. Чкаловим. 1938	192—193
5. Максим Рильський. 1940	208—209
6. Максим Рильський серед письменників України, відзначених урядовими нагородами за видатні заслуги в розвитку радянської літератури. Зліва направо (сидять): Максим Рильський, Давид Гофштейн, Андрій Головко; (стоять): Павло Тичина, Микола Бажан. 1939	208—209
7. Автограф першої сторінки вірша «Лист до загубленої адресатки»	319

ЗМІСТ

ПОЕЗІЯ. 1930—1941

ЗНАК ТЕРЕЗІВ (1932)

I. Декларація обов'язків поста й громадянини	7 384¹
«Знак терезів — доби нової знак...»	9 385
II. На тому березі	
Бенкет	10 385
Страйколам	13 386
«Брати! Зоря горить па сході!»	14 386
III. На цьому березі	
«То хмарка пабіжть, і близне дощ краплистий...»	15 386
Заклик	15 386
«Шумлять за вікном дерева...»	16 386
«Любов порацить і обмашить...»	17 386
Будова	17 386
«Нагострили сокири дзвіпкі ми...»	18 386
Тіль вождя	18 386
«Ткали рабіні тканини рожеві...»	19 386
«Німий папір і пеба піферблат...»	19 386
«Волосинкою золоченою...»	20 386
Гімни труду і сонцю (1—4)	21 386
«Вода й повітря, блискавка і грім...»	22 386
«Ти пе у птиці вчивсь літати...»	23 387
«Серпнева сила піч, і залишничі свисти...»	23 387
Засівна пісня	24 387
Зажинкова пісня	24 387
«Над копицями стрункими...»	25 387
Сонет-діалог	25 387
На пристані	26 387
«У присмерку осінньої алеї...»	26 387
«Соспи колипуться, чорні, схильовані сосни...»	27 387
«Серце, серце! Талий сніг!...»	27 387
Борня не скінчилася	27 387
«Філка і фомка — струпки арсенал...»	28 387
Діти	28 387
«Мас маєво майбове...»	29 387
«На сонці ясени горять...»	29 388
«Не шукай велетенських завдань...»	30 388
На порозі	30 388

¹ Перша цифра — сторінка тексту; друга — сторінка приміток.

Мудрецям	31	388
«Цвіте й гуде земля, і серце повне вищерть...»	31	388
«Яскраві барви, повні тони!..»	31	388
«Нове життя нового прагне слова...»	32	388
На п'ятнадцятій хвилі	32	388
До мети!	33	388

IV. Роздуми та усміхи

Прозір	34	388
Ластівки	35	388
Конча-Заспа	35	388
Про зайчу шкурку	37	388
Гуси (1—2)	39	389
Змагання	40	389
Правнукові	42	389
Ні!	46	389

V. Постаті

Прометей	48	389
Бетховен	48	389
Шевченко	49	389
Франко	50	389
Леніп	50	389
Коваль	51	390
Ударник	51	390

VI. Вітрила

Дніпро (1—8)	52	390
Мандрівний музика (1—9)	58	390
Балада про любов	61	390
На кораблях (1—9)	63	390

МАРИНА (1933)

Мариша. Віршована повість	67	391
-------------------------------------	----	-----

КІЇВ (1935)

Зелений Київ	161	401
Октаві (1—13)	161	401
Перед старою будовою	165	401
Дім Городецького	165	401
Садовники	166	401
Аероплани над містом	166	401
Люди	168	401
На березі	169	402
Золоті ворота	170	402
1. Михайлік	170	402
2. Київ	171	402
3. Я і Київ	173	402
4. Золоті ворота	175	402

ЛІТО (1936)

Літо

Мемуарна сторінка	177 403
Мандрівка (1—3)	179 403
Молодь	180 403
Герда	181 403
Казка	182 403
Посея з розгопом	183 403
Дружині	184 403
Лірична затока	184 403
Пейзаж і плакат	185 403
В косовицю (1—4)	185 403
Декому	187 404
Морозний день	187 404
Журавлі	188 404
34—35	189 404
При вікні	190 404
Чотири вірші	192 404
На буряках	196 405
Моя Батьківщина	197 405

День радості

Цього дня	199 405
«Поклади мені на серце руку...»	200 405
Слава	200 405
Ліро-епічний уривок	201 405
Жовтень — листопад (1—3)	201 405

Жалоба

Пам'яті безсмертного (21 січня)	203 406
Над труною вождя	203 406

Портрети

Смерть Гоголя	204 406
Шопен	205 406
Дружба	206 406
Тодось	207 406
Голова сільради	211 407

Донцова трилогія

Голос синиці	214 407
І. Любов (1—?)	214 407
ІІ. Боротьба (1—3)	218 407
ІІІ. Творчість (1—3)	220 407
Вечірня розмова	221 407

УКРАЇНА (1938)

Україна	224 407
Іван Голота (Глави з поеми)	227 408
Чернігівські сонети (1—6)	247 409

«Ми збирали з сином на землі каштани...»	250	409
Горький	251	409
Із віршів про Пушкіна	252	409
ЗБІР ВИНОГРАДУ (1940)		
I. Любов (Віршоване оповідання)	253	410
II. Труди і дні		
Народам світу	293	411
Народам Радянської землі	295	411
Моїй Україні	296	411
Грибок	296	411
Невчасна лірика	297	411
Вінок бессмерття	298	411
Пам'яті Марка Лукича Кропивницького	299	411
Смерть Чародія. <i>Пам'яті В. О. Драньшикова</i>	300	411
Свиснув Овлур за рікою	300	412
Львову	301	412
III. Море і солов'ї		
День п'ятнадцятий (1—2)	302	412
День двадцять другий	303	412
День двадцять шостий (1—4)	303	412
День двадцять сьомий	305	412
День двадцять восьмий (1—2)	305	412
День останній	306	412
IV. Весняна книжка		
«Тобі одній... Хоч фраза ця пе раз...»	307	413
«Скільки, скільки споминів гарячих!..»	307	413
«Димом котиться весна...»	308	413
Шафа	309	413
«Ніч колихала так ласкаво...»	310	413
V. Рибальські сонети		
I. Зимові вечори	311	413
II. Окупі	311	413
III. Лин	312	413
IV. Пліті (1—2)	312	413
V. Королі (1—3)	313	413
VI. Переїшла дорогу	314	413
VII. Родіон	315	413
VI. Із мисливської сюїти		
1. Тіням давніх друзів	316	413
2. Вальдшнеп	316	413
3. Виставка собак	317	413
4. Снідання	317	413
VII. Лист до загубленої адресатки		

ПОЗА ЗБІРКАМИ

Триптих	321	414
Урхапові	322	415

В день радості. П'ятацяту жовтнєві	323	415
За радянське мистецтво	324	415
Потвора	325	415
Справді страшна балада	326	415
Серце	328	415
Мати говорить	328	415
Весняне	329	415
Сторінка	330	415
Два сонети	332	415
Дадан	333	415
Диспетчер	334	415
«Це — юність...»	335	415
Ткалі	336	415
Києву	336	416
Пушкін	337	416
Напис на українському двотомнику О. С. Пушкіна	337	416
Після про позику	338	416
Три ідилії	338	416
Із циклу «Дніпропетровщина»	343	416
Шота Руставелі	344	416
Синам Радянської землі	345	416
Пам'яті Щорса	345	416
Після	346	416
Про май і Маяковського	347	416
Наша осінь	347	417
Дівоча пісня	348	417
Він наш	349	417
У парку	350	417
«У повітрі грають ворони...»	350	417
Чорний дрозд мене не боїться	350	417
«Настав великий день — і слух пасторожить...»	351	417
Давиду Гофштейнові	351	417
Коцбопський	352	417
Вересня день сімладдцятий	353	417
Рукам трудящим слава	353	418
Дружче слово	354	418
На могилу Франка	354	418
Західноукраїнській землі	355	418
Лермонтов	356	418
Нема старому вороття	356	418
Благословені мир і праця	357	418
В Азербайджані	357	418
1. Бакинські терцінні	357	418
2. Нізамі	359	418
Новорічний сонет	359	418
Седовцям	360	418
Радянський депутат	360	418
«Сто років... ні! Відколи люд живе...»	361	418
Молоді	362	419
Весна і спів	362	419
Великий день	362	419
28 червня	363	419
Гостям	364	419
Федькович співає	364	419

«Восени прилітають незвідомі птиці...»	364	419
Мистецтво перекладу	365	419
Володимирові Сосюрі	365	419
На Жовтневе свято	366	419
17 вересня	366	419
Річниця визволення	367	419
Письменникам-грузипам	368	419
Радянський Київ, незмирущє місто	368	419
Жовтневий Київ	369	419
Перші морози	369	420
Цвіте азалія	370	420
Золота шабля	370	420
Чотири листки	371	420
Концерт	373	420
Про пісню	374	420
Вечірня зоря	375	420
Хвала уяві	376	420
Хвала реальності	376	420
Дружнє вітання	377	420
Франкові	377	420
Яп Маестозо-Гронський. <i>Із давніх портретів</i>	378	420

ДІТЯМ

Синові	380	421
Річка	380	421
Новорічна-безкіпчча	381	421
Ялинка	382	421
Цирк	382	421
Примітки	383	
Алфавітний покажчик творів	422	
Список ілюстрацій	425	

Академия наук Украинской ССР
Институт литературы им. Т. Г. Шевченко

*

МАКСИМ РЫЛЬСКИЙ

Собрание сочинений в двадцати томах

Художественные произведения

Тома 1—11

ТОМ ВТОРОЙ

ПОЭЗИИ 1930—1941

*

Составители и авторы примечаний

ОЛЬГА ПЕТРОВНА КИРЕЕВА

АРОН АБРАМОВИЧ ТРОСТИАНЕЦКИЙ

(На украинском языке)

Киев, издательство «Наукова думка»

*Затверджено до друку вченого радою
Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР*

Редактор *В. Я. Пипченко*

Художній редактор *Р. К. Пахолюк*

Оформлення художника *Б. Й. Бродського*

Технічний редактор *I. M. Лукашенко*

Коректори *Л. I. Семенюк,*

L. M. Творковська

Інформ. бланк № 5674.

Здано до набору 03.01.83. Підп. до друку 01.03.83.

Формат 84×108/з. Папір друк. № 1.

Звич. нова гарн. Вис. друк. Фіз. друк. арк. 13,5+3 вкл.

Ум. друк. арк. 23,00. Ум. фарбо-відб. 23,00. Обл.-вид. арк. 23,28.

Тираж 15 000 пр. Зам. № 2—3245.

Ціна 2 крб. 60 коп.

Видавництво «Наукова думка»:
252601, Київ, МСП, Репіна, 3.

Головне підприємство
республіканського виробничого об'єднання «Поліграфніга».
252057, Київ, вул. Довженка, 3.

